RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA 260

RAZREDA HISTORIČKO-FILOLOGIČKOGA
I FILOZOFIČKO-JURIDIČKOGA

117

U ZAGREBU 1938
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Sadržaj

Strana

Milan Rešetar: Rječnik i dikcija pjesama Rańinina zbornika 1

Ljudmil Hauptmann: Mariborske studije 57

Pavao Butorac: Boka Kotorska prema narodnome pokretu u revolucionarnoj godini 1848. 119

Dr. Đuro Škarić. Srpskohrvatske *os*-riječi 173

Dr. Tomo Matić: Autor pjesme „Sličnoričnі natpis groba Zvekanovoga" 199

Rječnik i dikcija pjesama Rańinina zbornika

Napisao redovni pravi član
Milan Rešetar

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 21. listopada 1935.

1. — U svojemu prvome članku koji je namijeńen pitańu o autorstvu pjesama ovoga Zbornika, naročito ńegova II.ga dijela, ja sam (u *Radu* 247) iznio što se je o tome moglo kazati na temelju sačuvanih rukopisa, svjedočanstvâ starijih kńiževnika i istraživańa novijih naučnika, a najviše na temelju metrike; u drugome članku pak pokazao sam (u *Radu* 255) glavnije gramatičke osobine jezika tih pjesama, ističući osobito one što mogu pomoći u pitańu ńihova autorstva; a u ovome trećemu i posljedńemu pregledaću opet one ńihove leksičke osobine koje nam također mogu u tu svrhu poslužiti. U isto doba u ovome članku obaziraću se u istim granicama i na dikciju, to jest na one osobine ńihova stila koje se mogu objektivno konstatovati, dok pjesnički izražaj i pjesnički sadržaj ostavljam drugome koji će to umjeti vještije i temeljitije procijeniti i ocijeniti negoli bi umio strog filolog.

Kao i u oba predašńa članka, tako i u ovome, gledaću prije svega mogu li se odrediti koje leksičke osobine koje su karakteristične za Menčetića i za Držića, pak za kojugod od 4 jedinstvene grupe u II. dijelu, dok bi bilo zaludu tražiti ih u onih 5 skupina istoga II.ga dijela od kojih je svaka sastavljena od pjesama raznih pjesnika.[1] Ali

[1] Upotrebljavam ove sigle (skraćenice): **R** za pjesme Rańinina zbornika zajedno s pjesmama što se nalaze samo u rukopisu M; **R. I** za prvi dio toga zbornika s pjesmama Menčetićevim i Držićevim, a **R. II** za drugi dio s ostalim pjesmama; **M** za pjesme M-ćeve a **M.**[2] za one 3 pjesme u R. I kojih nema u rukopisu M a koje su po svoj prilici M-ćeve; **D** za pjesme D-ćeve, i to **D.**[1] za one koje su sigurno ńegove, jer se nalaze ili u rukopisu D ili s ńegovim imenom u akrostihu u R. I, a **D.**[2] za ostale pjesme u R I kojih nema u rukopisu D a po svoj prilici su ńegove; napose **Na** za »pjesme na narodnu« u R. I, koje će sigurno biti također D-ćeve. Za 4 jedinstvene grupe pjesama u R. II

i u tome nešto stegnutom opsegu karakteristične osobine možemo naći samo među običnim riječima što se često ponavljaju bar kod jednoga pjesnika ili u jednoj grupi pjesama, jer samo kad se može konstatovati da se jedna riječ nalazi n. pr. kod Menčetića vrlo često a kod Držića vrlo rijetko ili nikako, moći ćemo reći da je ona za M-ća karakteristična. Nego pri tome treba uzimati u obzir i opseg što ga imaju pjesme pojedinih pjesnika: jedna ista riječ što se n. pr. kod D-ća (bez D.[2]) nalazi 10 puta može se u M-ća (bez M.[2]) naći i do 50 puta, a da se ne može reći da je ona u M-ća običnija negoli u D-ća, jer prvi pjesnik ima obilato 5 puta toliko stihova koliko drugi (8964 prema 1718). Prije se može reći da broj stihova ne odlučuje za mane obične riječi koje se samo par puta nalaze kod jednoga ili kod drugoga pjesnika; istina, i za ńih možemo očekivati da će ih a p s o l u t n o biti više kod M-ća negoli kod D-ća, ali budući da se radi o riječima što se samo izuzetno upotrebljavaju, može se *a priori* pretpostaviti da ih r e l a t i v n o u M-ća neće biti toliko, dakle 5 puta više negoli ih je u D-ća, — štaviše može biti, i ima, slučajeva gdje ih je u D-ća, i relativno i apsolutno, više negoli u M-ća.

2. — Nego prije negoli vidimo koje su leksičke osobine karakteristične za naše pjesnike, treba istaknuti dvije osobine koje su karakteristične uopće za jezik ovih najstarijih dubrov. pjesnika: jedno je veliko obilje domaćih riječi a drugo vrlo mali broj tuđih. Premda je polje ńihova pjesnikovańa vrlo uzano — dale od svoje srećne ili nesrećne ljubavi, pa ljepote i svakojakih vrlina svoje drage ili ńene nemilosti, vrlo rijetko oni idu, — ipak treba da se čudimo kako je bogat ńihov rječnik, te koliko riječi oni upotrebljavaju kojih u sadašńemu našemu jeziku nema, ili ih bar nema u dubrov. govoru. Što su mnoge ńihove riječi nestale, lako se razumije, jer se u svakome jeziku podmlađuje i rječnik, iako se on, a i sintaksa, ne razvija tako brzo i tako jako kao glasovi i oblici, te tako mnoge riječi što su se nekad baš govorile u narodu, drže se još za neko vrijeme kao arhaizmi samo u književnom jeziku, dok naposletku nestanu i

---

sigle su: **Č** za prvu (Čubranovićevu) grupu, **K** za drugu (Kristićevićevu?[1]), **N** za treću (pjesnika što voli umetak *nu*) i **J** za četvrtu (pjesnika jekavca), **A.**[1]—**A.**[5] za 5 skupina mješovitih anonimnih pjesama, među kojima stoje one 4 grupe, i najzad **Do** za pjesme dodatka od kojih su nam se sačuvali samo prvi stihovi. Potańe o ovim otsjecima pjesama i o rukopisima v. u mojemu članku u *Radu* 247.

iz ńega. Tako n.pr. glagol *domniti*, u značeńu »boraviti«, nalazimo ga još samo u M-ća, i sigurno se je nekad i negdje, po svoj prilici u Dubrovniku, u narodu i govorio, jer ne mislim da ga je sam M-ć skovao, ali eto taj se je arhaizam sačuvao samo u ńegovim pjesmama, a poslije M-ća ga je i nestalo i iz književnog dubrov. jezika. Može se razumjeti, ali je svakako jako čudnovato, i to što u jeziku ovih pjesnika ima vrlo mnogo riječi kojih u sadašńemu dubrov. dijalektu nema. Uzmimo n. pr. prvu pjesmu M-ćevu (br. 1)[1]; ona broji samo 8 stihova, a ipak ima ove riječi koje se sada u Dubrovniku ne govore (uzimļem svaku u nom. sing. ili u infinitivu): *čtiti, saj, pjesan, ļuvezan, zaći, prijati, odvrgnuti, jur, tvoriti, prigrizati, gorkost* — na 8 stihova 11 arhaizama! A u prvoj D-ćevoj pjesmi (br. 513), koja je dosta duža od prve M-ćeve (broji 26 stihova), nalazimo ove sad neobične riječi: *gizdav, jur, gresti, ures, dika, tač, zabava, izdati, ļepost, gizda, kruniti, zvijer, strijeļati, lug, cić, praviti, svoditi, ajli, ispliti, dim, velim, ar, takmiti, velmi, sončan, saj, um, sniziti, izvrstan, višńi, uzvisiti, dil, ini,* u D-ćevoj pjesmi ima dakle 33 arhaizma — slučajno baš 3 puta toliko koliko ih ima u M-ćevoj, kao što broji i 3 puta toliko stihova koliko ova druga. Interesantno je pak da se od ovih M-ćevih arhaizama samo dva nalaze i u D-ća, može se dakle pomisliti koliko ovakih sada neobičnih riječi ima u cijelome R, biće ih bez sumńe mnogo stotina. Još je interesantnije da u sadašńem dubrov. govoru samo djelomice ovi su arhaizmi zamijeńeni drugim domaćim riječima ili formacijama, n. pr. mjesto *saj, pjesan, ļuvezan, prijati* itd. govori se samo *ovi, pjesma, ļubav, primiti* itd., ali često su se mjesto ńih uvukle tuđinke, gotovo bez izuzetka talijanske, n. pr. mjesto *čtiti, ures, zvijer, sniziti, izvrstan* itd. govori se *legati, ornamenat, bestija feroča, abašati, ečelenat* itd.

3. — Druga je naime opća leksička osobina ovih pjesama da imaju, prema sadašńemu stańu, vrlo malo, gotovo nikakvih tuđinaka, ako se izuzmu neka strana lična i geografska imena što su morala ostati kakva su, i ako se ne uzmu u račun one tuđinke koje su od davnine ušle više ili mańe u sve slavenske jezike, pa su s ńima tako čvrsto srasle da se više i ne osjećaju kao tuđinke. A ne može se reći da u ovih pjesnika nema tuđinaka zato što ih nije bilo ni u ńihovu govoru — dosta je uzeti u ruke ma koju komediju u prozi

[1] Sa »br.« označujem pjesmu koja je pod odnosnim brojem u novom izdańu II. knige *Starih pisaca hrvatskih.*

Marina Držića, te se odmah vidi koliko je bilo talijanizama već u njegovo doba, pa kako se ne može misliti niti da su sve te tuđinke odjednom nahrupile u dubrov. govor tek u doba M. Držića, a još se mање može pomišljati da ih je on samovoljno umetao u svoje komedije, kad znamo koliko je on pazio da vjerno pretstavlja govor svojih ljudi[2], to nema sumnje da je u vrijeme naših pjesnika dubrov. govor bio natrunjen vrlo mnogim talijanskim pozajmljenicama, kad je Marin Držić samo, može se reći, za jedno koljeno od njih mladi a svakako je još zatekao živa M-ća. Ako dakle naši pjesnici nemaju tuđinaka u svojim pjesmama, znači da ih n i s u h t j e l i imati, jer su željeli da im književni jezik bude prost od takih riječi za koje je svaki što je čitao njihove pjesme mogao lako opaziti da ne pripadaju onomu jeziku što su oni uveli u književnost. Taj purizam, koji je stalno obilježje dubrov. ozbiljne poezije, možemo kazati da su ga uveli baš M-ć i D-ć, koji su bez sumnje i prvi dubrov. pjesnici književnici, jer ma koliko je vrlo vjerovatno da nisu oni prvi koji su u Dubrovniku gradili stihove na našemu jeziku, ipak je vrlo vjerovatno da prije njih nije bilo ni jednoga jačega poznatijega pjesnika — a da ga je bilo, ne bi se već u prvoj polovini XVI. vijeka sasvim zaboravio, i ne bi Vetranović, Marin Držić, Ranina i drugi poslije njih ukazivali uvijek na M-ća i na D-ća kao na prve pjesnike.

4. — Nema dakle sumnje da jezik najstarijih dubrov. pjesnika, i u leksičkom pogledu, ne odgovara sasvim tačno pravomu stanju tadašnjega dubrov. govora — bar sigurno s te negativne strane da u književnom, ili da bolje rečemo, u pjesničkom jeziku gotovo n e m a (talijanskih) tuđinaka. Ali s druge strane ja mislim da će se naći da i u rječniku toga istog pjesničkog jezika i m a štošta čega nije bilo u tadašnjemu dubrov. govoru. Kako sada sve jasnije vidimo da je književnost i književni rad dolazio u štokavsko-jekavski Dubrovnik iz čakavsko-ikavske Dalmacije, pa kako se time najlakše tumače čakavsko-ikavski tragovi što ih u glasovima i u oblicima nalazimo kod najstarijih i starijih dubrov. pjesnika, to se može, štaviše mora pretpostaviti da su u stariji dubrov. pjesnički i uopće književni jezik iz istoga izvora prelazile i gdjekoje riječi za koje u dubrov. govoru nije bilo zgodnih odgovarajućih izraza, ili koje su naprosto, bez prave potrebe, preuzimane (kao i čakavsko-ikavski fonemi i morfemi) samo zato da se njima »kiti« književni jezik i time odvaja od

[2] *Rad* 248, 110 i d.

govora »prostoga« puka. Nego sve to treba tek da se istraži ispo-redujući rječnik najstarije dubrov. poezije s jedne strane s rječnikom najstarije dubrov. proze a s druge strane s rječnikom najstarije dalmatinske pismenosti, ali mislim da se već sada može kazati da će i za riječi izaći što i za glasove i za oblike: što i m a i u dubrov. poeziji i u dalmat. pismenosti a n e m a u dubrov. prozi, to je sve u dubrov. poeziju prešlo iz dalmat. pismenosti. Ali zasada to se ne može još potvrditi dovoljnim dokazima, jer se je na polju naše historičke leksikologije tek počelo raditi: ako se ne varam, prvi su pokušaji u tome smjeru glave o rječniku u mojim radovima o Dubrov. Zborniku od g. 1520, o dubrov. prijepisima Bernardinova lekcionara i o jeziku Marina Držića.[3] Da pak pokažem kako ja mislim da treba primijeniti gorńe pravilo o dalmat. pozajmljenicama u rječniku dubrov. poezije, navešću par konkretnih primjera: prijedlog *dil* (zbog) i glagol *dim* (govorim) vrlo su obični u dubrov. poeziji, ali ih nema nikako u dubrov. prozi, odakle slijedi da su u prvu preuzeti iz dalmat. pismenosti gdje su također obične riječi. Preko te starije dalmat. pismenosti mislim da je stiglo i ono nekoliko riječi i oblika preuzetih iz crkvenoga jezika, jer sada dobro znamo koliko je u najstarijoj dalmat. pismenosti bilo ostalo tragova od crkvenih tekstova s kojih su svi spomenici te pismenosti malo pomalo okretani na narodni jezik.[4] Tako u R mogu biti toga porijekla n. pr. prilozi *blazi* i *vinu* što se ne nalaze u drugih pisaca dubrovačkih (v. § 10), ili neke riječi što ih Stulić ima samo iz glagoljskog brevijara ili ruskog rječnika n. pr. *straž, svijet* (svjetlost), *tat, uboj* (v. § 6), premda je sigurno da je u Dubrovniku bilo i d i r e k t n o g uticaja sa strane crkvenoga jezika, kako se vidi po tome što M-ć, kada zadržava formaciju crkvenoga jezika za particip sadašńi, za crkvenoslavensko щ ima štokavski izgovor *št*, dok su čakavci mjesto ńega imali svoje *šć*.[5]

Iako se dakle mora vjerovati da su naši pjesnici štošta preuzeli i iz dalmat. rječnika, opet je vjerovatno da se je velika većina riječi od ńih upotrebljavanih govorila u ńihovo doba u Dubrovniku, i to ne samo one tisuće koje ima i sadašńi dubrov. dijalekt, nego i one stotine kojih više u ńemu nema. Zato se baš i moramo diviti

[3] Ovo posljedńe u *Radu* 248.

[4] V. uvod prof. Fanceva k izdańu *Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir* (Zagreb 1934).

[5] *Rad* 255, 161.

bogatstvu ńihova jezika prema sadašńemu siromaštvu, tim više što najstariji pjesnici, dakle M-ć i D-ć, nisu imali prethodnikâ s bogatim zbirkama pjesama za kojim su se mogli povoditi u pogledu rječnika kao što ih uopće nisu imali ni u pogledu jezika, jer još od ńih starija c r k v e n a pismenost nije im mogla davati leksičkog materijala za ńihove l j u b a v n e pjesme. I to će trebati da se tek istraži, ali ja bih rekao, koliko poznajem stariju dubrov. literaturu, da je i u ńoj, kao u dubrov. pučkom govoru, sve više nestajalo domaćih riječi, tako da će se moći konstatovati da je najbogatiji baš rječnik M-ća i D-ća, dok su svi ńihovi nasljednici izbacivali mnogo više arhaizama negoli unosili neologizama.

5. — Između domaćih riječi (u koje brojim i stare pozajmljenice) što se nalaze u R navešću sada najprije one kod kojih se eventualno može konstatovati da ih razni pjesnici u raznoj mjeri upotrebljavaju, ili koje su uopće važne zbog svoje rijetkosti te su time karakteristične za rječnik ovih pjesama. Za svaku fleksivnu riječ navodim samo j e d a n oblik, naime za imenice nom. sing., za pridjeve i zamjenice nom. sing. m., a infinitiv za glagole, i to, ako je u ńoj praslav. *ě*, po jekavskom izgovoru. Uz siglu (skraćenicu) pjesnikova imena ili grupe jedan sami broj kaže k o l i k o s e p u t a odnosna običnija riječ kod ńega ili u ńoj nalazi a ne navodim pojedina mjesta, da se ne nagomilavaju brojevi, — kadgod sam i mjesto tog jednog broja metnuo samo »č.«, t. j. »često«; ako pak uz siglu nema nikakva broja, znači da se odnosna riječ u tome otsjeku nalazi samo jedan put. Naprotiv za rede riječi i oblike dvostruki broj što je uz ńih naznačuje pjesmu (po II.[om] izdańu) i stih. Za upoređivańe dobro mi je poslužio Rječnik Jugoslav. akademije (Ar), dokle je već izdan, t. j. do riječi *probavljati*, dok mi je za ostali dio vrlo slabo pomagao najpotpuniji naš stariji, donekle historički rječnik, naime Stulićev (S).

1. Imenice

bil f. (istina) M. 179, 20. 282, 2[6];
brna (blato) A.[1] 641, 74 (Ar iz dubrov. pisaca samo to);
carstvo M. 287, 10 (Ar nema iz R);

[6] Gdje se ne kaže kako je u Ar, znači da su i u ńemu iz R isti primjeri koje ja navodim.

čisal (broj) M. 5 (Ar samo M. 3[7] i 1 iz Pelegrinovića, a nema ni *čislo* iz dubr. pis. osim 1 iz Zbornika od g. 1520 u članku u kojemu ima mnogo tragova od crkvenoslav. jezika);
darov (dar) M. 9; N. 768, 87 (Ar iz R samo M. 3);
dikla (djevojka) M. 438, 28 (Ar nema iz R);
drum M. 15. M.[2] 567, 9 (Ar M 3 i M.[2] 1); *drumak* D.[2] 603, 16;
Gospoda (*Bogorodica)[8] M. 366, 1. 2 (Ar tek[9] iz Naļeškovića);
grlo (gotovo uvijek dragino grlo) M. 80; D. 6, A.[2] ; A.[4]; A.[5] (Ar mnogo mańe primjerâ);
hinac (ko hini) D. 562, 84;
hrabar (dragi) Na. 572, 13. 18. 573, 7. 17. 19. 591, 12. 601, 1. K. 727, 19 (Ar prvi primjer iz Na i K. 1); *hrabro* Na 573, 20 (Ar uopće[10] samo *hrâbro*[11] kao nom. sing.); *hrabrov* adj. Na. 573, 6 (Ar samo to, pa još 1 iz druge neke pjesme »na narodnu«);
istoč f. (istok): *s istoči* M. 87, 4. 202, 8. 311, 202. 459, 94; D. 523, 6; Č. 669, 5. 672, 2. 696, 4; *istoči* vok. sing. Č. 692, 4 (Ar iz R samo prvi primjer);
izam (izuzetak) *bez izma* (sasvim) M. 95, 4. 503, 14 (Ar iz dubr. pis. samo to);
jezero (*izvor) D. 513, 13 (Ar tek iz Vetranovića); u tom smislu biće i u M. 202, 7 i 221, 56 (ni to nema Ar);
jutro: s jutra (u jutro) M. 4; D. 519, 15; Na. 591, 14; N. 772, 2 (Ar samo M. 1);
košuta D. 7; D.[2] 594, 75. 619, 6; K. 730, 11; A.[3] 743, 28. 756, 12 (Ar samo D 1); *košutica* D.[2] 597, 1 (Ar tek iz Vetranovića);
kram (*stan) M. 4 (Ar M. 3);
križ M. 6 (Ar nema iz R); *krst* nema R;
krunica M. 19; D. 3; D.[2] 596, 8 (Ar M. 3; D.[2] 1);
last f. (pokoj) M. 6 (Ar M. 3);
moženje (moć) N. 768, 91 (Ar uopće samo to);
mrva: ni mrve A.[1] 641, 79;

---

[7] To jest samo 3 primjera iz M.
[8] Zvjezdica kaže da se radi o nekom zasebnom značeńu riječi a ne o riječi uopće.
[9] Znači da je to prvi dubrovački pisac, po redu što je utvrđen za Ar, kod kojega se riječ nalazi.
[10] To jest iz cijelog materijala što je obrađen u Ar.
[11] U Ar akcenat je *hrâbro* kakav je u vokativu sing., koji je oblik u tom jednom primjeru, pa se Budmani prevario te ga uzeo i za nominativ, što je on dabome vrlo dobro znao da ne može da bude.

nebavac (nesretnik) D. 589, 5; D.² 590, 5 (Ar samo D.²);

nevar (neopreznost): čuj se (čuvaj se) nevara N. 772, 5 (Ar ima samo *nevara* od čega bi bio gen. pl. u *iznevar*);

otrok (momak) M. 128, 7. 313, 21;

pjesnivac (pjesnik) M. 8 (Ar M. 2);

6. — *plemština* (plemstvo) M. 220, 4;

pogiba (propast, opasnost) D. 581, 16. 583, 24. 586, 6 (Ar samo prvi primjer);

pogod f. (ugodnost) M. 394, 1;

pogubje (propast) N. 768, 221; J. 802, 14 (Ar uopće samo to);

pomast (*boja) M. 451, 4;

posilje (nasilje) M. 194, 5 (Ar ima još jedan primjer, tobože iz M, sa str. 55 I. izdańa, ali ga tamo nema, a broj strane 55 nije među ispravljenim pogreškama);

prikor f. (prijekor) A.³ 741, 9 (Ar nema);

priroč f. (prijekor) M. 131, 1; D. 526, 8;

prirok (prijekor) M. č.; D. 541, 11;

prsi (gotovo uvijek dragine) M. 29; A.² 703, 16. 709, 12. 716, 47; N. 760, 8; A.⁵ 829, 7;

riječ (*stvar) M. 359, 19 (čemu u st. 21 odgovara *stvar*). 418, 65; D. 524, 29 (S samo iz crkv. kńiga);

roza M. 14 (S nema); *rozica* M. 12; D. 546, 1; D.² 2; Na. 571, 2; A.³; J. 820, 6. 836, 11. 12; A.⁵ 2 (S nema); *ružica* M. 80; D. 4; Č;

ruda (*izvor) M. 9, 8. 45, 5 (S samo »miniera«);

ružica v. *roza*;

skazan f. (pričańe) M. 418, 24 (S »similitudine; racconto«);

sljednik (pås koji slijedi po tragu) D. 531, 36. 562, 93 (S iz Naješkovića);

slovo (*riječ) M. 11; *slovce* M. 156, 15 (S *slovo* i *slovac*); u R nema pjesme gdje bi se *slovo* moglo trebati u značeńu »slovo od azbuke«;

srdačce (ponajviše u sroku sa *sunačce*) M. 219; M.² 2; D. 70 (49 puta u br. 545); D.² 16; Č. 21; A.²; R. 12; A.³; N. 4; A.⁴ 3; J. 15; A.⁵ 3 (S *srdašce* iz Naješkovića);

stranputje (stramputica) D.² 594, 93 (S v. *stranputica*);

strava M. 77, 9. 145, 12 (S v. *stravļeńe* »incantamento«); nije dakle postalo, kako sam nekad mislio, od *strâha* (veliki strah, što se sada govori u Dubrovniku) u kraju gdje se je *h* zamijenilo glasom *v*;
straž m. M. 217, 23. 455, 87, ali u 455, 86 je f., jer je *straž* ak. sing. (S iz glag. brevijara);
sunačce (ponajviše u sroku sa *srdačce*) M. 222; M.² 2; D. 67 (49 puta u br. 545); D.² 22; Na. 3; Č. 19; A.²; R. 11; A.³ 2; N. 6; A.⁴ 2; J. 14; A.⁵ 13 (S *sunašce* iz Naļeškovića);
svada (svađa) M. 344, 17. 508, 4 (S iz M v. *svađa*);
svijet (*svjetlost): *do svijeta* (do dana) D.² 623, 2; K. 732, 17 (S iz ruskog rječnika);
tat (lupež) D. 562, 34 (S iz rus. rječnika);
uboj (udarac) M. 355, 5 (S iz glag. brevijara »uccisione«);
udor (udarac) M. 485, 5 (S *udorac* iz Gundulića);
uzdih (uzdah) M. 7 (S v. *uzdah*); *uzdihaj* M. 250, 44. 470, 47; D. 526, 8; K. 729, 1. 8; A.⁵ 828, 2 (S nema);
var (oprez) M. 5 (S iz Rańine i Đurđevića);
vedar f. (vedrina): *sunce iz vedri* D.² 608, 16 (S nema);
visoč f. (visina) M. 319, 7 (S nema);
vojvoda K. 726, 13 (S nema);
voń f. M. 250, 245 (S nema);
vrijed (povreda) M. 5 (S *vrid* iz M);
vrsnost A.¹ 641, 4 (S »abilità«);
zabroj (lukavstvo?) A.¹ 641, 61 (S nema);
zelje (*opojna i otrovna trava) M. č. (S samo »erbe mangiative«);
živac (*izvor) M. 503, 12. 505, 22 (ima i S).

2. Pridjevi (i prilozi od ńih građeni), participi i zamjenice

7. — *biļan* (istinit, isp. *bił* pod 1): *biļna istina* A.¹ 641, 17 (Ar uopće samo to);
blag (*blažen) M. 22 (Ar M. 3);
bolježļiv (bolestan, tužan): *bolizļiv* D. 5 (Ar D. 1);
ča - zač - krozač v. *Rad* 255, 152;
dobročest (srećan) D. 537, 11. 579, 63 (Ar D. 1);
gospođen (gospođin): *gospojen* M. 248, 37. 311, 244;
hotan: adv. *hotno* (hotimice) M. 454, 2 (Ar za *hotan* samo to iz dubr. pis.);

istahti (pravi?) M. 502, 7 (Ar uopće samo to);
isti: adv. *isto* (*istinito, zaisto) M. 236, 7. 321, 7. 385, 5; Ar iz R samo *uisto* J. 795, 1. 807, 23;
izbašan (slobodan) M. 49, 14 (Ar samo to iz dubr. pis.);
izročan (izvrstan) M. 459, 197 (Ar samo to iz dubr. pis.);
izročit (izvrstan) M. 221, 35;
izući (izvrstan) A.[1] 641, 85;
krivedan (kriv) D. 579, 29 (Ar od dubr. pis. samo iz Zlatarića);
lis (ponosit?) D. 519, 24. 627, 13;
ļuven: *ļuveni* (*ļubavnik) M. 11; D.[2]; Č. 6; K;
moćan: adv. *moćno* (jako) M. 7; D. 6; A.[5] (Ar M. 1; A.[5]);
odlučen (*od sudbine određen) M. 8; D. 3; D.[2]; Č;
oholit (ohol) J. 802, 2 (Ar samo to iz dubr. pis.);
ohvalan (ponosit): *ohvaono* Č. 643, 6;
otajski (tajni) M. 157, 16. 218, 4 (Ar uopće samo to);
poludńi (podnevni) M. 366, 12;
prav: adv. *napravu* (upravo) M. 5 (Ar M 3, i to 1 na XI, 392.[a] pod c. *b)* a 2 na 392.[b] pod l. *a)* samo to iz dubr. pis.);
priročan prijekoran, v. *prirok* pod 1) D. 540, 3 (Ar samo to iz dubr. pis.);
prislavji (vrlo slavujski) M. 418, 15 (Ar uopće nema);
pun: adv. *napuno* (potpuno) M. 6; D. 2; J. 2 (S iz Gundulića);
robiv (zarobļen) J. 795, 12 (S nema);
rujan: **rujni cvijet* J. 811, 15 (S samo iz Gundulića za vino);
ružan (ružin): *ružan cvijet* M. 6, D. 3 (S nema);
skozan (?): *skozni san* J. 799, 1 (S nema);
spet (zapańen) M. 12; D; A.[1] (S iz Đurđevića »stretto«);
stanovit (stalan) M. 14; D. 5; D.[2] 2; J; A.[5] (S regbi samo iz glag. brevijara a inače *stanovitan*);
strastan (vrlo žeļan) M. 11 (S v. *stradateļan* »doloris capax«);
svemožan A.[1] 641, 38 (S nema);
svemudar M. 282, 11 (S nema);
takmen (sličan) M. 8; D (S iz Rańine);
tamnostiv (žalostan) A.[1] 640, 5 (S nema);
tugļiv (tužan) D. 583, 42 (S »stomachevole«);
tvrd: adv. *tvrdo* (*vrlo) M. 2; D. 2; K; N; J. 3 (S iz Primojevića); *tvrđe* M. 44, 10; *najtvrđe* D.[2] 594, 25; A.[3] 752, 4;
vrstan (izvrstan) A.[1] 641, 7 (S »abile«);
zlosrd (vrlo srdit) M. 486, 13. 490, 45 (S ima);
žalovan (žalostan) M. 121, 9 (S »luttuoso« iz glag. brevijara).

3. Glagoli

8. — *čuti* (*čuvati): *čuj da ne...* D. 546, 8; *čuj se nevara* N. 772, 5 (Ar iz R samo ono prvo);
dahtjeti, -im (dahtati) M. 6; D; K (Ar M. 3; D. 1);
djeti: gdi se je sada dil? M. 415, 1 (Ar nema ovog izričaja, za koji v. *Rad* 248, 162);
domniti (boraviti) M. 5 (Ar uopće samo to);
domraziti se komu J. 4 (Ar samo J. 790, 10);
družiti koga (*biti s kim) M. 5; M.[2]; D; D.[2]; A.[1]; A.[2] (Ar samo M. 1 i još 1 primjer koji nije iz R);
goditi se (dogoditi se) M. 68, 7 (Ar tek iz B. Gradića);
grinuti (pasti - padnem) D. 556, 44;
hitriti (hitro raditi) M. 20, 33. 123, 34. 250, 55; *hitriti se* (žuriti se?) M. 311, 129 (Ar sa *se* uopće samo to);
istakmiti se (isporediti se) s kim M. 55, 14;
izeti (izvaditi): *izajmi* (2. sing. imp.) M. 138, 5 (Ar uopće nema ni takog imp. ni prez. *izajmem* a ni inf. *izajmiti*);
izrabiti (*istrošiti radeći) M. 340, 2 (Ar iz dubr. pis. samo to);
izraziti (*pokazati) M. 199, 1. 419, 15 (Ar iz dubr. pis. samo to);
izročiti (izvaditi?) D. 530, 4; (ispuniti?) D. 535, 24 (Ar uopće samo to. Ali napose *izročiti se* »ispuniti se« iz Rańine i Zlatarića);
izroniti (*uništiti) M. 6 (Ar M. 3);
izručiti (*izbaviti) M. 218, 19. 455, 218 (Ar samo drugi primjer);
izumjeti (*saznati) M. 460, 44 (Ar uopće samo to);
jamiti (*izabrati) M. 311, 252 (Ar uopće samo to);
javiti (*stvoriti, učiniti) D. 556, 25. 562, 82 (Ar iz dubr. pis. samo prvi primjer);
liskatnuti (zablistati) A.[1] 641, 88 (Ar uopće samo to);
odmoći (škoditi) M. 361, 84;
ohajati (pustiti) A.[3] 756, 80; J. 201, 20 (Ar samo prvi primjer);
operiti (opremiti perima) strijelu A.[1] 641, 95 (Ar uopće samo to); isp. *speriti;*

9. — *pocjekati* (pokarati) M. 459, 198 (Ar uopće samo to i 1 primjer iz Rańinina lekcionara);
pohiriti se (nasladiti se?) M. 128, 7. A.[5] 834, 9 (Ar uopće samo to);
pojaviti (*okrijepiti) M. 176, 14. 223, 3 (Ar samo prvi primjer);
potmiti (potamniti) M. 455, 447 (Ar uopće samo to);

potobiti (poniziti?) M. 478, 17 (Ar uopće samo to);
praviti (*govoriti) M. č.; D. č.; Č. 654, 1. 692, 2 (Ar samo posljedńi primjer);
preblaziti (premamiti) M. 203, 8. 250, 56. 459, 132; D. 522, 24;
prhtati (pähati): *prhće* M. 85, 10 (Ar uopće samo to);
pripsati (nalikovati; dolikovati) M. 80, 8. 394, 8 (Ar iz starijih pisaca samo to);
prodljiti (produžiti) D. 531, 72. 554, 22 (S *prodiljiti*);
proprjeti (ubijediti o krivici): *propral* M. 354, 31 sigurno sroka radi mjesto *proprjel* (S nema);
račiti (izvoljeti) M. 15 (S iz M);
raslačiti (smekšati?) M. 361, 27; *raslačiti se* (uživati) M. 455, 366 (S iz M); isp. *slačiti*;
razmakati (gańivati?) M. 7, 17. 20, 47 (S nema);
razmaknuti (*uništiti) M. 78, 6. 340, 16 (S ima i »distruggere«);
roniti (*rastapati) M. 94, 12 (S iz Dimitrovića »versare, gettare«);
skrasiti (uništiti) M. 6; J. 798, 2. 802, 4 (S samo iz Zlatarića »v. *ukrasiti*«);
slačiti (uživati) M. 505, 38 (S nema); isp. *raslačiti*;
sladiti (blažiti) M. 146, 15 (S iz M);
sloviti (*slaviti) koga M. 179, 8 (S iz Rańine);
speriti (opremiti perima) strijelu D. 534, 5; (izvršiti) N. 768, 44 (S nema); isp. *operiti*;
srećiti se (srećom dogoditi se) M. 325, 7 (S *srećiti* v. *srećovati* »esser felice«);
strijeći - stržem (stražiti): *strže* (3. sing. prez.) M. 284, 14 (S nema);
suprotiti (protiviti se) N. 768, 175 (S *suprotiviti* iz rus. rječnika v. *protiviti*);
svedati se (polako gorjeti) M. 85, 1 (S *svedjeti;* isp. u Vukovu rječn. *prisvijeđeti* »prigrijati«);
svojiti (prisvajati) M. 415, 86; D. 545, 82 (S iz Palmotića v. *osvojiti*);
tezati (rastezati) luk M. 156, 5; (dirati) koga M. 192, 5 (S nema);
toliti (blažiti) Č. 652, 4 (S iz rus. rječnika);
trepiti (strepiti) M. 85, 10 (S nema);
tvoriti (*psovati) M. 455, 396 (S nema);
učeti (početi) M. 311,175. 455, 377; K. 732, 7 (S nema);
udljiti (uduljiti) M. 311, 264. 314, 11 (S udiljiti);
uzoriti (izgladiti): uzoren glas D. 520, 42 (S ima);

uzvijeriti (učiniti koga bijesna kao zvijer): život uzviren M. 311, 110 (S ima);
užudjeti se čega (zaželeti) M. 69, 3 (S nema);
vrijediti (*vrijeđati) M. 94, 9 (S iz glag. brevijara);
zabraniti (*zaštititi) koga od čega M. 239, 6 (S nema);
začeti (*početi) M. 112, 1. 123, 19. 455, 113. 301; D. 514, 3 (S ima iz M);
zahitriti (hitro splesti) vjenčac M. 3, 14 (S ima iz M);
zakratiti (*upropastiti) M.[2] 630, 16 (S ima samo »negare«);
zasjeniti (potamniti) M. 250, 4 (S ima iz Đurđevića);
zasloniti (zaštititi) M. 125, 30. 230, 18. 504, 13 (S v. *zaštititi*);
zaučeti (početi) A.[1] 641, 39 (S nema);
združiti (*zateći, postići) M. 32, 10. 123, 46. 177, 4. 372, 8 (S ima »conseguire« iz Dimitrovića);
zgoditi (*načiniti): zgodi me od tvoje družine M. 240, 8 (S nema); *zgoditi se* (naći se) M. 178, 44. 373, 6 (S nema);
zoriti (*činiti da zri) D.[2] 621, 6 (S ima iz Palmotića).

4. Riječi bez fleksije

10. — *a) Prilozi: bezbirek* (sasvim?) M. 455, 532 (Ar I, 261.[a] uopće samo to); isp. *birek*;
bezbrže (bez sumńe) M. 9; A.[1] 641, 76. 91 (Ar I, 261.[a] M. 7 i A.[1] 2, ali I, 693.[b] samo iz Hektorovića i Lucića); isp. *brže*;
bezmile (nemilice) M. 414, 8. 455, 381 (Ar uopće samo to);
bez tač (bolje *bestač*, »i bez toga«) Č. 659, 7 (Ar I, 261.[a] uopće samo to);
birek (regbi) M. 37; Č. 646, 2; A.[3] 743, 15. 25 (Ar nema, jer ga je Daničić sigurno htio uzeti pod *reći*, ali ga spomińe na I, 261.[a] pod g. *d*); *nebirek* M. 236 1; *rekbi* D.[2] 614, 4 (S ima *birek* iz Zlatarića i *rekbi*); isp. *bezbirek*;
blazi (blâgo) M. 132, 7. 172, 13. 419, 16 (Ar iz starih pis. samo M. 2);
brže (vaļada) M. 7; M.[2]; D.[2]; A.[1]; K (Ar I, 692.[b]—693.[a] M. 3); *brž'* M. 354, 18; isp. *bezbrže*;
daleč (daleko) M. 2; D. 4; D.[2] 2; K. 2; *daleče* M. 21; M.[2]; K. 2 (Ar *daleč* M. 2, *daleče* M. 4);
deri (čak) M. 16 (Ar M. 9);

dovolę (dosta) M. 37, 2. 148, 8; D. 555, 3; A.[1] 639, 13; J. 788, 2. 792, 7 (Ar M. 1);

drugda (*katkad) A.[3] 757, 4 (Ar za *drugda* iz R samo to);

drugojam (drugamo) M. 49, 14 (Ar uopće samo to);

drugovic (drugi put) M. 151, 5 (Ar pod *drugovič*, jer je tako u Jagićevu izdanu, ali u R piše »drugouiz«);

dvaš (dva puta) M. 438, 3; *dvaška* A.[6] 829, 15;

hoć (hoteći) D. 562, 11 (Ar uopće nema); isp. *samohoć*;

iznevar (iznenada) M. 3 (Ar pod *iznevar* uopće samo jedan primjer iz Zlatarića i iz S koji ga ima iz glag. brevijara, ali pod *nevara* sva su 3 primjera iz M i još 1 iz Zlatarića);

javi (očito) M. 350, 11. 358, 7; (ne spavajući) M. 377, 6; D. 524, 20; *u javi* A.[4] 776, 12;

jednaga (zajedno) M. 150, 5. 418, 7;

jutri (sutra) M. 455, 241. 490, 31 (Ar samo to iz dubr. pis.);

kolje (*dokolica): nije kolje (nije kad) M. 7, 14. 201, 10;

kom (čim) M. 7; D; D.[2]; A.[1] 2; Č; K (Ar M. 3; D; A.[1]);

krotom (krotko) M. 3 (Ar uopće samo to, i uzimļe da je to adjektiv načińen od *krotak* prema *pitom*, ali sva 3 puta je u vezi *stȁti krotom*);

majdę (zaista) M. 209, 14;

makar M. 19; A.[2] 705, 8 (Ar M. 7);

man (uzalud) Č. 7 (Ar Č. 3, kao da su iz M, i 1 iz drugog rukopisa); isp. *smani* i *zaman*;

nazorom (nazorice) M. 459, 20;

nebirek v. *birek*;

objestran (s obje strane) M. 119, 13. 438, 38;

ončas (odmah) M. 20; D; D.[2], N. 3 (Ar tek iz Rańine); *oni čas* M. 23; D.[2]; K. 2;

11. — *potaj* (potajno): *u potaj* M. 2, 3; *potaje* M. 311, 1; K. 728, 13 (Ar za *potaje* samo posļedńi primjer);

prave (upravo) M. 418, 11. 460, 9; u oba ta primjera *prave* je sigurno prilog a nije 3. pl. prez. glagola *praviti* kao što je u M. 396, 5. 485, 16; D.[2] 605, 2; S nema a Ar ima samo na XI, 392 pod e.[b)] »*prave* t. j. *pravê*« iz srpske poveļe iz g. 1495, po čemu se vidi da je riječ uzeta kao gen. sing. f. pridjeva *prav*;

prem (baš) M. 20; D. 2; D.^{2} 2; A.^{1}; Č. 3; K; A.^{3} (Ar par primjera iz M i A.^{3} 756, 67);

razmi (osim) M. 6; D. 4; D.^{2}; *razma* Na. 572, 17; *razi* D. 542, 3. 627, 20 (S *razma* iz Dimitrovića, *razmi* iz Gundulića);

rekbi v. *birek*;

rijetkovja (rijetko) M. 295, 9 (S nema);

samohoć (svojevoljno) M. 4; D. 2; D.^{2} (S ima iz Marina Držića); isp. *hoć*;

samosto (sto od stotine) vratiti M. 185, 18 (S ima);

smani (uzalud) M. 455, 271 (Ar pod *mani* nema; S ima); isp. *man*;

snožice (sasvim?) J. 805, 16. 806, 18 (Ar pod *nožica* uzimlje da je to *s nožice* i ima uopće samo to; može li se isporediti izričaj *razbiti neprijatelja do noge ili do nogû ?)*

sved v. *vijek*;

svemog (što je više moguće) M. 337, 5. 403, 1; *svemogom* M. 455, 66. 242; kao pridjev ima *svemogi* (svemogući) M. 247, 1 (S nema ništa);

ta (ća) A.^{5} 845, 12 (S nema; ima Marin Držić);

tač (tako) M. 74; M.^{2} 2; D. 39; D.^{2} 12; A.^{1} 4; Č. 5; A.^{2} 2; K. 7; A.^{3} 2; N. 4; A.^{4} 5; J. 6; A.^{5} 4 (S iz Dimitrovića); isp. *bez tač*;

takmo (samo) M. 57, 14. 251, 14 (S iz glag. brevijara);

tom (netom) M. 8 (S iz M);

toprv (tek) M. 13, 10. 311, 237. 430, 9; *toprva* K. 724, 19 (S oboje iz Lastrića);

tot (dakle) M. 128, 9;

tudije (tuda) M. 454, 5 (S iz poznijega dubr. rukopisa);

tuđe (tu) M. 350, 18; *tuđer* D.^{2} 590, 6 (S *tuđer* »dalla parte opposta, così anche« iz Zlatarića);

tutako (odmah) K. 727, 22 (S iz Kašića);

ureda (odmah) M. 18, 7. 90, 1 (S *ured* i *ureda* iz Đurđevića);

vazda v. *vijek*;

vazdakrat (svagda) A.^{1} 641, 11 (S iz Rańine »sempre«);

većma (više) M. 29; D. 7; K. 2 (S iz Dimitrovića); *najvećma* M. 415, 30. 459, 165;

velmi (veoma) M. 27; D. 17; D.^{2} 7; A.^{2}; K. 2; A.^{3} 2; N. 2; *veomi* A.^{1} 640, 6; A.^{5} 838, 6;

vijek (uvijek) K. 2; A.^{4} 2; J. 4; inače u cijelom R č. *uvijek, dovijek, dovijeka* uz neke rede kombinacije; onda *vavike* A.^{2} 699, 18;

vijekomam N. 768, 33; *vijek vazda* J. 788, 8; *vazda* M. č.; K. 2; N.; *sveđ* R nema;

vinu (uvijek) M. 23; D. 6; D.² 2 (S iz glag. brevijara);

zaludu (uzalud) M. 128, 8 (S iz Đurđevića);

zaman (uzalud) M. 37; D. 10; D.² 2; A.¹; Č. 2; K. 4; J; *zamani* M. 3; *uzaman* M. 3; Č. 2; A.³; A.⁸ (S *zaman* i *zamani* iz Palmotića);

zautra (sutra) A.⁵ 827, 23 (S *zaustra* iz glag. brevijara);

zlje (zlo) D. 556, 63; A.⁵ 838, 3 (S iz rus. rječnika v. *zlo*).

12. — b) *Prijedlozi*: *bez* v. *bez tač, bezbirek, bezbrže* u § 11; *kroz*: u leksičkoj upotrebi ovoga prijedloga ima dosta znatna razlika među M i D; u pravom, materijalnom značenju (sa strane na stranu) imaju ga bez razlike obojica, ali u prenesenom, apstraktnom smislu (zbog nečega ili po nečemu) sami oblik *kroz* M ima samo 2 puta (16, 17. 318, 7), dok ga D ima 29 puta a i D.² 6 puta (565, 2. 582, 14. 21. 594, 60. 619, 9. 620, 2); M nema ni veze *krostoj* (on mjesto ńe ima *zatoj*) koja se u D nalazi 24 puta a i u D.² 7 puta (594, 9. 60. 75. 619, 7. 13. 19. 620, 7). Naprotiv M ima, u prenesenom značenju, oblik *krozi*, ali samo u vezi *krozi te* (po tebi) i u sroku (377, 16. 455, 554), pa *krozač* (zašto; 30, 2. 52, 10. 99, 2) i *krozašto* (191, 1); *krozi te* ima i D, i on samo u sroku (552, 14. 559, 15. 583, 2. 584, 24. 637, 22) a i D.² (599, 12. 625, 3), takođe u sroku; u D ima još *krozi zlate strile* 519, 3 i *krozi dar* 556, 50 a u D.² još *kroza te* 565, 2 (izvan sroka); *krozač* D nema, a *krozašto* ima jedanput i on (562, 19). Da je zaziranje od oblika *kroz* u prenesenom smislu i od *krostoj* nešto karakteristično za M, vidi se po tome što oba ta oblika i R. II često ima (*kroz* 30 puta a *krostoj* 18 puta, ali ponajviše u N gdje je 16 p. *kroz* a 13 p. *krostoj*); u R.II se nalazi u sroku i *krosto* (769, 25. 834, 13), pa *kroza te* (J. 793, 9. 800, 11. 801, 17) i *krozač* (Č. 664, 1. 685, 1);

polag (kod) D.² 594, 27 (Ar nema iz dubr. pis., a iz R nema ni *polak*, a S ima samo *polak*).

13. — c) *Veznici*: *ajli* (ili) M. 317, 3; D. 9; D.² 564, 1. 582, 6. 594, 46 (Ar ga nikako nema, a nema ga ni S);

ar (jer) M. 196; D. 42; D.[2] 11; Č. 9; A.[4] 773, 23 (u Vetranovićevoj pjesmi); *are* Č. 3 (Ar *ar* M. 4, *are* Č. 2);
danu (ali) M. 28; A.[3] 756, 81 (Ar M. 3);
dobroda v. *zasveda*;
jak (kao) M. 10; D. č.; *jakno* D. 2, D.[2]; A.[1]; *jaki* D; D.[2]; *jakino* M. 12; M.[2]; D. 5; A.[2] (Ar *jak* M. 4; *jakno* D.[2]; *jaki* D; *jakino* M. 3);
ma nu (ali) M. 9; D; D.[2]; K. 2; A.[4] 2 (Ar samo iz Relkovića);
ner (nego) M. 153; D. 38; D.[2] 6; A.[1]; K. 3; N. 3; *nere* M. 4; D.[2]; N; *ner* (osim) M. 105, 5. 123, 1. 193, 3. 421, 3 (Ar griješkom pozivļe se kod *ner* na *nere* a kod *nere* na *ner*, tako da uopće ove riječi nema);
tijem (stoga) M. 344, 66 ? M.[2] 630, 31; D. 18; D.[2] 2; A.[1] 2; Č; K. 4; N (S nema);
voļa (ili) M. 5; *voļ* M. 5, 9 (S nema);
zasveda (t. j. *za sve da* »premda«, a to je prevedeno tal. *contuttochè*, t. j. *con tutto che*) D. 5; D.[2] 594, 70; *zasvejer* D. 556, 7. A.[4] 777, 4; *zasveer* M. 67, 14; D. 623, 9; *dobroda* (a to je opet prevedeno tal. *benchè*) D. 555, 3. A.[3] 755, 17; rastavļeno *dobro ... da* M. 190, 22. 231, 5 (Ar regbi da nema sveze *dobro da*; S ima *zasve da, zasve jer* i *zasve er*, pa iz poznijega dubrov. rukopisa *dobro da*).

14. — d) *Uzvici*: *ah* č. u cijelom R;
aj D. 518, 13. 637, 13; N. 769, 19 (Ar samo prvi primjer);
ajme A.[1] 4; A.[3] 4; *ajmeh* Č; N. 21; A.[5] (Ar *ajmeh* samo Č. 1);
a nu M. 405, 3; D. 532, 5 (Ar samo M. 1);
avoj M. 362, 3. 407, 3 (Ar uopće samo to);
deh A.[1] 641, 40. 41 (Ar samo prvi primjer);
doj M. 5 (Ar uopće samo M. 4 i 2 primjera iz Rańine);
jaoh D; Č; A.[2] 31 (30 puta u br. 700); K. 3; A.[4] (Ar tek iz Dimitrovića, ali *jao* već iz Rańinina lekcionara);
nut M. 7; D; D.[2] 3; N; J. 3; A.[5] (Ar M. 1; J. 1);
o M. 18; D. 8; Č; N. 2 (Ar tek iz Naļeškovića);
oh M. 44; D. 21; D.[2] 8; A.[2]; K. 4; N. 2; J. 2 (Ar samo M. 2);
oj D. 9; N. 3; J (Ar samo D. 3);
ojme D.[2] 607, 1 (2); *ojmeh* D. 594, 2 (Ar za *ojme* iz dubr. pis. samo to a za *ojmeh* još 2 primjera iz Zbornika od g. 1520);
uh A.[5] 827, 7 (S ima);

vaj M. 6; M.[2] 7 (sve u br. 630); D. 8; D.[2]; A.[1]; K; A.[2] 2; J. 17; A.[5] (S ima);
vajme M. 311, 41; *vajmeh* D. 556, 49. (vajmeh, oj, vaj meni) 51; N; J (S nema ni jedno ni drugo);
voj M. 455, 595 (S *voh*);
žimi M. 10; Na. 572, 15 (2); A.[5] 835, 8 (S iz M. Držića).

15. — Iz ovoga pregleda, koji hoće da bude samo malen prilog našemu historičkom rječniku, mogu se izvesti razni zaključci. Prije svega vidimo da u R ima podosta riječî što se, bar sudeći po Ar (do *probavljati*), nalaze samo u ńemu, kao 1) *hrabro* Na, *moženje* N, *nevar* N, *pogubje* N, J; 2) *biļan* A.[1], *istahti* M, *otajski* M. 2; 3) *izumjeti* M, *jamiti* M, *liskatnuti* A.[1], *operiti* A.[1], *pohiriti se* M, A.[5], *potmiti* M, *potobiti* M; 4.[a] *bezbirek* M, *bezmile* M. 2, *bez tač* Č, *drugojam* M, *krotom* M. 3; 4.[d] *avoj* M. 2. Odatle se nadaļe vidi da se velika većina tih riječi (16 od ńih 20) nalazi i u R samo po j e d a n put, i da ih je malo veća polovina (ńih 11) u samoga M, što se lako razumije kad se uzme u obzir da je M možda najstariji između ovih pjesnika i da ńegove pjesme zauzimļu jaču polovinu (upravo $^9/_{10}$) cijeloga R; pa će to trebati da se ima na umu i kod daļih konstatacija.

U drugu kategoriju idu pak riječi što se, između dubrov. pisaca, nalaze opet samo u R; zasad mogu navesti ove: 1) *brna* A.[1], *izam* M. 2; 2) *hotan* M, *izbašan* M, *izročan* M, *oholit* J, *prav*: *napravu* M. 5; 3) *izrabiti* M, *izraziti* M. 2, *javiti* D. 2; 4.[a] *blazi* M. 3, *jutri* M. 2; i među ńima većina (7 od 12) samo se po jedan put nalazi a velika većina (ńih 9) opet samo u M.

16. — Nego za naš posao najvažnije je da vidimo kako stoje u leksičkom pogledu razni otsjeci u R. Najprije se može odvojiti dosta veliki niz riječî koje se nalaze samo ili gotovo samo u M i D (u R. I); 1) *priroč* M; D; *riječ* (stvar) M. 2; D; 2) *moćno* M. 7; D. 6; A.[5]; *odlučen* M. 8; D. 3; D.[2]; Č; *pun* : *napuno* M. 6, D. 2; J. 2; *ružan* cvijet M. 6; D. 3; *stanovit* M. 14; D. 5; D.[2] 2; J; A.[5]; *takmen* M. 8, D; 3) *praviti* (govoriti) M i D č.; Č; *priblaziti* M. 3; D; *svojiti* M; D; *začeti* M. 4; D; 4.[a] *daleč* M. 2; D. 4; D.[2] K. 2; *javi* M. 3; D; *razmi* M. 6; D. 4; D.[2]; *samohoć* M. 4; D. 2; D.[2]; *tuđe* M — *tuđer* D.[2]; *većma* M. 29; D. 7; K. 2; *vinu* M. 37; D. 10; D.[2] 2; *zaman* M. 37; D. 10; D.[2] 2; A.[1]; Č. 2, K. 4; J; 4.[c] *ar* M.

196; D. 42; D.[2] 11; Č. 9; A.[5] (iz Vetranovića); *jak* M. 10; D. č.; *jakno* D. 2; D.[2]; A.[1]; *jaki* D; D.[2]; *jakino* M. 12; M.[2]; D. 5; A.[2]; *ner* M. 153; D. 38; D.[2] 6; A.[1]; K. 3; N. 3; *nere* M. 4; D.[2]; N; 4.[d]) *a nu* M; D. Kako su to sami arhaizmi, to se lako razumije da se oni nalaze ili samo ili ponajviše u oba najstarija pjesnika M i D, ali se ipak ne smije zaboraviti da svi ostali pjesnici (koji su sakupljeni u R) ne zapremaju ni punu četvrtinu cijeloga R, pa je zato lako moguće da se samo slučajno nije našao u R. II ni jedan primjer naročito onih riječi koje su i u R. I rijetke. Nego neće biti slučaj što se n. pr. *moćno* u R. I nalazi 13 puta a u R. II jedan put, *odlučen* 12 p. a 1 p., *ružan* 9 p. a ni jedan p., *stanovit* 21 p. a 2 p., *praviti* č. a 1 p., *većma* 36 p. a 2 p., *vinu* 49 p. a ni jedan p., *ar* 249 p. a 10 p., *ner* 197 p. a 7 p. — u tim prilikama treba zbiļa da rečemo da M i D jesu voļeli te riječi a ostali pjesnici nisu.

17. — A kad se oba najstarija pjesnika i u leksičkom pogledu, bar donekle, odlikuju od ostalih mahom mlađih pjesnika, onda možemo slobodno pretpostaviti da će se još više odlikovati M, koji od te dvojice nije samo daleko opsežniji nego možda i stariji kao pjesnik, premda nam je za to jedini argumenat što se je on rodio 4 godine prije D-ća. Ali to nije nikako sigurno — naprotiv, za prvenstvo D-ća moglo bi se navesti to da je on jači ikavac od M-ća i odlučno voli čakavske oblike *zač* i *meju - meu* a M-ć štokavske *zašto* i *među - med*,[12] pa bi time D-ć bio bliži dalmatinsko-čakavskoj pismenosti koja je, još prije prvih dubrov. pjesnika, prelazila u Dubrovnik i pobudila tako dubrovačko-štokavski književni rad. Svakako za M-ća imamo veliki broj riječi što ih u R ima samo on: dosta ih je već među onima što ih Ar navodi uopće samo iz R ili samo iz ńega između dubrov. pisaca (v. § 16), a k ńima treba dodati još ove: 1) *bił* 2, *čisal* 5, *drum* 15, M.[2] (ali *drumak* D), *kram* 4, *križ* 6, *last* 6, *otrok* 2, *pjesnivac* 8, *plemenština, pogod, pomast, posilje* 2, *roza* 14 (ali *rozica* 12, D, D.[2], Na, A.[3], J. 3, A.[5]), *ruda* 2, *skazan, slovo* 11, *slovce, strava* 2, *straž* m. 2, f. 1, *svada* 2, *uboj, udor, uzdih* 7 (ali *uzdihaj* 2, D, K. 2, A.[5]), *var* 5, *visoč, voń* f., *vrijed* 5, *zelje* č., *živac* 2; 2) *blag* 22, *gospođen* 2, *isto* 3, *izročit, poludńi, prislavji, strastan* 11, *svemudar, zlosrd* 2, *žalovan*; 3) *goditi se, hitriti* 3, *istakmiti se, izeti - izajmi, izroditi* 6, *izručiti* 2, *odmoći, pocjekati, pojaviti* 2, *prhtati, pripsati, proprjeti, račiti* 15, *raslačiti*

[12] *Rad* 255, 152 i 119.

*

2, *razmakati* 2, *razmaknuti* 2, *roniti, slačiti, sladiti, srećiti se, strijeći, svedati se, tezati* 2, *trepiti, tvoriti, udļiti* 2, *uzvijeriti, užudjeti se, vrijediti, zabraniti, zahitriti, zasjeniti, zasloniti* 3, *združiti* 4, *zgoditi*; 4.[a]) *nebirek, deri* 16, *drugovic, dvaš, iznevar* 3, *jednaga* 2, *kolje* 2, *majde, nazorom, objestran* 2, *potaj, rijetkovja, samosto, smani, svemog* 2 — *svemogom* 2, *takmo* 2, *tom* 8, *tot, tudije, ureda* 2, *zaludu, zamani* 3; 4.[c]) *ner* (osim) 4, *voļa* 6; 4.[d]) *avoj* 2, *doj* 5, *voj*. Sigurno ovo nisu sve riječi koje se u R nalaze samo kod M-ća, ali već ih je ovoliko dosta da se vidi — iako ih M-ć ponajviše ima samo po jedan put ili po par puta, što može lako da često bude pukim slučajem, — da ih ima ipak podosta koje se češće ponavļaju; pa treba svakako upamtiti da se od svih pjesnika u R nalaze samo kod M-ća: *čisal* 5, *drum* 15, *križ* 6, *last* 6, *pjesnivac* 8, *roza* 14, *slovo* 11, *uzdih* 7, *var* 5, *vrijed* 5, *zelje* č., *blag* 22, *strastan* 11, *izroditi* 6, *račiti* 15, *deri* 16, *tom* 8, *voļa* 6 — za te riječi teško će biti da se može misliti na slučaj.

To se isto može reći za još nekoliko riječî koje se doista ne nalaze samo u M-ća, ali u ńega u razmjerno znatno većemu broju negoli u ostalom dijelu zbornika R (D i R. II), koji zajedno iznosi nešto mańe od polovine cijeloga ńegova opsega (7/16). Amo brojim: 1) *darov* 9, N; *grlo* 80, D. 6, A.[2], A.[4], A.[5]; *prirok* č., D; *prsi* 29, A.[2] 3, N, A.[5]; *ružica* 80, D. 4, Č; *spet* 12, D, A.[5]; 4.[a]) *bezbrže* 9, A.[1] 2; *birek* 37, Č, A.[3] 2; *daleče* 21, M.[2], K. 2; *makar* 19, A.[2]; *ončas* 20, D, D.[2], N. 3; 4.[d]) *žimi* 10, Na. 2, A.[5] — a sve su to obične riječi koje su i svi ostali pjesnici mogli lako uzimati češće negoli su ih zbiļa uzeli.

18. — Kako je opseg M-ćevih pjesama mnogo veći negoli D-ćevih (onih prvih ima ravno 8 puta toliko koliko ovih drugih bez D.[2], a 3½ puta zajedno sa D.[2]), to se razumije da ćemo u D-ća naći mnogo mańe riječî što ih ima samo on ili u razmjerno povećemu broju. Od onih prvih što se nalaze samo u R ide na račun D-ćev jedino 4.[b]). *polag* 2, a i to je u D.[2] Inače može se još navesti ovo: 1) *hinac, nebavac* D.[2], *pogiba* 3, *sljednik* 2, *stranputje, tat, vedar;* 2) *bolježliv* 5, *dobročest* 2, *krivedan, lis* 2, *priročan, tugliv*; 3) *grinuti, izročiti* 2, *prodļiti* 2, *uzoriti* D, *zoriti* D.[2]; 4.[a]) *rekbi, razi* 2; 4.[c]) *tijem* 18, D.[2], M (?), M.[2], A.[1] 2, Č, K. 4, N, *zasveda* 5; 4.[d]) *ojme* D.[2] 2, *ojmeh* — malo riječî, i svaka s vrlo malo primjerâ osim *bolježliv* 5, *tijem* 18 i *zasveda* 5. Nerazmjerno je pak veliki broj

primjerâ, naročito prema M-ću, u D-ća kod ovih riječi: 1) *košuta* 7, D.[2] 2, K, A.[3] 2, *košutica* D.[2]; 4.[b)] *kroz* (u prenesenom smislu, v. str. 16) 29, M. 2, R. II 30; *krostoj* 24, D.[2] 7, R. II 18 (M nema); 4.[c)] *ajli* 9, D.[2] 3, M; 4.[d)] *oj* 9, M. 3, J.

U negativnom se pak smjeru D odlikuje od M time što u ńemu uopće nema primjera, ili ih ima nerazmjerno malo, za sve one riječi što su (po § 17) naročito karakteristične za M-ća. Od ńih naročito ističem riječi *grlo* i *prsi*, što su nešto škakljive kada se radi o ženskom grlu i o ženskim prsima; M-ć ih se ne boji te spomińe prsi 29 puta a grlo čak 80 puta — više stidljivi D-ć samo 6 puta govori o grlu, ali o prsima ni jedan! A, specijalno prema D, mogu se uzeti i *takmen* M. 8, D, pa *skrasiti* M. 6, *danu* M. 28, *žimi* M. 10, koje se posljedńe 3 riječi u D uopće ne nalaze. S druge strane karakteristične su osobine D-ćeve prema M-ću već spomenute riječi *košuta, kroz* (u prenesenom smislu), *krostoj* i *ajli*, pa *tijem* (u značeńu »stoga«) D. 18, M. (?), M.[2]

Prema tome se može nešto reći i za pripadnost pjesama D.[2]; zato da D.[2] spada k D.[1] a ne k M govore ove riječi: *košuta* D.[1] 7, D.[2] 2, *košutica* D.[2], *kroz* (u prenes. smislu) D.[1] 29, D.[2] 6, M. 2, *krostoj* D.[1] 24, D.[2] 7, *ajli* D.[1] 9, D.[2] 3, M. 1; *tijem* D.[1] 18, D.[2] 2, M. (?), M.[2] Ima još drugih riječi kojih u M nema a ima i u D.[1] i u D.[2], ali to su takove što se, n. pr. kao *nebavac*, nalaze samo po 1 put u oba ta otsjeka. To dakle, može se reći, ne znači ništa, kao što ništa ne znači što se n. pr. *brže* nalazi 17 puta u M, po 1 p. u M.[2] i D.[2], ili *ľuveni* (u značeńu »ľubavnik«) 11 p. u M i 1 p. u D.[2]; prije bi moglo biti da nije samo slučaj što oblik *daleče*, što ga M ima 21 p. a D ni jedan, nalazimo 1 p. i u tako malenom otsjeku M.[2]

19. — Malo se što može reći za pjesme u R. II, jer je u ńemu na okupu 9 raznih otsjeka — četiri grupe što će pripadati četvorici raznih pjesnika, i 5 skupina za koje ne znamo koliko je pjesnika zastupano u svakoj od tih. Ako najprije pogledamo neobičnije riječi kojih nema u R. I (u M i D), pa uzmemo u prvome redu one 4 grupe, gdje bi se prije mogla naći koja leksička osobina, vidjećemo da se iz grupe Č (Čubranovićeve) može iznijeti samo 2) *ohvaono*; 3) *toliti*, 4.[a)] *bez tač* i *man* 7; druga K (Kristićevićeva) ima samo 1) *vojvoda*; 4.[a)] *tutako, vijek* 2, A.[4] 2, J. 4; a onda 1) *hrabar*, što se u R. I nalazi samo u Na. 7 puta. Iz treće grupe N (pjesnika s umetkom *nu*) imam 1) *moženje, nevar*, pa *pogubje*, J; 3) *suprotiti*;

4.[a] *vijekomam.* U posljednjoj grupi J (pjesnika jekavca) nalazimo ove zasebne riječi: 2) *oholit, robiv, rujni* cvijet, *skozni* san; 3) *domraziti se* 4, *ohajati,* A.[3], 4.[a] *snožice* 2. Ali od svega toga moglo bi se reći da je samo prilog *man* karakterističan za Č a da se prilog *vijek* nalazi 8 puta u R. II a ni jedan u R. I. Za skupine je pak interesantan relativno veliki broj riječi što ih ima samo A.[1] (ta je skupina najmanji otsjek u R. II — broji samo 144 stiha): 1) *brna, mrva, vrsnost, zabroj;* 2) *biļan, izući, svemožan, tamnostiv, vrstan;* 3) *liskatnuti, operiti, zaučeti;* 4.[a] *vazdakrat;* 4.[d] *deh* 2 — osim toga uzvika sve samo po 1 put, i sve u br. 641, što je ona pjesma (R. 613) koja ima i nekih svojih ortografskih osobina,[13] po svoj prilici dakle biće ona sama od jednog zasebnog pjesnika. Izvan te pjesme ima samo *ajme* 4 u br. 639, koje dolazi, tako bez *-h,* još samo u A.[3] 4, ali je zato *ajmeh* običan oblik: ima ga M. 21, Č, A.[5] Iz A.[2] zabilježio sam samo prilog *vavike,* a iz A.[3], osim *vajme,* još *prikor* f. i prilog *drugda,* a najzad iz A.[5] također priloge *dvaška, ta* i *zautra,* pa uzvik *uh* i već spomenuto *ajmeh.* Napokon od oblikâ što se nalaze i u R. I spomińem iz K prilog *toprva* uz *toprv* M. 3; iz N *operiti,* D i uzvik *aj,* D. 2; iz J *skrasiti* 2, M. 6 i uzvik *vaj* 17, M. 6, M.[2] 7, D.[1] 8, D.[2], A.[1], K, A.[2] 2; u A.[3] veznik *dobroda,* D 21, *dobro ... da* M. 2, i uzvik *danu,* M a iz A.[5] prilog *zlje,* D. I to je sve fragmentarno, pa nam ništa ne pomaže u pitańu autorstva pjesama u R II.

Napose treba spomenuti Na (pjesme »na narodnu«), jer se one donekle i u pogledu rječnika razlikuju od svih ostalih pjesama u R. Najprije dragi je *hrabar* 7 (ali jedan put i K. 727, 19), *hrabro* (Ar uopće samo to) i odatle *hrabrov;* a draga je *djevojka* 9 (Ar tek iz Mar. Držića) — odatle i *djevojčin* 601, 6 (Ar nema iz dubr. pis.), — pa *djevojčica* 572, 4. 18. 573, 19. 601, 1; *diklica* 591, 7 (ali to ima i M. 371, 1), *ļubi* 573, 18. 19 (ali i J. 793, 4), *ļubovca* 573, 17, *moma* 591, 2; onda neki oblici umańeni ili odmila: *ćaćo* 571, 11 (Ar uopće samo to[14]), *bratac* 571, 11. 572, 15 (ali i K. 722, 1. 725, 16. A.[4] 779, 39); *dijelak* 571, 8. 12. 591, 8; *večerak* 572, 14 (S nema); *bojak* 573, 21; *tratorak* 635, 3. 9 (S nema); *konic* 573, 7. 8. 591, 9 (Ar nema iz R); pa *slavic* 573, 3. 9 (S samo *slavić*) uz *slavaļ* — gen. sing. *slavļa* 572, 10 (S *slavāj* iz Zlatarića), *maglica*

[13] *Rad* 247, 136.

[14] U Ar se zato s razlogom misli da je ak. sing. *ćaća* (»chjachja«) pisarska pogreška mjesto *ćaćka* (»*chjachca*«).

572, 5 (Ar tek iz Vetranovića), onda *lužanin* (koji je iz luga) 572, 10; *ostroga* 601, 3. 5; *košuļa* 601, 4. 6; *rožanac* (koji je načińen od roga) 601, 9 (S nema). Neke od tih riječi, tako naročito ove 4 posļedńe, u ostalim pjesmama nije bilo prave prilike da se upotrijebe, ali ostale su se mogle i u ńima naći, kao što su se neke i našle, pa se zato može reći da su one, uzete sve zajedno, karakteristična leksička osobina pjesama »na narodnu«.

20. — Ovaj vrlo skromni prilog našemu historičkom rječniku u isto nam doba pokazuje dokle se možemo pouzdati u potpunost Akad. rječnika u pogledu našega R. Bilo je dosta vremena (ovo je proteklo već 60 godina otkada se je počeo izdavati!) da se konstatuje — budući da su razni pomagači sakupļali ńegov materijal — da i od onih jezičnih spomenika što su za ń upotrijebļeni, građa nije iz svakoga ispisivana s potrebitom spremom i savjesnosti. Ja za obične riječi u R, koje mi nisu trebale za ovaj prilog, nisam dabome kontrolovao kako su uzimane za Ar, ali za ove kojim se ovdje bavim našao sam da gdješto nije onako kako bi trebalo. Uopće nema u ńemu prilogâ *hoć* D i *prave* M. 2, ni veznikâ *ajli* M, D.[1] 9, D.[2] 3 i *dobroda* D.[1], A.[3], *dobro ... da* M. 2; tehničkom pogreškom nema uopće ni veznika *ner - nere* (v. str. 17). Nema pak ni jednog primjera iz kojega dubrov. pisca za prijedlog *polag* D.[2] i veznik *ma nu* M. 2, D.[1], D.[2], K. 2, A.[4] 2; napose pak nema ni jednog primjera iz R za *carstvo* M, *dikla* M, *ajme* (bez *h* na kraju) A.[1] 4, A.[3] 4, a tek iz kasnijih dubrov. pisaca za *Gospođa* M. 2 (tek iz Naļeškovića itd.); *jezero* M. 2, D.[1] i *košutica* D.[2] (tek iz Vetranovića itd.); *jaoh* D.[1] Č, A.[2] 31, K. 3, A.[4] i *o* M. 18, D.[1] 8, Č, N. 2 (tek iz Naļeškovića itd.). Ali najviše smeta što su citati iz R nepotpuni, jer se u Ar dabome uzimļe da su s v e pjesme ili M-ćeve, ili D-ćeve, ili jedno ili drugo, pa zato je mnoga riječ došla pod krivu firmu, te se uopće ne vidi da nisu ni M-ćeve ni D-ćeve. Tako n. pr. za *istoč* ima samo 1 primjer iz M, dok uistinu ima 4 iz M, 1 iz D.[1] i 4 iz Č; za *jutro* — *s jutra* samo M. 1 a ima ih M. 4, D.[1], Na, N; za *brže* samo M. 3 a ima ih M. 7, M.[2], D.[2], A.[1], K; za *daleče* M. 4 a ima ih M. 21, M.[2], K. 2; za *dovoļe* samo M. 1 a ima ih M. 2, D.[1], A.[1], J. 2; za *kom* nema da se nalazi po 1 put i u Č i K; za *potaje* nema primjera iz M; za *prem* ima samo par primjera iz M i 1 iz A.[3], a ima ih M. 20, D.[1] 2, D.[2] 2, A.[1], Č. 3, K, A.[3], ne vidi se da *jak* ima i D.[1] č., *jakno* i A.[1], *jakino* i D.[1] 5, A.[2]; *a nu* ima ne samo M. 1 put nego i D.[1];

za *oh* Ar ima samo M. 2 a uistinu ga ima M. 44, D.[1] 21, D.[2] 8, A.[2], K. 4, N. 2, J. 2. Naravski, nije zadaća ni tako opsežnog rječnika kakav je Akademijin da registrira s v e primjere svake riječi iz svakog pisca, ali je sigurno vrlo važno da se zna, kad se radi o najstarijim našim pjesnicima, kod kojih se od ńih nalazi koja riječ. To se za ove pjesnike nije moglo činiti zbog toga kako su ńihove pjesme prvi put izdavane — moći će se i trebaće to činiti kad daleko neko pokoljeńe doživi drugo izdańe rječnika Jugoslavenske akademije — quod est in votis!

21. — Dok se je našao prilično veliki broj pojedinih riječi, ponajviše arhaizama, koji su karakteristični za R uopće ili za pojedine ńegove dijelove, vrlo je malo izričaja ili frazâ gdje su u R spojene na osobit način ili su uzete u osobitoj upotrebi dvije riječi ili više ńih. Po svoj prilici će se naći još više toga, ali ja sam zapazio samo ove primjere: *kamo se* u značeńu »gdje je?« ili »gdje su?« n. pr. *kamo se tko pravi . . .?* M. 179, 1; Ar ima (IV, 810.[a]) iz R samo 4 primjera iz M — ja sam ih našao iz M 10 a 3 iz Č (654, 1. 655, 1. 680, 1); u M pak može biti i samo *kamo* bez *se* ili s glagolom *biti*, n. pr. *kamo tko ļubav ońutil sad ne bi?* 123, 2; *kamo si koji si sve znat rad?* 281, 1. Vrlo je neobičan izričaj *pruživ se jak zmija* (uvijek u tome obliku) što ga ima 4 puta M-ć (294, 60. 362, 1. 444, 28. 455, 66) a 1 put i A.[3] 743, 23. — Za pojam »sa svom silom« u R. I najobičnije je *sa svu moć i krjepos*[15] M. 10; M.[2] 567, 13; D.[1] 3, dok ga R. II ima samo 1 put (N. 768, 50) i 1 put *sa svu moć odsela i krjepos* Č. 698, 5; ređe se nalazi samo *sa svu moć* M. 5, D. 3 i J. 779, 14. 812, 6; u ovoj posledńoj vezi D-ć ima 2 puta *usilos* mjesto *silos*: *sa svu ńe usilos* 535, 3; *sa svu mû usilos* 637, 30. Interesantna je pak gramatička veza u ova 2 primjera: *sa svom moćju ter kriposti* N. 768, 142 i *sa svu svoju moć i sa svom krjeposti* A.[4] 777, 5. — Pojam »na ovome svijetu« često se u R izražava, i to redovno oblikom *na saj svijet* M. 6, D.[1] 9, D.[2] 4 (557, 1. 561, 18. 574, 108. 615, 7), Č. 2, A.[2], K, A.[3] 2, A.[4] — najviše dakle u D! samo 1 put Č ima *za svijet saj* 671, 8, a Č ima 1 put i *za saj svijet* 665, 4; nalazi se i bez prijedloga samo *saj svijet* M, D.[1] 3, D.[2] (574, 1), Č, J — opet dakle najviše u D! — Obične su, naročito u M, zakletve *boga dil* (boga radi) i *moj bože*; prvu ima M. 27, D.[2] 2 (608, 5. 633, 1), Č. 4, A.[3], J, a ređe su kombinacije: *boga dila* D.[1] 557,

[15] Za to da je tu zbiļa *sa* a ne *za* v. *Rad* 255, 173.

1; *boga dila* D.[1] 584, 2. I *moj bože* ima najviše M (40 puta), pa M.[3] 567, 4; D.[1] 5; D.[2] 564, 3. 567, 4. 594, 8; onda Č, K. 2; J. 2; M ima i 2 puta *bože moj* 100, 15. 459, 143 a 1 put i A.[3] 756, 23. — I ovdje se dakle u nečemu slažu D.[1] i D.[2]: sami *saj svijet* i *na saj svijet* imaju češće od M, naprotiv ređe od ńega *boga dil* (samo D.[2] 2) i *moj bože*.

22. — Obje zakletve *boga dil* i *moj bože*, bez kojih bi mogle biti rečenice u koje su umetnute, iako im svakako daju neki jači izražaj, prave most k onim mnogim i često upotrebljavanim, ponajviše jednosložnim riječima koje su u stih uzete samo stiha radi, to jest da se dobije potrebiti broj slogova. U ove »metričke pleonazme« mogu se brojiti donekle i uzvici (v. str. 17), koji su također često uzimani samo zato da se popuni stih. Na isti način se vrlo često upotrebljavaju, samo stiha radi, i jednosložni prilozi *još*, *jur* i *lje*, kada naime ne trebaju u rečenici, da joj odrede vrijeme, pa zato bi se mogli iz ńe i vaditi ne mijeńajući joj smisla. Takih sam pleonazama nabrojio: za *još* M 268, M.[2] 3, D.[1] 80, D.[2] 18, Na. 4, Č. 2, A.[2] 11, K. 15, A.[3] 8, N. 13, A.[4], J. 23, A.[5] 6; za *jur* M. 207, M.[2] 2, D.[1] 90, D.[2] 21, A.[1] 2, Č. 4, A.[2] 5, K. 18, A.[3] 2, N. 15, A.[4], J. 5, A.[5] 7; za *lje* M. 47, D.[1], D.[2], A.[1], Č. 2, K. 2, J, A.[5]. Raznoličniji su glagolski pleonazmi; oni su ili u 1. sing. prez. ili u 2. sing. imperativa. U prvu vrstu idu ovi: najviše *dim* (govorim) M. 20, D.[1], D.[2], A.[1] 2, Č. 2, A.[2], N, J, ali ovaj se oblik radije uzimle zajedno s još kojom riječi: *dim uprav* M. 40, D.[2] 618, 5; K. 714, 6; *pravo dim* M. 311, 21. 460, 5; *dim pravo* M. 418, 107; *dim istinu* M. 483, 5; *ovoj dim istinu* M. 30, 5. 483, 5; *dim opet* M. 511, 10; *dim ovoj* M. 344, 13; *toj vam dim* M. 483, 5; *dim vole najdraže* D.[1] 562, 5; zatim *govoru* K. 728, 3; *govorim* Č. 690, 5; *mńu* M. 12, D.[1], *mnim* M. 5, D.[1] 4, D.[2] 564, 5. 582, 24; A.[4] 771, 31; *velu* M. 3, *velim* M; *vim* (znam) M. 455, 178; K. 743, 15; *znam* M. 478, 97; *znam ja* K. 720, 13. Ređi su oblici imperativa: *čuj* M. 18; A.[1] 641, 110; A.[5] 837, 4; *daj* M. 23, D.[1] 5, Č. 668, 4; K. 718, 8; J. 805, 27; *vid* D.[1] 562, 49; *vid bože* A.[5] 845, 4; *znaj* M. 4, K. 738, 1; A.[3] 756, 55. 76, a amo se može uzeti i *neka znaš* J. 794, 19. Sasvim su neobična ova 2 oblika: *reć uprav* M. 110, 13. 359, 15 i *rekoh* M. 361, 58.

Ovi su »metrički pleonazmi« dakle osobito karakteristični za M i D, naročito *još* i *jur* za D (koji ih ima relativno više od M), a

za M *lje* i svi glagolski oblici što se češće ponavljaju, naime *dim, mńu - mnim, veļu - velim* (ovo ima samo on), pa *čuj* i *daj*. U R. II od svih ovih pleonazama nalaze se počešće samo *još* (naročito u K, N i J) a nešto mańe *jur* (osobito u K i N). Napose D.[2] dobro se slaže sa D.[1], jer ima i on vrlo rijetko *lje* i glagolske oblike a često samo *još* i *jur*, iako bi, prema broju stihova (gotovo polovinu od D.[1]), broj ta dva oblika imao biti u D.[2] nešto jači.

23. — Vrlo je malo imenica odmila (hipokoristikâ): već su spomenute iz Na *ćáćo* i *hrábro* (v. str. 22), ali i jedno i drugo mogla bi biti pogreška mjesto *ćaćko!* i *hrabre!* tako da je jedini sigurni primjer *brajo* K. 727, 1. 15. 22; A.[5] 838, 7 (Ar ima samo prvi primjer); osim toga ima vrlo neobičan, ali srokom zaštićeni oblik, u vok. sing. *svile* M. 271, 2 (mjesto *svilice!*) kako u R draga 6 puta zove dragoga a opet dragi ńu — trebalo bi dakle pretpostaviti nom. sing. *svíle* (S nema).

Naprotiv vrlo je mnogo deminutivâ — biće ih svega zajedno gotovo 1500 primjerâ, ali ih većina ide na *srdačce* (422 prim.) i *sunačce* (364 prim.), koja oba oblika ponajviše su među sobom vezana srokom. Uopće naši pjesnici vole tako građene deminutive: *ličce* (vrlo č. u cijelom R), ali se ne uzimļe kao deminitiv nego kao drugi oblik za *lice*, pa ga ja zato ovdje ne računam; *putačce* Do. 862, 1 (S nema); ali *ditečce* 553, 35 prvoga izdańa treba ispraviti na *ditece* (kako je u rukopisu, i prema *djetece*, kako je u J. 822, 5). Više je takovih oblika m. roda: *jeljenčac* M. 8 (Ar uopće samo iz M), *mjesečac* M. 4, D.[2] 553, 7. 637, 2 (Ar uopće samo M. 2), *oblačac* M. 250, 92; D.[2] 621, 11 (Ar samo M. 1), *prstenčac* M. 10, D.[2] 608, 12; N. 2 (S nema), *tanačac* D.[2] 570, 10; A.[5] 825, 7 (S iz Đurđevića), *vjenačac* M. 9, D.[1] 5, D.[2], J (S ima), *vjenčac* M. 41, D.[1], D.[2] 3 (S ima iz M); a ima i 1 oblik ž. roda: *sjenačca* A.[3] 743, 18 (S nema). Vrlo su rijetki oblici koji nisu pravilno građeni: *žeđca* A.[4] 779, 50 postalo je, naravski, od *žeđ* f. a ne od *žeđa*; *sunačac* (mjesto *sunačce*) D.[2] 575, 8 kazano je zbog sroka sa *vjenačac*; neobično je *djetence* M. 311, 129 (u Ar jedini primjer iz dubr. pis.), a i *perice* (perce) M. 102, 1 (Ar uopće samo to).

Ima u R i nekoliko rijetkih deminutiva; neki su već spomenuti za Na (v. str. 22), a mogu se navesti još ovi: *anđelak* D.[2] 553, 28 (u Ar jedini primjer iz dubr. pis.); *borak* A.[3] 756, 27; *drijevce* D.[1] 536, 6; *drumak* D.[2] 603, 16; *grozica* M. 20, 41. 60, 9 (Ar uopće

samo to); *ǵiļak* M. 323, 26, A.[3] 745, 17, N. 761, 13 (Ar uopće samo M i A.[3]); *jeljenčac* M. 8 (Ar uopće samo M. 1); *kitica* A.[5] 827, 3; *kńižica* A.[5] 838, 1; *košutica* D.[2] 597, 1 (Ar tek iz Vetranovića); *kragujac* D.[2] 596, 2; *mjesečac* M. 4; D.[2] 553, 7. 637, 2 (Ar uopće samo M. 2); *mjesečak* A.[1] 709, 16 (u Ar jedini primjer iz dubr. pis.); *oblačac* M. 250, 92; D.[2] 621, 11; *perice* M. 102, 1 (Ar uopće samo to); *plavčica* K. 727, 9; *putačce* Do. 862, 1 (S nema); *sjenca* M. 112, 7 (S ima iz Vlad. Minčetića); *sjenačca* A.[3] 743, 18 (S nema); *slovce* M. 156, 15 (S *slovice*); *služica* M. 9, D.[1] 2, D.[2] 3, J. 4 (S ima); *smrca* M. 4, D.[1] 2, D.[2], J. 2 (S *smrtca* iz M); *snažica* J. 9 (S nema); *stražica* M. 460, 91; D.[2] 597, 4; *svilica* M. 4, Č. 3, A.[5] 2 (S iz M); *tužica* M. 58, D.[1] 6, D.[2] 9, Č, K. 5, N, J. 40 (S iz M); *zorica* M. 2, D.[2] (S nema); *zrcalce* M. 452, 2 (S *zrcaoce*); *žeđca* A.[4] 779, 50 (S nema). Može se ovdje odmah dodati da je i u pogledu ovih deminutiva Ar katkada nepotpun; nešto je već izneseno, ali ima još: za *danak* on ima samo M. 1 a ima ga M. 3, D.[1] 583, 54, D.[2] 603, 7; i za *diklica* opet samo M. 1 a ima M. 31, D.[2] 8, J. 26; *djevica* D.[1] 546, 2. D.[2] 582, 11. 619, 4; Č. 649, 4 Ar nema iz R; *dušica* M. 6, D.[2] 4, K. 4, N. 3 ima tek iz Naļeškovića; za *kosice* ima samo M. 2 a ima M. č., D.[1], D.[2] 2, J. 3; *košutica* D.[2] 597, 1 ima tek iz Vetranovića; *nožica* J. 805, 16. 806, 18 nema iz R; *pelinak* ima ne samo M nego i D.[1] 562, 92.

24. — Nego treba da vidimo da li nam i deminutivi mogu što pomoći za razlikovańe pjesničkih grupa (ne uzimļući dakle u obzir anonimne skupine A.[1]—A.[5]). Ako računamo, kao što treba, koliko je deminutivâ prema broju stihova svake grupe izlazi ovaj račun (broj u zagradama kaže na koliko stihova dolazi po jedan ovaki oblik): N (20.7), M bez M.[2] (11.8), Č (10.1), D.[1] (7.7), D.[2] (7.4), K (7.3), J (3.6). Ne mislim da se možemo mnogo oslańati na taj račun, ali ipak nije na odmet što vidimo da se D.[1] i D.[2] vrlo dobro slažu, odnosno da se D.[2] znatno razlikuje od M; s druge strane pak izlazi da se M (kao i u jezičnom pogledu) prilično slaže sa Č a odlučno razlikuje od J. Važno je pak da se dobro slažu među sobom oba dijela grupe J,[16] to jest J.[1] s brojevima 787—808 što su u rukopisu R pred popisom, i J.[2] s brojevima 809—820 što su za tim popisom: prema procentu 3.6 cijele grupe na J.[1] ide 3.4 a na J.[2]

[16] V. *Rad* 255, 216.

ide 3.9. To bi dakle bio dobar argumenat da su oba ta dijela od jednog istog pjesnika.

Ali kad se gleda jača ili slabija upotreba deminutivâ, treba paziti i na to da oba oblika *srdačce - sunačce* sačińavaju većinu ili bar dobar dio svih slučajeva, tako da upravo raznolikost u upotrebi deminutivâ nastaje tek od onih ostalih oblika. I tada se vidi da stariji pjesnici znatno jače upotrebļavaju *srdačce* ili *sunačce:* M 446 puta a 319 ostalih deminutiva, D.[1] 196 a 68, D.[2] 153 a 80, Č čak 40 a samo 6; mlađi pjesnici idu protivnim putom: K ima još podjednako po 23 puta *srdačce* ili *sunačce* i ostale oblike, ali N ima 10 prvih a 17 drugih, a J čak samo 29 prvih a 172 druga. I odatle možemo nešto izvoditi: ako se Č približava M-ću što se tiče ukupnoga broja deminutivâ, mnogo jače od ńega otstupa u pogledu upotrebe oblikâ *srdačce* i *sunačce*; drugo, i u ovom specijalnom slučaju J se ne slaže sa M. Kad se dakle odbiju ta dva najobičnija oblika, dobija se nešto drukčija skala za broj stihova na koje otpada po jedan deminutiv, naime J 4.2, D.[2] 11.6, K 14.7, D.[1] 25.2, M 28.1, N 38, Č 78. Upada uoči neslagańe među D.[1] i D.[2], ali svakako brojem ostalih deminutiva D.[2] se još više razlikuje od M negoli ńihovim ukupnim brojem; naprotiv oba dijela od J i ovdje se prilično dobro slažu — J.[1] 3.4 a J.[2] 3.9. Dabome, svi ovi brojevi za upotrebu deminutivâ u R imaju samo relativnu vrijednost, jer ih pjesnici, naravski, nisu brojili kako ih možemo mi brojiti.

25. — Ima naposļetku i oblikâ što su karakteristični za neke pjesnike. Nekoliko ih je za M: *cvijetak* M. 19, D.[1] 3, D.[2] 6, K. 6, N. 2, J. 5; *diklica* M. 31, D.[2] 8, J. 26; *jeljenčac* M. 8, *kosice* M. č., D.[1], D.[2] 2, J. 3; *krunica* M. 14, D.[1] 2, D.[2] 6, J. 3; *prstenčac* M. 10, D.[2]; *ružica* M. 13, D.[1] 3; *tužica* M. 58, D.[1] 6, D.[2] 9, Č, K. 5, J. 40; *vjenačac* M. 9, D.[1] 5, D.[2], J; *vjenčac* M. 41, D.[1], D.[2] 3. Ali i između ńih neki su za M karakteristični kad se M ispoređuje pojedince s ostalim grupama, specijalno pak sa J; od tih oblika *diklica* i *tužica* još su karakterističniji za J (*diklica* M. 31 a J. 26, *tužica* M. 58 a J. 40). Za D-ća uopće može se navesti samo *djevica* D.[1], D.[2] 2, Č; *dubak* D.[1] 3, D.[2] 3, K; *strjelica* M, D.[1] 8, D.[2] 2, J. 11; i *vodica* M. 3, D.[1] 4, D.[2] 5, Č, K. Za odnos među D.[1] i D.[2] pojedini deminutivi ne pomažu, jer ništa ne znači što imaju, zajedno s kojom drugom grupom, deminutivâ od 19 istih imenica, kao što mnogo ne znači ni to što (uz ostale grupe) samo D.[1] ima oblikâ od

10 raznih imenica a D.[2] od ńih 18, jer se uvijek radi o pojedinim primjerima koji po svoj prilici zavise od slučaja. Više znači što nema očitih nesuglasica među D.[1] i D.[2], ako nećemo kao takovu smatrati što D.[2] ima *diklica* 8 puta (uz M. 31 i J. 26) a D.[1] nema ni jedan. Karakterističnih oblika ima najzad i J: *snažica* 9; *strjelica* 11, M, D.[1] 8, D.[2] 2; *suzica* 29, M. 5, D.[2], K; *tužica* 40, M. 58, D.[1] 6, D.[2] 9, Č, K. 5; pa i ove osobine grupe J potvrđuju ńeno jedinstvo: *snažica* J.[1] 7, J.[2] 2; *strjelica* J.[1] 10, J.[2] 1; *suzica* J.[1] 24, J.[2] 5; *tužica* J.[1] 28, J.[2] 12; a što je broj primjerâ u J.[1] znatno veći, to ništa ne smeta, jer je i broj ńegovih stihova mnogo veći — 472, dok ih je u J.[2] samo 258.

Interesantni su i neki deminutivi pridjevâ i prilogâ koji su građeni sufiksom *-(j)ahŏt-* a nalaze se u R gotovo samo u M i D, i uopće, između dubr. pis., gotovo samo u ńih: *hlađahta* D.[2] 577, 3 (Ar uopće samo to), *istahti* (od *isti* »prâvī«) M. 512, 7 (Ar još samo iz 2 pisca čakavca), *kroćahta* M. 3, D.[2] 594, 28, J. 820, 1 (Ar samo M. 2), *mlađahat* D.[2] 598, 1 (Ar nema), *mlađahta* M. 6, D.[1] 5, D.[2], N (Ar samo M. 2); — *sađahta* (sada) M. 300, 14; *sađahte* (sade) D.[2] 614, 4.

26. — Kako je već kazano (v. str. 3), u R ima vrlo malo stranih riječi, ako se izuzmu, kako ćemo odmah vidjeti, biblijska i staroklasička lična i geografska imena što sačińavaju uglavnome »književnu« grupu tuđinaka što su ih pjesnici nalazili u knigama. U »narodnu« grupu idu naprotiv one tuđinke što su ih pjesnici uzimali iz živoga narodnoga govora, pa u toj grupi treba razlikovati starije pozajmljenice što su odavna ušle u naš jezik, a nekoje i uopće u slavenske jezike, te se više i ne osjećaju kao tuđinke, — od onih što su ušle u novije vrijeme specijalno u dubrov. govor. U te starije tuđinke idu n. pr. *bosilak*: *od bosioka* Na. 635, 5. 13 (Ar tek iz Vetranovića); *dinar* M. 461, 3; K. 726, 4. 13; *drum* M. 15, M.[2]; *kladenac* A.[3] 779, 49 (Ar nema iz R); *koral* M. 202, 8. 316, 16; *kruna* č.; *pjenez* M. 5, A.[2] 2; *vitez* M. 334, 2. A.[2] 699, 4 itd. Novije su dubrovačke (djelomice uopće primorske) pozajmljenice ponajviše iz talijanskog jezika: *akvila* (*aquila*) M. 85, 13. 40, 5. 157, 7. 226, 5; *funjestra* (*finestra*) D.[2] 561, 11; K. 734, 1; *gil* (*giglio*) M. č., D.[1] 3, A.[2] 2, A.[4], Do; *kalandra* (*calandra*) M. 112, 26; *krudela* (*crudele*) A.[3] 741, 25; A.[5] 827, 7; *kuda* (*coda*) M. 103, 3 (Ar nema iz R); *mušla* (mlet. *mussolo*) A.[5] 846, 2. 4; *peča* (*pezza*) M. 367, 14; D.[1]

553, 43; A.[1] 641, 81; *peregrin (peregrino)* M. 157, 4 (Ar uopće samo to); *pomańkati (mancare)* A.[5] 838, 19; *prješa (pressa)* M. 490, 63; *roza (rosa)* M. č. (*rozica* i Na, A.[5] 2); *slegati* od *legati (leggere)* K. 727, 21; *struc (struzzo)* M. 455, 346. 347, 1. 418, 76; *zmiriļ (smeriglio)* M. 159, 6 (S nema). Talijanskog (mletačkog) porijekla je sigurno i *bastah*[17] K. 726, 16 a starodalmatskoga *plakir* A.[2] 713, 13 (Ar tek iz M. Držića); srednolatinskog je *lir (lirium)* M. 438, 31 a novogrčkog *perivoj (περιβόλι)* M. 250, 39. 455, 291 (Ar tek iz D. Rańine) i *zahara (ζάχαρη)* M. 203, 4 (S iz M). Jedina je turska riječ *gojtan (gojtan)* M. 2, J. 2, a njemačka je u kulturnom pogledu tako interesantna pozajmļenica *tanac (Tanz)* M. č., D.[1] 3 i *tancati (tanzen)* D. 553, 2; ali je najčudnija tuđinka njemačka *frava* M. 248, 27. 331, 1 (Ar uopće samo to); ja mislim da je *tanac* došlo k nama, odnosno *frava* do ušiju M-ćevih, od njemačkih rudara u Bosni i Srbiji, od kojih su došle i riječi *huncut, lacmanin, trefiti.* Nekoliko je riječî nepoznatog, ali bez sumńe stranog porijekla: *brna* (blato) A.[1] 641, 74 (Ar samo to iz dubr. pis.), *desiješa* (ženski nakit?) M. 478, 50 (Ar uopće samo to), *kuf* (labud) D.[2] 638, 1. 650, 1. Navodim ovdje i *Izus*[18] M. 300, 11. 502, 2. 503, 1. 504, 15. 505, 1; J. 803, 1. 21, da se vidi da se taj oblik (a ne pozniji *Jezus*) nalazi i u R (Ar ga iz njega nema); stariji je oblik i *Hristov* M. 509, 34 (Ar ga uopće nema iz dubr. pis., ali ima *Hrist* iz Dimitrovića), pa *Židovi* M. 504, 1. 510, 2. Naprotiv noviji (latinski) oblik *amen* ima već M. 311, 261 (Ar tek iz Vetranovića), dok stariji (grčki) oblik *amin* ima redovno Vatikanski molitvenik iz kraja XIV. vijeka. To će biti sve novije tuđinke u R koje su uzete iz narodnoga govora, te treba istaći da su same stvarne imenice osim *tanac*, pa jedan pridjev *krudela* f. i par glagolâ *(po)mańkati, (s)legati* i možda *tancati*, ako nije izvedeno od našega oblika *tanac*; vidi se da su nove riječi trebale u prvome redu za nove stvari.

27. — U tuđinke književnog porijekla idu najprije ove: *bazilisk* (tal. *basilisco* ili lat. *basiliscus*) M. 181, 4 (Ar uopće samo to), *laberint* (tal. *laberinto*) M. 35, 14; *leut* (tal. *leuto*) D.[2] 595, 1; *veras* (tal. *verso* ili lat. *versus*) A.[4] 779, 60 — inače se radi samo o riječima uzetim iz Svetoga Pisma ili iz staroklasičke (upravo, bez sumńe, samo latinske) književnosti. To su gotovo sama lična i geo-

[17] Za *bastah* i *plakir* v. *Rad* 248, 222 i 216.
[18] Tako piše redovno rukopis M koji ponajviše vrlo tačno razlikuje *z* od *s*.

grafska imena osim ovo nekoliko: *a)* iz Sv. Pis.: *mâna* M. 5 (Ar tek iz Dimitrovića), *serafin* M. 157, 3 (S nema); *b)* iz lat. knjiž.: *fenice - feniče* M. 6, D.[1] 523, 1. 531, 80; Č. 694, 6 (Ar samo M. 1); *serena* M. 9, A.[2] 714, 5; K. 730, 7 i *sirena* D.[1] 520, 4 (S samo ono prvo iz D. Rańine). Lična i geografska imena (što se u Ar iz R uopće ne navode) možemo razdijeliti u ove grupe: *a)* iz Svet. Pisma: *Abizak* M. 100, 12; *Abram* M. 510, 15; *Adam* M. 277, 33; Č. 671, 7; *Bersabe* M. 297, 2; *David* M. 297, 2. 427, 2. 510, 1; *Eva* M. 250, 7; Č. 671, 7; *Golijad* M. 427, 2; *Izrael* M. 100, 7; *Juda* M. 485, 16; *Judit* M. 195, 7; *Mikol* M. 100, 14; *Rakel* M. 100, 8; *Rebeka* M. 100, 14; *Salamon* M. 485, 29 i *Salamun* M. 206, 6; Č. 655, 6; *Sanson* M. 485, 33; *Saul* M. 427, 1; *b)* iz staroklasičke mitologije: *Dijana* M. 6, K. 730, 8; A.[3] 754, 21; *Eol* K. 727, 17; *Febo* M. 258, 13. 425, 7; *Fetont* M. 13, 12; *Herkules* M. 361, 73; *Hipolit* M. 267, 3; *Kupido* M. 5, Č. 662, 5. 676, 1; A.[2] 704, 11; K. 272, 13; *Narčiz* M. 452, 6; *Neptun* K. 727, 16. 17; *Piram* M. 271, 8; *Tizbe* M. 271, 8; *Venera* M. 157, 13 i *Venus* M. 150, 8. 398, 2; *c)* iz staroklasičke historije: *Augusto* M. 156, 12; *Čezar* M. 156, 15; *Dido* M. 112, 17; *Elena* M. 6, D.[2] 561, 5; *Grci* M. 200, 10; *Grecija* M. 3; *Homero* M. 3 i *Omero* M. 180, 4; Č. 684, 3; A.[2] 714, 12; *Kasandra* M. 112, 26; *Leksandar* (Aleksandar Veliki) M. 298, 11. 311, 22; *Leksandar* (Parid) M. 250, 78; *Lukrecija* M. 3; *Pariš* Č. 655, 6; *Rim* M. 250, 14; *rimska gospoda* M. 409, 6; *Seneka* D.[2] 634, 19; *Sokrat* A.[5] 835, 3; *Trajan* Č. 655, 6; *Troja* M. 3; *Virgil* M. 221, 54; *Virgilj* M. 250, 89. Velika većina ovih 46 ličnih i geografskih imena nalazi se u M, i on jedino nema primjera za *Eol, Neptun, Pariš* (za ńega on ima *Leksandar*), *Seneka, Sokrat* i *Trajan.* I relativno svi ostali otsjeci imaju mnogo mańe i imenâ i primjerâ; još najviše ih nalazimo u Č: *Adam, Eva, Kupido, Omero, Salamun* i, on sam, *Pariš* i *Trajan,* a za ńim K: *Dijana, Kupido* i, opet on sam, *Eol* i *Neptun*; po 2 imena imaju D.[2] (*Elena* i, on sam, *Seneka*) i A.[2] (*Kupido* i *Omero*), po jedno A.[3] (*Dijana*), J (*Elena* 2) i A.[5] (*Sokrat*, on sam); a nema ni jednog primjera u D.[1], A.[1], N (jer ne brojim što je u prijevodu »Pirne drame« morao zadržati mitološka imena) i A.[4] Naročito upada uoči da prema 40 imenâ sa 70 primjerâ u M ne nalazimo u D.[1] n i j e d n o g primjera a i u D.[2] samo po 1 put *Elena* i *Pariš.* U pogledu ovih imena M-ću je opet najbliži Č; a što ih M tako jako voli, nema sumńe da je on time htio da pokaže svoju »učenost«, pa ih je zato tako rado, ponajviše, i uzimao za

poredbe i komparacije koje je on također jako volio (v. § 39). Ali zašto je D-ć zazirao od ovih imena? nije li se možda ustezao da kao svećenik (ako je svoje ljubavne pjesme pisao i pošto se je zaredio — ni o tome ne znamo ništa) uvlači u svoje pjesme posvećena imena iz Biblije i poganska iz staroklasičke literature? ili možda on, koji je bio svakako mnogo ozbiljniji i iskreniji od M-ća, nije trebao tih praznih riječi?

A kad smo naveli strana lična i geografska imena, možemo spomenuti i ono malo domaćih što se nalaze u R.[19] Jednom M-ć kaže svoje lično ime u obliku *Gizmundo* M. 208, 8; jedan je njegov prijatelj *Blaž* M. 96, 1, što je vrlo neobično, jer je taj prijatelj bio bez sumnje Dubrovčanin, a dubrovački je oblik za to ime inače redovno *Vlaho*,[20] pa ga je i tu M-ć mogao slobodno uzeti mjesto vok. sing. *Blažu*; a drugi je M-ćev prijatelj *Stijepo*[21] M. 437, 135. U K ušlo je 3 puta ime *Niko*: u K 723, 9 vokativ *Niko* je u redu u stihu, ali u 722, 3 je izlišno, jer nime stih postaje za 2 sloga predug, u 724, 5 pak veza *od Nika* daje loš srok, ali to nije ništa neobično u K; to su dakle 3 pjesme što idu jedna za drugom i u kojima, kako je već opazio Medini,[22] tobože ljubavnica govori ljubavniku Niku. U K se spominje i *Ston* 727, 2 a *Zadar* u M. 471, 2, *Kotor* pak M-ć grdi u br. 469; u pjesmi »na narodnu« (591, 1) spominje se *Dunaj* naših narodnih pjesama.

28. — Za dikciju naših pjesama iznosim samo neke stvari koje se mogu objektivno i sigurno konstatovati u njihovim pjesmama, ostavljajući da drugi istraže više subjektivnu stranu njihova pjesničkoga stila i sadržaja. Najprije uzimljem apostrofe, to jest riječi kojima pjesnik (u vok. sing.) zaziva svoju dragu. Kako su ove pjesme velikom većinom upravljene od ljubavnika svojoj dragoj ili (mnogo ređe) obratno, to takih apostrofa ima u R vrlo mnogo, ali ne u jednakoj mjeri u raznim otsjecima: najviše ih je brojem dabome u M (460 primjera, dakle, po 1 na svaki 19.5 stihova), ali relativno najviše ih ima Č (56 primjera, dakle po 1 na svakih 8.3 stihova), pa

[19] Ne obazirem se na akrostihe, za koje v. *Rad* 247, 143 i d.

[20] Gundulićev *Blaž* nije dubrovački svetac nego poljski pustinjak (*Błażej*); ne razumijem pak kako je Hvaranin Pelegrinović, u pjesmi upravljenoj Dubrovčaninu Sabu Mišetiću Bobaljeviću, mogao ovomu kazati *mili Blažu*! (*Stari pisci hrv.* VIII, 134) kad se ovaj nije zvao *Vlaho*, a još manje *Blaž*, nego *Sabo*.

[21] Tako treba pisati a ne *Stjepo*, v. *Slavia* XIV, 248.

[22] *Rad* 153, 111.

redom poslije ńega K (1 na 12), J (1 na 13.7), D (D.[1] i D.[2] zajedno — 1 na 16.7), M, a najmańe ih je u N (1 na 41.4). Nego treba opaziti da se u ovome pogledu D.[1] i D.[2] dobro ne slažu: prvi ima po 1 primjer na svaka 22 stiha a drugi već na svakih 13.2 stihova; a još je veće neslagańe među J.[1] i J.[2] — prvi ima po 1 primjer na svaka 24.8 stiha a drugi čak na svakih 7.5. Vidi se po tome da ovi brojevi ne znače mnogo, osim što se može reći da zbiļa pjesnik apostrofira dragu u Č relativno najviše a najmańe u N, i da možda nije slučaj što Č tako jako otstupa od M.

Važnije je da se vidi koliko imenicâ i koliko kombinacijâ[23] svaki pjesnik uzimļe za svoje apostrofe, jer koliko više imenicâ i kombinacijâ upotrebļava, tim je veća ńegova vještina, pa i po tome se može suditi o kojemu se pjesniku u nekom konkretnom slučaju radi. Tu nalazimo na prvome mjestu N koji, kako smo vidjeli, ima, i relativno, najmańi broj primjerâ — u ńega je 6 imenica i 8 kombinacija u 11 primjera, ali baš zbog malog broja primjerâ to se slabo može uzeti u račun. Ali već nešto znači što u K imamo 13 im. i 18 komb. u 28 primj. a u Č 17 im. i 31 komb. u 56 primj.; tu je dakle broj kombinacijâ veći od polovice broja primjerâ. Nešto je slabiji razmjer u J (12 im. i 18 komb. u 53 primj.) pa u D.[1] (15 im. i 30 komb. u 78 primj.) i D.[2] (15 imen. i 27 komb. u 67 primj., gdje se opet D.[1] i D.[2] vrlo dobro slažu, a i J.[1] i J.[2] utoliko se još bolje slažu što imaju baš isti broj i imenicâ (8) i kombinacijâ (11). Najslabiji je pak razmjer kod M: 28 imen. i 92 komb. na 460 primjera! Ali kad se uzme u obzir da M gotovo polovinu svih svojih primjera troši na *gospođe* (107 primj.) i *sunačce* (99 primj.), onda je i kod ńega raznolikost mnogo veća: 26 imen. i 77 komb. u 254 primjera.

29. — Kao oznaka za dragu uzimļu se u cijelome R ponajviše imenice što znače ugledno žensko lice: najobičnije je *gospođe* (148 puta) i *vilo* (99 p.), dosta je često i *diklice* (54 p.), dok su rijetki izuzeci *kraļice* Č. 667, 1. 682, 3. 692, 1 (ima i A.[1] 641, 103 i A.[2] 699, 6), *djevice* D.[1] 558, 36; *ļubi* J. 793, 4; čudno je što u A.[5] 838, 7 ļubavnik kaže dragoj *brajo* (Ar toga nema, ali ima *brače* za žensko iz dubr. pis.), a lakše se razumije što je zove *druže* M. 420, 1; A.[2] 705, 11. 713, 19. U drugom redu dolaze svjetska tjelesa i prirodni pojavi, i to najviše *sunačce* (158 p.), ali je interesantno da ńegov

[23] To jest da li je imenica sama ili u vezi s raznim atributima, n. pr. *cvijete, cvijete biserni, cvijete gizdavi* itd.

inače vjerni drug *srdačce* ima samo 1 put Č. 688, 8 (i 1 put *srce* D.[2] 603, 13); *rijetki su primjeri danice* M. 285, 6; D.[1] 527, 1. 530, 11; J. 793, 16; *istoči sunčana* Č. 692, 4, a k tomu se može uzeti i *raju* J. 790, 11. 812, 6. Uopće priroda daje nekoliko imenicâ, tako biļe: najviše *cvijete* (93 p.), pa *ružice* (59 p.) i *ģiļu* (18 p.), onda *bore* Č. 643, 8. 664, 1; A.[3] 757, 46; *rozice* M. 30, 1; A.[5] 836, 11. 12; *javor* M. 118, 8; mnogo ređe životiće: *košuto* D.[2] 594, 75; *košutice* D.[2] 597, 1; *ptičice* D.[2] 577, 3. Uzimļe se često nakit: najviše *vijenče* (46 p.) i *kruno* (36 p.) — *krunice* (27 p.), onda *bisere* M. 233, 1; *biseru* D. 518, 1. 25; *kitice* A.[5] 827, 3; *vjenačcu* M. 250, 83; *zlato* D.[1] 535, 1. Drugi su konkretni predmeti rijetki: *strijelo* M. 70, 23. 417, 16; *strjelice* D.[1] 543, 1. 3. 5. 7. 9. 11. 544, 10; *svilo* J. 822, 1; *svilice* M. 248, 94; Č. 660, 7. 669, 4. 677, 7; A.[5] 827, 14. 840, 5; *mramore* M. 341, 8; *putačce* Do 861, 1. Dosta se često upotrebļavaju apstraktne imenice: *slava* M. 9 i *slavo* Č. 688, 8; *ljeposti* M. 4, J, A.[5] 2; *dika* M. 248, 44 i *diko* D. 560, 8; J. 788, 16; *hvalo* M. 343, 12. 375, 4. 386, 4; D.[1] 540, 19. 560, 6; *razbludo* A.[3] 757, 4; N. 771, 15; *dušice* D.[2] 577, 1; *krjepos* A.[2] 713, 11; *radosti* M. 92, 17; *rijeko od vjere* Č. 679, 6; *tužice* M. 198, 2; *ures* M. 459, 45. Te apostrofe po pravilu upotrebļava ļubavnik za dragu, ali izuzetno neke od ńih i draga za dragoga: *brajo* K. 3; *cvijete* M. 10, D.[1] 3, K. 2; *diko* K. 3; *druže* A.[2] 2, A.[3], A.[4]; *dušice* D.[1], K. 3; *ģiļu* M. 5, K; *hvalo* M. 3, D.[1]; *radosti* K. 3; *sunačce* M. 3, K. 2; *svilice* M. 6; *vijenče* M. 3, D.[1] 2; ali ima i nešto novih: *brače* K. 772, 1. 725, 16; A.[4] 779, 49; *hrabre* Na. 591, 12; *lijek od mê tužice* K. 723, 10; *ļubavi* K. 723, 10. 18. 724, 16; *sokole* M. 268, 5; *svile* M. 271, 12 (v. str. 26).

30. — Sve ove apostrofe, koje su u stvari metafore — osim onih što naznačuju žensko — znače, razumije se, nešto lijepo, milo, ugodno, izuzevši *mramore* (*tvrdi*) i *tužice*, i idu sve u red običnih pjesničkih metafora petrarkističke škole. Izuzimļe se jedino sasvim sigurno *vilo*, koje su naši pjesnici preuzeli iz naše narodne pjesme (premda baš u Na te riječi nema!) i iz narodnoga vjerovańa, iako je pjesnička vila nešto sasvim drugo negoli narodna, pa se je baš čuditi kako su oni došli do toga da od vile načine ļubavnicu, jer ni staroklasičke nimfe nisu ih mogle na to navesti. Ali iz narodne pjesme sva je prilika da je došlo i *danice, bore, javor(e), košuto, svilo, hrabre, sokole*. Oblikom su ove apostrofe po pravilu imenice

a sasvim rijetko pridjevi: *prisvijetla od gospoj* M. 4, *mâ draga* A.[2] 710, 5; *ljepša od sunačca* A.[5] 832, 1. 4. Uz imenicu je ponajviše koji atribut, a samo neke riječi što se češće ponavljaju — *diklice, gospođe, ružice, srdačce* i *vilo* — običnije su bez ikakvog atributa. Atribut je ponajviše po jedan pridjev, a rijetki su izuzeci kao *prisvijetli cvijete, svom slavom ukrasni* M. 311, 184; *gospoje od gospoj* M. 33, 1. 122, 1. 155, 17; *cvijete zlatom svit* D.[1] 589, 19; D.[2] 19; *kraljice od gospoj i svijeh vil* Č. 682, 3; *diko mê mladosti* K. 723, 10; *gospođe od svijeh vil* N. 771, 18; *gizdava mâ ljubi* J. 793, 4. Atributivni pridjevi su ponajviše pravi stajaći epiteti, i oni su kod nekih apostrofa vrlo različiti: uz *cvijete* ima ih 16, uz *vijenče* — 15, uz *gospođe* — 14, uz *kruno* — 13, uz *krunice* — 10, itd. Primjera radi da vidimo što sve može da bude *cvijet*: *biserni* M, D.[1] 2, *gizdavi* M. 5, D.[2] 2, A.[4], J. 11, *izbrani* M. 4, N, A.[4], *jedini* M, K, A.[3], A.[5] 2, *najdraži* D.[1], *pereni* M, *pribijeli* M, *primili* D.[1], *prislatki moj — svom slavom ukrasni* M, *rumeni* M. 10, D.[1], Č, A.[2] 2, A.[3], J, *ružice* M. 2, *slavni* A.[2], *svih gospoj* M, *veseli* M., D.[2], *zlatom svit* D.[1], D.[2] Svi su ti epiteti književnog porijekla a samo je par ńih uzeto po svoj prilici iz narodne pjesme; tako sigurno lijepi izričaj *svilo nenošena* J. 822, 1 (isp. u nar. pjesmi *svila nekrojena*), pa će tako biti i *bore zeleni* A.[3] 757, 46; *vijenče zeleni* M. 3, A.[4] 779, 2; A.[5] 834, 13; Do. 862, 1; *zlato čisto* D.[1] 535, 1.

31. — U pogledu apostrofa i ńihovih atributa malo je karakterističnih osobina, ali jedna je važna i sigurna: za dragu M ima vrlo često *gospođe* (*gospoje*) — 107 puta — a *vilo* samo 10 p. i 2 p. *vil*, pa i M.[2] ima 2 p. *gospođe* 630, 3. 30 a nema *vilo*; naprotiv D.[1] mnogo više voli *vilo* (32 p.) negoli *gospođe* koje uzimlje samo 3 puta, a tako i D.[2] što ima 26 p. *vilo* a *gospođe* 6 p. Od ostalih grupa Č odlučno pristaje uz M (*gospođe* 8 p. a samo *vilo* 665, 1); ostale 3 grupe nemaju gotovo ni jedne ni druge apostrofe: *gospođe* N. 771, 18; J. 809, 2. 815, 8; *vilo* N. 759, 2. 760, 7. 771, 1; J. 807, 38; pa i to može biti znak ńihove nezavisnosti i od M i od D. Za M su još karakteristične apostrofe *diklice* (M. 28, D.[2] 3, N, J. 14), *ružice* (M. 54, D.[1], D.[2] 3, Č), *slava* (M. 9, *slavo* Č), *sunačce* (M. 89, M.[2] 629, 2; D.[1] 6, D.[2] 7, Č. 17), *svilice* (M. 7, Č. 3), *vijenče* (M. 19, D.[1] 3, D.[2], Č. 7, K). Kod ńih se M znatno razlikuje od D.[1] i D.[2], koji se među sobom slažu, a još više otstupa od K (samo 1 p. *vijenče*) i od N (1 p. *diklice*); naprotiv opet se s ńim, prema

broju stihova, dobro slaže Č za *slava* (M. 9 i još samo Č 1 p. *slavo*), *sunačce* (M. 89 a Č. 17), *svilice* (M. 7 a još samo Č. 3) i *vijenče* (M. 19 a Č. 7); za *sunačce* sa M se slaže i J (M. 89 a J. 11) a napose i za *diklice* (M. 28 a J. 14). Rijetko se češće ponavljaju iste kombinacije u istoj grupi, tako da se malo za koju može kazati da je karakteristična za nekog pjesnika: *sunačce prisvijetlo* ima M. 22 puta (još D.[1], D.[2] 2, N. 2), onda *gospođe od gospoj* M. 12 p. (osim ńega još samo A.[5] 839, 15. 840, 3), *gospođe gizdava* 11 p. (ima i M.[2] 630, 3 i D.[1] 541, 1). Iz ostalih grupa ne bih mogao navesti nego *strjelice perena* D.[1] 7, što uopće ima on sam (544, 10 i 6 p. u br. 543), pa *cvijete gizdavi* J. 11 (za *cvijete* J ima još samo 1 p. *cv. rumeni*); za ovu posljednju kombinaciju treba napomenuti da je svih 11 primjera u J.[2] (dok je *cv. rumeni* u J.[1] 789, 3). Za ređe kombinacije, od kojih se mnoge nalaze samo u jednoj grupi, mislim da se ne može ništa sigurna kazati.

32. — Uzimļem napose metafore koje nisu apostrofe, jedno zato što su prilike kod onih prvih drukčije negoli kod ovih drugih, a drugo naročito stoga što se apostrofe mogu svaki put, po obliku (ponajviše vok. sing.) ili iz sintaktičke veze, sasvim sigurno odrediti, dok za ostale metafore to često nije sigurno; jer kad n. pr. ļubavnik, govoreći o dragoj, kaže *tvoja ljepota,* nije uvijek sigurno hoće li da reče u pravom smislu »tvoja ļepota« ili, metaforički, »ti lijepa«; ili kad o sebi govori *mâ mlados,* znači li to baš »moje mlado doba« ili »ja mladi«. Osim toga apostrofe mogu biti samo od 2 vrste, ili naime ļubavnik zazivļe dragu ili ova ńega; kod ostalih metafora mogu biti 4 razna slučaja: ili ļubavnik metaforički označuje (redovno) dragu ili (mnogo ređe) sebe, ili pak (izuzetno) draga označuje (prilično podjednako) dragoga ili sebe.

Najobičnije su dakle metafore prve vrste, te među ńima nalazimo ponajviše riječi koje su uzimane i kao apostrofe. Ali ima i podosta novih: *a)* žensko lice: *dikla* M. 393, 1; *frava* M. 248, 27. 331, 1; *b)* prirodne pojave: *dan bijeli* M. 40, 4; *plamen izbrani* D.[2] 608, 19; *svjetlos* M. 3, D.[2] 2, A.[5]; *c)* ļudsko tijelo: *lice - ličce* M. 5, D.[2] 4, A.[2], A.[3] 4, A.[5] 5; *obraz* M. 22, D.[2] 6, K, J. 4, A.[2] 3, A.[3], A.[5]; *d)* biļe: *ģiļak* N. 761, 13; *e)* živa bića: *serena* M. 106, 5; *zvijer nemila* M. 468, 1; *f)* apstraktni pojmovi: *celov* D.[1] 554, 24; *dobrota* M. 3, *imanje* A.[4] 785, 9; *ime* M. 3, J, A.[3]; *ljepota* M. 7, Č. 4, A.[1], A.[2] 2, A.[5]; *ļubav* M. 3, *ļubezan* M. 460, 109; *milos* M. 3, A.[3]; *mlados*

M. 44, D.[1], D.[2], K, J, A.[2] 4; *moć* M. 121, 6. 186, 19; *pogled* M, D.[1], J, A.[2]; *ufanje* A.[4] 785, 10; *ukras* M. 19, 29. 215, 7; *veselje* M. 283, 2; *život* M. 420, 3. 445, 8. Ljubavnik za sebe upotrebljava samo 8 metafora, od kojih je nova *snažica* J. 795, 4, a dvije su vrlo obične: *mlados* M. vrlo č., M.[2] 630, 24. 32; D.[1] 2, D.[2] 12, Č. 3, K. 3, J. 9, A.[1], A.[2] 5, A.[3] 4, A.[4] 2, A.[5] 2; *život* M. vrlo č., D.[1] 2, D.[2] 2, Č. 9, K. 2, J, A.[1], A.[2] 2, A.[3] 3, A.[5] 2. Ljubavnica ima 9 metafora za dragoga a 8 za sebe, od kojih je nova samo *gospodin* M. 268, 4. I atributi (stajaći epiteti) ponajviše su kakvi su i koji su uz apostrofe, samo što vrlo često kada ljubavnik govori o dragoj, ili obratno, uz imenicu stoji zamjenica *tvoj*, a kada govori o sebi, onda *moj* — dakle *tvoj život* (=ti) a *moj život* (= ja).

Po broju primjerâ biće dosta kazati da ih je najviše u Č (1 na 6.4 stih.), u kojega je i najviše apostrofâ, dok ih je najmaňe u J (1 na 23.7 stih.), kod kojega je broj apostrofâ mnogo veći, ali tomu ne treba dati važnosti kao što ni okolnosti da se u pogledu metaforâ D.[1] i D.[2] vrlo lijepo slažu (po 1 na 15.6 i 15.8 stih.).

33. — Što se tiče upotrebe metaforâ izbijaju donekle znatne razlike prema apostrofama. *Sunačce* kao apostrofa u R je vrlo obična stvar (155 primj.), ali kao metafora nalazi se vrlo rijetko (M. 11, D.[1], Č, A.[5]); zato se ne smijemo čuditi što i za *gospoda* i *vila* nalazimo specijalno kod M i D dosta jako neslagaňe: već D ne samo ima *gospoda* kao metaforu u mnogo jačem procentu (20 primj. prema *vila* 70), nego se u tome pogledu ne slažu dobro među sobom ni D.[1] i D.[2], jer prvi ima *gospoda* 14 a *vila* 70 (26 p. u samom br. 545) a drugi *gospoda* 6 p. a *vila* 11 p. Još je veća razlika kod M: on, što ima tako često apostrofu *gospode* (107 p.) a tako rijetko *vilo* (11 p.), u metafori upotrebljava gotovo podjednako obje imenice (136 p. i 122 p.), pri čemu treba istaknuti da M oblik *vil* ima kao apostrofu samo 2 puta (104, 3. 178, 44) a u metafori 91 put! Zato mislim da je M volio razne druge padeže od *vila* i oblik *vil*, jer je lakše nalazio srokove za ńih negoli za vok. sing. *vilo*. Napose pak treba reći da se metafore *mlados tvoja* (= ti) a *mlados moja* i *život moj* (= ja) doista nalaze, i relativno, najviše u M, ali ih imaju i ostali otsjeci: *mlados tvoja* D.[1], D.[2], A.[2], K. 3, A.[4], J, A.[5], *mlados moja* D.[1] 10, D.[2] 12, A.[1], Č. 3, A.[2] 5, K. 3, A.[3] 3, A.[4] 5, J. 9, A.[5] 2, *život moj* D.[5] 8, D.[2] 2, Č. 9, A.[2] 2, K. 2, A.[3] 3, A.[4], J, A.[5], *mlados moja i život moj* N. 771, 10, tako da je *mlados tvoja* za »ti« svakako

baš karakteristično za M. Inače može se još spomenuti da D, koji sam ima 1 put apostrofu *djevice* D.[1] 558, 36, ima, opet on sam, istu riječ i 4 p. u metafori (D.[1] 3, D.[2]); a može se i to konstatovati da za neke metafore, koje se u M češće nalaze, ńihov je broj i u Č relativno veliki: *cvijet* M. 19, Č. 13; *ljepos* M. č., Č. 7; *ljepota* M. 7, Č. 4; *ures* M. 33, Č. 6; *vil* M. 91, Č. 16, pa u svih tih 5 slučajeva Č ima, ne samo relativno nego i apsolutno, više primjerâ negoli ijedan drugi otsjek osim M.

Atributi su i uz metafore raznovrsni, pa i ovdje na prvome je mjestu *cvijet* sa 12 kombinacija, zatim *vila* sa 11 a *vil* sa 10, ali obično ih je samo po nekoliko, tako da se jedva može kazati da je kojagod kombinacija karakteristična za koji otsjek. Još bi se moglo samo spomenuti *cvijet od gospođ* M. 6 (i niko drugi), *ures tvoj gizdavi* K. 4 (opet on sam), a najviše *ova* (ili *ta* ili *ona*) *od gospođ* M. 30, Č. 5, K. 2, A.[1], gdje dakle Č ide opet uz M-ća. I od ovih atributa malo što sjeća nar. pjesme: *cvijet rumeni* M. 2, *dan bijeli* M. 40, 4; *kruna čista zlata* D.[2] 614, 1; *lice bijelo* A.[5] 839, 2; *obraz rumeni* M. 2; *vil gorska* M, A.[3] 4.

34. — Stajaći epiteti (*epitheta ornantia*) vrlo se često nalaze u R. Već atributi apostrofâ i metaforâ ponajviše spadaju k ńima, ali ih i inače ima vrlo veliki broj. Samo što ih često nije lako razlikovati od običnih atributa, to jest ne može se sigurno kazati da li u pojedinim slučajevima atribut samo izrazuje neko stalno svojstvo pojma iskazanog odnosnom imenicom ili ograničuje li taj pojam; u prvome slučaju pojam zadržava svoje potpuno značeńe i ako se ukloni atribut, u drugome slučaju atribut sužuje značeńe pojma, pa bez ńega pojam znači nešto drugo negoli s ńim. Prema tome radi se o stajaćem epitetu kada se kaže n. pr. kod M-ća *raj gizdavi, — svijetli, — svršeni, — višńi*, jer tim atributima ničim se ne mijeńa pojam *raj*; ali kad nalazimo kod D-ća *pogled hitri, — kratki, — hudi, — prilijepi*, to nije isti pogled nego nekoliko raznih vrsta pogleda, koje baš određuje atribut što je svaki put dodan riječi *pogled*. U drugim prilikama razni atributi uz istu imenicu mogu biti što stajaći epiteti a što specfični atributi; n. pr. kad M govori o *boljezni gorkoj*, može se uzeti da tu imamo epitet, jer svaki je bol više ili mańe gorak, ali kad spomińe *boljezan ljuvenu*, to nije više epitet nego atribut, jer između raznih vrsti bolova M govori samo o onome (duševnom) bolu što ga prouzrokuje specijalno ljubav, pa

bez atributa *ļuven* pojam *boljezan* ima sasvim drugo, mnogo šire značeńe. Ali još u drugim slučajevima nije baš sigurno koju vrijednost ima atribut, n. pr. kad je D-ću *djevica gizdava* i *lijepa*, po svoj prilici ńemu je to bio epitet, jer je mislio da je svaka djevica lijepa, ali je mogao imati pred očima i samo djevojku koja se ļepotom odlikuje od drugih. Ne obazirući se daļe na to razlikovańe stajaćih epiteta i specifičnih atributa, ja ću ovdje iznijeti što se može kazati u našemu pitańu iz upotrebe s v i h atributa, dakle i onih u apostrofama i metaforama.

35. — Što se tiče slabije ili jače upotrebe atributâ izlazi da ih je (relativno) najviše u J (po 1 na 3.8 stiha), pa podjednako u D.[1], D.[2] i N (po 1 na 5.2, 5.1 i 5.6 stih.), nešto mańe u M i Č (po 1 na oko 6.4 i 6.5 stih.), a najmańe u K (1 na 7.3 stih.). Svega zajedno biće oko 350 imenica uz koje nalazimo razne atribute, tako da izlazi oko 1000 raznih kombinacija. Po tome se vidi da na svaku imenicu ide po nekoliko kombinacija, ali uistinu broj raznih atributa što mogu biti uz jednu istu imenicu vrlo je različit, jer ima mnogo imenica sa više od 3 atributa a još više ih sa mańe od 3, — od *obraz* s najvećim brojem raznih atributa (ima ih 31) silazimo do imenica s jednim samim atributom što se nalaze samo jedanput kod jednoga pjesnika, n. pr. *krivina zla* M. 466, 16 ili *poļe ravno* D.[2] 582, 8. Samo se sobom razumije da najviše kombinacijâ nalazimo kod onih imenica što ih najviše trebaju naši zaļubļeni pjesnici, pa zato po više od 10 ńih ima ih (broj kaže koliko ih je) *obraz* 31, *lice* 24, *ljepos* 24, *cvijet* 23, *kruna* 18, *ļubav* 18, *pogled* 17, *pozor* 17, *strijela* 17, *ures* 15, *vijenac* 15, *glas* 13, *mlados* 13, *trud* 13, *jad* 12, *vila* 12, *ļubezan* 11, *smrt* 11. Nije bez interesa da se vidi što su sve naši pjesnici našli da može biti *obraz*; on može da bude *anđelski* M. 6, D.[1], *anđelski veseli* M, *bijel* M. 5, *biseran* M, *blag* M, *darovit* M, *drag* J, *gizdav* M. 8, D.[2], J, *izbran* M. 4, *jadan* J, *krasan* M, *lijep* M. 19, K, *lijep i ohol* M, *ļepostan* M, *ļuven* M, J, *ohol* A.[2], *presvijetal* M, A.[2], *prilijep* M. 6, *primil* M, *prislavan* M. 3, *prisvijetal* M. 3, A.[5], *proslavļen* M. 2, *rajski* M. 2, D.[1], A.[2], *rumen* M. 21, D.[2], *rumenit* D.[2] 3, J, *slavan* M. 5, *slovući* D.[2], *sunčan* M. 3, D.[2], *svijetal* M. 2, *umiļen* M, *uresan* M. 2, *uresan svom slavom* M, *vesel* M. 7 — sva ta lijepa svojstva ima, razumije se, obraz ļubļene žene a *jadan* je jedino obraz nesrećnoga ļubavnika J. 798, 6.

36. — Rijetko se nađe ista kombinacija kod nekoliko pjesnikâ, n. pr. *cvijet gizdavi* M. 8, D.[1], D.[2] 2, Č. 3, K, N, J. 10, *lice rumeno* M. 19, D.[1], D.[2] 3, Č, J, *mramor studeni* M, D.[1], D.[2], Č, N, *sunačce prisvijetlo* M. 25, D.[1], D.[2] 4, K, N. 2, J — obično se svaka nalazi samo u jednom ili u dva tri otsjeka, tako da odatle nema koristi za naše pitanje. Ali opet ima i podosta kombinacijâ koje nam dobro pomažu. Tako su (ne gledajući na skupine A.[1]—A.[5]) karakteristične za M-ća ove kombinacije što se nalaze ili samo kod ńega ili u ńega nerazmjerno češće negoli u ostalih pjesnika: *cvijet rumeni* 17, D.[1], K, *človjek živ* 5, *gospoda gizdava* 12, D.[1], *gospoda prisvijetla* 8, D.[2], *krjepos ļuvena* č., D.[1], *lice biserno* 11, *lice gorušte* 7, *ljepos anđelska* 11, D.[1], Č. 2, *ljepos gizdava* 18, D.[1] 2, J, *ljepos slavna* 9, Č, *ļubav gorušta* 5, *ļubav žeļna* 9, *ļubezan žeļna* 14, D.[2], *obraz anđelski* 7, D.[1], *obraz bijel* 5, *obraz lijep* 19, K, *obraz rumeni* 21, D.[2] (a *rumenit* D.[2] 3, J), *obraz veseli* 7, *pozor lijep* 5, *prsi bijele* 7, *ruke pribijele* 10, D.[2], *ružica pribijela* 6, *slados rajska* 12, *srdačce žeļno* 13, D.[1] 2, D.[2], *žeļa ļuvena* č., *tužica žeļna* 7, D.[2], *ures anđelski* 8, *usta rumena* 10, *vijenac gizdav* 8, — ima dakle podosta specijalno M-ćevih kombinacija koje se kod ńega nalaze bar po 5 puta svaka. I za D-ća može se navesti nekoliko karakterističnih kombinacija, ali malo ih je što se nalaze samo kod ńega: *krunica biserna* D.[1] 2, D.[2] 3, *lice rajsko* D.[1] 4, D.[2] 2, *zlato čisto* D.[1] 2, D.[2] i *zlato pričisto* D.[1]; više ih je gdje je broj primjerâ u D-ća nerazmjerno veći ili uopće ili naročito prema M-ću: *dan bijeli* D.[1] 3, D.[2], M. 3, *danica svijetla* D.[1] 3, D.[2], M, *kose ruse* D.[1] 6, D.[2], Na, M, *lice bijelo* D.[1] 2, D.[2] 9, M, N. 2, *lice pribijelo* D.[1] 5, D.[2], M. 10, *ljepos rajska* D.[1] 2, D.[2] 2, M. 3, J, *pučina morska* D.[1] 2, D.[2] 2, M. 4, *raj svijetli* D.[1] 5, M, *riječ slatka* D.[1] 4, M. 2, *smrt tamna* D.[1] 6, J, *strjelica perena* D.[1] 7, J. 6, *sunačce gorko* D.[1], D.[2] 3, Na, M, *trud pakleni* D.[1] 6, M. 5, J. 4, *vila gizdava* D.[1] 9, D.[2] 2, M. 11, Č. 2, N. 4, J. Osim toga malo se što može iznijeti za 4 grupe u R. II: za K i N nema ništa, a i za Č može se samo kazati da on voli kombinaciju *ģil rumeni* 5 i *ģil dragi rumeni* — onu prvu ima doista i M, D.[2], A.[2], A.[3], Do i *ģiļak rumeni* N, A.[3], ali u Č nalazimo samo tako i najviše tako, dok ostali imaju i *ģil bijeli* M. 3 i *pribijeli* M. 3, D.[1], *gizdavi* M. 6, *izbrani* M, *jedini* D.[1], *veseli* M; zato i jest važna ta kombinacija u pitańu jedinstvenosti pjesama grupe Č.[24] Samo J ima nekoliko svojih kombinacija ili koje on voli:

[24] *Rad* 255, 198.

cvijet gizdav 11, M. 5, D.[1], D.[2], Č. 3, K, N, *čemer pakļeni* 5, *strjelica perena* 6, D.[1] 7, *suzica jadna* 7, *tužica gorka* 8, M.[2], *žalos gorka* 7, *žalos velika* 5.

37. — Zbog malog opsega što ima M.[2] jedva se što može kazati kako on stoji prema M, jer slagańe u pogledu kombinacijâ *krunice vesela* M. 2, M.[2] i *lice sunčańe* M. 2, M.[2] može lako biti samo slučajno, kako to može biti i što, uz različite atribute, nalazimo samo kod ńih *nepokoj* M. 3, M.[2] i *vrijeme* M. 2, M.[2]. Više potvrde nalazimo za jedinstvenost grupâ D.[1] i D.[2]; u prilog tomu govori već to što u pogledu gore iznesenih karakterističnih kombinacija iz M ne može se konstatovati da bi se D.[1] i D.[2] znatnije odvajali te da bi jedan od ńih bolje pristajao uz M negoli drugi. Mnogo više svakako znači što se nalazi cijeli red kombinacijâ što ih imaju (od grupâ) samo D.[1] i D.[2]: *cvijet zlatom vit* D.[1], D.[2], *danica svijetla* D.[1] 3, D.[2], *košuta pritiha* D.[1], D.[2], *krunica biserna* D.[1] 2, D.[2] 3, *lice rajsko* D.[1] 4, D.[2] 2, *ļubav čemerna* D.[1], D.[2], *nesrjeća nemirna* D.[1], D.[2]; *oči sunčane* D.[1], D.[2], *pozor prilijepi* D.[1], D.[2], *pozor rajski* D.[1], D.[2], *rana ļuta* D.[1], D.[2], *srjeća huda* D.[1], D.[2], *strijela čemerna* D.[1], D.[2], *vjetar studen* D.[1], D.[2], *vodica bistra* D.[1], D.[2], *vodica studena* D.[1], D.[2], *zlato čisto* D.[1], D.[2]. Istina, gotovo za svaku od tih kombinacija imamo samo po 1 primjer iz D.[1] i iz D.[2], ali kad se ktomu još uzme da samo kod ńih nalazimo kombinacijâ (uz različite atribute) s imenicama *bolost* D.[1] 2, D.[2], *gizda* D.[1], D.[2], *gora* D.[1] 2, D.[2], *jeljenak* D.[1], D.[2], *košuta* D.[1] 4, D.[2], *mir* D.[1], D.[2], *pjesan* D.[1], D.[2], *ptica* D.[1], D.[2], *rana* D.[1] 3, D.[2] (i *ranica* D.[1] 2), *vodica* D.[1] 3, D.[2] 3, *zlato* D.[1], D.[2], — izlazi da ima svega zajedno previše slagańa među D.[1] i D.[2] a da bi se sve to moglo odbiti na puki slučaj. Protiv toga pak ništa ne znači što uopće ima mnogo više kombinacijâ gdje se oni ne slažu (slažu se samo u 44 komb. a D.[1] ima 200 svojih a D.[2] opet 99 svojih), jer one gdje se ne slažu redovno su pojedinačke kakvih ima sva sila u R a naročito u M; ali se ne smije premučati da među zasebnim D-ćevim kombinacijama ima i takovih gdje se D.[1] i D.[2] dobro ne slažu: *kose ruse* D.[1] 6, D.[2], *lice bijelo* D.[1] 2, D.[2] 9, *raj svijetli* D.[1] 5, *riječ slatka* D.[1] 4, *smrt tamna* D.[1] 6, *strjelica perena* D.[1] 7, *trud pakleni* D.[1] 6, *vila gizdava* D.[1] 9, D.[2] 2; nego veći broj slučajeva u D.[1] tumači se, bar djelomice, time što je i broj stihova u D.[1] nešto preko dvaput toliki koliki je u D.[2]. Prije bi se reklo da ima neko neslagańe među J.[1] i J.[2]; već bi na to poka-

zivale kombinacije *smrt prijeka* J.[1] 9, J.[2] 2, *smrt žestoka* J.[1] 3, *tužica gorka* J.[1] 8, J.[2] 3, a još više kombinacije što su karakteristične za J: *cvijet gizdavi* J.[2] 11, *čemer pakleni* J.[1] 5, *strjelica perena* J.[1] 6, *suzica jadna* J.[1] 5, J.[2] 2, *tužica gorka* J.[1] 6, J.[2] 2, *žalos gorka* J.[1] 7, *žalos velika* J.[1] 4, J.[2], gdje svuda prevlađuje ili je isključivo zastupano J.[1] osim u *cvijet gizdavi*; ali je i to sigurno najviše stoga što J.[1] broji gotovo dvaput toliko stihova koliko J.[2].

38. — Atributi su ponajviše kakvi su redovno u petrarkističkih pjesnika, ali ih ima i priličan broj kakvi su u našim narodnim pjesmama, pa bih ja rekao da su odanle i došli, kao što su došle i neke metafore (*vila* itd.): *biser drobni* D.[1], *bog istini* D.[2], *bog veliki* J, *bosil zeleni* D.[2], A.[3], *brštan zeleni* A.[1], *cvijet rujni* J, *čelo bijelo* M. 2, *čemer gorki* M, Č, J, *človjek živ* M. 5, *dan bijeli* M. 3, D.[1] 3, D.[2], *danak bijeli* D.[1], *diklica mlada* D.[2], *dobrota rajska* M, *drug vjerni* D.[1], A.[2], *dubak zeleni* D.[2], *dubje zeleno* M, D.[1], *dubrava zelena* D.[1], *duh živ* M. 2, A.[4], *glava rusa* M, *glavica rusa* Na, *gora ļuta* D.[1], *gora pusta* D.[2], *grlo bijelo* M. 3, A.[5], *grob tamni* A.[2], A.[3], *hrt brzi* M. 2, D.[1] 4, J. 2, A.[3], *Izus slatki* M. 3, *jad gorki* M. 4, N, J. 3, *jeljen plah* M. 2, *jeljenak plahi* D.[1], *jeljenčac plah* M, *kose ruse* M, D.[1] 6, D.[2], Na, *kosice ruse* D.[1], D.[2], J, *košuļa tanka* Na. 2, *košuta plaha* D.[1], *košuta tiha* D.[1], *kruna povita* M, Č, A.[2] 2, *krunica povita* M. 3, A.[2], *lav oholi* D.[1], *led studeni* D.[1] 2, Č, N, J, *lice bijelo* M, D.[1] 2, D.[2] 9, N. 2, A.[2], A.[5], *lice svijetlo* A.[3], *list zelen* M, *lug zeleni* D.[1], D.[2], Na, N, A.[3], *mač nag* M. 2, Č, A.[2], A.[5], *mjesto pusto* D.[2], *mramor studeni* M, D.[1], D.[2], Č, N, *muka paklena* M, D.[1], J. 2, *nesrjeća kleta* J, *oblak siń* Na. 2, *obraz svijetal* M. 2, *ogań živ* M, *poļe ravno* D.[2], *prsi bijele* M. 7, *ptičica drobna* D.[2], K, *ptić drobni* D.[2], *pučina morska* M. 4, D.[1] 2, D.[2], *raj višńi* M. 4, *rana ļuta* D.[1], D.[2], *ranica ļuta* D.[1], *rijeka brza* D.[2], *ruke bijele* M. 5, D.[2], Č, *ruža drobna* Na, A.[2], *ružica drobna* Na, J, *slavic tihi* D.[1], D.[2], *sokol siv* D.[1], *studenac živi* M, *svila nenošena* J (isp. u nar. pjesmi *svila nekrojena*), *trava rosna* Na. 2, *travica rosna* M, *trava zelena* M, Na, *travica zelena* D.[1], *trud živi* M, *usta medena* D.[2], *usta medna* M, *uzdah gorki* M. 3, D.[1], A.[3], *vijenac poviti* Č. 2, *vijenac zeleni* M.[2], A.[4], A.[5], Do, *vila gorska* M. 4, D.[1], D.[2], A.[3], *vjenčac zelen* Na, A.[4], *vlas rusi* M, *vlas svioni* D.[2], *voda bistra* D.[2], A.[2], *vodica bistra* D.[1] 2, D.[2], *vrat bijeli* M. 10, D.[2], J. 2, A.[3], *zlato čisto* D.[1] 2, D.[2], *zlato pričisto* D.[1], *zmaj od jezera* M, *zmaj ogńeni*

D.[1] 2, A.[1], *zmija ļuta* D.[2], *živac studeni* M, *život bogom dan* M. Ja sam prikupio sve kombinacije za koje mislim da jesu ili da mogu biti narodnog porijekla, jer se doslije na tu stranu dikcije naših pjesnika jako slabo pazilo, pa se odavle jasno vidi da je ńihova veza s narodnim govorom jača negoli se misli . A treba i to istaknuti da je, i u pogledu tih narodnih kombinacija, D-ć na prvome mjestu: kod ńega se nalazi veća polovica od svih ńih (53 od 91), dok ih u M-ća, koji ima dosta više negoli triput toliko stihova, nema ni polovina (samo 41).

39. — Obična je figura i poredba, i to ponajviše prava poredba, gdje se kaže da je nešto jednako nečemu drugome, a mnogo rede komparacija, kojom se izriče da je nešto u većoj mjeri negoli nešto drugo ili da uopće pretstavļa najveću mjeru nečega. Za prave poredbe može se reći da ih nekako relativno podjednako upotrebļavaju sve grupe osim N koji ima samo jednu; ali komparacije se nalaze gotovo samo u M i D: Č, K i J imaju samo po dvije a N ni jedne. I za poredbe se uzimļu vrlo mnoge imenice u svakojakim sintaktičkim vezama, tako da i za ńih nastaju i svakojake kombinacije. Najviše se upotrebļavaju, kao uopće u poeziji, razni pojmovi i objekti iz žive i mrtve prirode, naročito razne biline i životińe — u prvome redu s jedne strane *cvijet* (sa 39 kombinacija u 44 primjera) a s druge *lav* (sa 31 komb. u 33 primj.), a iz mrtve prirode *led* (sa 19 komb. u 28 primj.), ali često se nalaze i *hrt* (13 primj.), *mraz* (16 primj.), *raj* (12 primj.), *zmija* (16 primj.). Često se uzimļu i *sunačce* (26 primj.), *sunce* (22 primj.), (*srdačce* samo M. 338, 6), *vila* (7 primj.), što su riječi tako mile našim pjesnicima; ali to nisu apostrofe ni metafore za ńihovu »gospođu« nego su nebesko sunce, ļudsko srce i vila narodnoga vjerovańa, pa zato *gospođa* ne paradira u ńihovim poredbama, jer ni jedan od ńih nije mogao dopustiti da koja druga žena ima koju vrlinu u istoj mjeri, nekmoli u većoj mjeri negoli ńegova draga. Protivno pak od apostrofâ i metaforâ vrlo rijetko biva da se ista poredba ponavļa kod istoga pjesnika, n. pr. »veseliti se čemu kao *cvijet* sunačcu«[25] M. 179, 15. 269, 6; »kopniti kako *mraz*« M. 4, »doletjeti kako *stril*« M. 311, 95. 413, 4; a još rede pak biva da se ista poredba nađe kod dvojice ili više pjesnikâ, n. pr. »kopniti kako *led*« M. 8, Č. 678, 2; »cviļeti kako *zmija u*

[25] Poredbe iznosim u skraćenom obliku.

krugu« Č. 686, 2; K. 727, 12; »tvrđa od *kamena*« D.[1] 516, 13; K. 739, 1; »ljepša nego *vila*« M. 3, 7; D.[1] 515, 21.

40. — Poredbe su ponajviše prilično banalne, te je malo koja nešto boja, n. pr. »slijedim te kako *skup* zlato« M. 178, 40; »krunica si diklam kao *danica* zvijezdam« D.[1] 526, 1; »život moj sahne kao *dubak* osječen odasvud« D.[2] 594, 80; »svezala si me kosom kao *lovac* zvijer uzom« D.[1] 518, 22; »obrve si uzvila kao što se mlad *mjesec* uzvije« M. 112, 3; »sluga vjerniji od *grlice*« D.[1] 525, 13; »gorči su mi dni nego *ptici* koja zebe« M. 264, 4. Obično su poredbe kratke, ali katkada narastu do male sličice, n. pr. »dobro razliko da bi t' se stjecalo, kao *polja* kad se diče lijepim proljetjem, s razlicijem gdi cvijetjem zelēn po ńih niče« D.[1] 560, 5; »usni sam tvojih želan kao što trudahan *jeljen* vode bježi u strahu pred hrti« D.[2] 577, 10.

Vrijedno je spomenuti napose neke primjere. U nekima se odrazuje narodni govor ili narodno vjerovanje: »ona je uresa kao visoka *jela*« J. 820, 11; »pozor je uzvišen kao vita *jela* u gori« D.[1] 553, 13; »tužiti se kao *zmija* koja cvili u procijepu« M. 353, 8; »cvilim kao *zmija* sva puna naljepa kada se previja po srijedi procijepa« J. 821, 5; »doletjeti kao *zmaj* svijetli« M. 268, 8; »brzo poletjeti kao *zmaj*« N. 768, 119; »Ljubav doteče kao ogńen *zmaj*« A.[1] 641, 57; »ona se nosi kao *vil* gorska« M. 80, 4; »pustiti kose niz vrat kao *vila*« M. 61, 4; »kose puštati kao *vila* u gori« M. 19, 10; »na ńih (Kotorane) još zvone kao na *oblak*« M. 469, 8, a naročito »na ńih (Kotorane) vape kao na *mjesec* kad ga ije vukodlak« M. 469, 10.[26] Iz srednjovječnog fiziologa su poredbe »da živem sto godin tvrd i zdrav kao *struc* (noj)« M. 347, 1; »zrčeći će ljepos kao *struc* u jaje« M. 455, 376; »zrčeći će obraz kao *struc* u jaje« M. 418, 76; »će lice koje se ponavlja kako *fenice*« M. 419, 10; »rajsko se će lice starosti izbavlja kao ptica *fenice* koja svoj vijek ponavlja« D.[1] 523, 3; »osobno (sama) pribiva kao *grlica*« J. 802, 11; »da bih bil kao ona *zvijer* koja uteče djevici u kril« (t. j. inorog) Č. 649, 4; »ti me odbjegnu kao *vran* ptiće« D.[2] 618, 7. Interesantno je kako D.[2] uzimlje za poredbu magnet: »mene k sebi priveza kao *kami* oni čudan ki gvozdje priteza« 628, 10 — vidi se naime da nije lijepo znao što je upravo magnet; u A. 641, 70 uzeta je zvijezda sjevernica: »temelno staše kao *zvijezda* koja je shranenje mornarima«; nije pak jasno kako je

[26] Za to narodno vjerovanje v. Jagićev *Archiv* V, 91.

M. 442, 1 rekao »pustiti glas kao *grimiz*« — glas lijep, ugodan kao grimiz?

41. — Prema onome što je već kazano ne može se očekivati da će biti mnogo poredaba što su karakteristične za kojega od naših pjesnika. Samo za M-ća ima nešto: gotovo samo on ima »kopniti kako *led*« M. 8 i »kopniti kako *mraz*« M. 4 i »skopniti kako *mraz*« — ono prvo ima još samo Č. 678, 2 i »skopni srce kako *led*« K. 735, 10; i poredbe s *vilom* može se kazati da su ńegove, jer uz M. 6 ima još samo »ļepša nego *vila*« D.[1] 515, 21. Razumije se pak da su M-ćeve i već spomenute poredbe sa *strucom*, pa pet poredaba s *fenicom* i po jedna sa *serenom* (»vidjeti je *serena* od mora« M. 104, 7) i s *mãnōm* (»voń draže od *mane* M. 250, 45), jer te tuđinke upotrebļava gotovo samo M-ć (v. str. 31). Zato su ńegove i poredbe sa staroklasičkim licima: »visinom je *Dijana*« M. 221, 16; »*Dijana* je iz luga« M. 394, 8; »*Dijana je iz gore*« M. 61, 6; »tko život nije zgubil kako *Tizbe i Piram*« M. 271, 8; »ļubav jača bi nego *Herkules* M. 361, 73; ima doista i »ļepos ńe slovi kako *Elene*« A.[3] 754, 6, ali za tu pjesmu v. § 48. Kako je pak M-ć sastavio i jednu satiričku pjesmu protiv žena (druga je taka pjesma u grupi K pod br. 726), to razumijemo da kaže: »žena u vjeri ne žive kako *zec*, u mjeri ne stoji kako *mjesec*, kako *iz luka udor* nije stanovit, tako ni ńe odluka« M. 485, 3—6; i još: »kako nazada od užbe *mjesec* gre, tako jur odpada obraz ńe tko pozre« M. 468, 7. Uopće M-ć je gotovo jedini pjesnik koji katkada u poredbama filozofiše ne misleći na dragu ni na ļubav, n. pr. »sve je taština ovi svijet što prosi, kao *maglina* koju vjetar zanosi« M. 305, 20; »nije veći *razum* nego tko je pozašal da opet gre na drum« M. 41, 7; »hud *jezik* gori je nego čest zla« M. 490, 6; »ne scijeni veće *zlo* na svijeti nego tko zameće nenavis među drazim« M. 358, 1; sasvim izuzetno imamo takih mudrih izreka u drugih pjesnika: »s nebom gre okol i srjeća i vrijeme kao *vihar* srjed zime« D.[1] 579, 54; »vidiš proljetje, jesen, zimu, cvijetje, draču — sve, kao *sjen*« Č. 667, 6; v. i Č. 667, 2—4. Ali je možda najinteresantnija ova M-ćeva poredba: »ni *kad se s kim ubih* u moje dni mlade ili što izgubih, ne plakah jăk tade« M. 417, 9, jer se je M-ć možda sjećao svojih mladih dana kada se je rado »ubijao«, to jest borio s drugim noćnim skitnicama po gradskim ulicama. Za ostale pjesnike ne može se ništa kazati osim možda to da D-ć ispoređuje oči sa zvjezdama 4 puta a M-ć samo 2 puta, ali to može biti samo slučaj.

42. — Za razlikovańe raznih pjesnika što su sakupļeni u R rječnik i dikcija daje nam mańe sigurnih momenata negoli nam ih daje i metrika i gramatika, jer su pjesnici pri sastavļańu stihova bili vezani prilično jakim metričkim i gramatičkim zakonima, iako su i jedni i drugi, a naročito ovi drugi, više nesvijesno na ńih djelovali, dok su u pogledu izbora i upotrebe riječî, izričajâ i poetskih figura bili sasvim slobodni. Pa ipak, i u pogledu te upotrebe moglo se je naći podosta stvarî koje su više ili mańe karakteristične za pojedine između ńih, pri čemu uzimļem u obzir samo jedinstvene otsjeke, naime M i D u R. I i grupe Č, K, N, J u R. II, a vodim uvijek računa o ńihovu opsegu, to jest o broju stihova, kada govorim da se nešto u jednom otsjeku »relativno« češće ili rede nalazi negoli u drugome. Tako ima već nešto što je karakteristično za cijeli R. I (za M i R): ima cijeli niz riječî što se samo, ili gotovo samo nalaze u ńemu (str. 18), ponajviše izričaj *sa svu moć i krjepos* (str. 24) i deminitivni pridjevi i prilozi sa sufiksom *-ahŏt-* (str. 29) i mnogo veći broj poredaba (str. 42). Protivno tomu je u R. II, gdje osim toga ima *vijek* kao prilog (uvijek), čega u R. I nema; od apostrofa pak gotovo nema *gospođe!* ni *vilo!* što su u R. I tako obične, a nema ni specifično M-ćevih apostrofa (str. 45). Više toga dabome nalazi se što je u R. I odvojeno i karakteristično s jedne strane za M-ća a s druge za D-ća. Osobine su M-ćeve: veliki broj pojedinih riječî (str. 19), izričaji *kamo se, boga dil, moj bože* (str. 24), »metrički pleonazmi« *lje, dim* i drugi glagolski oblici (str. 26), tuđinke biblijske i staroklasičke (str. 31), kao apostrofa često *gospođe!* a rijetko *vilo!* (str. 35), ali kao metafora *gospođa* i *vila* podjednako, specijalno *vil* kao apostrofa sasvim rijetko a kao metafora vanredno često (str. 37), naročito karakteristična metafora *mlados tvoja* (za »ti«) a mańe *mlados moja* i *život moj* (za »ja«) (str. 37), dosta svojih atributa, naročito *ova (ta, ona) od gospoj* (str. 38); ima i nešto svojih poredaba (str. 45). Mańe je osobinâ u D-ća, ali neke su vrlo karakteristične, naročito prema M-ću; tako *košuta, kroz* (u prenesenom smislu), *krostoj, tijem* (stoga), *ajli* (str. 20), mnogo rede spomińe *grlo* a nikako *prsi* (str. 21), ima češće pleonazme *još* i *jur* (str. 25), ima više narodnih apostrofa, i odlučno voli *vilo!* prema *gospođe!* (str. 35), ali u metafori i kod ńega mnogo se češće nalazi *gospođa* negoli u apostrofi (str. 37), ima nešto svojih stajaćih epiteta a među ńima on ima najviše narodnih (str. 40).

Za grupe u R. II malo se što našlo: Č ima sam prilog *man* (str. 21); inače se u nekim stvarima slaže sa M: u pogledu broja deminutivâ, ali u pogledu oblikâ *srdačce* i *sunačce* jako od ńega otstupa (str. 28), slaže se sa M i u pogledu apostrofâ *gospođe!* — *vilo!* i još nekih drugih (str. 36); i neke metafore, koje M voli, Č ima češće od svih drugih otsjeka (str. 38), pa tako je i s atributom *ova (ta, ona) od gospoj* (str. 38); i u pogledu broja epitetâ pristaje uz M (str. 39), a osobito je za ń karakterističan epitet *ǵil rumeni* (str. 40); naprotiv ne slaže se sa M što se tiče broja apostrofâ (str. 33) a još mańe metaforâ (str. 37). Osim Č, ima i J nešto svojih karakterističnih deminutiva (str. 29), a razlikuje se od M i brojem deminutivâ (str. 28) i još više brojem epitetâ (str. 39). Napose se pak u R. I odlikuju pjesme Na sa nekoliko svojih riječi (str. 22), a u R. II u A.[1] pjesma br. 641 (koja ima nešto svoga i u grafici) time da ima nekoliko riječî što se samo u ńoj nalaze (str. 22).

43. — Pored malenog opsega otsjeka M.[2] ne može se očekivati da će se naći jakih veza među ńim i M, ali ipak može se navesti oblik *daleče* što se u ńemu nalazi 1 put, u M često a u D ni jedan put (str. 21), nadalje apostrofa *gospođe!* 2 puta (str. 35) a možda i neke kombinacije epitetâ (str. 41). Naprotiv i s ove strane imamo nekoliko stvarî što potvrđuju da D.[1] i D.[2] spadaju zajedno, jer su im zajedničke, po čemu se vidi da su i pjesme D.[2] D-ćeve. Amo brojim prije svega riječi *košuta (košutica), kroz, krostoj, ajli* (str. 21), pa izričaje *na saj svijet* i *saj svijet* (str. 24); i D.[2] ima vrlo rijetko pleonazme *lje, dim* i ostale glagolske oblike, a i on ima često *još* i *jur*, iako ne tako često kao D.[1] (str. 26); vrlo dobro se slažu uopće u pogledu deminutivâ, ali kad se odbiju oba najobičnija oblika *srdačce* i *sunačce*, onda se slabo slažu, nego tada se D.[2] još više odalečuje od M negoli D.[1], a ne slažu se ni u tome što oblik *diklica* D.[1] ima 8 puta a D.[2] ni jedan (str. 20); staroklasičkih tuđinaka u D.[1] uopće nema, a i u D.[2] su samo dvije (str. 31); u apostrofama nema slagańa, dok se u ńihovim kombinacijama vrlo dobro slažu, napose se slažu i u tome što vole *vilo!* negoli *gospođe!* (str. 35); naprotiv slabo se slažu u pogledu metaforâ (str. 37) a samo donekle i u kombinacijama epitetâ (str. 41). Kod dikcije ima dakle i nešto neslagańa, ali to mnogo mańe znači negoli slagańe u pogledu nekih vrlo karakterističnih riječi.

Mańe stvarî nalazimo što govore za to da je grupa J jedinstvena, to jest da je cijela od jednoga istoga pjesnika: oba dijela J.[1] i J.[2] za deminutive dobro se slažu, naročito za one što su karakteristični za ovu grupu, ali je slagańe slabije kad se odbiju *srdačce* i *sunačce* (str. 28); i za apostrofe se prilično dobro slažu, ali *cvijete gizdavi!* J.[2] ima 11 puta a J.[1] ni jedan (str. 36); i neke specijalne kombinacije epitetâ zajedničke su im, ali se uopće tu slabo slažu (str. 41). Svakako, i pored toga djelomičnog neslagańa u pogledu dikcije, činenica da se J.[1] i J.[2] dobro slažu i u metrici i u gramatici dokazuje da J.[1] i J.[2] spadaju zajedno.

44. — Ovo proučavańe rječnika i dikcije pjesama Rańinina Zbornika svakako uglavnome potvrđuje ono što su nam još jasnije pokazale ńihove metričke i gramatičke osobine, po kojima izlaze dva važna rezultata — jedno, da su anonimne pjesme u R. I zbiļa Držićeve, izuzevši tri koje su Menčetićeve, a drugo, da u R II imaju četiri grupe od četiri razna pjesnika. Za pjesme pak u R. II koje pripadaju mješovitim anonimnim skupinama A.[1] — A.[5] cijelo ovo proučavańe mnogo nam ne pomaže, ali ipak donosi neku korist i za ńih. Ako se sjetimo da u tim skupinama ima 15 cijelih pjesama koje su sigurno M-ćeve, pa još po 2 u kojima se ponavļa nekoliko stihova iz 2 M-ćeve a 2 D-ćeve pjesme,[27] onda se samo sobom nameće misao da bi u tim skupinama mogla biti još koja M-ćeva pjesma koja se ne otkriva kao takova time što se nalazi i u rukopisu M; ne smijemo naime zaboraviti da je Igńat Đurđević imao u rukama Zbornik M-ćevih pjesama razdijeļen na š e s t knńiga, dok mi imamo samo rukopis M u kojemu su dva dijela, od kojih prvi nije razdijeļen na knńige a drugi jest, ali samo na t r i knńige,[28] pa nije nikako sigurno da su 3 knńige Đurđevićeva rukopisa sakupļene u prvome dijelu rukopisa M.

Tragajući za M-ćevim pjesmama u skupinama anonimnih pjesama ja sam imao već prilike da ustvrdim da se moramo ograničiti na one pjesme što imaju u dvanaestercu pravilne sporedne cezure,[29] t. j. cezure poslije prve i treće trosložne stope. I to je sigurno potpuno opravdano, jer ako je M-ć u gotovo 9 tisuća dva-

[27] *Rad* 247, 127—128, gdje je nabrojeno cijelih M-ćevih pjesama samo 14, jer mi je izmakla pjesma R. 806 (br. 833) = M. 311, 41—64, a isp. i R. 804 (br. 831), 1—2 sa M. 5 (br. 5), 1—2.

[28] *Stari pisci hrv.* II[1], str. VIII—IX.

[29] *Rad* 247, 137.

naesteraca, dakle u gotovo 18 tisuća slučajeva čvrsto se držao toga pravila, apsolutno ništa ne znači što u 5, a najviše u 8 slučajeva nalazimo u ńega pogrešnu cezuru,[30] tim više što se ne može baš sigurno kazati jesu li sve te pogreške baš pjesnikove a nisu li prepisivačeve. Nadalje ja mislim da u tim skupinama treba tražiti prije svega nema li još koja M-ćeva pjesma u blizini onih koje su sigurno ńegove.

45. — Idući s tog stanovišta treba reći da u skupini A.[1] (br. 639—641), u kojoj nema ni jedne sigurno M-ćeve pjesme, nema nikakva valjana razloga da bi i jedna od 3 pjesme te skupine mogla biti M-ćeva. Drukčije je s drugom skupinom A.[2] (br. 699—721): u ńoj imamo 2 pjesme koje su sigurno M-ćeve, br. 707 i 712, pa još druge 2 u kojima ima i nešto M-ćevih stihova, naime br. 708 i 710. Ja sam zato najprije gledao ne sačińavaju li možda br. 707—712 jednu malu grupu M-ćevih pjesama. Pjesma br. 708 je sigurno napola M-ćeva, jer ńeni posljedńi stihovi 13—22 nisu ništa drugo nego stihovi 1—10 M-ćeve pjesme br. 130, ali i onih prvih 12 stihova, što inače sačińavaju potpunu pjesmu, biće ńegovi, jer se u ńima pjesnik poziv|e na *pisni u kih ja postavih ures tvoj* 3—4; ako se naime ne varam, samo M-ć spomińe svoje pjesme kojim slavi dragu, a sigurno on sam zove sebe *pjesnivcem* (8 puta); osim toga nalazimo instr. sing. *zorome* 5 s dodanim *-e* i particip *pojuće* 6 sa sufiksom *-će,* što je oboje osobina M-ćeva,[31] pa svezu *krozi te* 12 (str. 16), pa kombinaciju *rumeni cvite* 11 koju M ima 17 puta a još samo po 1 put D.[1] i K, a rekao bih da se najviše u M katkada prijedlog uzim|e i uz imenicu i uz ńen atribut kako ovdje 2 puta *za službe za moje* 2 i *za službu za moju* 7. Jedino bi smetala nepravilna cezura *a pisni mi su sad* 7 (jer M-ću enklitike i proklitike sačińavaju j e d n u riječ s onom s kojom prave jednu izgovornu jedinicu), ali sva je prilika da to treba ispraviti na *a pisni mê su sad,* što i bo|e odgovara smislu.

Naprotiv sljedeće 3 pjesme br. 709—711 sigurno nisu M-ćeve, ukoliko je pjesma br. 710 nova. Da to nije br. 709, vidi se već po polustihu *onu ka tê ucvilil'* 5, gdje imamo ujedno nepravilnu cezuru, neobičnu eliziju i neobičnu apokopu, a nepravilne cezure imamo i u stih. 13 i 19, neobične elizije u st. 17 a neobične apokope u

[30] *Rad* 247, 117—118.
[31] *Rad* 255, 116 i 160.

st. 5, 7, 12, 13, 14, 17, najzad i nevaljale srokove u st. 10—11 i 11—12, tako da bi ta pjesma bolje pristajala u grupu N (pjesnika što voli umetak *nu*), iako u njoj nema njenog karakterističnog *nu*, ali ga nema ni svaka pjesma te grupe.[32] Broj 710 je postao na neobičan način: prva dva stiha jednaka su prvim dvjema broja 724 u grupi K, odakle su sigurno k njemu i došli, jer su tamo na pravome mjestu, dok u br. 710 nemaju smisla; 4 posljedńa stiha 11—14 jednaki su stihovima 1—2 i 5—6 M-ćeve pjesme br. 295, cijela pak pjesma, osim dodana prva dva stiha, dakle stih. 3—14 nalazi se opet kao zasebna pjesma pod br. 721. U br. 710 novi su dakle samo stih. 3—10, ali nisu M-ćevi, jer u stih. 3, 4 i 5 ima po 1 nepravilna cezura. Po tome se dakle vidi da tu pjesmu nije skrpio M-ć nego neko drugi. Nije M-ćev ni br. 711 (sa 8 stihova), jer u prvome stihu ima jednu nepravilnu cezuru. I tako u A.[2] među obje M-ćeve pjesme br. 707 i 712 nema neprekinute veze, one dakle, s onima što su među njima, ne pripadaju jednoj grupi M-ćevih pjesama.

46. — Ako među br. 707 i 712 nema nego samo 1 pjesma (br. 708) za koju se može uzeti da je M-ćeva, ima ih izvan njih nekoliko za koje se može to isto misliti. To vrijedi za tri pjesme br. 704—706 što su neposredno pred br. 707. Za br. 704 ne može se doista ništa drugo navesti nego da se u njoj zaziv|e *Kupido* 11, što ga najviše spominje M-ć (str. 31), i da ima metaforu *život moj* (za »ja«) koja je najobičnija u M-ća (str. 37). Za br. 705 može se već kazati nešto više, a prije svega to što zaljubljeni pjesnik u st. 5 kaže koliko godina »služi i slavi« dragu, a to je M-ćev motiv. Osim toga ima konstrukciju *združit prislavni ńe ures* 6 (str. 13), a i tu kombinaciju *prislavni ures* ima samo još M. 2 i K; kombinacija pak *mramor od gore* 3 nalazi se još samo 1 put u M, a i veznik *makar* 8 osobina je M-ćeva (str. 14). Sve bi to dakle govorilo za to da je ta pjesmica M-ćeva, a jedino bih rekao da smeta što je za njega gotovo prelijepa! Za br. 706 opet je mańe znakova: *s tobome* 20 s dodanim *-e*[33], konstrukcija *da druži tvoj obraz* (str. 11), *sunačce - srdačce* 15—16 (str. 28), apostrofa za dragu *moj druže gizdavi* 7 i *moj druže* 11, a apostrofu za dragu *druže!* ima još samo M. 420, 1; i kombinaciju *zlatu stril* 17 ima još samo M *stril zlati* 144, 15.

[32] *Rad* 153, 111—112.
[33] *Rad* 255, 116.

Neposredno pak poslije br. 712 imamo opet 2 pjesme, br. 713 i 714, koje bi također mogle biti M-ćeve. Za br. 713 to je mańe sigurno, ali opet i u ńemu nalazimo svezu *krozi te* 2, što je imaju samo M i D (str. 16), prilog *daleče* 18 (str. 13), složeni prijedlog *zacić* 3 što ga nalazimo još samo u M. 455, 312. 384 i rastavljeno *za . . . cić* M. 420, 19; apostrofu *druže!* 19 za dragu; metafore *tvoja ljepos* 12 i *tvoja mlados* 10 za dragu, što ih najviše upotrebljava M-ć, i gotovo samo on (str. 37), najzad kombinaciju *žeļa ļuvena* 10 što je samo M-ć ima, i to često (str. 40). Nego s druge strane smeta što ima 2 puta *tim* (stoga) 11. 15 (str. 17). Nešto je sigurnija stvar za br. 714, jer u ńemu nalazimo *jezero* (u značeńu »izvor«) 11 (str. 7), *sunačce - srdačce* 9—10, pleonazam *dim uprav* (str. 25) i 2 staroklasička imena *Dijana* 2 i *Omero* 12 (str. 31).

47. — I tako smo dobili u skupini A.[2] 2 malene grupe pjesama, br. 704—708 i br. 712—714, koje mogu biti M-ćeve. Kako smo vidjeli, ńih u sredini prekidaju br. 709—711, a i sa strana ih ograničuju br. 703 s jedne strane a br. 715 s druge. Br. 703 ne može biti M-ćev, jer ima nepravilnu cezuru, još ktomu uz eliziju, *i velmiu | hiļena* 22 i dijerezu *zao* (dvosložno!) *glas* 25[34]; a ne može da bude ni br. 715, koji broji samo 2 stiha, jer u drugome stihu ima i on nepravilnu cezuru. Za br. 703 ja bih prije rekao da bi mogao biti D-ćev, jer ima svezu *krozi te* 20 (a to bi moglo značiti da je D-ćev, kad nije M-ćev), a sastoji se od 8 hipotetičkih perioda koje su sasvim simetrički građene: svaka je sporedna i glavna rečenica izražena u 2 stiha, pa svaka sporedna počińe se sa *ako* a svaka glavna sa *drago je i milo*, a to je način što više pristaje D-ću negoli M-ću — sjetimo se ńegova broja 543 koji se sastoji od 7 distiha od kojih svaki ima u početku apostrofu *perena strjelice*, ili broja 544 gdje imamo 47 distiha s riječima *gdi može sunačce* u početku prvoga stiha a *i moje srdačce* u početku drugoga. Jedino bi smetalo što se u br. 703 spominu *prsi* 17 (str. 21), ali ih D-ć (ako je pjesma ńegova) ovdje spominе vrlo diskretno: *kad prsi tve, vilo, srcu su momu stan.* Za ostale dvanaesteračke pjesme ove skupine koje bi (bar po cezurama!) mogle biti M-ćeve, to jest za br. 699, 701, 702, 717, 719 i 720, malo se što može reći: u br. 702 navodi se *pet lita* 2 što služi dragu; u br. 701 pita *koliko jes godiš* 1 da ga ona vodi svezana; u br. 717 kaže *godišt vele i dan da sam ńe a ne moj* 15

[34] *Rad* 255, 121.

a u br. 719, 8 da *mê hvale slave* dragu, — i to su inače M-ćevi motivi, ali drugih M-ćevih osobina ima vrlo malo: pleonazam *dim* 699, 5; apostrofa *krunice povita* 702, 1, koju ima još samo M. 3; metafora *tva lipos* 720, 2. 7 i *tvoja mlados* 6, pa kombinacija *višńi Bog*, koju inače ima M. 7 i N; u br. 716, što nije u dvanaestercima, nalazimo pak *zacić* 1 i konstrukciju *obraz tvoj družit* 8 — ali sve je to, čini mi se, premalo a da bi se i za koju od tih pjesama moglo tvrditi da je M-ćeva.

48. — I u skupini A.[3] (br. 740—758) nalazimo veze s M-ćem: ńegove su pjesme br. 746, 747 i 749 a i od br. 742 prva su 2 stiha isti koji su kao stihovi 5—6 u M-ćevoj pjesmi br. 90. Nego ovdje u po jednoj pjesmi ima veze i s D-ćem i s Čubranovićem (s grupom Č): u br. 744 stihovi 1—4 jednaki su stihovima 53—56 D-ćeve pjesme br. 562, a prva 2 stiha broja 750 prvim dvjema pjesme br. 679 u grupi Č.

Što se tiče najprije M-ća, kad su ńegove pjesme br. 746, 747 i 749, moglo bi se misliti da će biti ńegov i br. 748, ali to nije moguće stoga što u 18 stihova ima 4 nepravilne cezure. Protivno pak onomu što smo vidjeli da je u skupini A.[2] s pjesmom br. 710, što ju je skrpio neko drugi a ne sam M-ć (str. 50), ovdje u pjesmi br. 742, gdje su prva 2 stiha iz jedne M-ćeve pjesme, ostala 2 stiha (nema ih više!) m o g l a bi biti ńegova, štaviše nalazimo u ńima svezu *krozi te* 4 (str. 16). Od ostalih pjesama koje bi (bar po cezurama!) mogle biti M-ćeve, meni se čini da se to može misliti samo za br. 743 i 754 — za prvi, jer u ńemu ima onaj vrlo neobični izričaj *pruživ se jak zmija* 23, što ga inače ima samo M (str. 24), pa prilog *birek* 15. 25 (str. 13) i pleonazam *vim* (str. 25); a za drugi, zato što se spominju *Elena* 7 i *Dijana* 21 (str. 31). Za br. 744, za koji su prva 4 stiha uzeta iz jedne D-ćeve pjesme, ne može se ništa više kazati, jer su uz ta 4 još pristala samo 2 druga stiha. Ali za D-ća može se pomišljati da su ńegove obje pjesme br. 745 i 751, i to zbog ńihova oblika: prva se sastoji od 5 kvartina, a u svakoj se 1.vi i 2.gi stih počińe sa *s brjemenom*, dok se stihovi 3—4 u svakoj ponavljaju kakvi su u 1.oi kvartini; u br. 751 pak 10 je distiha: u prva četiri i u posljedńa dva prva je riječ *plači* a u sredńa četiri distiha *plačite*; kao potvrda toj misli moglo bi se navesti da obje pjesme imaju po 2 nepravilne cezure, što bi odgovaralo D-ću[35]. Kako što se pak za br. 744 ne može ništa dalje kazati, tako

[35] *Rad* 247, 118.

se ne može ni za br. 750, jer su i tu nadošla samo 2 nova stiha; nema pak ni jedne druge pjesme za koju bi se moglo pomišljati na Čubranovića. U br. 755—757 imamo doista sasvim pravilne cezure (a te pjesme broje zajedno 156 stihova), pa bi po tome mogle biti i ńegove[36] i M-ćeve, ali nisu ni jedno ni drugo, jer imaju mnogo neobičnih apokopa koliko ih nema ni u jednoga ni u drugoga pjesnika. One pripadaju nekomu pjesniku koji inače nije zastupljen u R — nije pjesnik grupe N, jer, iako ima mnogo apokopa kao i ovaj, nema ńegovih elizija a još mańe ńegovih nevaljalih srokova, pa zato mu ne pripisujem ni malu pjesmu br. 753 (sa 4 stiha), u kojoj su cezure pravilne, ali ima srok *službu - tužu.*

49. — U skupini A.[4] (br. 773—786) tri su M-ćeve pjesme, br. 775, 781 i 782, i dvije Vetranovićeve, br. 773 i 778, a u br. 783 stihovi 3—6 jednaki su stihovima 3—4. 7—8 D-ćeve pjesme br. 565. Ostale pjesme ove skupine imaju sve pravilne cezure — osim broja 774 koji ima 3 nepravilne —, tako da bi s te strane koja god od ńih mogla biti M-ćeva, ali ja ni za jednu ne nalazim dovoljna razloga da se to misli. Po stih. 1—2 u br. 783, koji su u ńemu jedini novi, može se samo konstatovati da su im cezure pravilne, a inače ni u jednoj pjesmi ove skupine ne vidim nikakvih sigurnih osobina D-ćevih. Za pjesmu pak br. 779 (sa 60 stihova) ja bih rekao da pripada onomu istomu pjesniku komu ja pripisujem brojeve 755 do 757 u skupini A.[3], jer i ona ima, uz pravilne cezure, mnogo neobičnih apokopa, ali ima i inače D-ćevo *krostoj* 59 (str. 16).

U najvećoj skupini A.[5] (br. 823—847) imamo i najviše sigurno M-ćevih pjesama, naime 7 (br. 823, 830, 833 i 841—844); tu dakle nalazimo grupu od 4 M-ćeve pjesme; osim toga u br. 831(sa 4 stiha) prva dva su gotovo jednaka prvim dvjema M-ćeve pjesme br. 5. Pjesma pak br. 836 u uskoj je vezi s br. 745 u skupini A.[3]: kako naime u ovoj posljedńoj pjesmi prva 2 stiha svake kvartine počińu se s riječima *s brjemenom,* tako u br. 836 stihovi 1—18 imaju te iste riječi na prvome ili na drugome mjestu, dok stihovi 19—20 kažu što bi bilo »brijeme« da »gospođa« učini pjesniku; pa zato je očevidno da posljedńi stihovi 21—22, koji se opet počińu sa *s brjemenom,* nisu na svojemu mjestu — prepisivač ih je bio zaboravio, pa ih je dodao na kraju, a mjesto im je svakako pred stih. 19—20. Još je uža veza među obje pjesme što se tiče sadržaja:

[36] *Rad* 247, 129.

stihovi 3—6, 11—12, 15—16 i 21—22 u br. 836 ponavljaju naime, s malo drukčijim riječima, iste misli što su iskazane u prva 2 stiha svih 5 kvartina broja 745, dok (uistinu završni) stihovi 19—20 gotovo su sasvim isti kao stihovi 3—4 tih kvartina; ako je dakle opravdana misao da je br. 745 D-ćev (v. str. 52), onda je sigurno ńegova i ova parafraza (br. 836) toga broja — smetaju samo nepravilne cezure: u br. 745 na 12 stihova samo su 2, ali u br. 836 na 22 stiha ima ih 7, a to je i za D-ća previše![37]

50. — Među ostalim pjesmama ove skupine ja bih rekao da nema ništa što bi se moglo uzeti da je M-ćevo, — osim možda druga 2 stiha od br. 831, ili, još prije, osim 2 posljedńe pjesme br. 846 i 847, koje odvajaju od ostalih svojim moralno-didaktičkim sadržajem, iako nemaju M-ćevih karakterističnih osobina, ali i broje zajedno samo 8 stihova, — dok sigurno nije M-ćeva pjesma br. 832, koja ima s jedne strane M-ćevu pjesmu br. 830 i tu napola M-ćevu br. 831 a s druge strane opet M-ćevu pjesmu br. 833, jer taj br. 832 na 6 stihova ima 4 nepravilne cezure. Napose pak nije ńegov ni br. 835, u kojemu se doista spominje *Sokrat* 3 (str. 31), jer i tu nalazimo u istome stihu i nepravilnu cezuru.

Za sve ostale pjesme ove skupine ja bih rekao da su sastavljene od j e d n o g i s t o g slabijeg pjesnika, iako je među ńih utisnuto na 4 mjesta nešto M-ćevih pjesama, tako da ih ove posljedńe na 3 mjesta prekidaju. Ja sam na drugome mjestu iznio[38] koliko je u ńima mnogo nevaljalih i nikakvih srokova i podosta nepravilnih cezura, a sada još ističem da se nekoliko puta sriče *s* sa *z* i sa *š* (br. 839, 9—10, 2 puta) i da je katkada u sroku ista riječ. A kad znamo da su to osobine grupe J, moramo pitati: a da nije možda pjesnik tih anonimnih pjesama skupine A.[5] i pjesnik grupe J jedno isto lice? Ta se 2 otsjeka vanredno dobro slažu u jednoj vrlo važnoj stvari — u gotovo čisto jekavskom refleksu za praslav. *ě*,[40] pa to jako ńihovo slagańe u metričkom pogledu i u jekavskom izgovoru mnogo više znači negoli što od deminutivâ karakterističnih za J — *snažica, strjelica, suzica* i *tužica* (str. 29) — u ovim pjesmama skupine A.[5] nalazimo samo *strjelica* 829, 1. 834, 1 i *suzica* 837, 12. Ja sam uvjeren da će literarno-estetska analiza ovih pjesama još

[37] *Rad* 247, 118.
[38] *Rad* 255, 140—141
[39] *O. c.* 134.
[40] *O. c.* 255, 103.

više potvrditi jedinstvo grupe J i skupine A.[5], a ništa neće smetati što u prvoj nema umetnutih M-ćevih pjesama a u drugoj ima, kao što nam ne smije smetati ni to što je opet sama grupa J razdvojena popisom pjesama cijeloga Rańinina Zbornika. Sve što više proučavamo ovaj najstariji spomenik dubrovačke poezije, sve se bolje vidi da su i on sam kao cjelina i neki ńegovi dijelovi i mnoge pjesme na neobičan način postali. Ovo, naravski, mnogo otežava rješavańe pitańa o autorstvu bezimenih pjesama koje su nam u R sačuvane; mislim da poslije onoga što smo iznijeli najprije prof. M. Medini pa ja u ova tri članka namijeńena ovomu pitańu, s filološke strane malo što će se moći još dodati. Nadajmo se da će se s novom literarno-estetskom metodom moći da postignu potpuniji i konkretniji rezultati — novo izdańe svih ovih pjesama, što ga je ove godine priredila Jugoslavenska akademija, svakako će olakšati taj posao onomu koji ga se, akobogda, htjedne latiti.

SADRŽAJ

Strana

Uopće 1
Pojedine riječi 1. Imenice 6
2. Pridjevi i zamjenice 9
3. Glagoli 11
4. Riječi bez fleksije: a) Prilozi 13
b) Prijedlozi 16
c) Veznici 16
d) Uzvici 17
Pojedine riječi karakteristične za razne pjesnike 18
Popuna Akad. rječnika 23
Izričaji 24
Metrički pleonazmi 25
Imenice odmila i deminutivi 26
Tuđinke 29
Apostrofe 32
Metafore 36
Stajaći epiteti 38
Poredbe 43
Rezultati 45
Autorstvo nekih anonimnih pjesama u A.[1]—A.[5] 48

Mariborske studije

Napisao
Ljudmil Hauptmann

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 15. siječnja 1935.

I. Podrijetlo gospode Mariborske

S talasima njemačke epike, koja je u ranom srednjem vijeku poplavila Štajersku, došla su na njeno tlo i imena dvojice braće, Rihera i Heranda. Njihova se omiljenost ogleda u popisima svjedoka štajerskih isprava dvanaestoga stoljeća gdje se odjednom javljaju u isto vrijeme četiri Rihera — iz Poljskave,[1] Maribora,[2] Wildona[3] i Riegersburga[4] —, a svaki od njih ima uza se brata Heranda. U literaturi se to obilje svodi na polovinu. Riher i Herand iz Riegersburga bijahu, vele, »gotovo sigurno prvi Wildonci«, ostali se pak vežu ovim rodoslovom[5]:

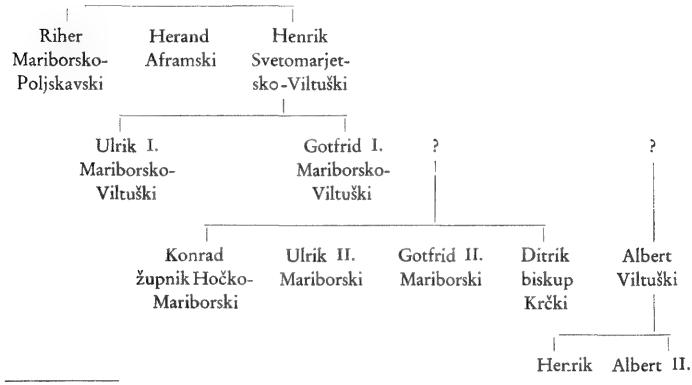

[1] MC. III 481 n 1276 (1181), 406 n 1082 (1164), 594 n 1514 (1202/20). — Gr. IV 257 n 470, 328 n 648; V 35 n 44.
[2] St. UB. I 643 n 665 (c 1185). — Gr. IV 362 n 714.
[3] St. UB. I 280 n 269 (1187/88), 610 n 639 (1185), 641 n 662 (c 1185).
[4] Ib. I 280 n 267 (1187/88), 548 n 581 (c 1175).
[5] Pirchegger H., Geschichte der Steiermark I (Graz² 1935) 407 i d., 412 i d.

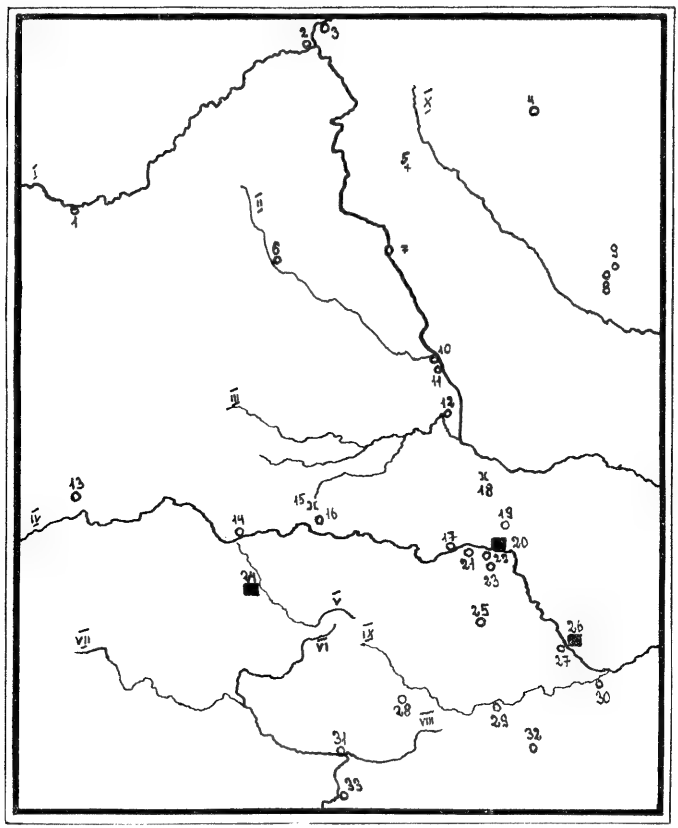

Sl. 1. Maribor—Wildon—Riegersburg[IV]

Umjesto četiri para Riher-Herand ostaju dakle samo dva: Riegersburško-Wildonski i Mariborsko-Poljskavski. Ali to uprošćivanje ne uvjerava, jer je gornji rodoslov sumnjiv. Prije svega nije jasno zašto je on između drugog i trećeg koljena prekinut, premda ih spajaju ista imena, Ulrik-Gotfrid, i isti posjed, Maribor—Viltuš. Mnogo bi bilo bliže misli da treba rodoslov presjeći u prvom koljenu između Heranda i Henrika, jer je naslov Svetomarjetsko-Viltuški skovan na temelju samo dviju isprava koje pišu:

Legenda slici 1.

I. Mura
II. Kainach
III. Sulm
IV. Drava
V. Mislinja
VI. Paka
VII. Savinja
VIII. Voglajna
IX. Dravinja
X. Raba

1.	Judenburg	Bruck	2
2.	Bruck	Celje	31
3.	Kapfenberg	Dravberg	14
4.	Stubenberg	Graz	7
5.	Schöckl	Hajdina	27
6.	Voitsberg	Haus	23
7.	Graz	Judenburg	1
8.	Riegersburg	Kapfenberg	3
9.	Lembach	Laško	33
10.	Wildon	Leibnitz	12
11.	Sv. Marjeta	Lembach	9
12.	Leibnitz	Limpuš	21
13.	Trušnje	Marenberg	16
14.	Dravberg	Sv. Marjeta	11
15.	Radelj	Maribor	20
16.	Marenberg	Pesnica	19
17.	Viltuš	Plač	18
18.	Plač	Poljčane	32
19.	Pesnica	Poljskava	25
20.	Maribor	Ptuj	26
21.	Limpuš	Radelj	15
22.	Radvina	Radvina	22
23.	Haus	Riegersburg	8
24.	Slovenji Gradec	Schöckl	5
25.	Poljskava	Stubenberg	4
26.	Ptuj	Slovenji Gradec	24
27.	Hajdina	Studenica	29
28.	Žiče	Tranbek	30
29.	Studenica	Trušnje	13
30.	Tranbek	Viltuš	17
31.	Celje	Voitsberg	6
32.	Poljčane	Wildon	10
33.	Laško	Žiče	28

1) Heinricus de sancta Margareta et filius eius Olricus Puer de Marchpurch.[6]

2) Hainricus de Wilthusen.[7]

[6] St. UB. I 630 n 649 (1185). — Gr. IV 359 n 706.

[7] MC. III 548 n 1425 (1193/20): Et huius traditionis testes sunt Chunradus plebanus, Hainricus plebanus de Jaringen, Hainricus de Cholmz, Wlricus de Marpurch et frater eius Gotfrit, Ruger officialis, Pernger de Leunbach et Ruger, Perhtolt Amicus, Chunrat Longus, Hainricus de Wilthusen et alii quam plures. — Gr. IV 428 n 854.

Henrik Viltuški stoji među svjedocima na sedmom mjestu iza Gotfrida I. Mariborskoga i na šestom iza viteza Rugera; prema tome je u najboljem slučaju samo vitez, a ne ministerijal kao Henrik Svetomarjetski. Ako taj ima sina kojega zovu »puer de Marchpurch«, onda to samo znači da ga je otac poslao gospodi Mariborskoj na viteški odgoj i ništa više. Da li im je bio rod, odatle ni najmanje ne izlazi.

Izvori izravno navode kao rođake samo druga lica: Rihera II., sina Rihera I. Mariborskoga,[8] Studu, sestru Gotfrida II., udatu za Konrada iz Kollnitza,[9] Ulrika III., sina Ulrika II.,[10] sinove Gotfrida II., Kolona i Konrada Mariborskoga, pa Kolonova bratića ili strica Ditrika Krčkoga.[11] Kolo je dobio svoje nemariborsko ime svakako po Kolonu Trušanjskome čija je kći pošla za Gotfrida II.[12] Tko je pak bio Ditrikov otac, ne nazire se ni izdaleka. Stoga i pabirčimo samo na slijepu sreću, ako pokušamo urediti mariborski rodoslov podacima o Viltušu.

Studenička isprava od 13 IV 1249 daje genealogiju Viltuševaca po m a j č i n o j lozi[13]:

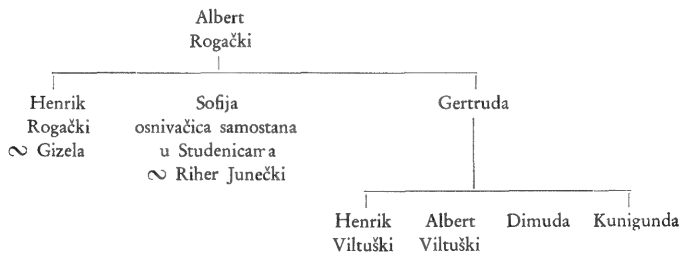

Henrik Rogački zvao se po Spodnjem Dravogradu također »de Traberg«.[14] Isti je naslov nosio i suvremenik mu, Henrik III. Trušanjski. Taj je imao za oca Otona I. Trušanjsko-Dravberškoga,

[8] St. UB. I 677 n 691 (1188); II 95 n 56 (1202), 97 n 57. — Sbg. UB. II 633 n 465 (1189). — Meiller A., Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Österreichs aus dem Hause Babenberg, 105 n 89 (1210). — Gr. IV 376 n 749, 382 n 760; V 28 n 34, n 35, 90 n 163.

[9] St. UB. III 121 n 61 (1249).

[10] Ib. III 181 n 114 (1252).

[11] MC. II 115 n 669 (1265), n 670, 126 n 682 (1267).

[12] Ib. IV/1 322 n 2294 (1245). — Gr. V 402 n 849.

[13] St. UB. III 107 n 49. — MC. II 97 n 647 (1263).

[14] MC. IV/1 362 n 2380 (1248) — 277 n 2204 (1240). — Gr. V 359 n 738.

a tome je opet bio brat Albert Trušenjski koji je naslijedio od svoga strica i tasta, Rajnberta Trušanjskoga, jedan dio Dravberga.[15] Albert je dakle Rogački pripadao Trušanjcima kojima viltuška imena bijahu svojstvena. Ali i Gertrudin muž zvao se Albert. Jer budući da njegova maloljetna djeca još 1249 nemaju pečata,[13] to »Albertus de Wilthovsen«, koji pečati ispravu od 1248,[16] nije njen sin, nego suprug.

Uz njega je istu ispravu pečatio još »Gotfridus d' Marcburch«, mlađi brat Ulrika II. Obojica se spominju prvi put u zapisu koji stavlja Jaksch među 1193/1220.[17] No kako je Gotfrid živio još 1264,[18] treba pomaći pojavu braće prema izmaku onoga razdoblja, otprilike do 1215/1220. Nešto kasnije — 1229 — javlja se i treći brat, Konrad, tada župnik u Hočama, poslije u Mariboru,[19] gdje mu je bio prethodnikom kapelan salzburškoga nadbiskupa Konrad Stariji kojega pratimo po listinama od osamdesetih godina dvanaestoga vijeka do 1220.[20]

Kao brat kapelanov navodi se 1214 Ulrik »de Wilthusen«.[21] Pored njih treba pretpostaviti još trećega brata, jer se 1209 spominju među svjedocima »fratres de Wilthusen«.[22] I doista, bilješka iz istoga vremena glasi: »Beneficium domini Wdalrici et fratris sui Gotfridi est villa Prezech dicta et castrum Wilthus.«[23]

Bilješka se nalazi među zapisima opata Ulrika koji je upravljao samostanom Sv. Pavla u Koruškoj od 1192 do 1221. U njima je još više puta govora o braći Ulriku i Gotfridu, a tom prilikom doznajemo i njihov predikat — »de Marchpurch«.[24] Viltuš je dakle

[15] MC. III 542 n 1413 (c 1193) i IV/2 rodoslov IX.

[16] MC. IV/1 362 n 2380.

[17] Ib IV/1 252 n 2155 (1238); III 539 n 1408 (1193/20). — St. UB. II 361 n 265 (1229). — Gr. IV 423 n 845; V 252 n 506. — Da tu spomenuta Kunigunda nije bila žena Henrika Svetomarjetskoga, već majka Ulrika II. i Gotfrida II., izlazi odatle što je njen sin Konrad 1229 župnik u Hočama dok je istoimeni brat Ulrika I. bio već 1214 župnik u Mariboru: MC. EH. 13 n 1709 a = Gr. V 123 n 229. — Isp. i naredne napomene!

[18] Muchar A., Geschichte des Herzogthums Steiermark 5 (Graz 1850) 308.

[19] St. UB. II 361 n 265 (1229), 542 n 429 (1243). — Gr. V. 252 n 506, 393 n 829.

[20] St. UB. I 633 n 653 (1185/92), 685 n 698 (1189). — MC. EH. 13 n 1709a (1214). — Sbg. UB. II 636 n 467 (1189), 649 n 478 (1190); III 192 n 685 (1215), 349 n 816 (1227). — Gr. IV 362 n 716, 382 n 761; V 123 n 229 n 236, 230 n 461.

[21] MC. EH. 13 n 1709a (1214). — Gr. V 123 n 229.

[22] St. UB. II 154 n 98 (1209). — Gr. V 86 n 154.

[23] MC. III 549 n 1426 (1193/20; IV/1 252 n 2155 (1238). — Gr. IV 429 n 855; V 339 n 701.

[24] MC. III 546 n 1421 (1193/20); IV/1 19 n 1556 (1203). — St. UB. II 190 n 125 (1213). — Gr. IV 426 n 851; V 38 n 52, 116 n 215.

bio mariborski, i to — kako opat natuca — najmanje već za njegova prethodnika.

Za Alberta se pitanje podrijetla rješava time samo po sebi. Jer naslov »de Wilthus« što ga je dijelio sa Gotfridom Mariborskim[23] označuje ga kao Mariborčanina. Pečat koji je Konrad Mariborski udario na listinu od 1248 u ime maloljetnih sinova Albertovih[13] i njihovo mjesto među svjedocima neposredno do Konradove braće[25] odaju srodstvo prvog ili bar drugog stepena, a krštenje Albertove kćeri imenom Konradove majke Kunigunde[17] upućuje na to da se i Albert rodio iz braka jednog od mariborske braće s Kunigundom Starijom. Popunjeni dakle rodoslov izgleda sada ovako:

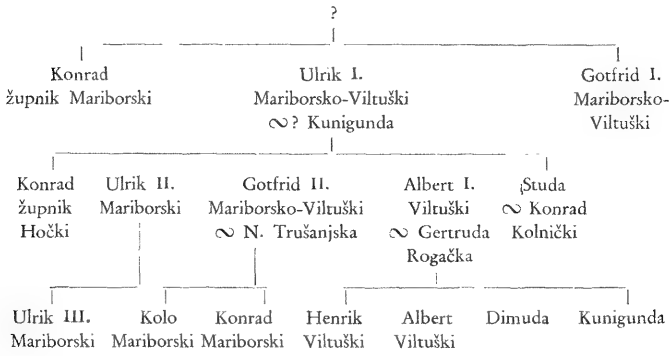

Ali Ulrik I. bijaše zapravo samo »stiefsun de Marchpurch«;[26] pravi mu je otac bio Henrik iz Sv. Marjete čija se udovica poslije 25 decembra 1185 preudala za jednog od Mariborčana.[27] Od njih su tada živjeli po svoj prilici samo još Riher I. i Herand; o trećem, Konradu, njihovu bratu ili najbližem rođaku, bar se ništa ne čuje otkako se 1183 posljednji put pojavio kao svjedok.[28] No i ostala su dvojica doskora nestala: Herand oko 1188, a Riher putuje doduše 1188 u Gornju Štajersku još s ocem, ali dalje susrećemo isključivo njega dok i on ne nestane 1210. Ako svjedoče 1196 »Richerus de Marchburch, Heinricus castellanus fratris«,[29] »Richerus« je pre-

[25] MC. IV/1 458 n 2571 (1254), 465 n 2586 (1255), 546 n 2710 (1259).
[26] St. UB. I 630 n 649.
[27] St. UB. I 643 n 665 (c 1185). — Gr. IV 362 n 714.
[28] St. UB. I 539 n 568 (c 1175), 593 n 623 (1183). — Gr. IV 287 n 564, 341 n 668, 441 n 867.
[29] St. UB. II 39 n 16 (1196).

ma tome Riher II., a brat mu mora biti Ulrik I., jer taj ima zaista na svom gradu Viltušu kastelana Henrika.[30]

Prođemo li sad mariborska imena redom od Alberta I. unatrag do Henrika »de sancta Margareta«, onda na naše najveće čuđenje zapažamo da su sva bez izuzetka trušanjska. Ta, čak »Sancta Margareta« mora biti trušanjska, jer uz trušanjska imena naravno ide St. Margareten kod Trušanja, a ne više onaj kod Wildona. Time se pak i Viltuš uklapa kao karika u lanac *trušanjskih* posjeda od Dravberga do Rogaca, jer viltuški feud u rukama Henrikova sina odlično odgovara odnosima koji su postojali između samostana Sv. Pavla i gospode Trušanjske.

Za prvo pokoljenje mariborskoga rodoslova dobivamo na taj način ove veze:

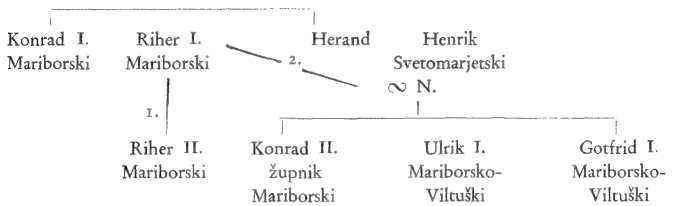

No revizija mariborskoga rodoslova mora se protegnuti i na jednadžbu:

(Riher + Herand) Mariborski = Riher Poljskavski + Herand Aframski.

Oba se Rihera i Heranda istovete očigledno samo zbog toga što Poljskava leži blizu Maribora i što se kod Mariborčana i Poljskavaca naizmjence šuti o jednima kad se govori o drugima. Ali izvori bilježe Rihera Poljskavskoga i njegova brata uopće samo dva puta, i to kao svjedoke 1164 i 1181.[1] Prema tome nema tu podloge ni za najskromniju hipotezu. Što se pak tiče geografskog argumenta, Poljskava ne leži bliže Mariboru nego Afram Wildonu. Najmanje dakle s istim pravom kao Mariborčani mogli bi Poljskavci biti i Wildonci. Možda pak nisu bili ni jedno ni drugo, jer se ime Riher spaja još sa trećim predikatom »de Junek«. 1202/20 spominju se

[30] MC. III 548 n 1425 (1193/20). — Gr. IV 428 n 854.

jedan put Riher Poljskavski, a drugi put Riher Junečki;[31] 1237/45 čitamo o samostanu u Studenicama da ga je osnovala Sofija Rogačka čiji je muž bio patron župne crkve u Poljskavi.[32] Poljskavci su bili prema tome zapravo Junečani kojima je po svoj prilici tek brak s nekom Mariborčankom donio imena Riher i Herand. Svakako se moraju zasad Poljskavci brisati iz mariborske genealogije.

Ali krvne veze višega plemstva odražavaju se katkad i u imenima podložnih vitezova koji se često nazivahu po svojim gospodarima. Ako se s toga gledišta motre mariborska imena, pada u oči koliko se poklapaju s wildonskima. Jer ne samo mariborski Riher i Herand nego i Albert Viltuški i Konrad Mariborski imaju blizance u Wildonu, vitezove Alberta i Konrada.[33] Kad bi se smjelo uzeti da ta dvojica primiše imena od svoje gospode, paralelizam između Maribora i Wildona bio bi tako potpun da bi se teško moglo posumnjati i u najuže srodstvo obiju porodica.

No vijesti o Wildoncima suviše su lakonske, a da bi se mogao iz njih povući jasan zaključak. Istom kad bi se stekla sigurnost da su se Wildonci zvali i »de Rutkerspurch«, istom bi onda građa tako narasla da bi se dalo točnije suditi o njihovu srodstvu s Mariborom. Treba dakle prvo još isporediti Wildon s Riegersburgom.

U štajerskim se tradicijama dvanaestoga vijeka javljaju:

	»de Wildon«	»de Rutkerspurch«
Hartnid	1173/90[34]	1142/47 — 1160/80[35]
Herand	1174/1222[36]	1147, c. 1175[37]
Riher	1147, 1182/88[38]	1147, 1175/85[39]

Isprave koje je Zahn stavio u peti decenij dvanaestoga stoljeća[40] idu prema svjedocima gotovo sve, kako je već Kummer

[31] MC. III 594 n 1514; IV/1 105 n 1794. »Ric. de Junekke« = »Richerus«, a ne »Ricardus«! Isp. St. UB. III 318 n 229 (1257) i Krones F., Verfassung und Verwaltung der Mark und des Herzogtums Steier. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark I (Graz 1897) 532 n 69. — Gr. V 35 n 44, 162 n 303.

[32] St. UB. II 472 n 363, 574 n 461; III 119 n 59.

[33] Ib. I 629 n 649 (1185), 690 n 701 (1190); III 134 n 86 (1207), 138 n 89 (1208). — Kummer K., Das Ministerialengeschlecht von Wildonie. Archiv f. österr. Gesch. 59 (1880) 206, 224.

[34] St. UB. I 523 n 552, 700 n 708.

[35] Ib. I 239 n 228, 279 n 267, 410 n 432, 539 n 568, n 569. — Sbg. UB. II 302 n 206 b.

[36] St. UB. I 532 n 559, II 266 n 184. — Kummer n. sp. m. 59, 202.

[37] St. UB. I 280 n 267, 548 n 581.

[38] Ib. I 280 n 269, 587 n 619, 679 n 693.

[39] Ib. I 280 n 267, 548 n 581, 618 n 642.

[40] Ib. I 279 n 267, 280 n 269.

zaključio, u godine 1187/88.[41] Točnost toga zaključka naročito potvrđuju vijesti iz Admonta i Sv. Petra u Salzburgu. Prema njima se naime slobodni Peringer Breitenauski 1147/67 predao Sv. Petru za cenzuala. No Herand i Riher Wildonski oteše ga samostanu,[42] i tako ga nalazimo kao Herandova viteza među svjedocima za poklon koji je Riher učinio Admontu prije odlaska u krstaški rat.[43] Kako se Peringer riješio Wildonaca tek poslije 1180,[44] to krstaški rat za koji se Riher pripremao ne može biti drugi od 1147, već treći od 1189.

U taj je rat pošao i Hartnid Riegersburški.[45] Herand i Riher bijahu mu braćom,[46] Riher »de Rutkerspurch« ocem[47]; osim toga je imao i sestru koje se kći zakaluđerila oko 1175 u Admontu.[48] Riegersburški rodoslov — ako označimo anonimnu sestru i nećaku Hartnidovu s N_1 i N_2 — sastavljen je prema tome ovako:

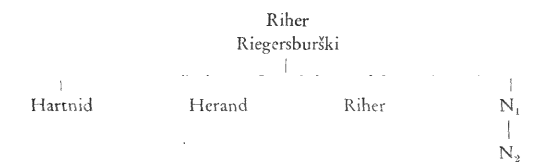

No koliko se slaže s time wildonski rodoslov? Herand i Riher Wildonski zovu se braćom[49] baš kao istoimeni Riegersburgovci. Ali Hartnid, koji se spominje svega dva puta,[34] navodi se bez pobliže oznake te i vremenski ne priliči uz Hartnida Riegersburškoga, jer se taj već oko 1175 povukao u Admont,[50] a Wildonca Admuntovci još otprilike 1190 ne pribrajaju »svojim« ljudima.[51] Strnadt je stoga predložio da ga uopće brišemo, misleći da njegovo ime zabunom zamjenjuje Herandovo.[52] Ali zapisi o Hartnidu Wildonskom po-

[41] Kummer n. sp. m. 59, 189 i d.
[42] Sbg. UB. I 549 n 601 a (datum prema str. 537 n 549), n 601 b.
[43] St. UB. I 280 n 269.
[44] Sbg. UB. I 549 n 601 b.
[45] St. UB. I 279 n 267.
[46] Ib. I 548 n 581 (c 1175).
[47] Ib. I 239 n 228. Zbog datuma Pirchegger n. sp. m. I, 408.
[48] St. UB. I 539 n 568 (c 1175).
[49] Ib. I 280 n 269, 610 n 639 (1185). — Sbg. UB. I 549 n 601 b (1180/88).
[50] St. UB. I 548 n 581.
[51] Ib. I 700 n 708: Actionis huius testes sunt Eberhardus plebanus ... Hartnidus de Wildonie ..., de *nostris* autem ...
[52] Strnadt J., Hausruck und Atergau. Arch. f. österr. Gesch. 99 (1908) 123.

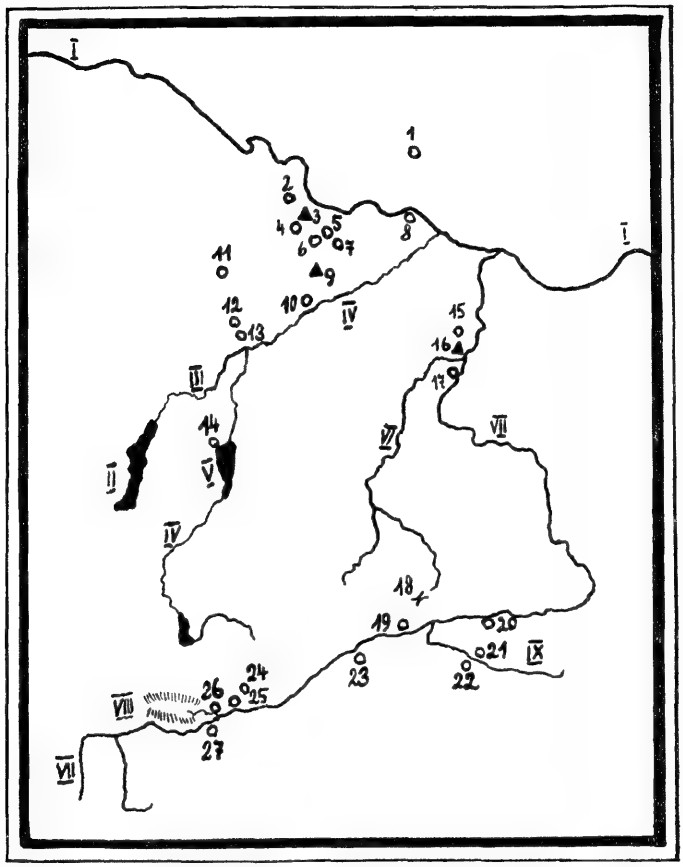

Sl. 2. Lab—Eferding—Steyr

tječu iz raznih godina i ruku. Zato se Strnadt očevidno prenaglio, i to bez potrebe; jer budući da se Herand Wildonski oženio približno 1174,[53] to je mogao oko 1190 imati već odrasla sina. Da ga je imao, dokazuje admontska listina upravo iz onih godina, javljajući: »Herrandus cum filiis suis aduersus monasterium habite liti

[53] St. UB. I 531 n 559. — Kummer n. sp. m. 59, 195.

Legenda slici 2.

I. Dunav
II. Atersee
III. Ager
IV. Traun
V. Traunsee
VI. Steyr
VII. Aniža
VIII. Ramsau
IX. Palten

1. Wildberg	Admont	20
2. Seebach	Bärndorf	21
3. Eferding	Breitenau	13
4. Polsenz	Eferding	3
5. Raflding	Eich	25
6. Fraham	Emling	7
7. Emling	Fraham	6
8. Linz	Garsten	17
9. Lab	Haus	27
10. Wels	Hohenberg	23
11. Steinbach	Kunagrin	24
12. Vils	Lab	9
13. Breitenau	Liezen	19
14. Ort	Linz	8
15. Stadelkirchen	Ort	14
16. Steyr	Polsenz	4
17. Garsten	Pyrn	18
18. Pyrn	Raflding	5
19. Liezen	Seebach	2
20. Admont	Singsdorf	22
21. Bärndorf	Stadelkirchen	15
22. Singsdorf	Steinbach	11
23. Hohenberg	Steyr	16
24. Kunagrin	Vils	12
25. Eich	Weissenbach	26
26. Weissenbach	Wels	10
27. Haus	Wildberg	1

renunciavit.«[54] A najstariji između sinova zvao se — Hartnid.[55] Zato i Kummer krivo ističe da se tu ne smiju pretpostavljati dva predikata za iste plemiće, već zbog toga što je život tekao Hartnidu Riegersburškom drukčije nego Hartnidu Wildonskom.[56] Jer čim od toga jednog Wildonca načinimo dva, paralelizam je između Wildona i Riegersburga savršen, jer onda imamo s obje strane ista imena iz istih godina i u istom srodničkom odnosu među sobom.

[54] St. UB. I 697 i 706.
[55] Rodoslov kod Kummera n. sp. m. 59, 183.
[56] Ib. 59, 187 n. Dvojicu Hartnida Riegersburških (St. UB. I 539 n 568) smatram za oca i sina, ako se tradent nije zapisao još jedanput kao svjedok; isp. za to n. pr. St. UB. I 629 n 649 (1185).

A da li se za ovakvim paralelizmom ne krije upravo identitet, o tome sad odlučuje ovo:

1) I Herand Wildonski i Hartnid Riegersburški odriču se prava na Ramsau.[57]

2) Hartnid Riegersburški, pa Herand i Riher Wildonski daju Admontu i Seckauu dobra u Singsdorfu.[58]

3) Kad se Hartnid Riegersburški povlačio u samostan Admont, dođoše na tu svečanost zajedno s njegovom braćom i njegovi vitezovi Majnhard i »Herman« ili — kako bi glasilo ime odmila — »Hezil de Rutkerspurc«;[59] no kad se oni javljaju ponovo, njihov se gospodar i oni sami zovu Herand, Majnhard i Hezil Wildonski.[60]

4) Herand Wildonski steče 1197 zemlju u Kraubatu u Gornjoj Štajerskoj, a tu sjede još 1822 podložnici gospoštije Riegersburške.[61]

5) Po selu Lembachu koji je isto tako još 1822 dijelom riegersburško zove se 1215 neki vitez Heranda Wildonskoga.[62]

Wildonci i Riegersburgovci jedna su dakle porodica. A sad pomislimo!

Isprava o Ramsauu, sastavljena u Liezenu na gornjoštajerskoj Aniži, priča da se Hartnid Riegersburški tada nagađao s Admontom pred svjedocima koji su redom bili iz Austrije i sjeverne Štajerske osim jedinog Hezmana, prosta viteza »de Marchpurch«.[57] Ali vitezovi dvanaestoga vijeka bijahu kod nas obično samo mali posjednici; pojedinac je imao jedva nekoliko huba blizu svoga sjedišta. Kako je onda Hezman zalutao tako daleko na sjever? Je li pripadao Hartnidovoj pratnji? A ako jest, zar onda Wildonci nisu zaista bili Mariborčanima rod?

To nam se pitanje nametnulo već tada kad smo našli u Wildonu i Mariboru uporedo po jednoga Konrada i Alberta. Sada se nabacuje još jednom zbog Hezmana. Jer taj je dvostruko sumnjiv: ne samo zato što ga zatekosmo na dalekoj Aniži nego i zbog samog imena. Jer zar nije možda u originalu stajalo »Herman«, pa je tek prepisivač zabunom čitao -z- za -r-? U svakom je slučaju sigurno da je za toga Hezmana živio i neki Konrad iz

[57] Ib. I 410 n 433 (c 1160), 641 n 662 (c 1185).
[58] Ib. I 239 n 228 (c 1160), 279 n 267 (1187/88), 280 n 269.
[59] Ib. I 548 n 581 (c 1175).
[60] Ib. I 630 n 649 (1185), 641 n 662.
[61] Ib. II 57 n 27. — Schmutz C., Historisch-Topographisches Lexicon 2 (Graz 1822) 277.
[62] St. UB. II 205 n 133. — Schmutz n. sp. m. 2, 398.

Riegersburga.[63] Ista se dakle imena ponavljaju u isto doba u Wildonu, Riegersburgu i Mariboru ne samo kod tamošnje gospode već i kod njihovih vitezova. No kad se zna da je ta istoimenost u Riegersburgu i Wildonu izvirala otuda što se tamo radilo o istim licima, može li se onda za Maribor pretpostaviti drugi razlog? Ta, Hartnid Riegersburški imađaše posjed u Pesnici sjeverno od Maribora;[64] zapadno od istoga grada poznajemo gospoštiju Limpuš koja je još 1822 posjedovala jedan dio Lembacha kod — Riegersburga,[65] a u skladu s time Herand Wildon-Riegersburški stoji kao svjedok osam puta neposredno do Rihera iz Maribora.[66] Zar dakle »de Marchpurch« nije doista samo treći naslov iste riegersburške braće?

Na prvi se pogled tome ne protivi ni to što se ipak dva puta uz Rihera Mariborskoga nalazi i Riher Riegersburški.[67] Jer budući da je Riher Mariborski imao tada već odrasla istoimena sina,[68] pisar ih je možda kanio razlikovati po predikatu. Ali Riher Riegersburški kao najmlađi navodi se uvijek i z a svoje braće,[69] dok Riher Mariborski stoji i s p r e d brata;[70] a kad se druži s Riegersburgovcima, onda mijenja svoje mjesto.[71] Riher Riegersburški i Riher Mariborski prema tome nisu istovetni, ali nisu ni braća. Jer iako se katkad dešavalo da su roditelji krstili dvoje djece istim imenom, ipak bi bilo bez primjera, kad bi Riegersburgovac izabrao i za drugi par opet samo jedno ime — Herand. I da se n i j e pukim slučajem sačuvala tradicija u kojoj za Hartnida Riegersburškoga svjedoči »Chunrad *patruelis* eius«,[72] bili bismo dakle prinuđeni da pretpostavimo između Riegersburgovaca i Rihera, Heranda i Konrada Mariborskoga samo srodstvo d r u g o g a koljena. Na taj se način mariborski rodoslov priključuje riegersburškomu ovako:

[63] St. UB. I 618 n 642 (1185).

[64] MC. III 403 n 1074 (1164/80). — Gr. IV 240 n 475.

[65] Schmutz n. sp. m. 2, 399.

[66] St. UB. I 677 n 691 (1188), n 692, 691 n 702 (1190), 699 n 707; II 57 n 27 (1197). — MC. III 509 n 1356 (1189). — OÖ. UB. I 191 n 217 (c 1190); II 427 n 294.

[67] St UB. I 548 n 581 (c 1175), 618 n 642 (1185).

[68] Isp. gore nap. 8 i 26.

[69] St. UB. I 280 n 267 (1187/88), 548 n 581 (c 1175), 587 n 610 (1182), 610 n 639 (1185).

[70] Ib. I 643 n 665 (1180/92). — Gr. IV 362 n 714.

[71] Ispred Riegersburgovaca: St. UB. I 677 n 691 (1188), n 692. — Iza njih: I 618 n 642 (1188), 691 n 702 i dalje kao gore nap. 66.

[72] Ib. I 239 n 228 (c 1160).

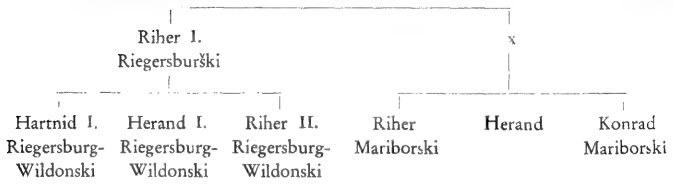

Tragajući sad za nepoznanicom x nailazimo na skup svjedoka, starijih za jedno koljeno od wildonske braće, ali s wildonskim imenima. Prva isprava koja ih se sjeća datirana je iz Leibnitza, druga se tiče tradicije, izvršene u Liezenu, a oba su puta redom zabilježeni kao svjedoci »Hartnid, Riher i njegova braća Herand i Helmhard« kojima se u drugoj listini dodaje još »Gundahar«.[73]

Kako Leibnitz leži blizu Wildona a Liezen na Aniži gdje su wildonski posjedi također posvjedočeni,[74] prva je misao da smo ipak učinili krivo kad smo wildonsko-riegersburške isprave od 1147 prenijeli na 1188. Jer zar »Hartnid, Riher i Herand« nisu upravo ona wildonska braća? Ali ako se citat još jedanput pogleda, onda se opaža da riječi »i njegova braća« ne stoje iza Hartnida, nego iza Rihera, kao da se wildonska imena rastavljaju na dvije porodice. Treba im dakle naći predikat. Evo ih prema popisima svjedoka:

1 (1138) »Richerus de Euridingen et fratres eius Herrant et Helmhart.«[75]

2 (1147) »Hertnith de Orte et frater eius Ortolf, Richerus de Everdingen et frater eius Helmhard.«[76]

3—6 (1147, 1154, 1160) »Richerus de Euerdingen, Hertnid de Orte.«[77]

7 (1141) »Hartnid de Ort, Richere de Sebach« blizu Eferdinga.[78]

Da se tu govori o istim licima kao u gornjim trima tradicijama, van svake je sumnje. Prema tome se wildonska imena doista dijele na dvije porodice, i to na Orćane i Eferdinžane.

---

[73] Ib. I 233 n 220 (1144), 575 n 608 (c 1180).
[74] Ib. I 239 n 228 (c 1160), 279 n 267 (1187/88), 410 n 433 (c 1160); II 267 n 184 (c 1220).
[75] Ib. I 177 n 175.
[76] Ib. I 275 n 263.
[77] Ib. I 272 n 261, 345 n 355, 417 n 446, 420 n 452.
[78] OÖ. UB. II 194 n 130.

Isprave daju naziv »de Everdingen« ili »de Sebach« samo najstarijemu od eferdinške braće, Riheru, drugog i trećeg navode golim imenima, četvrti pak, zaštitnik samostana u Garstenu, ministerijal štajerskoga krajišnika, Gundahar, nosi od 1160 predikat po gradu, koji je primio od svoga gospodara na čuvanje, »de Styra«, »iz Steyra«.[79] Pored toga se služio od 1150 i predikatom »de Steinpach«[80] što ga je sebi nadjenuo po baštini svoje supruge Rihence, sestre vlastelina Alrama.[81] Oba se predikata ponavljaju i kod istoimenog mu sina[82] koji je povećao bogatstvo svoje kuće drugim vlasteoskim brakom oženivši se Adelhajdom Haunsberškom, vlasnicom Wildberga.[83] Tako dobivamo rodoslov:

Riher Eferdinški	Herand	Helmhard	Gundahar Steyrski ∾ Rihenca Steinbaška | Gundahar Steyr-Steinbaški ∾ Adelhajda Haunsberška.

Nepoznanica x iz riegersburškoga rodoslova time doduše još nije odgonetnuta, ali smo se približili rješenju, jer imamo sada za nju odjednom imena napretek, a k o je

Riher Riegersburški = Riher Eferdinški,

t. j. a k o Wildonci potječu od Eferdinžana. Pogledajmo opet listine!

Za jedan rod prije Eferdinžana spominje se u nekom garstenskom zapisu štajerski ministerijal Udalrik i »fratres eius Ozi, Gundacher et cognatus eius Hetile«.[84] Ista se braća javljaju i u

[79] St. UB. I 421 n 455 (c 1160). — Handel-Mazzetti V., Das Gemärke von Wildberg im Jahre 1198. Jahresbericht des Museums Francisco-Carolinum in Linz 57 (1899) Beilage IV.

[80] OÖ. UB. II 251 n 167 (c 1150).

[81] Ib. I 171 n 163 (1177), 187 n 211 (c 1180). — Strnadt n. sp. m. 99, 59 i d.

[82] OÖ. UB. I 174 n 172 (c 1170), 187 n 210 (c 1180); II 469 n 322 (c 1200).

[83] Handel-Mazzetti n. sp. m. 57, 4, 35, 47.

[84] OÖ. UB. I 137 n 29 (c 1120).

drugim garstenskim ispravama iz prve polovine dvanaestoga vijeka: jedan put »Gundacher, Odelrich«, drugi put »Oze, Vdalrich«, treći put samo »Gundachar«, četvrti put »Gundaker de Stira«.[85]

Da posljednji navod ne potječe iz kasnije krivotvorine,[86] taj bi Gundaker sa svojom braćom neosporno pripadao neposrednim precima Eferdinžana. Ali ga to mjesto ide i kraj toga. Jer njime počinje red garstenskih Gundahara. Pored njega nema drugoga; a onaj Gundahar koji ga slijedi brat je Rihera Eferdinškoga. Ako se uz to uoče još i posjedovne prilike, odnos postaje sasvim jasan. Jer Hetil i sin mu Valter zovu se po Weissenbachu[87] u sjevernoj Štajerskoj na ušću ramsauskoga potoka koji se izlijeva istočno od Hausa u rijeku Anižu. Nedaleko od Weissenbacha leži Eich. Tu je živio oko 1140 sin Markvardov, »nobilis uir nomine Otachar«.[88] Ime odmila za »Otachara« glasi »Ozi«. Dvor je pak u Eichu bio predmetom spora između samostana u Admontu i — Udalrika koji ga je tražio za se »iure propinquitatis«.[89] Sjeverno od Eicha leži Kunagrin ili — kako se zvao u Udalrikovo doba — Gundacheringen.[90] Otprilike 1160 Dietmar Halmile predade garstenskoj crkvi dobro u Eichu rukom nekoga znanca. Za takvo posredovanje obično se uzimao susjed: Dietmar uze Gundahara Mlađega,[91] a taj se opet druži u drugim zgodama s Hetilom i Valterom Weissenbaškim. Gundahar Stariji i Gundahar Steyrski, svaki sa svojom braćom, pretstavljaju dakle dva uzastopna pokoljenja istoga roda.

No taj je rod bio još veći. Poslije smrti naime štajerskoga krajišnika Leopolda I. (1129) njegov ministerijal Riher pokloni Garstenu imanje u Ramsauu.[92] Nešto poslije toga njegova udovica podari istom samostanu dobro u Emlingu kod Eferdinga, a prvi se svjedoci za to zovu: »Hetil, Helmhart, Richer, Herrant«.[93] Suvremenik im je »nobilis« Herand iz Stadelkirchena blizu Gundaharova Steyra.[94] U isto vrijeme »nobilis« Herand iz Laba daje würzburškoj

[85] Ib. I 163 n 130 (c 1145); 134 n 23 (c 1120), 131 n 17 (c 1143); II 123 n 86 (c 1110).

[86] Wonisch O., Über das Urkundenwesen der Traungauer. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 22 (1926) 55.

[87] OÖ. UB. II 251 n 167 (c 1150). — St. UB. I 310 n 307.

[88] Ib. I 203 n 194. — Sbg. UB. I 591 n 9 (1122/47).

[89] St. UB. I 207 n 200 (c 1140).

[90] Ib. I 308 n 305 (c 1150)

[91] Ib. I 421 n 455.

[92] OÖ. UB. I 156 n 103 (c 1130).

[93] Ib. I 158 n 109 (c 1130).

[94] St. UB. I 141 n 126 (c 1130).

crkvi posjed u Polsenzu kod Eferdinga.[95] Pored njega živi u Labu neki Rudger,[96] a to je baš omiljeno ime Starhembergovaca koji vuku lozu od Gundahara Steyrskoga. Jugozapadno od Laba leži Vils. Kad je neki Rahevin darivao samostan Sv. Petra u Salzburgu zemljom u Vilsu, prvi koji je posvjedočio tu tradiciju bio je Riher Eferdinški.[97] Kad je pak Garsten stekao posjed u Labu, prvi je svjedok bio Gundahar Steyrski.[98] U viteškoj pratnji vlastele nalazio se tada i Alram iz Laba. Ako se uvaži da poznajemo Alramovo ime upravo iz porodice Gundaharove žene, Rihence Steinbaške, onda nećemo pogriješiti, ako uzmemo da je Gundahar dobio s Rihencinim mirazom i Alrama, pa ga naselio u Labu.

I lična dakle imena i topografija vežu eferdinšku braću ne samo za Gundahara, Ozija i Udalrika već u istom koljenu i za Rihera, Heranda i Rudgera Lapskoga.

Posljednja tri imena nalazimo u isto doba i na Aniži. Rudger iz Hohenberga imadaše uza se Heranda Hohenberškoga,[99] a od Herandove majke potječe »planicies que dicitur Richeri«,[100] posjed garstenskoga samostana, čiji su zaštitnici bili Gundahari Steyrski. I Hohenbergovce treba dakle po svoj prilici pribrajati najbližim rođacima Eferdinžana; štaviše, preko njih hvatamo vezu i s Wildoncima. Jer za Heranda Hohenberškoga živio je neki neslobodni vitez Karlo koji se zvao čas općenito »iz Aniške doline«, čas točnije »iz Liezena« ili »iz Hohenberga«,[101] a njega susrećemo poslije kao viteza Heranda Wildonskoga.[102]

U skladu s time naviru sada podaci o vezi Eferding-Wildon sa svih strana. Jer wildonske posjede poznajemo kod Eferdinga u Frahamu i Rafldingu, kod Steyra, Welsa i u Ramsauu,[103] a jednako ih moramo pretpostavljati kao posjednike i kod Breitenaua nadomak Vilsa, jer su tamo godinama ugnjetavali salzburške podanike.[43]

[95] UB. von Kremsmünster 39 n 31 (1140).

[96] Meiller n. sp. m. 24 n 2 (1137).

[97] Sbg. UB. I 396 n 273a (112c/47).

[98] OÖ. UB. I 183 n 202 (c 1170).

[99] St. UB. I 241 n 232 (c 1145), 306 n 302 (c 1150), 309 n 307.

[100] Ib. I 169 n 170 (c 1135).

[101] Ib. I 239 n 228 (c 1160), 410 n 433 (c 1160), 579 n 613 (c 1180), 629 n 649 (1185), 641 n 662.

[102] Ib. I 281 n 269 (1187/88).

[103] Strnadt n. sp. m. 99, 107, 120 i d.

Srodstvo je dakle Wildon-Riegersburgovaca s Eferdinžanima dobro potkrijepljeno, ili — da odgovorimo na predašnje pitanje — Riher Riegersburški mora biti istovetan s Riherom Eferdinškim.

Strnadt je imao stoga pravo kad je već 1906 tražio domovinu Wildonaca negdje oko gornjoaustrijskoga Laba i Steyra.[103] Ali je pogriješio u tome što je od jednoga Heranda Lapskoga načinio dva da bi na taj način uspostavio vezu sa trećim Herandom, Wildonskim, čijeg eferdinškoga podrijetla još nije slutio. Treba se uopće pitati da li su Wildonci bili sinovi *bilo kojega* Heranda Lapskoga, jer bismo im mogli s istim pravom dati za oca i Rihera, ako ne bi obojica bila unaprijed isključena iz svake takve kombinacije ispravom od 1151 koju potvrdiše među ostalim svjedocima »Gundacher et filius eius Gundacher«.[104]

Handel-Mazzetti vidi u toj dvojici s obzirom na vrijeme i okolnosti gospodu Steyrsku te istoveti mlađega Gundahara s posjednikom Wildberga,[105] tako da bi njegov otac odgovarao našem Gundaharu Steyr-Steinbaškomu. No taj se poče javljati posljednji od cijele eferdinške braće i umrije također posljednji;[106] bio je dakle najmlađi brat. Stoga je vrlo malo vjerojatno da bi upravo on imao već 1151 odrasla sina. Pogotovu pak treba zabaciti i samu pomisao na to, kad znamo da se stariji brat, Herand, oženio istom 1174, i to ne kao starac, nego kao mladić, jer je živio poslije toga još skoro pedeset godina. Bezuslovno dakle valja Gundahara Starijega potisnuti za cijelo koljeno unatrag, kako je to učinio već Anthony.[107] U tome se pak slučaju Gundahar I. stapa s Udalrikovim Gundaharom, Gundahar II. s Gundaharom Steyrskim, wildonska braća slijede kao treće koljeno, a Hartnidov bratić Konrad Mariborski stječe odjednom očeve na izbor: svu trojicu Hartnidovih stričeva, Heranda, Helmharda i Gundahara. Slično se možda i kod Rihera, Heranda i Rudgera Lapskoga ne trebamo zadovoljiti predašnjom tvrdnjom da su bili Gundaharu I. srodnici istoga koljena, nego smjiemo bar upozoriti na to da bi bilo malo neobično, ako bi Gundahar I. krstio baš prve sinove imenima iz ženine kuće umjesto iz svoje.

[104] OÖ. UB. II 256 n 170.

[105] Handel-Mazzetti n. sp. m. 57, 41 i Beilage IV.

[106] OÖ. UB. II 251 n 167 (c 1150). — St. UB. I 575 n 608 (c 1180).

[107] Anthony von Siegenfeld A., Das Landeswappen der Steiermark. Forsch. z. Verf.- u. Verw. Gesch. d. Steiermark III (1900) 204.

S tim ogradama donosimo za Gundaharoviće ovaj rodoslov:

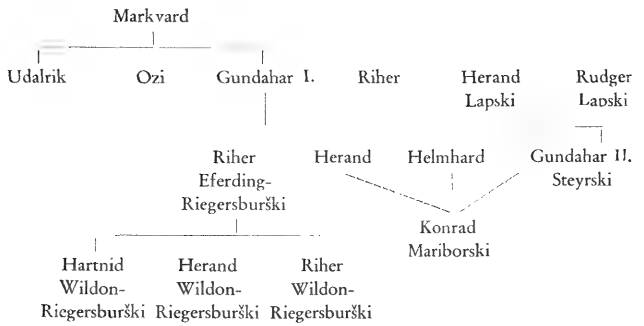

Ali genealoške veze Wildonaca sežu još dalje. Isprave naime bilježe već 1129/42 nekoga Hartnida Riegersburškoga.[108] Taj je mnogo stariji od Hartnida Wildonskoga i nema mjesta u gornjem rodoslovu. Dopušteno je dakle bar pitati da li Riher Eferdinški nije možda došao tek brakom i do Riegersburga i do imena »Hartnid« za najstarijega sina.

Pitanje nehotice potsjeća na one primjere u kojima smo našli uz Eferdinžane Hartnida Ortskoga. Ako tražimo dalje, čak primjećujemo da uopće nema slučaja gdje bi eferdinška braća kao svjedoci bila odijeljena od Orćana.[109] Njihovo je dakle srodstvo bilo najuže, pa su oni stoga bili i susjedi u riegersburškom okrugu, pod Schöcklom i blizu Liezena gdje su jedni imali Bärndorf a drugi Singsdorf.[110] Osim toga treba još istaći da se sačuvalo u bratovskoj knjizi salzburške crkve također ime nekoga Ortolfa Riegersburškoga,[111] tako da su za taj grad oba ortska imena posvjedočena, Hartnid i Ortolf. U skladu s time nabrajaju se kao svjedoci:

[108] OÖ. UB. I 125 n 12 (1129/38); II 210 n 142 (1135/36). — Sbg. UB. II 302 n 206 b (1142). — Zbog datuma isp. Loserth J., Genealogische Studien zur Geschichte des steirischen Uradels. Forsch. z. Verf.- u. Verw. Gesch. d. Steiermark VI/1 (1905) 79 i d.

[109] St. UB. I 272 n 161 (1147), 275 n 263, 310 n 307 (c 1150), 345 n 355 (1154), 383 n 401 (1159), 417 n 446 (c 1160), 420 n 452. U ostalim ispravama Orćani stoje samo zato sami što Eferdinžani uopće nisu prisustvovali: I 317 n 323 (c 1150), 327 n 348 (1151), 373 n 393 (1157).

[110] Pregled posjeda: Handel-Mazzetti, Waltenstein und Eppenberg und die Herren von Ort im Traunsee. Posebni otisak Jahresber. d. Mus. Francisco-Carolinum, 1909, str. 47 i d., 104.

[111] Mon. Germ. Necrol. II 83/19.

godine 1135/36	»Hartnid de Ruggerspurc«[112]
1129/38	»Rudger, Hartnid«[113]
1137	»Rugherus de Lobe, Hartnidus de Horte«[96]

Da se u prvom i drugom primjeru radi o istom Hartnidu, utvrdio je već Loserth; a za istovetnost drugog i trećeg Hartnida jamči veza s Rudgerom. Prema tome je Hartnid Stariji zapravo bio Hartnid I. Ortski, a Riher Eferdinški njegov zet i nasljednik u Riegersburgu.

Dakako, za Hartnida je živio još i neki Oto Riegersburški čije ime zvuči potpuno tuđe. Listina je doduše krivotvorena, zbog toga ne mora baš padati između 1126/29, ali budući da svjedoci za godine oko 1130 ne daju povoda nikakvoj sumnji, to se čini da se Riher ipak nije tako jednostavno dokopao Riegersburga. Na sreću se Oto Riegersburški javlja u vezi: »Wuluingus, Otto de Rukkerespurch, Helmhardus«,[114] jer uz taj odlomak ide drugi: »coram multis testibus ... Richero cum fratribus suis Helmhardo et Herrando, Ottone filio Wlfingi.«[115] Helmhard je dakle naš Gundaharović, a Oto Riegersburški kao da je sin nekoga Vulfinga. No jedini štajerski plemić toga imena koji ima sina Otona u drugoj je četvrti dvanaestoga vijeka Vulfing Kapfenberg-Stubenberški, otac Gotšalku Scirlinchu, Otonu i Vulfingu.[116] Imena se njegova roda i inače druže s eferdinškima: jedan put svjedoče »Richer, Gotscalech, Otto, Wuluic«,[117] drugi put »quidam Gundacher« daruje Admontu vinograd u Hetmannsdorfu rukom Vulfinga Kapfenberškoga i uz svjedočanstvo Otonovo,[118] a napokon (17 IX 1166) redaju se među svjedocima »Otto de Stubenberc cum filio suo Wulfingo, Wulfinc de Chapfemberc, Gundacher de Stira«.[119] »Otto de Rukkerespurch« zaista je dakle Kapfenbergovac; zato, ako Gundaharovići u Wildonu 1249 ističu krvno srodstvo s njima,[120] onda samo potvrđuju što natucaju već popisi svjedoka. Prema tome je štajerski krajišnik

[112] St. UB. I 224 n 214.
[113] OÖ. UB. I 125 n 12. — Wonisch n. sp. m. 22, 77.
[114] St. UB. I 136 n 120. — Popelka F., Untersuchungen zur ältester Geschichte der Stadt Graz. Zs. d. Hist. Ver. f. Steiermark 17 (1919) 161 i d.
[115] St. UB. I 233 n 220 (1144).
[116] Ib. I 253 n 247 (1146), 356 n 364 (c 1155), 404 n 419 (c 1160). — Isp. rodoslov u Losertha.
[117] Ib. I 454 n 485 (1165).
[118] Ib. I 405 n 422 (c 1160).
[119] Ib. I 463 n 499.
[120] Ib. III 104 n 47. — Loserth n. sp. m. VI/1 64.

dao po svoj prilici Riegersburg isprva u feud dvjema porodicama, i Orćanima i Kapfenbergovcima.[121] Ali njihove uske veze, o kojima svjedoči i udaja Hartnidove udovice za Vulfinga I.,[122] dovele su do toga da se na kraju krajeva cijeli feud ujedinio u rukama Hartnidova zeta Rihera.

Sudbinu dakle Riegersburga predočuje rodoslov:

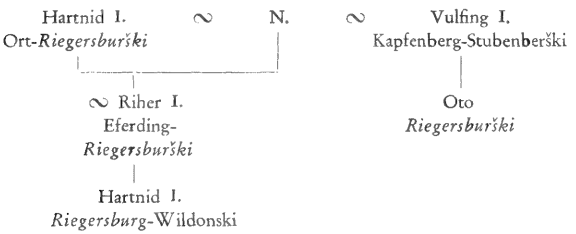

Važno otkriće Dungernovo da bezbrojni predikati bavarskih plemića pripadaju samo tankom sloju krvno među sobom tijesno povezanih porodica potvrđuje se na taj način ponovo i mariborskim rodoslovom, jer gospoda Mariborska nisu podravskoga podrijetla, a kamoli slovenskoga, već su potekli iz uskoga kruga gornjoaustrijskih plemića, od Gundaharovića, kojih se jedna loza tek oko sredine dvanaestoga stoljeća preselila u Štajersku.

II. Postanak Maribora

Mariborskom se genealogijom samo po sebi nabacuje pitanje koliko je istine u vijesti takozvanoga »Landbuch«, uvoda u Fürstenbuch Jansa Enikela, koja veli:

»Der grave Pernhart von Marpurch der dinget dem marchgraven Otacker von Steyr das hus ze Marpurch unt den marcht unt daz dar zu gehort; er dinget im Tyver unt Sietss daz chloster unt Geyrowe unt allez daz dar zu gehort untz an des erzepischolffes gemerche von Salzpurch. Denselben graven Pernhart gehorten an dise dienstman: die Treunaer, die von Chendingen, di von Leuvenbach, die von Marpurch unt alle Truhssiner.«[123]

[121] Sličan primjer iz istog doba u Grazu: Popelka n. sp. m. 17, 168 i d.
[122] St. UB. I 317 n 323 (c 1150).
[123] Mon. Germ. Deutsche Chroniken III, 708. — Gr IV 137 n 245.

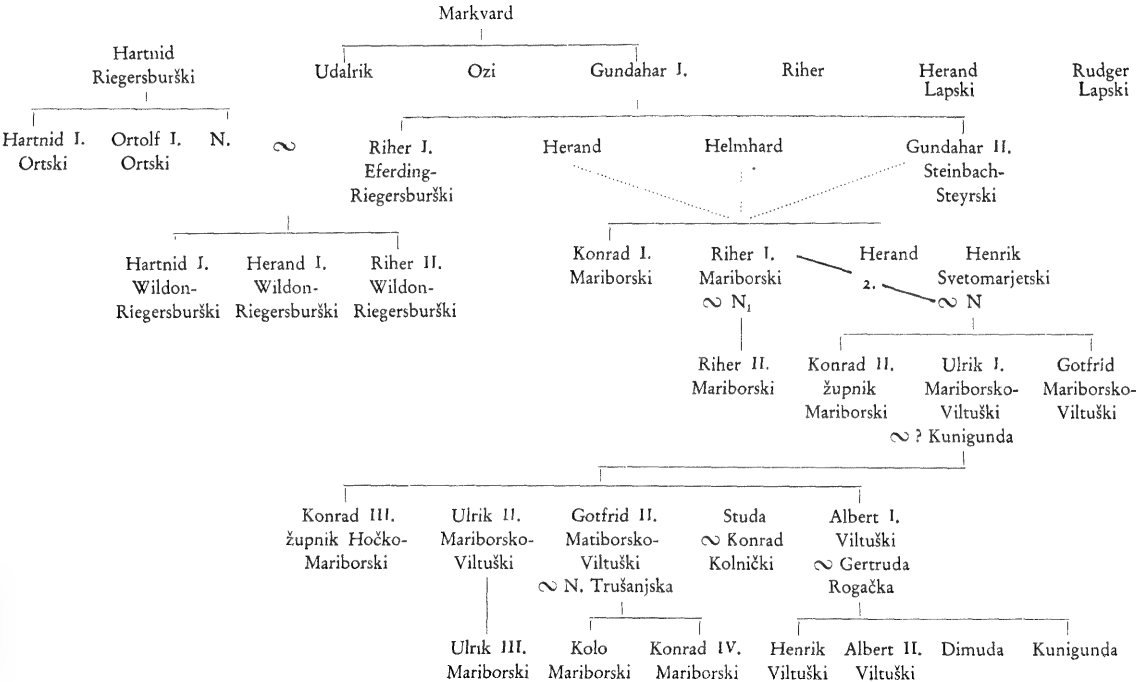
Markvard
Hartnid Riegersburški
Udalrik
Ozi
Gundahar I.
Riher
Herand Lapski
Rudger Lapski
Hartnid I. Ortski
Ortolf I. Ortski
N.
≈
Riher I. Eferding-Riegersburški
Herand
Helmhard
Gundahar II. Steinbach-Steyrski
Hartnid I. Wildon-Riegersburški
Herand I. Wildon-Riegersburški
Riher II. Wildon-Riegersburški
Konrad I. Mariborski
Riher I. Mariborski
≈ N1
Herand
2.
Henrik Svetomarjetski
≈ N
Riher II. Mariborski
Konrad II. župnik Mariborski
Ulrik I. Mariborsko-Viltuški
Gotfrid Mariborsko-Viltuški
≈ ? Kunigunda
Konrad III. župnik Hočko-Mariborski
Ulrik II. Mariborsko-Viltuški
Gotfrid II. Matiborsko-Viltuški
≈ N. Trušanjska
Studa
≈ Konrad Kolnički
Albert I. Viltuški
≈ Gertruda Rogačka
Ulrik III. Mariborski
Kolo Mariborski
Konrad IV. Mariborski
Henrik Viltuški
Albert II. Viltuški
Dimuda
Kunigunda

Landbuch je jedini izvor koji tvrdi da je Maribor postojao već za koruškoga grofa Bernharda Spanheimskoga. Ali Mariborčani, kako malo prije vidjesmo, nisu bili Bernhardovi ministerijali niti uopće spanheimski, već štajerski koje je tek Otakar III. presadio na Dravu pošto je 1148 naslijedio svoga koruškog ujaka. Smije li se dakle ipak i pored svega toga uzeti da je Maribor bio sagrađen već prije štajerske vlade?

Žiče (Sietss) su osnovane 1164, Jurklošter (Geyrowe) 1173![124] Prema tome je bjelodano da je onaj koji je oko 1240 pisao Landbuch imao samo mutno znanje o tome što se dogodilo sto godina prije. Bilo mu je doduše u pameti da su Štajerci baštinili 1148 od grofa Bernharda Podravinu, ali kakva je tada bila, o tome nije više imao ni pojma, pa ju je zato opisao imenima svoga doba. Kao svjedok dakle da je Maribor stajao već za Bernharda, Landbuch nije upotrebiv. No zar onda Maribora u prvoj polovini dvanaestoga vijeka još uopće nije bilo?

Isprave spominju mariborski grad prvi put 20 oktobra 1164,[125] a naselje istom između 1182/89.[126] Ali ni jedno ni drugo, naravno, ne znači osnutka. Topografija koja se zove u toj nevolji u pomoć daje samo relativan datum. Grad se naime sazidao na brežuljku — Piramidi — koji vlada najkraćim prirodnim prolazom iz tadašnje Štajerske kroz Slovenske Gorice u Podravinu, naselje se pak razvilo jedan kilometar i po dalje na Dravi. Prema tome se može samo reći da su grad i mjesto nikli jedan za drugim, i ništa više. Apsolutno datiranje dâ se izvesti u ovakvim okolnostima samo indirektno, ako se slučajno nađe neki značajni splet geografskih ili historijskih činjenica.

Podravina je bila mnogo vjekova poprište mađarskih zuluma. Ako se s toga gledišta motri njen reljef, nema sumnje da je mariborski grad branio Mađarima prolaz iz Podravine u srednje Pomurje. Stoga bi se moglo pomišljati da je bio osnovan istom poslije 1148 kad su na Dravi pobijedili štajerski interesi. No kula je ležala pô sata od onoga mjesta gdje je rimska cesta iz Petovija prelazila Dravu i tekla uz nju lijevom obalom dalje u Koruško. Kako su Mađari nadirali baš ovom cestom, to je mariborski grad štitio ne

[124] St. UB. I 452 n 485, 530 n 558. — Gr. IV 242 n 479, 271 n 534.
[125] St. UB. I 450 n 482. — Gr. IV 237 n 470.
[126] St. UB. I 588 n 620, 633 n 653, 685 n 698. — Gr. 337 n 659, 362 n 716, 382 n 761.

samo put u Graz nego ujedno i »via regia«[127] u Koruško. Geografskoga dakle kriterija prema kojemu bi se dala starost mariborskoga grada odrediti nema. A historijskog?

Otkad su Nijemci u desetom vijeku opasali Bavarsku vojnom krajinom protiv Mađara, Podravina između Slovenskih Gorica i Vitanjsko-Maceljskog lanca činila je marku za se, zaštićenu o bokovima Karantanskom i Savinjskom markom, na zapadu pak spojenu s koruškom grofovijom Junskom. Najveći posjednici u marci bijahu Spanheim i Salzburg; stoga pripade i Bernhardu vlast nad njom. Ali velik je dio marke bio već davno izuzet ispod krajišnikove vlasti kraljevskim privilegijama za Salzburg.[128] Osim toga mađarski provalnici nisu pravili razlike između nadbiskupske i grofovske zemlje, pustošeći obje jednako. Mariborska je marka bila zbog toga najslabija između sviju, siromašna, malo naseljena, gotovo nepoznata. Ona se spominje samo 980/85,[129] nato se sto i pedeset godina uopće ne spominje, tek za grofa Bernharda javlja se opet, ali još uvijek bez pravoga imena. Kad je govor o nekom kraju u njoj, zna se samo općenito da leži ili »na krajini« ili »trans silvam«,[130] t. j. s one strane pogranične šume koja je dijelila marku od Koruške. Čak su pisari spanheimskih isprava bili u nedoumici kako bi zvali Bernhardovu grofoviju. Jedan skova za nju izraz »marchia Transiluana«,[131] drugi pak — još značajnije — pozajmi salzburško ime »marchia Pitouiensis« = Ptujska krajina,[132] premda bi mu moralo kudikamo lakše teći iz pera »marchia« ili »comitatus Marchpurgensis«, ako je »Grad na krajini« tada već postojao.

Dakako, salzburški se naziv upotrebljava oko 1120, a Bernhard je živio još 1147. Imao je dakle dovoljno vremena da podigne grad na Piramidi, to više što mu je njegov susjed, nadbiskup Konrad, dao najbolji primjer, izgradivši ili obnovivši 1131/47 s tolikim uspjehom gradove Rajhenburg, Ptuj i Leibnitz da je trideset godina poslije Konradov biograf ushićen uskliknuo kako zaslugom njegova junaka krajina »usque hodie a latrocinio et consuetis excursibus

[127] Krones n. sp. m. I 377. — Za opće prilike Kos M., Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1933, str. 101 i d.

[128] Pirchegger n. sp. m. I, 276.

[129] St. UB. I 35 n 29, 39 n 32. — Gr. II 365 n 470, 380 n 486.

[130] MC. III 234 n 574 (1123), 248 n 608 (1124). — Gr. IV 43 n 71, 49 n 82.

[131] MC. III 234 n 574.

[132] Ib. III 218 n 539 (c 1120). — Gr. IV 13 n 22.

illorum (sc. Ungarorum) libera floret et bonis omnibus exuberare videtur«.[133]

Ipak se Bernhard očito nije poveo za Konradom. Jer u mnogobrojnim ispravama u kojima nastupa bilo kao tradent bilo kao svjedok navode se doduše sve do njegova odlaska u krstaški rat 1147 razni Podravci kao što Vernher iz Hausa, Odalšalk i Vito iz Tranbeka, Lutolt iz Radvine,[134] ali nikad ne nailazimo u njegovoj pratnji na mariborske ministerijale, iako bismo ih očekivali prve, jer bi sjedjeli baš na glavnome gradu. Ta je potpuna šutnja to rječitija što se i prvi grad koji se uopće spominje u mariborskoj okolini zove prosto »Haus«, t. j. grad, utvrda, kao da drugog »Hausa« tamo još nije bilo. Gotovo se dakle sigurno može reći da je mariborski grad osnovan tek poslije 1148 kad je Podravinom zavladao štajerski krajišnik kojemu je trebalo čvrstoga uporišta na putu u novostečeno Laško.

No kad je onda nastalo naselje? Prije ili poslije grada?

Čas je za njen osnutak istom kucnuo pošto se Divlji Istok na Dravi bar nešto smirio. Jer nikoga nije mogao privlačiti zanat dok je morao biti svakog dana spreman da Mađari odvedu njega ili njegove mušterije u ropstvo. Zemlja u marci, čak ako je bila poklonjena, tako se malo cijenila da je na primjer samostan Sv. Pavla dugo nastojao iz petnih žila da se opet riješi dara koji su kidali »fauces barbarum«.[135] Uzalud se naseljavahu na granici strijelci da bi tukli Mađare njihovim oružjem;[136] uzalud je niklo pokoje utvrđeno selo, »oppidum«, kao Razvanje, Čakava itd.[137]: Mađari su i dalje tako temeljito rijedili domaće stanovništvo da su se širom otvorila vrata njemačkoj kolonizaciji. Na nju potsjeća dug pojas sela s njemačkim imenima pred Ptujem od Altendorfa do Lanzendorfa,[138] a naročito zanimljivo govori o jačini njemačkog priliva Kurja Vas na protivnom kraju Dravskoga polja kod Maribora. Jer to selo ispočetka nije imalo nikakvog posla s »kurom«, t. j. kvočkom,

[133] Mon. Germ. SS. XI, 75. — Gr. IV 66 n 109.

[134] MC. III 248 n 608 (1124), 327 n 839 (1147). — Gr. 49 n 82, 133 n 238.

[135] MC. III 218 n 539 (c 1120), 417 n 1111 (c 1168). — Gr. IV 13 n 22, 251 n 499.

[136] Mell A., Die sogenannten Schützenhöfe und Schützenlehen in Steiermark. Mitteilungen d. Hist. Ver. f. Steiermark 42, 146 i d. — Kos M., K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. Časopis za zgodovino in narodopisje 28 (1933) 146 i d.

[137] MC. III 197 n 500 (1096/1122).

[138] Levec V., Pettauer Studien. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 35 (1905) 195.

već se zvalo po nekom Hunoldu Hunoldisdorf.[139] Njemački su došljaci bili tu tako otporni da se čak ime njihova sela poslovenilo tek poslije vjekova kad se Hunoldisdorf već izrodio u Hennersdorf što je Slovenac onda shvatio kao »Kurja Vas« (prema kura = Henne).

Već dakle opće prilike daju naslućivati da najmanje od 1131, kad je Konrad Salzburški primorao Mađare na mir, nije bilo mjesta za građansko naselje na Dravi. Dokaz pak leži u ovome:

1) Udaljenost naselja od grada i pravilni oblik njegova tlorisa siguran su znak da se ono nije postepeno razvijalo iz staroga sela ili podgrađa, nego da je bilo mahom osnovano;[140] a

2) ime Marchpurg pretpostavlja da je prešlo od grada na naselje, a nipošto obratno.

Postanak naselja pada dakle između 1148/64 i 1182/89. No te se granice daju po svoj prilici stegnuti još više, ako se uzme na um i drugi činilac u razvitku građanstva, trgovina. Smjer joj bio naime određen u Štajerskoj već od rimskog doba crtom Aquileia-Emona-Poetovio na koju je promet iz gornje murske doline izbijao dvjema prugama: izvanjskom Bruck-Graz-Plač-Celje i unutrašnjom Judenburg-Voitsberg-Radelj-Slovenji Gradec opet u Celje. Budući da je izvanjska crta bila do dvanaestoga vijeka prekinuta mađarskim najezdama, to se promet dotle vršio unutršnjom. Godine 1148 zagospodario je njome Otakar III., naslijedivši od Bernharda i Slovenji Gradec. Ali 1164 umrije Otakar. Naredne godine nalazimo doduše Slovenji Gradec još u štajerskoj vlasti, no 1174 zapovijeda njime već Bertold III. Andechs-Meranski koji je spretno upotrebio pristajanje štajerskog dvora uz careva protivnika, papu Aleksandra III., da se dočepa cijelog slovenjgradskog okruga.[141]

Gubitak važnoga prolaza od Drave k Savinji bio je za štajerskoga krajišnika ne samo politički već i privredni udarac. Jer ma kako je sitna bila trgovina soli i željezom sa sjevera, vinom i gdjekojim talijanskim tovarom s juga, novac je bio u dvanaestom stoljeću i za knezove tako rijedak da im je bio dobrodošao svaki sitniš od carine i tržnih pristojba, te su i još kako blagonaklono gledali pritjecanje zanatlija koji se naseljavahu na prometnim stjecištima,

[139] Zahn J., Ortsnamenbuch der Steiermark. Graz 1893: pod »Hennersdorf«.

[140] Wengert H., Die Stadtanlagen in Steiermark. Graz 1932, str. 12, 73 i d.

[141] St. UB. I 525 n 554. — Gr. IV 276 n 544. — Hauptmann, Grofovi Višnjegorski. Rad 250 (1935) 228.

jer je i »Burgrecht«, zakupnina za gradilište, nosio redovne prihode kneževoj blagajni. Bilo bi dakle samo logično da je Otakar IV. nastojao nadoknaditi štetu, nanesenu mu andeškom pobjedom, osnivanjem novog naselja kako ne bi trebao ostavljati koristi štajersko-talijanskog puta isključivo takmacima u Slovenjem Gracu i Ptuju.

Hipoteza će se dakle i u najgorem slučaju jedva za nekoliko godina razilaziti s istinom, ako pretpostavlja da je mariborski grad osnovan 1148/64, a mjesto između 1165/74 i 1182/89.

III. Postanak štajerskoga ministerijalstva

Kako se vidi iz prvoga poglavlja, pradjed gospode Mariborske, Gundahar I., pripadaše najodličnijim članovima plemićke družine štajerskoga krajišnika. Možda već njemu, sigurno pak njegovu sinu bilo je povjereno čuvanje prijestolnoga grada, Steyra. »Nobiles«, slobodni plemići, udavahu svoje kćeri za Gundaharoviće, a u ispravama se čita bar za Otakara i Heranda Lapskoga da su i sami bili »nobiles«. Prema tome mariborska genealogija nehotice zadira i u staro pitanje da li su ministerijali slobodna ili neslobodna podrijetla.

Neumorno se ističe da je ministerijal dvanaestoga stoljeća neslobodan plemić. Gospodar ga može pokloniti ili zamijeniti, bilo zajedno s njegovim feudom bilo bez njega, on mu može zabraniti da se oženi s ministerijalkom tuđeg gospodara i nagrađuje ga za službu umjesto slobodno ugovorenim vazalskim feudom neslobodnim službinskim bez homagija, t. j. bez poklonjenja i zakletve vjernosti, jer neslobodna čovjeka ne treba istom obavezati na poslušnost.

Ali ma kako to bilo ispravno i jasno, podrijetla ministerijalskoga staleža to ne objašnjava; jer se jednako može zamisliti da je ministerijalstvo nastalo silaženjem slobodnih ili uzlaženjem neslobodnih. Fürth je posvetio baš prije sto godina — 1836 — cijelu knjigu pod naslovom »Die Ministerialen« dokazivanju da je taj stalež izašao iz redova onih neslobodnih sluga koje su gospoda uzimala sebi za stolnike, peharnike, posteljnike i konjušare. Građa kojom je potkrijepio svoje zaključke činila se tako uvjerljivom da je bila debata o slobodi kao presječena. Waitz se čak ogradio protiv toga da se to pitanje uopće postavi, te se radije ograničio na to da dokaže kako nije samo dvorska služba nego i vojnička stvarala

ministerijale.[142] To je opet potaklo Zallingera da prouči sastav neslobodnoga plemstva, pa je pri tome utvrdio na temelju austrijskih izvora da je obuhvatalo dva sloja, prave ministerijale kod kojih se spajala »s vojnom službom još značajna za njih časna služba na dvoru«, dok su »milites« bili prosti vitezovi-konjanici. Kako su pak ti samo primali feude bez prava da ih dijele i izdaju drugima,[143] to ih je odvajala od ministerijala još i druga važna razlika: bili su u feudalnim banderijama dvanaestog i trinaestog vijeka samo redovi kojima su zapovijedala njihova slobodna ili ministerijalska gospoda.

Uzorno izvedena teza o staleškom dualizmu neslobodnoga plemstva ušla je kao trajna dobit u pravnu historiju. Sumnja se oglasila samo o tome da li Zallinger nije u tom pitanju pridavao suviše važnosti upravo dvorskoj službi. Kluckhohn se oštro izjasnio protiv svakoga precjenjivanja njene uloge u razvitku ministerijalstva, ističući ujedno da izvor toj zabludi leži u krivom tumačenju same riječi »ministerialis«. Jer pošto je, istina, označivala do početka jedanaestoga stoljeća činovnika, njen se smisao razvodnio, pa je »ministerialis« otada značio toliko koliko službenik, »dienstman«, od »dienon« što srednjovisokonjemačke glose »obično« prevode sa »militare«.[144]

Promjena značenja riječi »ministerialis« bila je prema Kluckhohnu završena baš onda kad se u feudalnom društvu pojavio nov stalež. Od druge se naime polovine desetoga vijeka opaža kako se na velikim posjedima mase podložnika, »familiae«, polako cjepkaju. Od prostoga puka odvaja se skup sretnika, odlikovanih službinskim feudima, ali se ti zbog nestašice stručnog izraza još dugo zovu samo »famuli«, »familiares«, »servi«, »servientes« ili »servitores«, dok ih se oko godine 1050 nije primilo ime »ministerialis«. No oni ga nisu nosili, veli Kluckhohn, zato što su vršili gore spomenuta »ministeria«, nego ih je uzdigla iznad ostale raje vojnička služba. Jer da se ministerijalstvo razvilo na osnovu dvorske službe, dvorska bi dostojanstva jamačno bila za rođenja toga staleža u

[142] Waitz G., Deutsche Verfassungsgeschichte V (Berlin² 1893) 332 i d.

[143] Zallinger O., Ministeriales und Milites. Innsbruck 1878, str. 5 i d., 14 i d., 42; isti, Die ritterlichen Klassen im steirischen Landrecht. Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 4 (1883) 428 i d.

[144] Kluckhohn P., Die Ministerialität in Südostdeutschland vom zehnten bis zum Ende des dreizehnten Jahrhunderts. Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches im Mittelalter, hgg. von K. Zeumer IV (Weimar 1910) 13 i d., 18 i d.

rukama neslobodnih. Umjesto toga »poznajemo u desetom stoljeću kao dvorske činovnike isto toliko ili još više slobodnih«. S punim se stoga pouzdanjem Kluckhohn poziva na carsku diplomu za samostan Limburg koja točno razlikuje »dapiferum aut pincernam *seu militem*«, i upozoruje kako se drug nekoga salzburškoga »servitora« izrijekom označuje kao »commilito«, ili kako se berchtesgadenskoj crkvi poklanjaju neslobodni od kojih niži služe »rurali et cottidiano servicio«, a viši »militari et equestri ordine«. Budući da je našao za godinu 1073 i tumačenje »viri militares qui dicuntur ministeriales«, to je smatrao vojničko podrijetlo ministerijala time za konačno dokazano.[145]

Ali ako je itko precjenjivao svoje argumente, onda je to bio baš Kluckhohn. Jer suradnja slobodnih sa neslobodnima u dvorskoj službi nimalo ne znači da je ministerijalstvo moralo nastati izvan dvora. Naprotiv, tom bi se suradnjom baš najlakše obrazložilo kako se stvorio u »familiji« povlašćen sloj. A citati o vojništvu neslobodnih pogotovu dokazuju u najboljem slučaju samo to da je bio ministerijal podrijetlom i vojnik i službenik — što se znalo i onako već od Waitza, a što nikad nije poricao ni Zallinger. Ipak je kritika pohvalno primila Kluckhohnovu teoriju, štaviše, čak Dopsch koji ga je nepovoljno ocijenio sporio je samo novost njegovih naziranja, a ne njihovu točnost.[146]

Suzdržljivost prema Kluckhohnu izaziva još danas čuđenje kad pomislimo da je gotovo u isto doba kao njegova knjiga — 1910 — izašao i njen najjači, premda slučajni dementi, Keutgenova studija »Die Entstehung der Ministerialität«. Polazeći od najstarijih zapisa ministerijalskoga prava, od uredbe biskupa Burkharda I. Wormškoga od 1023/25, carskoga privilegija za opatiju Limburg od godine 1035, Bamberškoga pravilnika od 1057/64 i Weissenburškoga prava od kraja istoga stoljeća, Keutgen niže tamo svjedočanstva iz kojih izlazi da se ministerijalstvo rodilo iz upravnih potreba kneževskih i biskupskih domena. Gospodar je trebao na dvoru i vani na selu pouzdanih ljudi koji bi znali ne samo slušati već i zapovijedati podložnicima. Škola koja ih je mogla spremiti za tu zadaću bila su ona četiri »ministeria« stolnika, peharnika, komornika i konjušara. Stoga je svaki ministerijal bio dodijeljen jednom od tih »ministeria« te je bio naizmjence pozivan u službu

[145] Ib. IV 18 i d., 23—29.
[146] Dopsch A. u Mitt. d. Inst. f. österr. Gesch.-Forsch. 33 (1912) 376 i d.

gdje je dolazio u najtješnji dodir s gospodarom i uz to se upućivao u upravne poslove, jer su dvorska »ministeria« bila ujedno prirodna središta cijele uprave.[147]

Istina je dakle baš protivno od onoga što tvrdi Kluckhohn. Jer ministerijal nije bio prvo vojnik, plaćan feudom, pa tek kao takav kandidat za dvorsku službu, nego je bio, naprotiv, dvorski časnik koji je primao za svoju službu feud, a zbog tog feuda živio viteškim životom. Zallinger je prema tome imao pravo. Keutgen se udaljio od njega samo time što je tvrdio da ministerijali nisu bili potomci najnižih podložnika, kućnih sluga, već su vukli lozu iz gornjih slojeva »familije« neposredno ispod slobodnih.[148]

Ispravak koji je time izvršio na klasičnoj teoriji ministerijalstva bio je odgovor iznenada uskrslim njenim protivnicima, Caru i Hecku. U vezi s istraživanjima o socijalnim prilikama sjeveroistočne Švajcarske u ranom srednjem vijeku Caro je izjavio već 1905 da se ne može »priključiti općem mišljenju o neslobodi« ministerijala, bar ne o neslobodnom njihovu podrijetlu. Jer »da su kasnije smatrali ministerijale za neslobodne, to je izvan svake sumnje ... Ali kasnije shvatanje nekog pravnog odnosa ne dokazuje ništa za njegov izvor.« Odlučno je bilo stoga za Cara ovo:

Iz tradicija samostana u St. Gallena znao je da je sjedjelo na imanjima slavnog toga svetišta mnogo slobodnih seljaka. Ti potjecahu, kako ga je uvjerila statistika, od slobodnih posjednika karolinškog doba koji pokloniše samostanu dobra »prekarijom«, t. j. pod uvjetom da ih dobiju opet natrag u zakup. Što su pri tome darivanju izuzeli od poklona ostalo im je kao vlasništvo i prelazilo od roda do roda, potsjećajući još poslije vjekova na punu djedovsku slobodu. A budući da su u St. Gallenu i ministerijali imali takve baštine, »alode«, to je Caro u njima vidio »uglavnome potomke imućnijih darovatelja iz karolinškog doba«, to više što mu se činilo nevjerojatno da bi opat naoružavao neslobodne, kad »je imao slobodne koji su išli već po karolinškom ustavu pod njegovim barjakom u boj«.

Dva primjerka iz Ekehartovih Casus sancti Galli učvrstiše Cara u tom uvjerenju. Prvi pripovijeda da su se za opata Hart-

[147] Keutgen F., Die Entstehung der deutschen Ministerialität. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 8, 481 i d., 505 i d., 538 i d., 545 i d.

[148] Ib. 8, 507, 539. — Stengel E., Über den Ursprung der Ministerialität. Festschrift für Paul Kehr. München 1926, str. 182.

manna (922—25) majurci uzoholili, govoreći: »Cellarii neka se brinu za dvorove i obrađuju polja; mi hoćemo njegovati naše feude i — kako dolikuje muževima — baviti se lovom.« U gl. 135 pak čitamo da je pedeset godina poslije opat Notker uzimao za stolnike i peharnike viteške službenike kojih se sinovi zabavljahu vježbama »quibus libertatis indoles exerceri debet«.

Caro je mislio da ti majurci koji su očito živjeli viteškim životom ne mogu biti neslobodni, jer već Capitulare de villis c. 60 pretpostavlja u toj službi samo »potentiores« ili »mediocres«.[149] Ali Keutgen posve ispravno ističe protiv toga zaključka da se doduše švapski St. Gallen mogao još u desetom stoljeću držati odredaba sto godina starijeg franačkog kapitulara, ali da to ni najmanje nije sigurno. A što se tiče »libertatis indoles« onih mladića, nikako se ne može razabrati iz Ekehartovih riječi da li su se oni viteški zabavljali zato što ili kao da bijahu slobodni.[150]

S toga je razloga i Heck zabacio Carovu teoriju, ali se nije pomirio ni sa starom, nego je postavio cijelu diskusiju na novu podlogu, uvjeravajući nas s obzirom na saske izvore da nikakva feudalna služba desetog ili jedanaestog stoljeća nije urodila ministerijalstvom, već su saski ministerijali »frilinzi« starog plemenskog prava, dakle »mundlinzi« (štićenici), samo pod novim imenom.[151]

No mundling bijaše seljak. Budući da naravno ne može biti govora o tome da je cijeli stalež bio jednoga dana promaknut na plemstvo, novo bi ime »ministerialis« moralo još dugo obasezati također seljake. Ali bi u tom slučaju bilo opet neshvatljivo kako bi seljak mogao doći do toga naziva, kad »ministeria« vrši baš vitez. Uistinu i nema ministerijala-seljaka; primjere koje navodi Heck treba tumačiti drukčije. Prema tome saski ministerijali nisu stari stalež koji se samo prekrstio, nego potječu od onih mundlinga koji su stupili u dvorsku službu, dok su drugi i dalje živjeli kao seljaci ili odlazili u grad.[152] I tako od Heckove teorije ostaje na kraju krajeva zapravo samo neočekivan prinos Keutgenovoj, jer mundlinzi pripadaju gornjim slojevima »familije«, a baš odatle, kako vidjesmo, Keutgen izvodi ministerijalstvo.

---

[149] Caro G., Beiträge zur älteren deutschen Wirtschafts- und Verkehrsgeschichte. Leipzig 1905, str. 94 i d.

[150] Keutgen n. sp. m. 8, 14.

[151] Heck Ph., Der Ursprung der sächsischen Dienstmannschaft. Vierteljahrschrift f. Soz.- u. Wirtsch.-Gesch. 5 (1907) 119 i d.

[152] Keutgen n. sp. m. 8, 190 i d.

Ipak se debata nije dala više ušutkati. Jer, napokon, napadaji su svakako poljuljali autoritet Fürth-Zallingerove teorije: opća razmatranja Carova ostala su netaknuta, samo je bilo oboreno tumačenje nekih citata, a Heck, iako sam nije prodro, primorao je Keutgena bar na uzmak, jer se ipak radi o uzmaku, ako Keutgen traži pradjedove ministerijala umjesto među najnižom familijom među višom, ubrajajući u nju i slobodne podložnike, mundlinge. Bilo bi stoga upravo čudo, kad se juriš ne bi nastavio. Jer zar nije trebalo možda samo još malo gurnuti, a da se teorija potpuno sruši?

Ernst je to pokušao. Koristeći se savršenim znanjem vrela za agrarnu historiju Alemanije utvrdio je prvo tip najstarijih alemanskih naselja: u svakom selu po jedna »curtis dominica«, »curia villicalis«, t. j. majur, s kojega se upravljalo selom. Jedan se dio seoskog atara obrađivao izravno s majura, drugi, obično mali, izdavao se podložnicima, a treći je bio u rukama slobodnih seljaka ili tuđih plemića koji ga naseljavahu svojim ljudima; no svi su ti seljani, i zavisni i nezavisni, bili jednako podređeni upravnikovoj vlasti u nižem sudstvu, upravi i svim pitanjima zajedničkoga gospodarstva, te su mu vršili kuluk i davali različne manje danke.[153]

Otkriće toga tipa seoskih vlastodržaca bilo je to važnije što mu je Ernst našao i blizanca, nisko viteštvo, slobodno i ministerijalsko. Socijalni se položaj niskoga viteza prema tome nije osnivao na tome što je dobio od seniora nešto zemlje u feud, nego na tome što mu je pripadala vlast nad cijelim selom, bez obzira da li je seljan bio njegov zakupnik ili ne. A otuda izlazi dalje da je ministerijal bio plemić već prije nego je stupio u feudalni »ministerium«, da je dakle podrijetlom iz onoga starog »srednjoslobodnog« plemstva koje je stajalo između »visokoslobodnih« dinasta i »prostoslobodnih« seljaka. Oštro kaže zato Ernst na kraju svojih izlaganja: »Nisko plemstvo nije niklo iz bespravnih robova karolinškog doba i isto tako ne broji konjušara i komornika narednih stoljeća među svoje djedove; dvorski zrak i gospodska služba ne dostaju za obrazloženje njegova položaja. Njegova prava počivaju, naprotiv, na širokom tlu seoske općine; iz njene je srži crpao najbolje svoje snage.«[154]

Uzornoj egzaktnosti metode kojom je Ernst tu topografski utvrdio jednakost pravnih osobina majura i viteškoga grada nema

[153] Ernst V., Die Entstehung des niederen Adels. Stuttgart 1916, 32 i d., 59 i d.; isti, Mittelfreie. Stuttgart 1920, 35 i d., 63 i d.

[154] Isti, Entstehung str. 87.

prigovora; nesporno je uspio i dokaz da je nisko plemstvo starije od ministerijalstva. Ali se izjalovio glavni dokaz da post hoc znači ex hoc. Jer se pitanje nije ni postavilo da li su srednjoslobodni stvorili ministerijalstvo ili ga već zatekli. Naročito se za Štajersku to pitanje ne da mimoići, jer su ministerijali štajerskog vojvode bili izjednačeni čak sa dinastičkim plemstvom;[155] a takvi velikaši da bi bili neslobodna podrijetla? Zato je najmanje što se mora zahtijevati da se taj viši sloj zavisnih feudalaca jedanput strogo odijeli od nižega, pa da se onda ispita je li zaista znak neslobode

1) što ministerijali smiju poklanjati, prodavati ili zamjenjivati svoje vlasništvo samo podložnicima istoga gospodara, dok im za otudivanje izvan gospoštije treba njegove privole, a

2) što gospodari imaju pravo da dijele i mijenjaju ministerijalske porodice među sobom.

Već je Caro izrazio mišljenje da je sve to samo »posljedica službenog odnosa«.[156] Slično se činilo Ernstu da bi trebalo govoriti umjesto o neslobodi samo o »smanjenoj slobodi«,[157] a Stowasser izravno veli: »Ne kao neslobodni sluge dijelili su se posjednici tih zemalja među gospodare, nego se time uređivalo pitanje kojemu je teritoriju imala pripasti zemlja i čovjek što ju je držao. Teritorijalni posjed i osiguranje njegove obrane jedini su momenti o kojima se radi.«[158]

Kritika dakle, ma koliko je oblijetala problem, nije ga svladala. Još uvijek ne znamo otkud ministerijalstvo, jer se suviše jednostrano gleda samo na ličnu zavisnost ministerijalovu i njegovo vezano vlasništvo, tako zvani »Inwärtseigen«,[159] a potpuno se zaboravlja da ima u ministerijala ipak točno isto toliko znakova slobode, naime aktivno pravo feuda i neograničeno vlasništvo, alod. Pitanje je stoga samo: koje su osobine naslijeđene, a koje tek stečene. To se pak dâ bar naslutiti već po ustrojstvu feudalnog društva. Ili zar se ono ne raspada na dvije polovine sa sličnim srednjim tipom? Kako između slobodne vlastele i neslobodnoga viteza mi-

[155] Mell A., Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark. Graz 1929, str. 109.

[156] Caro n. sp. m. str. 98.

[157] Ernst, Mittelfreie str. 44.

[158] Stowasser O., Das Tal Wachau und seine Herren von Kuenring. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 7 (1927) 20.

[159] Puntschart P., Das Inwärtseigen im österreichischen Dienstrecht des Mittelalters. Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 43 (1922) 74 i d.

nisterijal, točno tako stoji između slobodnoga zakupnika i roba tako zvani »Höriger«, »Grundhold«, slovenski »rojenjak«.

Poput ministerijala ni on ne raspolaže slobodno svojim imanjem, ni on se ne može slobodno ženiti niti otseliti kad ga je volja, no ipak je i prema njemu gospodareva vlast ograničena: on ga ne može skinuti s imanja niti samovoljno povisiti njegove dužnosti niti mu zabraniti da steče i vlasništvo.

Dakako, teoretski se može tu opet pitati kao kod ministerijala: je li »rojenjaštvo« nastalo silaženjem slobodnih ili uzlaženjem neslobodnih? No praktički je ta dilema već davno riješena. Jer na početku razvitka stoji ovdje veliki posjed u čijem se sklopu nalazi pet vrsta zemlje:

I. »Terra salica« koju gospodar obrađuje kućnim robovima (servi quotidiani) i kulukom ostalih podložnika.

II. »Mansi serviles«, imanja normalno od trideset i šest rali, koja obrađuju naseljeni robovi (servi manentes) bez prava na stalnost, obavezani na danke i ropsku tlaku svake sedmice.

III. »Mansi liberi«, imanja normalno od četrdeset i pet rali, koja obrađuju poluslobodni »praznici«, prikovani uz grudu, ali zato i neuklonivi, obavezani na danke i slobodnu tlaku u doba sezonskih radova.

IV. »Beneficia« koja slobodni ljudi ili podložnici tuđih gospoštija primaju u zakup prema slobodno sklopljenom ugovoru.[160]

V. Baštine kojih se vlasnici skloniše pod zaštitu svjetovnog ili crkvenog velikaša te mu za to plaćahu nešto danka.[161]

S vremenom su te razlike nestale. Zaštitnina, kao da nije bila glavarina, prijeđe na zemljište i izjednači štićenika sa zakupnikom, a zakup prodrije na poluslobodnu i ropsku zemlju, čineći i nju predmetom slobodna ugovora. Glavni dobitnik u tom razvitku bijaše naravno rob. Staleški mu značaj nije više određivao ni veličine posjeda ni visine daća ni vrste tlake, jer je otsad i on mogao pregovarati i ugovarati kao »rojenjak«.

Rob dakle sam za se nije bio kadar ni da se popne do kmetstva; trebalo mu je slobode izvana. Kako onda neka vjerujemo da je rob stvorio *ministerijala*? Ili zar nije vjerojatnije da je taj stalež

[160] Kötzschke R., Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. Jena 1924, 228 i d. — Hauptmann, Hufengrößen im bayrischen Stammes- und Kolonialgebiete. Vierteljahrschrift f. Soz.- u. Wirtsch.-Gesch. 21 (1929) 396 i d.

[161] Strnadt, Die freien Leute der alten Riedmark. Arch. f. österr. Gesch. 104 (1915) 237 i d.

ipak bio slobodna podrijetla, a da su mu neslobodni prilazili tek pošto je bio već gotov?

Obratimo li se ovakvim pitanjem zbog gospode Mariborske štajerskim izvorima, onda se čini u prvom trenutku da se uzalud nadasmo odgovoru. Jer su ti izvori mršavi, zbunjeni; iz njih kao da možeš izvući što god hoćeš. Ali teritorij štajerskoga krajišnika bio je protkan posjedima bavarskih crkava: biskupija u Salzburgu, Freisingu, Brixenu, Passauu, samostana Sv. Petra u Salzburgu, Sv. Marije u Reichersbergu itd. Za sve te imamo »codices traditionum« s hiljadama zapisa. To je golema i homogena građa koja prati razvitak ministerijalstva kroz vjekove. Ispoređivanjem štajerske građe s vijestima tih kodeksa ima dakle još uvijek nade da se popune praznine i osvijetle nejasnoće koje zbunjuju kritike. Fajkmajer je obradio brixenski materijal, Mell salzburški, obojica sa protivnim rezultatom.[162] Moguća gledišta prema tome tu naročito jako otskaču. Najpreciznije će se stoga uočiti problem, ako se još jedanput prođe brixensko-salzburška građa.

Počinjem jednom od brixenskih tradicija, izvršenom 1050/65, u Kranjskoj:

Plemeniti Vinrih, Paulo, Tunzo, Ivan predadoše u ruke brixenskog biskupa Altvina i njegova zaštitnika Karlinga dobro u Grimščama kod Bleda pred ovim svjedocima:

»Gundacgar, Wezil, Ratgis, Beruvart, Otto, Orendil, Nebcor, Brehzlau.«[163]

Posljednji, Brehzlau, stoji inače na jednom od prvih mjesta u sredini između plemenitoga Perhtolda i Nepokora ili Vinriha.[164] Prema tome je i on »nobilis« a s njime i drugi svjedoci koji se nabrajaju u gornjoj tradiciji ispred njega, — ako red nije izuzetno pobrkan. Ali to nije. Gundahar, Oto i Nepokor zovu se u drugim slučajevima, kad nastupaju kao tradenti ili posrednici, izrijekom »ingenuus« ili »nobilis«;[165] ostali pak pripadaju istom staležu, jer često stoje baš ispred onih za koje je naslov »nobilis« posvje-

[162] Fajkmajer K., Die Ministerialen des Hochstiftes Brixen. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Voralberg III/52 (1918) 111 i d., 135 i d. — Mell R., Abhandlungen zur Geschichte der Landstände im Erzbistum Salzburg. Posebni otisak (iz Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, sv. 43—45, 1903/05) 45 i d.

[163] AT. I 55 n 145.

[164] Ib. I 52 n 137 b, n 138.

[165] Ib. I 52 n 137a, 54 n 143, n 144, 64 n 174, 96 n 268.

dočen.[166] Razlika postoji samo u njihovu odnosu prema brixenskoj biskupiji, dosta teško dokučivom, jer budući da se do dvanaestog vijeka imenima gotovo bez izuzetka ne dodaje nikakav predikat, to smo stalno u nedoumici da li isto ime označuje i isto lice ili ne. Tipičan je primjer za tu nevolju odmah prvi od naših svjedoka, Gundahar.

Za biskupa Altvina (1049/1097) pedeset i šest tradicija spominje ime »Gundahar«.[167] Od tih primjera dvadeset i dva pripadaju na prvi pogled istome licu, jer se taj Gundahar redovno označuje kao »advocatus«, zaštitnik.[168] Ali posljednja tradicija s »advocatus Gundacher« potječe iz godina 1070/80, a Gundahara ima još i 1084/1100.[169] Jesu li svi ti različni od zaštitnika? Da vidimo prvo kakav je zaštitnik Gundahar bio!

Za Altvina nastupaju svega desetorica »advocata«: Arnolf I., Peno, Karling, During, Kuno, Adalbert, Kadaloh, Gundahar, Arnolf II. i Oto, ali sa značajnom razlikom. Spominju se naime:

Arnolf I.	59 puta (1050/65—65/75)	Peno	1 put (1050/65)
		Karling	10 puta (1050/75)
		During	1 put (1050/65)
		Adalbert	2 puta (1050/65)
		Kadaloh	2 puta (1060/70)[167]
Gundahar	22 puta (1065/75- 70/80)[167]	Kuno	1 put (1070/80)[170]
Arnolf II.	21 put (1070/80-1110/25)[171]	Oto	3 puta (1075/90)[167]

Prilike su dakle u Brixenu točno jednake kao u Salzburgu za nadbiskupa Odalberta:[172] jedan glavni zaštitnik, »Brixinensis ecclesiae advocatus«,[173] a kadikad se javlja i pokoji prigodni: Peno, Karling itd. Glavni zaštitnici slijede jedan drugoga; s puno vjerojatnosti može se zato reći da je zaštitnik Gundahar umro oko 1080, a da je Gundahar od 1084/1100 netko drugi. No pored 22 isprave s »advokatom« Gundaharom ima 31 gdje se javlja »nobilis« Gun-

166 Isp. dolje nap. 197—206.
167 AT. I (registar).
168 Ib. I 77 n 215 — 95 n 266.
169 Ib. I 119 n 341, n 344, 127 n 370, 139 n 403.
170 Ib. I 88 n 244.
171 Uz primjere, navedene u registru, još 114 n 326.
172 Brixen: Redlich, AT. I, uvod p. XXX; Salzburg: Hauptmann, Hema i Svetopuk. Rad 255 (1936) 232 i d.
173 AT. I 46 n 119.

dahar.[174] Altvinov je kodeks uglavnom uređen hronološki.[175] Posljednji zapis koji još poznaje zaštitnika Arnolfa I.[176] dijeli 31 ispravu na dva skupa: 19 + 12. Ako odbijemo 4 + 2 primjera u kojima plemeniti Gundahar nastupa kao tradent, ostaje 15 + 10 koji su ga zaveli kao svjedoka. Ali dok »nobilis« Gundahar u prvom skupu iz doba zaštitnika Arnolfa stoji na čelu svjedoka samo slučajno, svega dva puta,[177] dotle zauzima u doba zaštitnika Gundahara isto mjesto redovno, devet puta.[178] Očigledno je dakle bio baš sam taj zaštitnik. No je li on bio i onaj koji se navodi u onih devetnaest primjera za Arnolda?

Red tih notica počinje brojem 6 Altvinova kodeksa. Prva potječe iz Brixena,[179] druga i treća iz Kamena u Koruškoj;[180] prve dvije navode ime »Gundahar« među svjedocima, treća ga tamo ne spominje, ali zato javlja da je plemenita Perhta, supruga nekoga Valtfrida, poklonila tada Brixenu imanje blizu Kamena koje je dobila od pokojnoga muža — Gundahara. Budući da se Valtfrid spominje samo još u jednoj od najbližih tradicija — br. 21,[181] to ona tri primjera pripadaju prvim godinama Altvinove vlade, pa stoga narednih šesnaest nema više ništa zajedničko s Perhtinim suprugom. No u svim se tim slučajevima nikad ne javljaju dva Gundahara, nego uvijek samo jedan, a taj je jedini vanredno sličan zaštitniku Gundaharu: i jedan i drugi se zove »miles«,[182] obojica imaju posjede u Kolsassu[183] i predaju također zemlje u Riegseeu.[184] I »nobilis« i »advocatus« smiju se dakle uzeti za isto lice. Ali ne samo to! Crkva u Riegseeu je bila nešto Gundaharova, nešto Perhtina.[185] Zaštitnik je dakle Gundahar možda čak sin Gundahara I., svakako se čini da mu je bio rođak.

---

[174] Ib. I 32 n 78 — n 80, 40 n 98, 42 n 105, n 107 — n 109, 46 n 118, 54 n 142 — n 146, 56 n 151, 58 n 154, n 156, 61 n 163, 65 n 179, 69 n 188, 73 n 200 — n 205, 77 n 212, 82 n 229, 89 n 247, 100 n 278, n 279.

[175] Ib. I, uvod p. XVII, XXIX.

[176] Ib. I 72 n 198.

[177] Ib. I 43 n 109 a, 55 n 145 = n 146.

[178] Ib. I 73 n 200 — n 203, 75 n 205, 77 n 212, 82 n 229, 89 n 247, 100 n 279. Samo jedanput stoji u sredini: 74 n 204.

[179] Ib. I 32 n 78.

[180] Ib. I 33 n 79, n 80.

[181] Ib. I 38 n 92.

[182] Ib. I 40 n 98, 100 n 278.

[183] Ib. I 46 n 118, 100 n 278.

[184] Ib. I 54 n 143, 56 n 151, 69 n 188.

[185] Ib. I 54 n 143, 75 n 207.

Kao glavni zaštitnik pratio je biskupa na putovanjima od Bavarske do Kranjske. Ali već prije nego što se dokopao te časti, javlja se na najrazličnijim mjestima: četiri puta u Pustertalu,[186] četiri puta u Kamenu,[187] a osam puta na Innu, Eisacku, Dravi i Savi.[188] Prema tome je bio već tada član biskupove pratnje.

Sasvim se drukčije pokazuje odnos u kojem je Perhtin sin Eberhard stajao prema Brixenu. Majka je podarila nekom zgodom brixenskom biskupu vinograd blizu Kamena. Tradicija je bila izvršena u Tristachu, a uvjet joj je bio da biskup dobavlja Perhti svake godine kola vina u Gödnach.[189] Tristach i Gödnach leže oba kod Lienza u Pustertalu; Perhta je dakle stanovala negdje u tom kraju. Doista nailazimo na nju 1065/75 u Rasenu između Lienza i Brunecka gdje predaje rukom svoga sina Eberharda brixenskoj crkvi posjed u obližnjem Olangu.[190] Eberharda pak sama spominju tradicije dvadeset i jedan put, od toga — ako ostavimo po strani jedan actum koji se više ne dâ lokalizirati[191] — petnaest puta u Pustertalu,[192] jedan put negdje blizu koruškoga Kamena gdje njegovi roditelji imađahu nešto zemlje,[193] jedan put u Lazfonsu koji leži sjeverno od njegova Rizaila,[194] a samo tri puta svjedoči u kraju za koji se ne može više reći da li je imao tamo posjed ili ne.[195] U protivnosti se dakle prema »milesu« Gundaharu Eberhard javljao pred biskupom samo onda kad ga je darivao ili kad je bio slučajno u blizini. No je li taj dualizam među svjedocima samo izuzetak?

U kranjskoj tradiciji, od koje smo pošli, Gundahara neposredno slijedi Vezil. Altvinov kodeks spominje to ime osamdeset i tri puta, dva puta navodi čak po dva Vezila.[196] Sredstvo kojim je ipak moguće izdvojiti iz te gomile baš kranjskoga Vezila ime je Ratkis. Ono se stalno veže u popisima svjedoka s imenima Vezil, Grifo i Perhtold, a ta opet međusobno. Ako zbrojimo koliko isprava

[186] Ib. I 42 n 105, n 107, 56 n 151, 61 n 163.
[187] Ib. I 43 n 108 b, n 109 a, 58 n 154, n 156.
[188] Ib. I 43 m 109 b, 46 n 118, 54 n 142 — n 146, 65 n 179, 69 n 188.
[189] Ib. I 34 n 81.
[190] Ib. I 77 n 215.
[191] Ib. I 90 n 251.
[192] Ib. I 31 n 75, 34 n 81, 37 n 90, 38 n 93, 41 n 102, 44 n 113, 77 n 215, 88 n 243, 92 n 256, 118 n 339, 120 n 345, 121 n 350, 123 n 357, n 358. — Actum 89 n 248 nepoznat, ali podareno zemljište leži opet u Pustertalu.
[193] Ib. I 44 n 112, 34 n 80, n 81.
[194] I 67 n 184, 92 n 256.
[195] Ib. I 121 n 352, n 353, 130 n 380.
[196] Ib. I 59 n 157 a b.

uopće poznaje te svjedoke a koliko ih navodi jednoga do drugoga, onda dobivamo ove brojeve:

Ratkis-Vezil	svega	26	puta,	od	toga	16	puta	skupa[197]
Ratkis-Grifo	»	11	»	»	»	10	»	»	[198]
Ratkis-Perhtold	»	19	»	»	»	11	»	»	[199]
Vezil-Grifo	»	12	»	»	»	7	»	»	[200]
Vezil-Perhtold	»	27	»	»	»	15	»	»	[201]
						59			

Svi su dakle ti plemići rođaci. Ispitamo li sada tih pedeset i devet slučajeva za koje smijemo pretpostaviti da se odnose na ista lica, tada jasno izbija da su poput Gundahara i Vezil i Ratkis članovi biskupova dvora koji prate svoga gospodara kud ga god zovu brige za dobro brixenske crkve.

Četvrti se svjedok, Beruvart, spominje svega samo tri puta,[202] što znači da je prisustvovao tradicijama tek slučajno. Peti, Oto, kojega treba razlikovati od ministerijala Otona,[203] svjedoči u trima kranjskim tradicijama,[204] a u trima drugima posreduje kao prigodan zaštitnik.[205] Isporedivanjem ostalih zapisa o njemu dâ se utvrditi da je baš on onaj »nobilissima prosapia ortus«[206] čija je domovina ležala u Pustertalu gdje nalazimo njega i oca Vilhelma[207] kao posjednike, a osobito često i kao svjedoke.[208]

[197] Ib. I 47 n *120*, 49 n 126, 50 n 128, n 129, 54 n *143*, 55 n *145*, n *146*, n 147, 59 n *157 a b* c, n *158*, 74 n *203 b*, n 204, 77 n 212, 81 n *226*, 82 n *228 b*, 85 n *236*, 91 n *253*, 99 n 276, 120 n *345*, 121 n *351*, 123 n 357, n 358, 132 n *385*, 133 n *389*.

[198] Ib. I 45 n *114* — *n 117*, 47 n *120*, 49 n *126*, 50 n *128*, n 129, 76 n 209, n *212*, 111 n *318*.

[199] Ib. I 40 n *97*, 50 n 128, n 129, 51 n *132*, 76 n 209, 77 n 212, 82 n 228 b, 85 n *236*, 97 n *270*, 98 n *274*, n 275 b, 106 n *298*, 111 n *317*, 115 n *331*, n *332*, 121 n *351*, 124 n 358, 127 n 371, 129 n *374*.

[200] Ib. I 45 n 113, 47 n *120*, 49 n *126*, 50 n *128*, n *129*, 77 n 212, 88 n 244, 100 n 279, 109 n 309, 121 n *349*, 125 n *362*, n *363 b*.

[201] Ib. I 37 n *88*, n *89*, 39 n 95, 45 n 113, 49 n *125*, 50 n *128*, n *129*, 60 n *159*, 65 n *178*, 66 n *181*, 69 n 190 d, *n 190 b*, 77 n 212, 78 n *215*, 82 n *228 b*, 85 n *236*, 88 n 243, n *244*, 90 n *252*, 95 n 264, 100 n 279, 104 n 290, 107 n 300, 116 n *333*, 121 n 351, 126 n 368, 130 n 378.

[202] Ib. I 55 n 144 — n 146.

[203] Ib. I 112 n 321, 114 n 323, n 324 a.

[204] Ib. I 55 n 145, n 146, 116 n 334.

[205] Ib. I 113 n 322, n 324 b, 122 n 353.

[206] Ib. I 83 n 232.

[207] Ib. I 95 n 266.

[208] Ib. I 41 n 101, 60 n 160, 95 n 266 — n 268, 115 n 331, 127 n 369. Kao svjedoci najčešće u Aufhofenu: 39 n 95, n 96, 41 n 101, 50 n 130, 60 n 160, 96 n 268, 97 n 272, 111 n 317, 116 n 332, 122 n 354, 124 n 360, 129 n 377, 131 n 382.

Između obojice postoji ista razlika kao između Gundahara i Eberharda. Jer dok vidimo Vilhelma samo onda uz Altvina kad taj dolazi u njegov kraj, dotle mu je Oto kao njegov »miles«[209] jedan od najvjernijih pratilaca. A ta se opreka napokon ponavlja i kod posljednjih svjedoka naše kranjske tradicije. Jer Orendil obilazi s biskupom brixenska vlastelinstva od Gorenjske do Tirola,[210] a Nepokor naprotiv ne samo ostaje kod kuće u svom bledskom zavičaju nego izlazi tamo i jedva dva puta pred Altvina kao svjedok.[211]

Primjera za taj dualizam među svjedocima dalo bi se skupiti još mnogo. Ali već navedeni dostaju kao dokaz da u ranim Altvinovim tradicijama sudjeluju dvije vrste slobodnih svjedoka: stalni iz njegove pratnje — brixenski »milites« — i prigodni iz kraja gdje on baš boravi.

U mlađim ispravama ta se opreka sve više gubi. Već prema kraju Altvinova života množe se tradicije koje uopće ne poznaju više slobodnih svjedoka; svi su isključivo »de familia«.[212] Često se, istina, taj izraz prešućuje, ali poređenje sa drugim zapisima onda brzo dokazuje da se doista radi samo o familijarima.[213] No kako kod slobodnih plemića tako se opaža i kod njih da nisu jedinstven sloj; rastavlja ih pače trostruka protivnost:

I) Ima ministerijala koji se stalno nalaze u biskupovu društvu kao što Ekrih, Pankracije, Ernost, Rivin itd.[167] Pored njih pak ima još drugih o kojima se govori samo ako je riječ o tradicijama u izvjesnom kraju. Tako na primjer Alpger i Mantvin svjedoče na Bledu,[214] Izo i Hadolt u Kamenu,[215] ili Baldvin u Pustertalu.[216] Prvi pripadahu dakle biskupovu dvoru, a drugi žive vani na selu kao čuvari njegovih dvoraca i gradova.

II) Ministerijali se dijele također prema posjedu: jedni raspolažu samo feudima i vezanim vlasništvom, drugi pak imaju i alode, što se vidi po tome što predaju svoj »predium« poput slo-

[209] Ib. I 95 n 266.

[210] Ib. I 42 n 107, 47 n 120, 50 n 131, 52 n 137, 55 n 145, n 146, 64 n 175, 78 n 217 — n 219, n 221 — n 223, 102 n 285.

[211] Ib. I 53, n 138, 55 n 145 = n 146.

[212] Ib. I 109 n 308 itd.

[213] Već od 93 n 257, n 258 dalje.

[214] Ib. I 102 n 285, 108 n 305 — n 308, n 311, 112 n 320 — n 324, 116 n 334, 122 n 353, 124 n 359, 130 n 379.

[215] Ib. I 33 n 79, n 80, 36 n 85, 42 n 104, 43 n 108, 44 n 112, 47 n 120, 49 n 127, n 128, 53 n 140, 55 n 147, 58 n 153, n 154, n 156, 60 n 159, n 161, 61 n 164,, n 165, 64 n 174, 66 n 180.

[216] Ib. I 52 n 135, 83 n 231, 93 n 258, 103 n 287, 107 n 303, 110 n 312,. n 315. Izuzetno u Kamenu (64 n 174) i Kranjskoj (109 n 308).

bodnih plemića »potenter« ili »manu potenti«, t. j. punopravnom rukom.[217] Ta je osobina naročito važna, jer su prema bavarskom pravu posjed i posjednik bili istog staleškog stepena: roba je išla ropska zemlja, kmeta kmetska, a slobodnoga Bavarca slobodna. Ako su mogli i ministerijali biti ravnopravni s alodom, kako dakle da se to razumije?

Adler je upozorio na parnicu koju je vodila Ofemija Potendorfska, kći austrijskog ministerijala Henrika II. Kuenrinškoga, i grofice Adelhajde Neuburg-Falkensteinske protiv biskupa Freisinškoga za vlastelinstvo Hernstein. Biskup je tražio alod za svoju crkvu na temelju ugovora, sklopljenoga s posljednjim vlasnikom, Adelhajdinim bratom Konradom II., koji je umro 1260 bez djece; Ofemija pak kao njegova nećaka svojatala je alod za se.[218] Pred sudom se Freising pozivao na »commune ius ab antiquis temporibus observatum« prema kojemu djeca iz miješanih brakova

»existentes deterioris conditionis etiam (non) habent nec debent habere ius vel actionem in praediis seu proprietatibus, quae ab antiquo respiciebant solummodo homines liberae conditionis, hoc est quod vulgo vocatur Vreyzaigen. Unde cum dicata domina O. de Potendorf nata sit de viro ministeriali terrae, quamvis de matre libera, non potest nec debet capax esse castri et praedii, quod vulgariter dicitur Vreyzaigen.«[219]

Kako se Ofemija ipak i kraj toga otpora dočepala Hernsteina, to Adler tumači njenu pobjedu kao posljedicu društvenog uspona ministerijala kojima se ravnopravnost sa gospodskim alodom tobože nije mogla trajno uskraćivati otkako se stopiše sa slobodnom gospodom u jedan stalež. »Novo vrijeme«, veli, nadjačalo je »staru pravdu«.[220] Ali kad je Adelhajda pošla za Kuenringovca,

»renunciavit omni hereditate, quam adeptura fuisset de bonis paternis sive maternis, cum nupserit inferiori, videlicet ministeriali.«[221]

Da je uistinu postojao onaj »commune ius«, uopće ne bi trebalo njezina odreknuća; očevidno ga je dakle sama porodica iznudila, jer nije željela da se grofica uda za ministerijala. Dakako,

[217] Fajkmajer n. sp. m. III/52 112, 177 i d.
[218] Adler S., Zur Rechtsgeschichte des adeligen Grundbesitzes in Österreich. Leipzig 1902, str. 26 i d.
[219] Ib. str. 31.
[220] Ib. str. 37.
[221] Ib. str. 31 n 1.

Adler brani ispravnost svoga naziranja još i drugim primjerom iz godine 1198. Gotšalk, član dinastičkog roda Haunsbergovaca, pokloni naime tada na poticaj svoga zeta Gundakera Steyrskoga alod Wildberg u Gornjoj Austriji biskupu Volfkeru Passauskom, a taj ga dade Gundakeru u feud. Gundaker nije bio nitko drugi nego sinovac Rihera Eferding-Riegersburškoga, ministerijal. Iako Gotšalkov zet, stekao je dakle baštinu svoje žene istom onda pošto ju je tast pretvorio u feud, a to je bilo prema Adleru neophodno potrebno, jer sedamdeset godina prije Hernsteina ministerijali tobože još nisu stajali tako visoko da bi mogli nasljedovati alode.[222] Ali biskup ipak jasno ističe

»quod sepedictus Gundakerus elegit potius habere ab ecclesia nostra omnia predicta in feodo quam in iure proprietatis a delegante ipsa nobis.«[223]

Nikakva dakle stara pravda nije branila Gundakeru da izravno naslijedi Wildberg od delegatora Gotšalka, ali je iz ličnih razloga pretpostavio da ga primi od crkve u feud. No ni on nije bio prvi ministerijal koji bi smio baštiniti alod. Ta, ministerijalka Tuta Zöbinška predala je 1233 rukom svoje unuke i njenog muža samostanu u Reichersburgu posjed što su ga ona i njeni preci držali već *»sto godina i više«*, premda

»memoratum praedium ab omni exactione quocumque nomine censeatur omni tempore praeterito absolutum nec habet nec unquam habuit advocatum, sed est, ut vulgariter solet dici, liberum praedium, a liberis manibus derivatum, non habens salmannum, non domini ducis nec alicuius alterius iuri est addictum vel aliqualiter obligatum.«[224]

Neprekinut dakle niz ministerijalskih aloda vodi od Ofemije Potendorfske unatrag do brixenskih ministerijala jedanaestog vijeka koji darivahu posjede »potestative«. Prema tome se stara pravda sastojala baš u ravnopravnosti s alodom. Ako je biskup Freisinški tvrdio 1267 protivno, samo je lukavo stao na gledište vlastele kojima je dakako bilo stalo do toga da uskrate svojim prebjezima među ministerijalima pravo na nasljedstvo u alodu. Ali ni biskup ni vlastela nisu uspjeli da izigraju staru pravdu: ministerijalima ostade pravo i na puno vlasništvo. Otkud im je pak to došlo, razabira se sada

[222] Ib. str. 24 i d.
[223] Handel-Mazzetti n. sp. m. LVIII, 48.
[224] OÖ. UB. III 10 n 9. — Adler n. sp. m. str. 22.

III) iz podrijetla brixenskih ministerijala. Jer dok neke tradicije ističu kako je ovaj ili onaj dobrotvor podario biskupu za ministerijala slugu,[225] dotle druge šute o podrijetlu, ali ga naknadno doznajemo zaobilaznim putem. Nasumce navodim ove slučajeve:

1) U Kamenu nailazimo na slobodnoga plemića Aribona[226] čiji drugi sin Markvard služi za svjedoka u kamenskim tradicijama. Njemu je isprva mjesto među »nobiles«,[227] a kasnije se miješa među »familiju«.[228]

2) U jedanaest Altvinovih tradicija nastupa neki Gebolf. U četiri prve stoji među slobodnim svjedocima,[229] u petoj i šestoj uvršten je na kraju slobodnih plemića ispred Ekriha kojega poznajemo kao ministerijala,[230] u sedmoj listini napokon sklizne među ministerijale[231] i samo jedanput zaluta opet natrag među slobodnu gospodu.[232] Dakako, nema te logike koja bi mogla isključiti da se tu radi o dvojici suvremenika. Ali s druge strane ne smije se smetnuti s uma da se u svakoj ispravi javlja uvijek samo po jedan Gebolf. A kako je biskup uzimao za svjedoke u prvom redu svoje pratioce, to bi bilo neobično čudno, ako bi on stalno nalazio drugoga Gebolfa baš onda kad bi svoga ostavio kod kuće. Ipak posljednju riječ može tu imati samo statistika; zbog toga prelazimo

3) na Rihera. I taj je pripadao prvo slobodnim plemićima, a poslije je zašao među ministerijale.[233]

4) Snelhart se navodi među slobodnim svjedocima do tradicije br. 364, dalje kao ministerijal.[234]

5) Za Rihvina leži cenzura već iza druge ili treće tradicije,[235] naprotiv se pak

[225] AT. I 109 n 311 (= n 320), 119 n 343, 128 n 374.
[226] Ib. I 36 n 86.
[227] Ib. I 36 n 85.
[228] Ib. I 60 n 161, 84 n 233, 106 n 299 a, n 300.
[229] Ib. I 59 n 158, 60 n 160, 64 n 174, 70 n 190 b.
[230] Ib. I 78 n 216, 83 n 231.
[231] Ib. I 99 n 275 a, 126 n 367, 130 n 379, n 380.
[232] Ib. I 127 n 371.
[233] Ib. I 44 n 112, 68 n 185, n 186, 70 n 190, 73 n 200, 85 n 236, n 237. — 112 n 321, 117 n 337.
[234] Ib. I 114 n 326, n 327, n 329, 116 n 333, 117 n 337, 118 n 339, 119 n 341, 120 n 345, 125 n 364. — 133 n 388.
[235] Ib. I 35 n 82, 46 n 119, 48 n 122. — 52 n 135, 56 n 148, n 150, 57 n 152, 59 n 157, n 158, 63 n 172, 68 n 185, n 186, 70 n 190, 71 n 195, 72 n 199, 86 n 238, n 239, 88 n 245, 93 n 257, 94 n 259, 99 n 275.

6) Kadolt dugo držao među slobodnim vitezovima dok se nije sasvim na kraju i on pridružio ministerijalima.[236]

7) Odmah na početku Altvinove vlade nailazimo na nekoga slobodnoga Pena koji daruje zemlje u Kastelrutu,[237] pa se i zove »Kastelrutski«.[238] No već tradicija br. 136 spominje drugoga Pena, sina udovice Trute. Kako i on daruje zemlje blizu Kastelruta,[239] smijemo ga smatrati za sina Pena I. Ime označuje još do približno 1070 slobodna plemića, zatim se upotrebljava za ministerijala.[240]

8) Altvina prati gotovo od početka njegove vlade vlastelin Valter, posjednik u Gornjoj Koruškoj blizu Millstatta.[241] Prije nego što iščezne, osvanjuje uz njega oko 1085 još drugi slobodni Valter,[242] dalje se pak javlja opet samo jedan, — ministerijal,[243] otac Gotšalkov,[244] s naslovom »de Porta«.[245]

9) Vihmanov rodoslov glasi:[246]

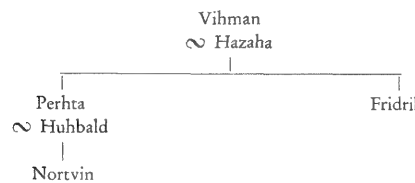

Vihman svjedoči u Altvinovim tradicijama četrdeset i pet puta, od toga dvadeset i četiri puta kod Brunecka u Rasenu[247] i Auf-

[236] Ib. I 31 n 75, n 76, 33 n 79, 36 n 87, 39 n 94 — n 96, 40 n 99, 42 n 105, 46 n 117, 47 n 121 — n 123,, 51 n 132, 52 n 135, n 136, 54 n 143, 56 n 150, 59 n 157, n 158, 61 n 163, 63 n 170, n 172, 64 n 176, n 177, 68 n 187, 74 n 203 b, n 204, 75 n 207, 76 n 210, n 213, 90 n 251. — 91 n 253, 93 n 257, n 258.

[237] Ib. I 40 n 99.

[238] Ib. I 34 n 82.

[239] Ib I 52 n 136. Za Fradendes = Frasens isp. registar!

[240] Ib. I 54 n 142, 59 n 157 a, 60 n 162, 70 n 191. — 72 n 198, 79 n 220, 80 n 222, n 223, 91 n 253, 99 n 275, 104 n 289, n 291, 111 n 318, 122 n 352, 133 n 387 b, 134 n 392. Samo 98 n 274 opet među »nobiles«. — Fajkmajer n. sp. m. III/52 111 i d.

[241] AT. I 43 n 109 b, 75 n 208, 80 n 224, 81 n 227, 88 n 244, 89 n 247, 94 n 262, 100 n 280, 119 n 344.

[242] Ib. I 123 n 358.

[243] Ib. I 124 n 359, 134 n 391, 136 n 397, 137 n 400, n 401, 139 n 404, — n 406, 141 n 408 — n 414, 145 n 117.

[244] Ib. I 146 n 421 — n 424, 149 n 427, n 429 itd.

[245] Ib. I 160 n 455.

[246] Ib. I 72 n 198, 135 n 393, 137 n 400.

[247] Ib. I 41 n 100, 45 n 113, n 115, 75 n 205, 90 n 249, 96 n 267, 102 n 284, 110 n 314, 118 n 338, 123 n 357, 128 n 372.

hofenu,[248] a tamo kod Brunecka leži i zemljište što ga je poklonio Brixenu.[249] Dom mu je dakle očevidno stajao baš u tom kraju. Pisar mu daje naslov »ingenuus«, slobodan. Ali sitnost njegova dara — jedno jedincato polje — i neugledno mjesto koje zaprema među svjedocima navješćuju da je on malen čovjek. Zato pisari dugo ne paze kamo ga trpaju, među slobodne ili ministerijale;[250] tek od tradicije br. 315 dalje uvrštavaju ga stalno među ministerijale,[251] o njegovoj pak djeci uopće više i ne razmišljaju.[252]

10) Između 1140/47 ministerijal »Friderich de Rotunch«, otac Fridrihu, Arnoldu i kanoniku Reginpertu, daruje brixenskoj crkvi imanje na Rodenecku.[253] Malo kasnija isprava zove kanonika nećakom drugoga Reginperta, kastelana Sebenskoga.[254] S time se poklapa nerazdruživost kojom od c. 1085/97 do sredine dvanaestog vijeka nastupaju među brixenskim svjedocima ministerijali »Friderich, Reginpreht«.[255] Obojica su dakle bila braća. Prije njih čitamo samo jedanput predikat »Rodenečki«, i to u tradiciji br. 365 od c. 1085/97 gdje se javlja »Fridiricus de Rodanc«, po svome mjestu među svjedocima opet ministerijal. Santifaller smatra u suglasnosti sa dosadašnjim mišljenjem za »nadasve vjerojatno« da je taj Rodenečanin iz iste porodice kao Pankracije.[256] Ali budući da sam priznaje da za to nema pravih dokaza, to se ne može prijeći preko vijesti koje, čini se, dopuštaju i drugo tumačenje.

Tradicije naime br. 363 spominje nekoga brixenskoga *»milesa«* Fridriha. Po dva Fridriha, jedan slobodan a drugi neslobodan, nastupaju već i prije tri puta,[257] od toga jedanput u Rodenecku.[258]

[248] Ib. I 66 n 181, 83 n 231, 110 n 315, 115 n 329 — n 332, 122 n 354, 126 n 366, n 367, 127 n 369, 129 n 376, n 377.

[249] Ib. I 90 n 250.

[250] Ib. I 41 n 100, 43 n 108, 45 n *115*, 52 n *137 b*, n *138*, 75 n 205, 90 n *269*, 105 n *296*, 110 n 314. Kurziva označuje brojeve u kojima se Vihman pribraja ministerijalima.

[251] Ib. I 110 n 315, 112 n 319, 115 n 328 — n 332, 118 n 338, 121 n 350, 122 n 353, n 354, 124 n 358, n 361, 126 n 366 — n 369, 128 n 372, 129 n 376, n 377, 130 n 381, 134 n 390.

[252] Ib. I 70 n 192, 72 n 198, 79 n 220, 102 n 285, 106 n 299, 110 n 313, 112 n 319, 131 n 382, n 383, 135 n 393, 137 n 400.

[253] Ib. I 160 n 455.

[254] Ib. I 166 n 474; za naslov »Sebenski« gl. 159 n 453, 160 n 455, 164 n 469.

[255] Ib. I 136 n 397, 142 n 410, n 411, 143 n 413, 145 n 417, 146 n 421, 147 n 423, 148 n 426, n 427, 152 n 435, 153 n 440, n 441, 156 n 444.

[256] Santifaller L., Das Brixener Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter. Schlern-Schriften 7/II (Innsbruck 1925) 438, 505.

[257] AT. I 102 n 285, 107 n 303, 114 n 326.

[258] Ib. I 107 n 303.

Kako je u to vrijeme živio istoimeni sin Vihmanov,[246] mogao bi baš on biti taj rodenečki ministerijal. No u protivnosti prema tobožnjemu svome ocu ministerijal se Friderih navodi jedino u spomenute tri tradicije, a samo se jedanput spominje također Nortvin, i to pred njim,[259] iako bi mu Fridrih morao biti ujak. O srodstvu dakle s Pankracijem nema tragova. Ali se pita: da li ne treba uopće razlikovati između neznatnoga ministerijala koji se jedva tri puta ističe u Altvinovoj pratnji, i drugoga Fridriha, djeda ugledne porodice brixenske »de Rodanc«. Jer iz druge polovine Altvinove vlade imamo pet tradicija, izvršenih u Rodenecku, a u svima je tima,[260] izuzevši jednu,[261] sudjelovao slobodni Fridrih, samo u jednoj uz njega i ministerijal.[258] Svakako je dakle bar prvi utisak da valja Fridriha »de Rodanc« spojiti s onim koji je bio u Rodenecku stalno pri ruci, a ne s ministerijalom za kojega bi se prije reklo da je samo slučajno jednom prošao kroza nj.

U tom bismo slučaju mogli nadovezati rod Rodenečana čak na poznate dinaste naših krajeva. Slobodni je naime Fridrih poklonio između 1050/c. 65 biskupu Altvinu dobro »in loco qui vulgo dicitur Cilintun«.[262] »Lintun« je stari dativ plurala. »Cilintun« čini prema tome dojam da je sastavljač kodeksa aljkavo prepisivao, pa da treba zapravo rastaviti »ze Lintun«, t. j. »zu den Linden«. Između c. 1085/90 isti Fridrih predade u ime vojvode Liutolda Koruškoga brixenskoj crkvi dobro »in loco Linta«, t. j. u Lindu južno od Sachsenburga na gornjoj Dravi.[263] Je li to možda učinio, jer je bio vojvodin susjed — »ze Lintun«? Uzmimo da to nije bio, pa da je Kos ispravno združio Cilintun s imenom sela Želeča na istočnoj strani Bledskoga Jezera,[264] izvedenim prema Skoku iz ličnog imena Žele, Želeta.[265] Ali šta znači onda ovo:

Između c. 1065/80 plemeniti je Henrik dao Brixenu za slučaj svoje smrti i smrti svoje žene Vezale imanje u poriječju koruške Gline u Feistritzu, Glanu, Sallachu, u tirolskom Iseltalu i furlanskom Rtinu, a biskup mu je dao za to u zamjenu između ostaloga i posjede u Kranjskoj i Koruškoj.[266] Ali se Henrik za neko vrijeme

[259] Ib. I 102 n 285.
[260] Ib. I 105 n 293, 107 n 303, 110 n 312, 115 n 328.
[261] Ib. I 121 n 350.
[262] Ib. I 53 n 140. — Gr. III 109 n 167.
[263] AT. I 125 n 363. — Gr. III 217 n 374.
[264] Ib. III 109 n 167.
[265] Skok P., Iz slovenačke toponomastike (II). Etnolog VII (1934) 61.
[266] AT. I 82 n 228. — Gr. III 147 n 244.

predomisli, pa zamoli biskupa da mu radije ustupi koruški grad Kamen.[267] No i tu mu očevidno nešto nije bilo po *volji, jer u trećoj* ispravi već čitamo da je na kraju krajeva Kamen opet zamijenio za ono što je prije vratio.[268] Ako se poslužimo riječima teksta, Henrik je dakle zajedno s Vezalom

primio	vratio	uzeo natrag
quicquid in loco Chreina habuit cum clericorum ministerialiumque beneficiis ac quendam curtiferum loco Linta situm	quandam munitionem loco Chreine sitam taleque praedium quale ad id loci . . . accepeperunt.	munitionem . . . in loco Chreine . . . ac praedia mancipiaque ad id loci ad eius fiscum pertinentia, insuper unum curtiferum loco Zilinta.

Cilintun je dakle Lind na koruškoj Dravi. Henrik je dao sebi dodijeliti dvorac u tom kraju da bi njime zaokružio tamošnja svoja dobra od kojih znamo bar jedno u obližnjem Kerschbaumu.[269] Prema tome je bio Fridrihov susjed, ali to opet s toga razloga što mu je bio brat.[270] No kad se Fridrih u Lienzu odricao prava na zemlje i ljude koje je brat dao Brixenu, onda je to učinio i »cum manu sue coniugis Adalmot«.[271] Da ju je doveo baš radi toga iz daljine, u najmanju je ruku sumnjivo; prirodnije bi bilo da pretpostavimo da je oboje imalo zemlje i kod Lienza, pa da je Adalmot slučajno boravila tamo upravo u vrijeme kad je biskup dolazio. Uistinu idu tome u prilog isprave koje bilježe kako je Henrik darivao Brixen posjedima u Stribachu, Gödnachu, Auu i na Bonbergu, samim mjestima oko Lienza.[272] Imanja su se dakle Fridrihova roda prostirala od koruške Gline uz Dravu u Pustertal, ali tu još i u poriječje Rienza, jer je Fridrih bio vlasnik kod Brunecka u Wüllenbachu i Ahrntalu.[273] Stoga o Henriku ne bismo trebali čitati još napose da je bio »nobilissima prosapia ortus«, i da je držao Goricu s opširnim posjedima na Kršu[274]: već lanac koruško-tirolskih aloda svjedoči da je njegov rod pripadao dinastičkom plemstvu.

[267] AT. I 85 n 236. — Gr. III 154 n 258.
[268] AT. I 85 n 237. — Gr. III 154 n 259.
[269] AT. I 81 n 226.
[270] Ib. I 91 n 253, 102 n 285.
[271] Ib. I 91 n 253.
[272] Ib. I 63 n 172, 65 n 177, 83 n 231, 99 n 277, 111 n 317.
[273] Ib. I 83 n 231, 131 n 385.
[274] Ib. I 86 n 240. — Gr. III 155 n 260.

Zbog Gorice su dugo dovodili Henrika u vezu s Eppensteinima, smatrajući ga za Henrika III. Koruškoga o kojemu se misli da je bio prije krajišnik Istarski.[275] Ali Henrik III. umrije tek 1122; kod ugovora pak koje Henrik i Vezala sklopiše sa Brixenom pada u oči da šute o djeci, iako su se roditelji inače i još kako trsili da osiguraju ugovorene pogodnosti i njima. Kad god izvori prelaze preko toga, može se uzeti da tradenti nisu imali djece i da im se nisu više ni nadali. S time se odlično slaže što je Vezala vratila 1075/90 Kranj sama,[276] premda bi i Henrik morao pristati na to, ako je bio još živ! Sva je dakle prilika da nije m o g a o biti ni vršnjak Henrika Eppensteinskoga, nego da je bio za čitavo koljeno stariji. To je po svoj prilici primijetio već Werunsky i zato odvojio Vezalina muža od istoimenog Korušca,[277] ali se tek Klebel nedavno sjetio tko bi mu mogao biti otac. Između 1028/40 umro je naime furlanski grof Verigand koji je 1001 stekao polovinu Gorice i već 989 gospodario u Kranju, tako da njegovo rođenje pada u duboki deseti vijek. Djeca su mu bila Acika, majka kranjsko-istarskoga krajišnika Ulrika iz kuće Weimar-Orlamünde, a sin — Henrik. Starost i vlast nad Goricom spajaju Vezalina Henrika s Verigandovim.[278]

Klebel proglašuje toga Henrika i za nasljednika Ulrikova u Istri (1070—1076) te ukazuje osim toga na veze njegova roda sa grofovima Scheyernskima, Goričkima i — zbog patronata nad Glanhofenom i posjeda na Kršu — također s koruškim Spanheimima.[279] Ali da je ujak naslijedio nećaka u Istri, za to ne nalazimo nikakve potvrde u izvorima. Unošenje golog imena nekoga krajišnika Henrika u nekrolog samostana S. Maria in Valle u Čedadu na koji se Klebel poziva nije dovoljan razlog da pomislimo na Verigandova sina, kad imamo i onako na raspoloženju za Istru Henrika Eppensteinskoga, a pogotovu kad se ne vidi kako bi bilo moguće proturiti u Istru još jednoga Henrika. Jer poslije smrti Ulrika Weimarorlamündskoga kralj Henrik IV. zadržao je Kranjsku u svojim rukama, a nigdje nema ni spomena da je postupio sa drugom Ulrikovom krajinom, Istrom, drukčije. I nje po svoj prilici

[275] Egger J., Das Aribonenhaus, Arch. f. österr. Gesch. 83 (1897) 447.
[276] AT. I 101 n 282. — Gr. III 182 n 299.
[277] Werunsky E., Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, str. 484.
[278] Klebel E., Die Ahnen der Herzoge von Kärnten aus dem Hause der Spanheimer. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. 24/25 (1936) 53 i d., 63 i d.
[279] Ib. 24/25 63.

nije izdavao sve dotle dok nije njome nagradio 1077 akvilejskoga patrijarha.[280] Ma kako je dakle važno da je Klebel otkrio krajnje ogranke Henrikova roda po kojima ćemo valjada s vremenom uspjeti da se dopipamo i stabla: težište Henrikova života, čini se, nije ležalo negdje između Rtina, Gorice i Istre, već na sjeveru. Tu su Fridrih i Henrik darivali brixensku crkvu, tu pratili biskupa, služeći mu kao »milites«,[281] a »famulitium« koji potače Henrika 1070 da pokloni Brixenu Goricu[274] tako miriše na izraz »famulus« da ne odgovara položaju državnoga kneza, nego službi usrdnoga vazala.

Ta je usrdnost bila tolika da je po svoj prilici zabila klin čak između braće i njihovih rođaka. Jer premda se ne da osporavati da su »već dvadeset godina« poslije darivanja Glanhofen i Rtin bili spanheimski, a »četrdeset godina poslije« Gorica i dobra u Iseltalu gorički,[282] ipak nema nikakvog oslonca za to da su Henrik i Vezala opozvali svoje tradicije ikada u korist rođaka; naprotiv, oni su se trećim ugovorom pače odrekli i doživotnog uživanja svojih darova,[268] tako da se neizbježno nameće zaključak da su Spanheimi i Goričani poništili tradicije tek silom. Konjunktura je bila, dabome, za to i kao stvorena. Jer dokle je god borba za investituru ostajala neodlučena, dotle je Grgurovac Engelbert Spanheimski mogao s papinim blagoslovom tući i pljačkati vjernoga pristašu kraljeva, Altvina Brixenskoga.[283]

U historiji te velike borbe između sacerdocija i imperija, čini se, pripada sad jedno mjesto i Rodenecku. Jer pojava slobodnih Fridriha u istim godinama i istom poriječju, u Aufhofenu i Rodenecku,[284] osim toga predikat sporedne loze Rodenečana »de Sconeke« po Schönecku zapadno od Aufhofena,[285] sve to nehotice navodi na misao da Rodenečani bijahu možda potomci Henrikova brata Fridriha koji bi bio kao brixenski »miles« povukao samo posljednju konsekvenciju iz svoje službe prelazeći iz »militiae« u »ministerium«.

---

[280] Hauptmann, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4 (1929) 387.

[281] AT. I 82 n 231, 125 n 363.

[282] Klebel, n. sp. m, 24/25 64.

[283] Jaksch A., Geschichte Kärntens bis 1335. I (Klagenfurt 1928), 211, 224, 215, 221.

[284] AT. I 83 n 231, 105 n 293, 110 n 312, 111 n 317, 115 n 328, 117 n 336, 124 n 360.

[285] Santifaller n. sp. m. 7/II 438.

11) Između 1050/75 nailazimo među brixenskim svjedocima na slobodnoga plemića Adalberona, supruga Guote i Itbirge, oca Nopona, Bernharda i Henrika,[286] jamačno još djeteta, jer ne sudjeluje u tradiciji zajedničke imovine ili se služi tutorom.[287]

Prilikom dolaska biskupa Altvina Adalbero pristade da njegov feud prijede poslije njegove i Itbirgine smrti na rođaka Ruotperta i sina mu Reginperta.[288] Kad umrije, Itbirga stoga obnovi odreknuće pred svjedocima kojima stajahu na čelu »Reginpreht, Ruotpreht, Adalpero«.[289] Ruotpert tu ne može biti Reginpertov otac, inače bi stajao pred njim. S druge strane kad Ruotpert Stari daruje posjed u Kufsteinu, stoje među svjedocima istim redom »Reginpreht, Ruotpreht«.[290] Najbliže ćemo dakle biti istini, ako damo Ruotpertu Mlađemu Reginperta za brata.

Adalbero bi mogao biti prema imenu Itbirgin sin, ali bismo onda očekivali da je on prvi svjedočio za nju. Značajno je stoga za nj okolina u kojoj ga prikazuju tri koruško-kranjske tradicije.[291] U svima je naime trima biskupova pratnja ista; radi se dakle o jednom istom putovanju brixenskog vladike iz Tirola u Kranjsku, ali dok su ostali svjedoci poređani svaki put drukčije, Ruotpert i Adalbero su među sobom nerazdruživi, a stalno odjeljivani baš od Bernharda. Odnos je dakle članova toga roda ovaj:

Porodica je stajala u uskim odnosima s Lazfonsom. Sve tradicije, izvršene za Altvina u tom mjestu, navode članove toga roda kao svjedoke ili tradente.[292] Sredinom dvanaestoga vijeka spominje se i gospodin »de Lazuvvones« sa značajnim imenom »Reginpreht«.[293] Rod je dakle imao u Lazfonsu i zemlje. Drugi su alodi ležali u Bavarskoj kod Weilheima i Rosenheima, u Salzburgu kod Laufena, u Koruškoj do Althofena na Krci i u Tirolu kod Innsbrucka,

[286] AT. I 36 n 88, 61 n 163, 68 n 186, 70 n 193.
[287] Ib. I 36 n 88, 45 n 114.
[288] Ib. I 68 n 186.
[289] Ib. I 71 n 193.
[290] Ib. I 42 n 105.
[291] Ib. I 74 n 203 ab, n 204.
[292] Ib. I 67 n 184 — n 186, 85 n 238, 120 n 346.
[293] Ib. I 166 n 472.

Sterzinga i Bozena.[294] Jedna Henrikova tradicija upoznaje nas i s posjedima oko Brunecka u Pfalzenu, St. Georgenu, Hofernu i Reischachu. Kako ih je Henrik darivao Brixenu »cum matris sue Guote manu«,[295] to su bili majčini, ili miraz koji je donijela u brak od roditelja ili vjenčani dar koji je primila od muža. Ali bar u Reischachu nije bila jedina vlasnica; polovina grada i crkve posjedovao je slobodni Tagini.[296] Taj — jedan od najstarijih članova biskupske pratnje — bio je usko povezan sa slobodnim Scuribrantom: kad darivaše Reischach, prvi mu je svjedok bio Scuribrant, a kad svjedočahu zajedno, redovno su stajali skupa.[297]

Priličan dio njihovih dobara morao je ležati u Junskoj Dolini kod Kamena, jer je najčešći svjedok u Kamenu Scuribrant.[298] No istih godina nailazimo tu i na neku Guotu koja je dala Brixenu imanje u Groblji Vasi i kod Sv. Danijela.[299] Na čelu svjedoka za prvu tradiciju stoji Henrik, drugu popunjuje dar blizu Sv. Danijela što ga je dao Nopo.[300] I godine i posjedi i imena govore dakle za to da je Guota iz Kamena Adalberonova supruga, a Reischach baština njena roda koju je podijelila s rodakom Taginijem. Taj je još živio potkraj jedanaestoga vijeka;[301] i »libertatem sortitus Heinrich« pojavi se tada iznova kao darovatelj u Reischachu.[302] Nato pak čitamo odjednom medu svjedocima »de familia«: »Heinrich eiusque filius Tagini«, a 1140/47 osvanjuju Taginijev sin Gotšalk i Taginijev brat, ministerijal Gerold »iz Reisbacha« kojemu se nešto kasnije pridruži još i Heinrich iz Reischacha.[303] Ministerijali dakle Reischaški potekoše od Guotina sina Henrika koji je po svoj prilici oko 1090 prešao u brixensko ministerijalstvo.

Kako je bio sklizak taj put iz slobode u podanstvo, može se naslutiti na temelju dragocjene vijesti koja kaže da je »nobilitatem sortitus Gotescalch« podario Brixenu imanja sa dvadeset i pet sluga u Bozenu, Velturnsu, Matreiu i Müzensu

[294] Ib. I 42 n 105, 64 n 174, 69 n 189, n 190, 85 n 238, 90 n 252, 116 n 332, 120 n 346, 126 n 368, 129 n 375. Isp. i nap. 286.
[295] Ib. I 61 n 163.
[296] Ib. I 117 n 336, 118 n 339.
[297] Ib. I 82 n 228, 90 n 249, n 250, 104 n 289, 108 n 304, 112 n 319, 117 n 337, 121 n 319. Odijeljeni samo 84 n 233, 130 n 378.
[298] Ib. I 34 n 79, 58 n 153 — n 156, 61 n 164, n 165, 64 n 174, 76 n 209, 80 n 224, n 225, 84 n 233, 104 n 289, 112 n 319.
[299] Ib. I 57 n 153, 66 n 180. — Gr. III 111 n 171, 132 n 215.
[300] Ib. I 64 n 174. — Gr. III 131 n 213.
[301] Ib. I 130 n 378.
[302] Ib. I 129 n 375.
[303] Ib. I 133 n 389, 163 n 465, 166 n 472.

»quatinus ipse legator quoad viveret beneficia que militari obsequio erga prescriptum pontificem deservivit, omnisque servitutis vinculo absolutus obtineret ac si filium sui similiter vel se excellentiori ingenuitate procreasset, is quidem eadem beneficia solito more deserviat«.[304]

Premda je očito da je pri prepisivanju između »deservivit« i »omnisque« nešto ispalo, smisao je rečenice dosta jasan: legatora je pored onoga »militare obsequium« teretila još i neka »servitus«. Ta doduše nije nimalo dirala u njegovo staleško pravo — bio je prije njena ukidanja isto toliko »nobilis« koliko poslije — ali mu je smetala. No kako je bio daleko od toga da se zbog nje odreče brixenskih feuda, to ju je otkupio alodima, ne propuštajući pri tome da osigura svoje feude i sinu obećanjem da ih taj neće otuđiti crkvi, nego vjerno obavljati vazalsku dužnost, makar se socijalno popeo i više od oca.

Na žalost ne čitamo koje se službe Gotšalk riješio na taj način. Sretan je stoga slučaj što se u tradiciji od početka dvanaestoga vijeka koja dijeli svjedoke na »nobiles« i »familiju« nabrajaju među prvima:

»Odalscalch comes, Reginprcht dapifer, Odalrich comes . . .«[305]

U prvom bi se trenutku moglo pričiniti da je tu zabunom pisarovom Reginpert Sebenski zalutao među »nobiles«. No on se baš u istoj tradiciji točno navodi među familijom. Kako se osim toga i u drugim zapisima istoga doba spominje neki Reginpert među slobodnim plemićima,[306] nema sumnje da »dapiferatus«, t. j. stolništvo, ili uopće dvorska »ministeria« ne krnje staleške slobode, nego da su po sebi neutralna, toliko neutralna da njihovi vršioci ne trebaju uzmicati ni pred grofovima. Ipak je baš ta neutralnost stvorila novu socijalnu sredinu. Jer budući da je dopuštala biskupu da daje »ministeria« i neslobodnima, našli su se odjednom na istom tlu »nobiles« i službinčad. A to je moglo doduše ostati bez posljedica za velikaša koji je imao toliko aloda da je mogao živjeti i bez brixenskih feuda, ali je moralo kobno utjecati na one porodice kojima se djedovina tako rasparčavala vječitim diobama među mnogobrojnom djecom da su im feudi bili prijeko potrebni. »Miles« iz njihovih redova jedva se još ičim razlikovao od sluge kojega je biskup počastio feudom. Jer premda se pravno svojom službom

[304] Ib. I 51 n 135.
[305] Ib. I 141 n 409.
[306] Ib. I 139 n 403, 141 n 408.

nije ponizio, socijalno je krenuo putem koji je vodio nizbrdo. Gotšalk je, čini se, to osjetio, pa je još na vrijeme našao i izlaz. No jesu li ga našli i drugi?

Razvitak staleške terminologije od 1050 do 1200 kao da raspršuje u tom pogledu svaku nejasnoću. U prvoj naime trećini toga razdoblja, za Altvina, pisari strogo luče među brixenskim službenicima slobodne »milites« i neslobodnu »familiju«, gomilu sluga zvanih sad »servi«, sad »famuli«, sad opet »servientes«, »ministri« ili »ministeriales«. U drugoj trećini slobodni »milites« iščezavaju, ali zato njihovo ime iskrsuje u familiji te se upotrebljava tu naizmjence s izrazom »minister«, »ministerialis«,[307] dok oznake »servus«, »serviens« i »famulus« uopće nestaju. Naposljetku se pak familija čak raspada: gornji sloj s aktivnim i pasivnim pravom feuda ostavlja familiju, noseći sa sobom naslov »ministerialis«, a niži, čiji članovi mogu samo primati feude, ti ostaju u familiji, zamijenivši oteto ime »ministeriales« sad oznakom »miles« u smislu »vitez«, jer i nisko plemstvo živi ipak viteškim životom.[308] Razvitak se dakle izvršio u tri etape:

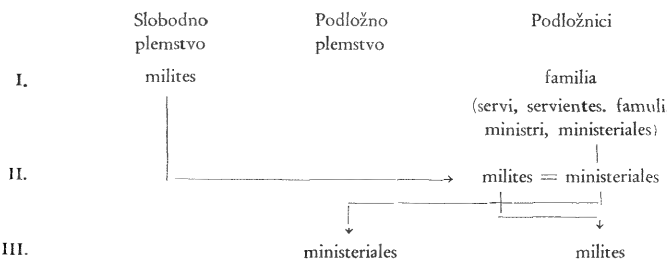

Iz terminologije se dakle razabira da je potkraj jedanaestoga vijeka počeo pravi bijeg slobodnih vitezova u brixenska »ministeria«. Ali ti bjegunci nisu dolazili praznih ruku, nego su donosili sa sobom nadasve važan prtljag, svoje alode i aktivno pravo feuda kojeg se nisu odrekli ni u familiji. Zbog toga se i kraj iste službe došljaci nisu stopili s domaćim slugama, već naprotiv, opreka između njih bijaše tako jaka da je napokon čak raznijela familiju. U njoj ostade samo neslobodno viteštvo — »milites proprii« —,

[307] Ib. I 149 n 427 — n 443 = n 454; n 432 — n 455 = n 457; n 470 = n 496.
[308] Fajkmajer n. sp. m. III/52 122 i d.

bivši pak »nobiles milites«, pojačani nekolicinom sluga koji se sretno uvukoše u njihove vrste, izdigoše se iznad familije kao »ministeriales«. A iz svega toga izlazi da teorija prema kojoj je ministerijalitet tvorevina neslobodnih slojeva za Brixen ne važi. Jer jedino što su tu stvorili neslobodni bilo je nisko viteštvo; ministerijalstvo pak nastade tek prodorom slobodnih plemića.

Fajkmajer, koji je prvi pripisivao brixenskim ministerijalima slobodno podrijetlo, smatrao je njihove djedove, »milites« jedanaestoga stoljeća, za »nobiles« nižega stepena.[309] Santifaller se sada pridružio negovu mišljenju, samo je ubrojio u to — kako kaže po Ernstu — srednjoslobodno plemstvo još i većinu ostalih »nobiles« ostavljajući po strani jedino onu pregršt visokoslobodnih rodova, jedva šest, koji se ističu u ispravama od sredine dvanaestoga vijeka dalje. On naime računa ovako: Od kraja desetoga vijeka do dvanaestoga brojimo sto i šezdeset »nobiles«. Kako se visokoslobodna gospoda odlikovahu osobito velikim posjedima, »gotovo je nemoguće« da bi svi nobiles bili velikaši, »i to iz prostog razloga što na našem malom prostoru toliki broj vlastele ne bi mogao imati ni iole primjerena zemljišta. Stoga velika većina tih nobiles nije bila visokoslobodna«.[310] Ali tko veli da su alodi brixenskih velikaša morali ležati baš »na malom prostoru« između Inna i Etscha? Za velikaške je posjede ipak bilo značajno da su se isticali raštrkanošću; jedan je ležao u Tirolu, drugi u Bavarskoj, treći u Koruškoj itd. Gundahar II., glavni zaštitnik brixenske crkve, bio je svakako velikaš; ipak se zove »miles«.[311] Vlastela su bila i »milites«[281] Fridrih i Henrik kojih se dobra pružahu od Pustertala do srednje Koruške i na goričkl Krš, a bavarsko-tirolsko-koruški alodi Adalberonova i Guotina roda označuju i ministerijalske njihove potomke kao izdanke dinastičkoga plemstva. Preusko je dakle gledište, ako se traži iza brixenskih ministerijala samo srednjoslobodno plemstvo; u njihovu je stvaranju surađivalo i dinastičko.

No možda je Brixen ipak bio samo izuzetak. Prijeđimo dakle na Salzburg gdje je ministerijalstvo bilo tobože neslobodna podrijetla.[312]

1) U prvoj polovini dvanaestoga vijeka živio je salzburški ministerijal Konrad Seekirchenski sa braćom Ulrikom, Henrikom i

[309] Ib. III/52 112.
[310] Santifaller n. sp. m. 7/II, 62.
[311] AT. 40 n 98.
[312] Mell, Abhandlungen, str. 45 i d.

Reginpertom.[313] Henrik se oženio slobodnom plemkinjom,[314] a o Konradu čitamo da je bio »vir illustris«[315] te je imao vlasništvo kojim je raspolagao »libera manu«.[316] Kako osim toga nalazimo braću uvijek među prvim svjedocima,[317] a često ispred nesumnjivo slobodnih,[318] smijemo zaključiti da su i sami bili slobodna podrijetla.

2) Njihovi su nećaci bili Oto i Henrik Högelski.[319] I oni se stalno navode među prvim svjedocima;[320] Henrik se zove »vir predives«, »prepotens«, pribraja se »illustrima«,[321] a njegova se udovica udaje za sina grofa Schaunberškoga.[322]

3) Šesnaest salzburških isprava iz druge polovine dvanaestoga stoljeća spominju Karla iz Mantelkirchena,[323] peharnika nadbiskupova.[324] Obično stoji između ministerijala i slobodnih plemića; ali kad se god »nobiles« izrijekom dijele od ministerijala, Karlo pripada prvima.[325]

4) Engilšalku iz Strassa i negovu bratu daje se naslov »nobilis«;[326] ipak ih isprave meću i među ministerijale.[327]

5) Otprilike između 1090/1147 pratimo po salzburškim ispravama Volkmara iz Glasa i njegove sinove, ministerijale Taginona,[328] Volkmara, Pilgrima, Gotšalka i Ulrika koji se naizmjence zvahu po selima Glasu, Steinbrünningu ili Triebenbachu.[329] Gotšalk je imao alod u Glasu, Pilgrim je slobodno raspolagao dobrima u Heiningu i Triebenbachu,[330] Tagino u Triebenbachu i Steinbrün-

[313] Sbg. UB. I 317 n 137 c, 324 n 152, n 154, 330 n 157, 332 n 158, 334 n 160, n 161 i t. d.
[314] Ib. I 367 n 221, 423 n 303, 436 n 312.
[315] Ib. II 436 n 312; njegov brat Henrik 236 n 159.
[316] Ib. I 589 n 7.
[317] I 327 n 155, 333 n 160 a, 340 n 171, n 172, 597 n 25; II 201 n 132.
[318] Ib. I 330 n 157, 334 n 160, n 161, 602 n 35 — n 37; II 219 n 144, 222 n 145.
[319] Ib. I 340 n 172; II 218 n 144, 437 n 312.
[320] Ib. I 362 n 210, 398 n 277, 403 n 283 a, 597 n 26, n 27, 609 n 51 b, 611 n 53 a, 625 n 87; II 207 n 138 b, 229 n 151, 352 n 244, 361 n 251, 364 n 252, 381 n 268 d, 396 n 280.
[321] Ib. I 422 n 313; II 236 n 159, 516 n 368.
[322] Ib. II 414 n 296.
[323] Ib. II 488 n 349, ostalih petnaest isp. prema registru.
[324] Ib. II 462 n 332 a, 468 n 335, 481 n 345, 509 n 362.
[325] Ib. II 410 n 294, 447 n 322, 488 n 349.
[326] Ib. I 362 n 209, 402 n 282, 418 n 306, 528 n 519, n 521, 607 n 46; II 189 n 120.
[327] Ib. I 379 n 241, 386 n 255, 398 n 277.
[328] Ib. I 309 n 123, 318 n 139, 327 n 155, 332 n 158, 330 n 157, 346 n 184, 348 n 186, 395 n 271.
[329] Ib. I 374 n 230, 387 n 257, 414 n 296, 536 n 547, 608 n 50.
[330] Ib. I 408 n 289, 430 n 326, 613 n 56.

ningu, a u isto je doba salzburšku crkvu darivao alodima i njihov otac, »nobilis« Volkmar, kojemu je prvi svjedočio Tagino.[331] I Glašani su dakle bili slobodna podrijetla.

6) Sličan prijelaz opaža se i kod vlastele Nussdorfske. Otac Hartman je bio još slobodan plemić,[332] sin se pak poministerijalio,[333] ali je zadržao staleški naziv očev »nobilis«.[334]

7) U Traunsteinu su sjedjeli braća Engilšalk i Engilbert[335] i njihov rođak Oto sa svojim sestrama Mahtildom i Irmgardom.[336] Svi su ti bili »nobiles«, samo je Oto postao ministerijal.[337]

8) Prema mjestu među svjedocima ispred slobodnoga plemića Pilgrima braća Hiltigoz iz Kirchhallinga i Perhtold iz Weibhausena bili su isprva slobodni,[338] poslije su stupili u salzburško ministerijalstvo, ali je alodijalni značaj Weibhausena i dalje svjedočio da je vlasnik potekao od vlastele.[339]

9) Dietfurt, po kojem se zvao salzburški ministerijal Oto, bio je alod što ga je držao još od vremena prije nego što se poministerijalio.[340]

10) Mogućni rod vlastele Wasen-Atersee-Atergauske imao je 1147 jednoga člana, Engilšalka, među salzburškim ministerijalima.[341]

11) Godine 1148 dođoše u Krku »nobilis homo Hartwicus« iz Katscha sa sinovima, Henrikom, Ortolfom, i braćom, Ditrikom, Duringom.[342]

Prvo je koljeno bilo još vlasteosko,[343] a drugo već ministerijalsko,[344] iako su gospoda iz Katscha bila potomci najslavnijeg dinastičkog roda stare Karantanije, Svetopukova.

---

[331] Ib. I 405 n 287.
[332] Ib. I 368 n 222 b c; II 500 n 356.
[333] Ib. I 381 n 244 a, 463 n 384, 664 n 168.
[334] Ib. I 470 n 398, 687 n 217, 695 n 228. Sam još slobodan: II 465 n 333, 500 n 356.
[335] Ib. I 365 n 216, 370 n 225, 521 n 489, 522 n 494, 603 n 37.
[336] Ib. I 370 n 225, 538 n 555.
[337] Ib. I 441 n 349, 534 n 543, 649 n 131.
[338] Ib. I 342 n 175, 356 n 197.
[339] Ib. I 599 n 29.
[340] Ib. I 434 n 335, 444 n 354.
[341] Strnadt, Hausruck 99, 37 i d.
[342] MC. I 145 n 163.
[343] Hartvik među slobodnim svjedocima: Sbg. UB. II 292 n 280, 325 n 224. Ditrik: MC. III 338 n 864. Uz njih još i neki Offo i Otto de Chats: Sbg. UB. II 262 n 177, 344 n 240; MC. III 243 n 574, 252 n 620.
[344] Henrik i Ortolf među ministerijalima: Sbg. UB. II 304 n 207, 484 n 347, 510 n 363. Uz njih neki Wicpoto de Chatse: II 438 n 313, 448 n 322.

Katsch se naime krivo smatra za grad blizu gornjoštajerskoga Muraua. Taj je bio freisinški, tamo nije bilo ni slobodne vlastele ni salzburških ministerijala. Ali je Salzburg imao Rauchenkatsch sjeverno od Millstattskoga Jezera kod Gmünda,[345] a baš u tom kraju u Zlattingu leži onaj posjed koji je Ditrik dao 1138 salzburškoj crkvi.[346] Ditrik je dakle bio koruški vlastelin.

Njegov brat Hartvik imađaše zemlje i blizu Ferldkirchena.[347] Tamo nalazimo 1090 Rotera, sina plemenitoga Veriganda, koji zamjenjuje dobra sjeverno od Feldkirchena za druga blizu Trušanja.[347] Vrijeme, ime očevo i zanimanje za trušanjski kraj potsjeća na Svetopukov rod, grofa Veriganda[348] ili nekog istoimenog rođaka.

Sinovac grofa Veriganda, Ulrik, sjedio je u Furlanskoj; tamo je ležao i Hartvikov San Vito,[342] a stare alode Verigandova roda poznajemo također kod Gmünda.[349] Kako su se i Verigandovi sinovi zvali Henrik-Ditrik, može se uzeti kao sigurno da je žilama ministerijala iz Katscha kolala Svetopukova krv.

Kao Brixen brojio je dakle i Salzburg među svojim ministerijalima dosta potomaka slobodnih plemića. Naravno, ni ovaj put postanak ministerijalstva time nije otkriven. Jer ni za Salzburg se otuda još ne razabira da li su slobodni plemići ulazili u već gotov stalež ili su mu tek oni dali konačni oblik. O tome se može istom onda rješavati kad se potanje ispita uporna borba koju je staleška terminologija salzburških isprava vodila s latinskim jezikom.

Počelo se najskromnijom zalihom stručnih izraza: liber-servus (mancipium). Ali bavarsko društvo bijaše šareno; sloboda se davala u postocima[350]: puna, polovična i još manja. Za sve je te razlike Bavarac imao na domaćem jeziku točne izraze, ali je na latinskom očajno tepao — »liber«, »libertus«, »libertinus« — miješajući te nazive dokle se god isprave služahu latinskim jezikom. Istu mu je muku zadavao »servus«. Bilo je robova koji imađahu vlasništvo: jedno seljačko imanje, dva, na jednom mjestu, na više, svega trideset rali oranica, četrdeset, sto i sedam, čak sto devedeset i pet.[351]

[345] Ib. II 687 n 508.
[346] MC. III 338 n 864.
[347] Ib. III 199 n 501.
[348] Hauptmann, Grofovi Višnjegorski 250, 216 i d.
[349] Leoben: Sbg. UB. I 242 n 22. — Hauptmann n. sp. m. 250, 218.
[350] Gutmann, Soziale Gliederung der Bayern zur Zeit des Volksrechtes. Strassburg 1906, str. 3 i d., 47 i d., 120 i d.
[351] Sbg. UB. I 202 n 26, 214 n 4, 217 n 11, 218 n 15, n 17, 221 n 20, 222 n 24, 224 n 28, 192 n 5.

To sigurno nisu bili naseljeni robovi, a kamoli kućni; naprotiv, sami su držali robove, pa ih pisar onda dijeli od sluga pridjevom: »fidelis servus« — »proprius servus«.[352] No obično se upotrebljava gola imenica, a samo je izredan slučaj, ako se nađe da ovakav »servus« ima »seniora«.[353] Jer »senior« i »fidelis« potječu iz feudalnog prava: »senior« daje feud, a »fidelis« ga prima. Živjeli su dakle također »servi« koji nisu bili prosti težaci ili sluge, premda su se zvali njihovim imenom. Nejasnoća je bila tolika da se Bavarac rano dao na pokuse: omekšao je »servus« u »serviens«, »servitor«, nabacio imena »minister«, »ministerialis«, »miles«, jer su ti »servitores« vršili »ministeria«, a na one od njih koji su za to uživali konjanički feud, prenio je još i viteški naziv »miles«, tako da se terminologija naposljetku natezala sa šest, sedam labavih izraza.[354] Tek u prvoj polovini dvanaestog vijeka oznake »ministerialis« i »miles« prestigoše ostale, vežući se svaka kao u Brixenu za drugi sloj viteštva:

Miles = (miles) ministerialis[355] + miles (proprius).[356]

Ime se dakle »ministerialis« steglo i u Salzburgu na one vitezove koji su vršili »ministeria« na dvoru ili u vrhovnoj upravi. Ali tko je onda bio dostojan da primi ovakvu službu?

Već u desetom stoljeću nailazimo u Salzburgu na »vassi«[357] i »ministeriales«.[358] Prvi bijahu feudom nagrađivani za vojničku službu, a drugi su morali osim toga obavljati »ministeria«; za jednoga od njih, Deganberta, izrijekom se veli da je bio komornik.[359] Što se tiče pravnog njihova položaja, to su i jedni i drugi bili slobodni plemići, »nobiles«, samovlasno raspolažući svojim vlasništvom, alodom.[360]

Dvjesta i pedeset godina poslije ministerijali se smatraju za »proprietas«;[361] ali u kojem smislu? »Proprius« se tada zvao upravo

---

[352] Ib. I 256 n 5, 258 n 10, 265 n 23.

[353] Ib. I 203 n 27, 204 n 29, 206 n 33.

[354] Ib. I 193 n 7 = 206 n 33 = 207 n 35, 218 n 15 = 219 n 17 = 262 n 19, 227 n 36 = 233 n 5 = 239 n 18, 230 n 1 = 239 n 17, 241 n 20 = 275 n 46, 241 n 21, 306 n 116, 320 n 143, 317 n 137, 319 n 142 = 621 n 78, 352 n 193 = 387 n 258, 534 n 543 = 649 n 131.

[355] Ib. I 484 n 426.

[356] Ib. I 472 n 403.

[357] Ib. I 90 n 26, 92 n 28, 106 n 44, 111 n 47, 160 n 98, 164 n 101.

[358] Ib. I 73 n 6, 143 n 82, 101 n 39, 133 n 73, 98 n 35, 128 n 66 (uporedo »vassus« i »minister«).

[359] Ib. I 70 n 3 = 81 n 15, 98 n 35 = 100 n 38.

[360] Ib. I 74 n 7 = 132 n 71 = 143 n 82 = 150 n 87, 98 n 35 — n 38, 75 n 8 = 90 n 26 = 88 n 23, 92 n 28 = 134 n 74.

[361] Ib. II 643 n 475.

u protivnosti prema ministerijalu obični »miles«;[362] »ministerialis« je pak bio poput istoimenog velikaša prijašnjeg doba »nobilis«, »illustris«[315] i »potestavitus«.[363] Što dakle čini salzburškog ministerijala dvanaestog stoljeća ministerijalom, to on dijeli sa slobodnim plemićem. Nije istina da je primio naslov »nobilis« s toga razloga što je tada podjela na slobodne i neslobodne zamijenila diobu na viteštvo i prosti puk. Jer da je tako bilo, zacijelo ne bi baš vitez u užem smislu čekao još dva duga pokoljenja da i on postane dostojan nobiliteta.[364]

No ne može se pomišljati ni na to da je tek »ministerium« pribavio ministerijalu nobilitet. Jer kako vidjesmo, i u Salzburgu je bio »ministerium« neutralan; mogao ga je vršiti i slobodan čovjek i neslobodan. Nobilitet, aktivno pravo feuda i ravnopravnost s alodom morao je stoga ministerijalu tek netko nakalemiti, a to nije mogao učiniti neslobodan sluga koji nije bio ni »nobilis« ni »senior« ni »potestativus«, za to je bio jedino pozvan slobodni plemić.

Prema tim kriterijima dâ se sada odrediti podrijetlo i štajerskih ministerijala. Jer

1) i za njih je bio bitan »ministerium«, a istom u drugom redu konjanička služba, militia; još 1220 bilo je ministerijala bez konja.[365]

2) I u Štajerskoj *niski* su »milites« dokaz da su ministerijali smjeli davati svoju zemlju u feud.[366]

3) I štajerski su ministerijali bili »nobiles« i »illustres«[367] te su imali

4) pravo na alod.[368] A

5) sve to stoji opet očevidno u vezi s time da nalazimo i u štajerskim ispravama dovoljno primjera za prelaženje slobodnih plemića

[362] Ib. II 336 n 234. — Gore nap. 355, 356.

[363] Ib. I 324 n 153, 341 n 174, 399 n 278, 414 n 296, 421 n 312, 430 n 326, 440 n 347. — St. UB. I 159 n 157 (c 1135): Henrik iz Nassaua daruje Admontu »mansos duos in villa Woluoldesdorf, unum qui erat predium suum, *libere per se*, alterum quem in beneficium ... ab ecclesia Salzeburgensi habuit, domini sui Chuonradi archiepiscopi permissione.

[364] Zallinger, Die ritterlichen Klassen 4, 429 i d.; isti, Ministerialen, str. 25 i d., 63 i d.

[365] St. UB. II 255 n 172 (1220): [nobiles terrae ministeriales quam plurimi ...] statuerunt ... elemosinam predecessorum suorum XII denarios a quolibet eorum et post mortem meliorem uestem et equum uel aliud animal *si equum non habuerit*, sancte Marie de Cerwalde soluendam.

[366] Zallinger, Die ritterlichen Klassen 4, 412 i d.

[367] St. UB. I 539 n 569.

[368] Ib. I 201 n 190, 279 n 267, 399 n 411, 415 n 443, 489 n 523 itd.

na ministerijalstvo. Gornjoaustrijski su Gundaharovići postali ministerijali Steyrski, Wildonski, Mariborski; istim su putem pošli Cholman iz Leobena,[369] Cholman iz Trofaiacha,[370] Ilsung iz Mürzhofena,[371] Reginher iz Steyerberga,[372] Sviker iz Hollenburga,[373] Kolo Trušanjski,[374] Pernger Kapellenski,[375] Udalrik Gradački,[376] a kod Orćana upozorio je već Handel-Mazetti na cijelu vrstu znakova koji potsjećaju na gospodu Traisensku: šest Orćana krstilo se traisenskim imenom Hartnid; dobra na Muri, Rabi i Dunavu koja su Traisenci podarili svojoj zadužbini u Seckauu, štitili su Orćani, a napokon Hartnid I. iz Orta javlja se u ispravama baš onih godina kad posljednji Hartnid Traisenski iz njih nestaje. Kako je bio Ort i slobodno vlasništvo, ni s te strane nema zapreke da se Orćani izvedu od Traisenaca. Ipak se Handel-Mazetti nije usudio da to učini, jer Seckau ima doduše isti grb kao lengenbaška loza Traisenskog roda, ali drugi grb nego Orćani; i stoga se voljelo pretpostaviti da su Orćani bili traisenski vazali i da su kao takvi, a ne kao rođaci naslijedili traisenske alode.[377] Ali različnost grbova ne mora značiti različno podrijetlo, jer i prijelaz pod novu vlast — u ovom slučaju pod štajerskoga krajišnika — može potaći na promjenu grba.[378] Heraldika dakle ne pobija krvnoga srodstva između Traisena i Orta, to manje što nas navodi na nj i tradicija Pilgrima Feistričkoga koji je predao oko 1135 Admontu rukom »slobodnog Hartnida« neki alod u Singsdorfu.[379] Budući da je naime Feistritz bio traisenski,[380] to dolazi za slobodnog Hartnida u prvom redu u obzir gore spomenuti Hartnid, sin Ernsta II. Traisenskoga. No neki admontski zapis od približno 1150 dokazuje da je Hartnid II. iz Orta naslijedio od svoga oca Hartnida I. feud u neposrednom susjedstvu Singsdorfa, Bärndorf.[381] Toga pak Hartnida Starijeg spaja opet s istoimenim sinom Ernsta II. vijest iz godine 1187/88 prema kojoj je Hartnid Riegersburški poklonio Admontu alod u Singsdorfu, vla-

[369] Ib. I 366 n 387, 409 n 430.
[370] Ib. I 295 n 282, 362 n 377.
[371] Ib. I 404 n 421, 548 n 581, 591 n 622.
[372] MC. I 193 n 253; III 281 n 722 i IV/2 rodoslov V b.
[373] Ib. III 322 n 830, 384 n 1026.
[374] Ib. III. 366 n 954, 380 n 1008, 400 n 1068, n 1069.
[375] Strnadt n. sp. m. 99, 57.
[376] Popelka n. sp. m. 17, 277 i d.
[377] Handel-Mazzetti n. sp. m. 42 i d.
[378] Anthony n. sp. m. III 207, 216.
[379] St. UB. II 3 n 1.
[380] Pirchegger, Zs. d. Hist. Ver. f. Steiermark 15 (1916) 50.
[381] St. UB. I 317 n 321.

sništvo svoje majke, kćeri Hartnida I. Ortskoga.[382] Sve dakle govori za to da imamo oko 1135 u Singsdorfu samo naoko dvojicu Hartnida, iz Traisena i Orta, uistinu pak tek jednoga, Hartnida Traisen-Ortskoga, koji je dao kćeri pri udaji za Rihera Eferdinškoga Singsdorf još kao alod, dok je Bärndorf primio u feud kad se podložio štajerskom krajišniku kao ministerijal.

Postanak štajerskog ministerijalstva nalikuje prema tome od točke do točke na brixensko-salzburški primjer. Analogija je tu tako savršena da nema sumnje da je i ono izraslo iz slobodna korijena.

Izraz »proprietas« za vlast nad ministerijalom odaje u ovakvim okolnostima opet samo jezičnu nemoć bavarskih pisara. Jer kako se »proprius«, kojega je gospodar oslobodio za cenzuala, jednomu i dalje činio »proprius«, a drugomu već »liber«, tako se i »proprietas« ministerijalova prelijevala u različnim bojama. Neodređenost toga pojma živo se osjeća u riječima ugovora kojim nadbiskup Adalbert III. prima Ulrika, sina štajerskog ministerijala Otakara iz Graza, u salzburški ministerijalitet. Uvažujući naime

»quod non parvum ecclesie nostre proveniret commodum, si viri tam divitis et honesti filius in ipsius cederet *possessionem*, tamdiu apud iam sepedictum Otakarum castellanum in Graze omni quo potuimus modo laboravimus«

dok taj nije pristao da mu da Ulrika sa primjerenim dijelom baštine za ministerijala. Nadbiskup je dao zato njemu i njegovu sinu u feud desetinu od vina u cijeloj jednoj župi i godišnji prihod od pet maraka srebra, a osim toga se obavezao

»si predicto Vlrico ... sine herede mortuo hoc agi poterit, ut aliquis filiorum Otakari eiusdem in *proprietatem* aliquo modo deveniat ecclesie, ille in omni iuris plenitudine et in hereditate et in beneficio Vlrici permaneat«.[383]

Nadbiskup je dakle formalno primio ministerijala u »possessio« i »proprietas«, ali žrtve i napor, koji je uložio da to postigne, dokazuju da »proprietas« ima tu samo još onaj smisao koji provijava iz popisa svjedoka garstenske isprave od 1137 koji glasi:

»De *nobilibus* autem Gotiscalcus de Huosperc, Wernhardus de Julspach, Ditricus de Algerspach. De *ministerialibus* uero ipsius marchionis *Austrie* ... De *Stirensibus* autem Reinher et Arnhalmus et Helmhardus de Inhard, Chunradus de Pruna ... Rugherus de

[382] Ib. I 279 n 267. — Isp. gore str.
[383] Sbg. UB. II 643 n 475 b c.

Lobe, Hartnidus de Horte, Ditmarus de Grece et alii quam plures.«[384]

Svi su ti »nobiles« geografski živjeli u Štajerskoj ili Austriji; ipak politički nisu bili ni štajerski ni austrijski, već slobodni dinasti. Ako je knez želio da protegne svoju vlast i na njih, morali su postati njegovi ministerijali. »Proprietas« u ovakvom slučaju nije bila više privatnopravni pojam — vlasništvo, nego javnopravni — podanstvo — i pripada ustavnoj historiji, glavi o razvitku kneževske vlasti. Jer knezovi bijahu isprva samo činovnici, kraljevi namjesnici. Dok je taj značaj u njima pretezao, dinastičko je plemstvo stajalo pored njih, a nedogledna dobra koja je kralj dijelio među njih punom šakom štitila i učvršćivala su kroz vjekove gospodski njihov položaj. Ali kriza *kraljevske* vlasti postade na krajini i *njihovom* krizom. Do jedanaestog vijeka grabili su iz neiscrpljivog vrela kraljeva bogatstva; no sredinom toga stoljeća kraljeve darovnice kod nas prestaju, jer su kraljeve zemlje razgrabljene. A što se otima Mađarima, osvaja sad krajišnik ne više u ime kraljevo, nego na svoj račun otkako borba za investituru drma kraljevstvom. Zemlja se može dobiti samo još od kneza, a taj je daje sad jedino onomu koji prijeđe u njegovo podanstvo. Prema tome treba shvatiti ministerijalstvo kao jedno, i to najranije sredstvo kojim su štajerski vladari nastojali da, podređujući sebi dinastičke zemlje, stvore od upravnog okružja zaokruženu, teritorijalnu kneževinu.

KRATICE

AT. = Redlich, Acta Tirolensia I.
MC. = Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae.
OÖ. UB. = Urkundenbuch des Landes ob der Enns (= Oberösterreichisches).
Sbg. UB. = Hauthaler-Martin, Salzburger Urkundenbuch.
St. UB. = Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark.
Gr. = Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev.

[384] Meiller n. sp. m. 24 n 2 (1137). Slično Sbg. UB. II 633 n 465 (1189).

Boka Kotorska prema narodnome pokretu u revolucionarnoj godini 1848.

Po ispravama peraškog općinskog arhiva napisao
Pavao Butorac

Primljeno u sjednici historičko-filologičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 5. prosinca 1935.

I.

Revolucionarni pokret u Evropi i u nas godine 1848.

Godina je 1848. jedna od najburnijih u novijoj povijesti čovječanstva. Politički preokreti, što sad uzbibaše evropskim kopnom, samo su izvanjski izraz jednog velikog, upravo revolucionarnog, preobrata, što se zbio u unutrašnjem razvoju evropskoga društva. Otkako je povjetarac slobode s obala Seine, u velikoj francuskoj revoluciji (1789), nadražio gomile evropskog roblja, željne novotarija i slobode, uhvatiše se u koštac dva velika načela: ono narodnog suverenstva sa drugim, vladarskoga legitimiteta. Ostaci starog režima, kad se društvu dozvoljavao tolik uvid u javne poslove, koliko ga je diktirao staleški interes povlaštenih razreda, potražiše zaklona za načelom legitimiteta ili zakonitosti: što god je došlo u sukob s njime, proglasilo se za povredu reda, prava, morala; narodna volja nije smjela doći u sukob s interesima dinastija. S druge je strane francuski prevrat pokušao da unese u život, pod zamamnim geslom slobode, bratstva i jednakosti, Rousseauvljevu zasadu, da je narod jedini izvor svega prava i sve vlasti: pred voljom gomile pada svaki zakon, svaki moralni obzir. U tome je upravo bit prevratne misli, kao što je načelo narodnog suverenstva ili vrhovništva zapravo jezgra moderne demokracije, ponikle iz onih koje demagoških, dakle pretjeranih i iluzornih, a koje opravdanih tendencija. Otkako je Napoleon Veliki zaigrao Evropom vrzino

kolo, vodi se ljuta borba između ova dva načela, komu će od njih biti na kraju dosuđeno vodstvo u političkome razvoju modernoga društva. Ova činjenica ostaje, pa makar se geniju sa Korsike spočitavalo, ne bez osnova, da je, kao vidovit psiholog gomile, načelne tekovine velikog prevrata vješto umio da kanalizuje prema diktatu lične autokracije.

To, što je sveta alijansa, u prvoj polovici 19. vijeka, sputala političku koru evropskoga kopna, nije još značilo, da je sakovana i duša modernog Evropljanina. Naglašavanje reda i auktoriteta nije nikoga opravdalo, da gazi elementarna prava slobodna građanina, kao što su s druge strane gomile, prodahnute prevratnim bijesom, rado smetnule s vida veliku pouku života, da je sloboda krvava kraljica. Tako se nizala skrajnost na skrajnost. Međutim su narodi, sakovani kroz vjekove, upregli da se dokopaju svijetla; države, da im oni ne bi počem okrnjili suverenstvo; radnik, stisnutom pesnicom na nebo i na zemlju, da se dohvati kruha, podržavan komunističkom iluzijom o zemlji-raju. Sve je buktilo mržnjom, osvetom: narod, država, radnik.

Iz ovoga pakla rodila se krvava 1848., i to opet na obalama Seine, kad je 24. veljače proglašena republika. Treća je francuska revolucija pregnula da obiđe Evropu, zahvativši najprije Italiju i Njemačku. Narodno ujedinjenje, slobodoumne reforme u unutrašnjem političkom životu, ustav ili konstitucija, ustavnost ili konstitucionalizam, komu je Francuz Montesquieu još ranije dao glavne konture, odstranjenje društvenih zala, pravih i umišljenih, to bijahu gesla, kojima se prevratni duh pobjedonosno širio Evropom. Frankfurtski je parlamenat uzeo za parolu narodno suverenstvo, a imao je, osim ustava, da što više oslabi veze njemačkih zemalja s Austrijom. Kad je revolucionarni val zahvatio Italiju, osobito Sardiniju (Pjemont) i Mletačku, zametne se krvavo kolo između njezinih sjevernih zemalja (Lombardo-veneto) i Austrije. Proslavljeni je Radetzky sačuvao čast austrijskog oružja (Sta. Lucia 6. svibnja, Custoza 25. srpnja). Ali se habzburški prijesto snažno poljuljao, pošto je i svemoćni knez Metternich, diplomatski pobjednik Napoleonov, koji je gvozdenim policijskim sustavom kušao da hermetički zatvori Austriju od svakoga prilaza slobodarskog duha, morao da odstupi (13. ožujka), a bečka prijestolnica, zahvaćena prevratom, postala Habzburgovcima nesigurno boravište. — Madžar je grof Széchényi, odmah nakon prevrata na Seini, s pravom zabilježio

u svoj dnevnik, kako će se svijet sad veselo zabavljati (»Mundus se expediet«).

Sad je u Ugarskoj nastupilo doba velikog narodnog borca Ljudevita (Lajoša) Košuta. Pošto je velika staleška deputacija 16. ožujka predala u Beču svoje zahtjeve u specijalnoj adresi, privoli sutradan car Ferdinand, da se osnuje samostalno madžarsko ministarstvo, a 11. travnja potvrdi Madžarima nov ustav. Košutovci pregnu da sastave posebnu ugarsku vojsku. Ugarska, sad potpuno zasebna ustavna država, primakla se bliže idealu personalne unije (s austrijskim dijelom carevine). Oslanjajući se na englesku i francusku naklonost, u vezi sa frankfurtskim parlamentom, izjavi Košut, da bi se Ugarska mogla obavezati, da sudjeluje u ratu protiv Sardinije samo onda, ako Austrija pripozna nezavisnost Lombardije i rijeku Adižu (Adige) za granicu. Slobodoumna je Njemačka udvarala Košutu i Ugrima, smatrajući sebe za baklju u srcu Evrope, a Ugarsku za bakljonošu. Kako su Madžari išli za tim, da raskinu sve državne veze s ostalim habzburškim dijelovima, ne imajući pri tom u vidu prava i težnje slavenskih narodnosti, podigoše protiv svojih hegemonističkih zahtjeva osobito slavenske narode. Košut, madžarski narodni idealist i revolucionarac, toliko dosljedan, da je konačno raskinuo i zadnje formalne veze s vladajućom kućom proglasivši Habzburgovce svrgnutima sa prijestola (14. travnja 1849.), nije imao jednak smisao za elementarna prava slavenskih narodnosti. Uskogrudan Madžar, zadojen idejom Velike Ugarske, proglašuje istog dana (14. travnja) Ugarsku sa Sedmerogradskom *i s ujedinjenim kraljevinama,* Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom, za slobodnu i nezavisnu državu.

Protiv madžarskih težnja dižu se Slovaci, Rumunji, i nadasve Hrvati sa svojim istomišljenicima Srbima.[1] Protivumadžarski pokret dobi osobita zamaha, pošto je imenovan hrvatskim banom barun Josip Jelačić Bužinski 23. ožujka 1848. (dotle je

[1] Ima i modernih povjesnika, kojima je svaki narodni pokret, ako dolazi u sukob sa načelom legitimnosti, divljanje razularene svjetine, jer, nemajući dovoljno smisla za pravednost i za objektivno rasuđivanje velikog narodnog pokreta u modernome životu evropskih (i drugih) naroda, ne prave razlike između samog načela ili ideje i metoda ili sredstava, kako se kadikad ideja provodi u život; ne vode računa o velikome načelu naravnoga zakona, da narodi nemaju dužnost da vječno robuju interesima pojedinaca ili kakvih zatvorenih dvorskih kamarila. Sravni na primjer veliko njemačko djelo, izašlo prije rata u periodičkim svescima: »Illustrierte Weltgeschichte«, M. Straganz - Dr. P. Fischer - Dr. M. Felten, IV B. (Leogesellschaft — Wien).

zagrebački biskup Juraj Haulik bio namjesnik banske časti). Obožavan od svoga naroda, iskreno odan bečkome dvoru, ban je bio na čistu s time, da se treba snažno oduprijeti madžarskim prohtjevima, jer ugrožavaju političku egzistenciju Hrvata i prijesto. To, što je ban tako rado povezivao hrvatsku stvar s onom habzburškog prijestolja, proizašlo je odatle, što je on bio čvrsto uvjeren, da će bečki dvor konačno znati da prizna pravednu hrvatsku stvar i da zadovolji narodne težnje, a s druge strane, da će se, ruku o ruku sa dinastijom, lakše odrvati Madžaru, u tome času najopasnijem i zajedničkom neprijatelju.

Opći narodni pokret, koji se još ranije javio i u književnosti[2] i uopće u javnome životu Hrvata i Srba, imao je u vidu ujedinjenje Južnih Slavena. Zato je misao ujedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom, u političkom dijelu ovoga pokreta, dobila dominantnu notu. Uz to se pregnulo, da se narodni jezik uvede u škole i u upravu, i da se na vodeća mjesta podignu narodni ljudi, a u prvom redu da se u širim pučkim slojevima razvije i učvrsti narodni osjećaj, uži, hrvatski, i širi, slavenski.

Pošto je austrijski general Matija Rukavina između 29. lipnja i 20. rujna 1797., dakle još prije nego je formalno uglavljen kampoformijski mir (17. listopada te godine), zapremio Dalmaciju, koja je dotle skoro četiri vijeka potpadala pod mletačku republiku, zatraži posebno odaslanstvo iz Dalmacije od cara i kralja Frana II. u Beču, da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj. Bečki dvor nije zadovoljio tu želju, koja je ujedno odgovarala i težnjama rodoljuba u Hrvatskoj, nego uredi u Dalmaciji posebnu oblast, koju izgubi malo potom, mirom u Požunu (26. prosinca 1805.), u korist Napoleona. Ipak hrvatski sabor u Zagrebu 7. ožujka 1807. daje svojim novoizabranim poslanicima za zajednički ugarsko-hrvatski sabor u Požunu instrukciju: ako kralj opet steče Dalmaciju, zamoliće ga, da tu saveznu kraljevinu, otrgnutu od banske vlasti, opet njoj podvrgne. Pošto je bečkim kongresom (20. studenoga 1815.) Dalmacija s Dubrovnikom i Bokom Kotorskom dodijeljena Austriji, bečki dvor, ne pazeći kao ni prije na opću želju Hrvata, uredi Dalmaciju u formalnu austrijsku pokrajinu sa talijanskim ure-

[2] Ovaj se pokret u književnosti naziva ilirski, a nije u hrvatske zemlje unesen izvana, nego je domaći rod ranijih težnja, koje su laganom procedurom vremena dobile svoju formulaciju, makar djelomično i pogrešnu. I stari su Bokelji još 17. vijeka dobri Slovinci, koji pod ilirskim imenom razumijevaju ne samo Hrvate i Srbe nego i cio slavenski svijet (Vicko Zmajević † 1745).

dovnim jezikom. Uza sve to, hrvatski sabor, stojeći na čelu borbi, koju je narod vodio protiv madžarizacije još od godine 1790., a osobito iza 1825., i hoteći za uspješnije postignuće svoga cilja da sabere hrvatske zemlje u jedno i tako koncentriše narodne snage, postojano traži ujedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom. Tako g. 1832., pa opet 1845. Ovo zadnje saborovanje (u listopadu 1845.) ubraja Šišić među najvažnije i najznačajnije u povijesti hrvatskoga naroda.[3] U isto vrijeme tuži se Košut, da se u Hrvatskoj kopa grob ugarskoj slobodi.

U stvari, Košut je tražio zajedničku borbu protiv bečke vlade, a Hrvati su to smatrali za opasno, nadajući se, da će preko Beča lakše ostvariti svoje težnje. Hrvati su međutim postojano isticali, da im je domovina *savezna, a ne podjarmljena kraljevina.* Hrvatski sabor iz godine 1847., kad je moderna Hrvatska dobila svoju podlogu, u osmoj točki instrukcije, date poslanicima na zajednički ugarsko-hrvatski sabor, traži ponovo, da se Dalmacija utjelovi Hrvatskoj.

Hrvatske su težnje, razumije se uvijek u oštroj opreci sa madžarskima, došle u najizrazitiju protivštinu sa Košutovim planovima upravo u revolucionarnoj godini 1848., analogno tendencijama Čeha, koji su te godine uzalud upregli da postignu ujedinjenje svih zemalja krune sv. Vaclava (Većeslava), za što nije vladalo potpuno razumijevanje ni među njima samima. Jelačić je, odmah pošto je postavljen za bana, u posebnom proglasu hrvatskome narodu, 19. travnja, naglasio, kako je imenovan od kralja i banom Dalmacije; nada se, da se ne će ostati pri samome naslovu. Malo prije toga bila su podnesena kralju Ferdinandu V. (kao austrijski car F. I.) »zahtevanja naroda«, uglavljena u zagrebačkoj dvorani Narodnoga doma 25. ožujka, gdje se, pod trećom točkom, traži cjelokupnost hrvatskoga kraljevstva, to jest, sjedinjenje »u svakom smislu naše« kraljevine Dalmacije sa kraljevinom hrvatskom i slavonskom, a tako i Vojne krajine i ostalih s vremenom izgubljenih dijelova.

Ova je skupština trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije bila sazvana u glavnom gradu Zagrebu od upravljajućeg odbora, koji je proučavao najzgodnije metode za dostignuće narodne stvari. Iznijela je svoje zaključke jednodušno. Ova »zahte-

[3] Ferdo Šišić, Hrvatska povijest, III, (Zagreb 1913, izd. Mat. Hrv.), 447.

vanja« imaju značajan uvod: »*Mi slavjanski narod trojedne kraljevine* želeći kao i do sada ostati i nadalje pod krunom ugarskom, s kojom su predji naši slobodnom voljom sjedinili slobodnu krunu kraljevinah Dalmacie, Hérvatske i Slavonie...« Traži se u ovoj predstavci, »buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo«, da se Jelačiću, koji je jednodušno izabran za bana, ima da preda i zapovijed nad graničnom vojskom i pravo da raspiše sabor (t. 1.); da se hrvatski državni sabor sazove najkasnije do 1. svibnja u glavni grad Zagreb (2). Traži se narodna nezavisnost, nezavisno saboru odgovorno ministarstvo, narodni jezik u školama i u unutrašnjoj i izvanjskoj upravi, sveučilište u Zagrebu, politički i duševni razvoj na slobodnom *narodnom* duhu, sloboda štampe, vjere, učenja i govora, narodno zastupstvo na temelju jednakosti bez razlike staleža, jednakost svih pred sudom i odgovornost sudaca, jednakost u teretima, oslobođenje kmetova od robote ili tlake i zatim od podaništva, narodna banka, narodna straža (garda); narodna vojska sa narodnim jezikom, a strana da izađe iz zemlje; amnestija svih političkih krivaca (poimence Nikole Tommasea); pravo udruživanja; sve časti, i duhovničke i svjetske, obnašaće samo sinovi trojedne kraljevine.[4]

Međutim su Madžari upeli iz petnih žila da kod bečkoga dvora diskreditiju Jelačića. Tako se 7. svibnja naredilo iz Beča banu, da sluša naredbe madžarskog ministarstva, jer je careva čvrsta i nepokolebljiva volja, da se očuva jedinstvo vladavine nad zemljama, koje su združene pod ugarskom krunom. Još i prije nego je u Zagreb stigao sadržaj ovog carskog pisma, Jelačić na banskoj konferenciji 8. svibnja zaključuje, da će se unaprijed pokoravati bečkom, a ne peštanskom ministarstvu. Pešta na to inscenira protiv bana kriminalan proces radi otvorene veleizdaje i zabranjuje, da se održi hrvatski zemaljski sabor, ali bez uspjeha. Jelačić otvara, dan iza svoje investiture u bansku čast, sabor, koji odmah na početku (6. lipnja) prima prijedlog Ivana Kukuljevića, da se zamoli kralj, neka banu Jelačiću podijeli i vlast nad vojskom u Dalmaciji. K tomu posebnom predstavkom na kralja zatraži sabor ujedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom. Ali Madžari sad udese, da ban bude svrgnut

[4] Štampani primjerak (iz nar. tiskare Ljudevita Gaja) u peraškom općinskom arhivu. Po ispravama ovog arhiva dâ se točno ustanoviti držanje Bokelja prema narodnom pokretu u g. 1848., specijalno prema Hrvatskoj i Crnoj Gori, a u glavnim konturama po ovom arhivu može se pratiti i unutrašnji politički život Austrije u ovoj znamenitoj godini.

sa časti (10. lipnja), našto on u svečanoj audijenciji pred carem u Innsbrucku, u prisutnosti ugarskoga ministra za izvanjske poslove Esterházyja obrani pravednost svoje stvari (19. lipnja).[5]

Uprav u ovu fazu razvoja hrvatsko-madžarskih odnosa pada snažna i značajna akcija bokeljskih općina, odnosno Bokelja obiju vjera, za sjedinjenje sa Hrvatskom.

II.

Akcija hrvatskih oblasti za sjedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom snažno zahvaća Boku Kotorsku

Hrvatsko-slavonski sabor nije se zadovoljio samo prijedlozima, odlukama i predstavkama za sjedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom. Hrvatske oblasti, županije, gradovi, upravljaju pismene pozive na razne strane u domovini; interesuju ih za to vrlo važno pitanje, e da se što prije poluči koncentracija narodnih snaga u narednoj borbi protiv Ugarske oko ujedinjenja hrvatskih zemalja i dostignuća elementarnih prava hrvatskoga naroda. I bokeljske općine primaju »mnoga pisma od strane Hervackog naroda u koima javljena je vaša želja da se današnja kraljevina Dalmatinska vašoj državi soedini«, kako se čita u prvoj stavci zajedničkog pismenog odgovora, što ga upravljaju predstavnici svih bokeljskih općina i mjesta zagrebačkom saboru nakon zajedničkog zbora i dogovora, održana u Prčanju 13. lipnja.

Nego, za Hrvate i Srbe u Boki nije bila ova ideja sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom ništa novo. Odmah nakon propasti mletačke republike (1797) javlja se ovdje taj pokret, s kojim je i sam general Rukavina, okupator Boke i ostale Dalmacije, rodom Ličanin, simpatizovao, što je uostalom i pomoglo generalu, da je mirno proveo okupaciju, ne dolazeći u zemlju u ime njemačkoga cara, jer bi se narod protiv toga bunio, nego kao Hrvat u ime kralja Ugarske, Hrvatske i Dalmacije. Dakle su povjesne uspomene vršile pri tome presudnu ulogu. Samo što pristaše ovoga sjedinjenja ne vidješe žuđenog rezultata, kako je već spomenuto, jer je bečki dvor ovakve i slične težnje Hrvata i ostalih Slavena sistematski križao. Bokeljima je trebala g. 1848. samo iskrica, pa da se ova ideja, uostalom samo malko zapretana, razbukti u plamen oduševljenja. Varnice su i došle, iz Zagreba i uopće iz Hrvatske.

[5] Bio je uspostavljen u prijašnje dostojanstvo tek 4. rujna.

Nešto obožavana ličnost bana Jelačića, nešto snažna pregnuća Hrvata, da se osamosvoje, nešto opći pokret oko buđenja narodne svijesti (ilirski preporod), a dobrim dijelom i općenito raspoloženje u Evropi, kad je svuda vrelo, da se razbuđenoj narodnoj svijesti dâ što jači izražaj, sve je to pridonijelo svoju, da su pozivi hrvatskih oblasti pali u Boki Kotorskoj na već izoranu njivu.

Akcija bana Jelačića i hrvatskog sabora bila je svestrano poduprta, odnosno pripravljena, sa svih strana Hrvatske. Županije i povlašteni gradovi kao da se natjecahu, ko će bolje i ko će prije da doprinese svoje zrno, da se braća iz cijele Dalmacije ujedine sa Hrvatskom. Hrvatska prosto salijeće pozivima i proglasima važnije dalmatinske općine, pa je na toliko urgiranje trebalo dati brz i odlučan odgovor. Ne samo isto unutrašnje osjećanje nego i politička pristojnost tražila je, da se jasno odredi držanje Boke Kotorske, koja je hrvatskim političkim krugovima stajala toliko na srcu.

Sa velike skupštine zagrebačke županije, održane u Zagrebu 22. svibnja te godine (1848) bio je upravljen »miloj jednokrvnoj braći Dalmatinima« topao poziv na sjedinjenje. Osvanula je, kaže se tu, svima narodima lijepa zora slobode, jednakosti i bratinstva. Već je iz ovoga početnoga stavka očevidno, da su se i hrvatski revolucionarci, kao i uopće svi revolucionarci prošloga vijeka, pozivali na poznato geslo francuske revolucije. Srodna braća, ističe se dalje, približuju se jedan drugomu i pružaju bratinsku desnicu obećavajući, da će stajati jedan za sve, a svi za jednoga; sveta i krepka volja složnih naroda ne da se i ne može se više nogama gaziti, jer je u slozi snaga. Dalmatinci su po krvi »i po slovinskom plemenu« najbliži i najvjerniji rod Hrvata i Slavonaca. Nekada i u političkom smislu prava braća; ali je zla sudbina razdružila braću. No krv nije voda, i zato »ostadosmo uviek Slovinci, ostadosmo dakle u duhu bratja«. Srušeni su bedemi, što ih je podigla zla sudbina; sad nam treba dobre volje, da se jedan drugomu približimo, i da se u slozi ozbiljno pobrinemo za bolju sreću našeg roda. Zatim se nabrajaju pravice, koje se uživaju u Hrvatskoj, i one, koje još treba isposlovati, ponapose sloboda trgovine, osobito pomorske, slobodan uvoz soli, i da narodni stijeg bude poštovan na svakome moru, kao što se štuju barjaci drugih slobodnih naroda. Radi se uglavnom o poznatim već zahtjevima, koji su bili nešto prije podneseni pred carski prijesto. Pozivaju se Dalmatinci na hrvatski sabor, koji će

se sastati 5. lipnja; pozvao ih je i ban Jelačić. Na sabor neka pošlju ljude učene i vrijedne, da otkriju želje i tegobe.

»Mi želimo da smo svi jednaci, niti mi od vas veći, niti vi od nas manji; a u slučaju pogibieli, da proti svakomu nepriatelju stojimo mi za vas a vi za nas, kao što je to prave bratje dužnost«. Sada je vrijeme, da se združimo, sada ili nikada. Zar da samo mi Slovinci ostanemo do vijeka razdruženi? Zar ćemo baš mi sami vazda tuđe sluge ostati, kad bismo mogli biti svoji? — Tako ovaj štampani proglas, koji nosi ručni potpis »Skupština županie zagrebačke«.

Sličan je poziv[6] upravila i skupština županije varaždinske, održana 2. svibnja i idućih dana. Tu se izrazuje želja za sjedinjenjem »duh vremena sliedeći«. Naglašuje se i ovo: »Birat ćete si sami svoje poglavare, starješine i sudie, ko što si i mi biramo; nestat će potalianštenih impiegata (= činovnika), već ćete imati svoje sinove, kojima ćete sami upravljanje vaših posala' i sudova' povjeriti. Opredjelivat ćete si sami dacie, na koliko ćete uvidjeti da Vam treba; ukinut ćete kartu bulatu,[7] žbire i sve, što Vas ugnjetava, pa ćete ko novo uskrsnuti! — Vi imate more, a mi plodnu zemlju; Vi maslinah, ulja, riba', dobra vina; mi žita, masla, drva', i liepe stoke. Vi imate mornare, a mi drvo za gradit brodove. Vama trieba što mi imamo, a Vi imate što mi triebamo. — Razdruženi bjasmo slabi, ubogi, nespodobni, sad, kad postasmo slobodni, siedinimo se, pa ćemo bit iaci, bogati i slavni po cielom svietu.«

Javilo se i iz Bakra satničko ili kapetansko vijeće, održano 22. svibnja, s posebnim pozivom na sabor i proglasom.[8] Ovaj je poziv osobito krepko stilizovan, mada su i po mislima, koje se nižu, i po načinu, kako su iznesene, svi ovi pozivi rađeni po istom kalupu. Između ostaloga proglas ističe: »Vaš krasni položaj zemljopisni, vaše junaštvo i hrabrost na oružju, vaša vieština i sàrčenost u pomorstvu čine, da mnozi za vami ginu i žele vas imati. Talijani vas zovu k sebi, Niemci mame vas u svoje krilo, a Hàrvati i Slavonci jednokàrvna vaša bratja, otvorenimi vas rukami čekaju. — Kuda ćete i kamo li vi? Hoćete li opet Talijanskoj se pridružiti,

[6] Štampan ćirilicom u narodnoj »knjigopečatnji« dra. Ljud. Gaja u Zagrebu, sa ručnim potpisom »Skupština Županie varaždinske«.

[7] Pečatana karta, služila je za javne isprave, a plaćala se skupo kao državni monopol.

[8] Tiskan je u Rijeci, u kr. gubern. tiskarni braće Karletzky. Poziv je vlastoručno potpisan od bilježnika Šepića. Nosi na izvanjskoj strani i pečat (grb) grada i kotara Bakra na latinskom jeziku.

ili ćete kao do sad pod niemačkim upravljanjem ostati? Toga vierovati nemožemo znajući dobro, da ste jur naučili: kako je biedno i kukavno s tudjim, osobito ako jest veći, a kamo li pod tudjim narodom živi. — *Što je po kàrvi i jeziku, trieba da i po dàržavi bude svezano.* Za tu svàrhu susiedi naši: Talijani i Niemci potoke kàrvi lievaju, a mi sami, kao da je prokletstvo Izrajila nad nami, da tamo amo na komade raztrešeni ostanemo? Hàrvati i Slavonci prava bratja su vam po kàrvi i jeziku, š njimi dakle dàržavno sjedinite se. Tomu sjedinjenju izvan neočekivanog vašega nehtienja neima nikakve zaprieke.« Nabrajajući hrvatske pravice, i one, koje bi sjedinjenje donijelo, proglas navlastito ističe braći Dalmatincima, Bokeljima i Dubrovčanima, kako će isključivo njihovi i hrvatski brodovi vozitì so. S veseljem se sjećaju onoga doba, kad su s Dalmatincima sačinjavali jedno političko tijelo i kad su pripadali Dalmaciji. »Vreme nas je razdružilo, ali želimo, da bi nas opet pod visokom vlastju našega skupnoga Bana spojilo.« Malo dalje: *»Brodeći po moru širokomu i sastajući se s vama u inostranih krajih i pristaništih bratinski se rukujemo i prijateljski obćimo; jer smo jedne gore list i grana istoga naroda.«* Ova misao lijepo tumači glavni momenat, zašto su Bokelji bili toliko zagrijani za sjedinjenje sa Hrvatskom: more ih je čak i u tuđem svijetu spajalo, a i inače prekomorski saobraćaj po svojoj naravi dovodi ljude u najuži dodir. — Sjedinjenje *»zahtieva od vas duh slavjanski i vlastiti vaš interes. Svi u obće, napose pako Jugoslavjani spoznavaju se danas i približuju. Svàrnite se na bratju našu u Turskoj i čuti ćete, kako oni uzdišu za slobodu i slogu bratinsku.* Uzdisaji njihovi neće, nadamo se, dugo neuslišani ostati. Oni će se osloboditi i jednokàrvnoj bratji svojoj približiti. Od onuda, bratjo, prava će vami srieća sinuti; jer tamo na skorom procvasti će obàrtnost i tàrgovina, s kojih vaše primorje najveću i neizmiernu korist càrpiti će. *Zato trieba, da se tudjinstva odrečete i duh slavjanski posluhnete, te s bratjom svojom dàržavno sjedinite se.«* I oni, Bakrani, stenju pod riječkom madžarskom upravom, ali su spremni da skrše taj teški jaram. »Bratjo, sliedite naš primier, te zabacivši licumierni i samoživni saviet ljudih nenarodnih pošljite svoje zastupnike na obći naš sabor i s jednokàrvnom svojom bratjom: Hàrvati i Slavoncima nerazdruživo se skopčajte, što no svi pravi Slavjani i drugi slobodu ljubeći narodi od vas čekaju.«[9]

[9] Ja sam podcrtao neka markantnija mjesta.

Slične ovakve pozive upraviše i magistrat i puk slobodne i kraljevske varoši Karlovca sa građanske skupštine 20. svibnja,[10] vijeće slobodnog i kraljevskog grada Požege »s uplivom izbornog općinstva i ostalog gradjanstva«, održano 20. svibnja,[11] a tako i »poglavarstvo slobodnoga i kraljevsko poveljenoga tergovišta Jastrebarskog«[12] sa svoje sjednice 18. svibnja. Ova dva zadnja su rukom pisana. Grad je Jastrebarsko, kao i mnoge druge oblasti hrvatsko-slavonske, upravio kralju posebnu molbu za sjedinjenje Dalmacije sa »milom domovinom našom hàrvatsko-slavonskom«, kako se to u ovom pozivu ističe.

III.

Crnogorski vladika Petar II. Petrović-Njegoš podupire akciju hrvatskoga bana Josipa Jelačića u Boki. — Pogranični sukobi između Crnogoraca i Bokelja likvidirani kotorskom konvencijom 11. travnja 1848.

Pridolazi k tomu i još jedna važna okolnost: energična lična intervencija vladike Rada u korist bana Jelačića. Vladika Petar II. Petrović-Njegoš (1813—1851), koji je preuzeo vladanje nad Crnom Gorom godine 1831., nakon smrti svoga strica vladike Petra I., bio je vatren privrženik Jelačićeve akcije oko prikupljanja Južnih Slavena. Genijalan pjesnik i vidovit duh, koga je mogao da izbaci crnogorski krš, jer su amo, preko boko-kotorskog primorja, lako mogli da prilaze najrazličitiji kulturni utjecaji sa zapadnih strana, pa tako, između ostaloga, i neko šire sveobuhvatno shvaćanje slavenskoga problema, Hrvatima kaono prirođeno od davnih vremena. Osim kulturnih vezivale su Crnu Goru s Bokom još i privredne veze, iako je Crnogorac još donedavna, silazeći u Kotor, išao »u svijet«. A članovi su vladalačke kuće Petrovića imali u Boki i uglednih prijatelja, osobito u Dobroti. Vladika Rade, sveslavenski nastrojen duh, orlovskim pogledom uočio je važnost momenta i zamašitost akcije velikog hrvatskog rodoljuba, pak šalje

[10] Štampani je poziv potpisao vlastoručno bilježnik Vakanović.

[11] U ime vijeća potpisao je namjesni sudac i starješine slob. kralj. grada Požege. Ima na izvanjskoj strani i voštani pečat s grbom, iz g. 1765: Sigillum regiae liberae civitatis poseganae anno 1765.

[12] Sa hrvatskim voštanim pečatom na izvanjskoj strani.

20. svibnja (po starome) »objavlenie«[13] svoje i svih Crnogoraca, i dragi pozdrav braći od obje crkve Bokeljima i Dubrovčanima: neka sve tuđinske pozive i namjere odbace na stranu, a budu *srcem i dušom privrženi svojoj narodnosti* i posvema vjerni i poslušni *Jelačiću, prvom jednoplemenom banu trojedne kraljevine*, koji je pod ćesarskom krunom. Dodaje i prijetnju, proizašlu dakako iz pjesničke duše, jer vladika nije mogao da računa na kakav ratni pothvat s Austrijom: ako se pokažu (Bokelji i Dubrovčani) nevjerni svome banu, i prime se tuđina, a svoje dobro odbace, Crnogorci će im postati zakleti neprijatelji, proliće nemilice krv izdajničku, i kuće će izdajničke u pepeo razasuti, a oni znadu, da se Crnogorci ne šale. Ali svršetak nije pjesma, nego realno gledanje na problem: Crnogorci će za Bokelje i Dubrovčane, u slučaju kakvog neprijateljskog napada, za njihovu slobodu zajedno s njima i krv proliti, ali *neka dobro paze, što će raditi.*[14]

Ovim se čini, u jednoj prikrivenoj formi, aluzija na tadašnje ratne zapletaje u Italiji, gdje je Austrija muku mučila s ustašama. Sardinska je flota mogla lako da pokuša napad na Boku i njoj blisko primorje; Austrija je tad raspolagala jednom neznatnom flotiljom. Samo što crnogorska pomoć u Boki za Austriju ne bi bila poželjna, jer bi bila lako oštetila njezin politički prestiž, a osnažila težnje Crnogoraca, kao i njihovih pristalica u samoj Boki. Zato je kotorska upravna vlast, kako će se kasnije istaći, i zatražila od vladike, da objasni onu poruku. Svakako koncentrovanje austrijskih

[13] Primjerak tiskane vladičine objave (ćirilicom) u per. arh. poslan je »poštenome obštestvu perastskome i oraovačkome i morinskome«, a stigao je 11. lipnja, dakle dva dana prije velikog prčanjskog zborovanja, o kome naprijed.

[14] Isprave, dosad spomenute, a tako i one, koje navodim dalje, pronašao sam u peraškom općinskom arhivu, u četiri sveska spisa i isprava iz g. 1848., za što zahvaljujem najusrdnije g. Tripu Nikoviću, načelniku grada Perasta, koji mi je u mome mnogogodišnjem ispitivanju ovog arhiva, kao i njegovi predšasnici sa prijašnjim općinskim upravama, ukazao najveću susretljivost i neograničeno povjerenje. Peraški općinski arhiv, bogatiji i sređeniji od drugih općinskih arhiva po Boki, važan i za kulturnu povijest Boke Kotorske kao i onaj bogata sadržaja pri okružnom sudu u Kotoru, najvažniji je od svih domaćih arhiva za političku prošlost ovoga kraja. Stim više, što je politički arhiv pri bivšem kotorskom poglavarstvu u Kotoru, sa preko 300 svezaka, bio u austrijskoj eri prenesen u Zadar (1883) i pridružen arhivu bivšeg dalmatinskog pokrajinskog namjesništva. Ovaj politički arhiv (sad pri talijanskoj prefekturi u Zadru), koji počinje već prvim godinama 14. vijeka, dakle nešto malo ranije od najstarijih svezaka kotorskog sudskog arhiva, nije uspjelo dobiti natrag, kao ni druge mnoge, na veliku štetu naše povjesne znanosti. — Lokalne isprave, na osnovu kojih sam izradio ovu studiju, nijesu još nikad bile pravo ispitane ni publikovane. Zato ih, radi njihove zanimivosti i važnosti za narodni pokret, objelodanjujem u dodatku.

vojnih snaga u Boki ove godine nije bilo upereno samo protiv eventualnog napadaja ispreko mora, nego je to bilo i zato, što se Austrija bojala kakvog iznenađenja od strane Crne Gore, iako su Bokelji zastupali mišljenje, da se ujedinjenje jugoslavenskih zemalja nema da provede stranim utjecajem.

Opće revolucionarno raspoloženje dobro je došlo pograničnim Crnogorcima, da u mutnome štogod iskoriste. A imali su ovi pljačkaški pohodi i političku pozadinu, jer je neraspoloženje prema austrijskim vlastima dobro dolazilo crnogorskoj politici, koja je težila za Bokom. Zato još g. 1847. na proljeće sprečava Austrija crnogorsku špijunažu i zabranjuje Crnogorcima prolaz kroz Boku. Vlasti se skrbe, da snabde vojskom ovaj kraj, za obranu od pljačkaških banda, koje su iz Crne Gore ugrožavale imetak i živote u bogatijim mjestima. Dobrotska općina pače traži (1847) i ratni brod za obranu.[15]

Iduće godine 1848. nastavlja se akcija Crnogoraca. Prijete se s brda, da će provaliti u bokeljski teritorij.[16] Krađe, pljačke, požari. Risan pokazuje za crgonorsku stvar osobito žive simpatije. Krivošijani živu svojim životom, i ne daju se voditi. Još godine 1800. u mjesecu prosincu odnese jedna krivošijska banda na čelu sa seoskim knezom Bogdanom Vulinovićem orahovačkim trgovcima Simu Abramoviću i Vuku Raduličiću oko 240 glava sitne stoke, dok su prolazili kroz Dvrsno iznad Risna goneći u Perast. Kad trgovci prosvjedovaše, što su tako barbarski napadnuti, mada su se smatrali sigurni, jer su i jedni i drugi podanici carevi (Austrije) i na njegovu zemljištu, otpovrne im Vulinović sa družinom, da oni ne će dozvoliti nikomu, da prolazi onuda, *i da u tome njihovu okružju oni zapovijedaju, a nisu zavisni ni od vladara ni od koga drugoga.*[17]

Shvaćanje, koje je uostalom dovelo i do kasnijih krivošijskih ustanaka u g. 1869. i 1881—1882. protiv opće vojne dužnosti, a austrijskoj su carevini poljuljali ugled u široku svijetu. Kroz vjekove na visokim planinama, daleko od svijeta, odani pastirskome životu, vođeni samo prastarim navikama, gotovo bez vlasti.

Austrija je kroz g. 1848. pojačala kopnene čete u Boki i utvrdila važnije položaje, tako, između ostalih, otočić sv. Jurja

[15] Arhiv dobrotske općine, svezak g. 1847—1849. — Na ovom mjestu izrazujem svoju zahvalnost g. kap. kom. Marku vit. Dabčeviću, dobrotskome načelniku, što mi je najspremnije dozvolio uvid u općinski arhiv.

[16] Arh. per. opć., sv. g. 1848 A.

[17] Per. opć. arh., svezak XVII.

kod Perasta; tvrđava je Španjola iznad Novoga bila popravljena. Razumije se, da je ova defenzivna akcija bila uperena ne samo protiv crnogorskih upada nego i protiv eventualnih pokušaja talijanskih ratnih brodova, da napadnu Boku i iskrcaju čete.

Međutim je okružni poglavar ili kapetan u Kotoru Eduard Grietz de Ronse svojski poradio, da se postigne sporazum s vladikom i tako otklone pogranični sporovi. Tako se obnove prijašnji odnosi i ustali mir na granici, a Crnogorci biše pripušteni na kotorski pazar preko puta Njeguši—Špiljari. Međutim dođe i do formalne konvencije u Kotoru, koju uglave i potpišu 11. travnja (30. ožujka po starom), u dva primjerka: sa crnogorske strane sam vladika, zatim senator Stevo Vukotić iz Čeva, serdar Milo sa Cetinja, perjanik Marko Špadijer i kapetani Andrija i Jagoš iz Bjelica, pa knez Joko i barjaktar Pero Filipov i kapetan Lazo Prorković i perjanik Gruica Bogdanov sa Njeguša;[18] sa austrijske okružni kapetan Grietz, zatim kotorski načelnik Mato Netović, peraški Krsto (Kristofor) Balović sa Vickom Krilovićem i Đurom Đuranovićem, risanski Mihail Ivelić s Tomom Kolumbarićem i Lesom (Aleksandrom) Paprenicom, dobrotski općinski poglavica Jozo Dabinović s Tripom Radimirom i Božom Miloševićem, pa glavar špiljarski Špiro Moškov. Dakle, sve predstavnici mjesta bližih granici, s obiju strana.

Sporazum je glasio: Ima da vlada mir i sklad između Crnogoraca i austrijskih podanika, niko nikoga ne smije da uznemiruje, a ko poremeti sklad, biće smatran neprijateljem svega pučanstva; vladika se s glavarima obvezuje, da će naknaditi sve štete, što su ih Crnogorci nanijeli austrijskim podanicima u skorašnjim napadajima; vladika je već kaznio glavne krivce, kazniće i druge, a svaki će se oštećeni austrijski podanik obratiti crnogorskoj vlasti, da mu se učini pravda; Crnogorcima je bio zabranjen prilaz na risanski pazar preko Krivošija i Ledenica, a na kotorski preko Orahovca i Dobrote radi upada kroz godine 1846. i 1847., ali okružni kapetan izrazuje nadu, da će im odsad austrijska vlada dozvoliti prilaz preko dana u Risan i u Kotor, pače im on na svoju ruku već dozvoljava počevši od 1. travnja (po star.), dok starija vlast ne odredi drukčije; za ostalo austrijsko područje imaju slobodan pristup u pogranična mjesta, a s pasošem i unutar kotorskog okružja, razumije se sa zabranom krijumčarenja; ushtjednu li Crnogorci njeguške

[18] Osim vladike, nijedan od ovih predstavnika nije znao pisati.

općine da zimi silaze na pašu u austrijsko područje, najprije će se sporazumjeti sa dotičnim općinama o naplati travarine, pak će zatim zatražiti dozvolu od okružnog ureda, a taj će im doći u susret, dok Crnogorci uzdrže mir ili ne dovedu toliku stoku u austrijsku pašu, da ugroze uzdržavanje stoke austrijskim podanicima; bude li koji Crnogorac zlostavljen od kog austrijskog organa javne sile ili i od koga drugoga, biće mu dana zakonska zadovoljština, a on se može obratiti ili preturu ili i okružnoj vlasti. Pošto je tako uspostavljen mir između Crnogoraca sa granice i austrijskih općina, oštećenih skorašnjim upadima, t. j. Risna, Perasta, Dobrote i Kotora, prisutni poglavice jedne i druge strane utjecaće na pučanstvo, da se mir ne poremeti, i da se naizmjence podupre, dok između onih općina, koje nijesu bile oštećene, i Crnogoraca vladaju odnosi kao otprije.[19]

IV.

Akcija budvanske općine za zajedničku obranu od eventualnih napadaja stranih sila

Budvanski općinari, pozvani od austrijske građanske i vojničke vlasti, da preduzmu prethodne mjere za obranu od napadaja sa strane ratujućih sila, sabraše se 30. svibnja na mjestu Sv. Toma, i tu zaključe, između ostaloga, da će se sporazumjeti oko obrane i sa svima općinama u okružju, jer snaga stoji u jedinstvu. Da se što lakše postigne sporazum, delegiraše općinskoga tajnika, općinskoga vijećnika iz Maina i jednoga iz Paštrovića, da osobno pozovu sve općine iz okružja. Prema pismenoj obavijesti budvanske općine (načelnik Ivaniš) od 2. lipnja, dostavljenoj na općinu perašku, opunomoćenici su se imali naći 2. lipnja na Rosama, da 3. obiđu kraj od Novoga do Risna, 4. od Risna do Kotora, pak potom od Kotora do Budve. Oni su se faktično i našli 4. lipnja u Perastu. Sporazum je postignut i s drugim općinama, pa je fiksiran dan — tako piše peraška općina 9. lipnja budvanskoj —, da se sazovu najugledniji predstavnici iz svakoga mjesta, da se zajednički pronađe i usvoji način, kako da se održi red za javnu sigurnost, kako to traži »naša budućnost usred sadašnje kritične političke mutljavine«.

Dok je ovako radila budvanska općina, u noći između 7. i 8. lipnja uputi se nekoliko Paštrovićana sa pet baraka pravcem

[19] U per. arh. autentična kopija ove konvencije.

prema Baru, gdje su znali, da se nalaze neke puljiške (Pulja u donjoj Italiji) barke, nasrnu na jednu jedrilicu, odvuku je u Kaštelastvu (danas Petrovac), da podijele plijen, a momčad pritvore. Na intervenciju zdravstvenog odaslanika i vojničkog zapovjednika u Kaštelastvi lađa je puštena na slobodu, ali je jedan Puljiz od Paštrovićana bio smrtno ranjen. To gusarsko djelo silno uznemiri austrijske vlasti, jer je moglo teško kompromitovati svukoliku austrijsku trgovinu, a osobito bokeljsku. Zato zatraži okružni kapetan Grietz strog postupak sa krivcima, i uputi (9. lipnja) preture i druge vlasti po Boki, neka pouče pučanstvo, da se i u sadašnjim nesuglasicama sa talijanskim vladama ne smije ometati mirno trgovanje ni s jedne ni s druge strane; povreda ovoga načela mogla bi donijeti kobne represalije; okružno će poglavarstvo, potpomognuto od velike većine bokeljskih građana, kojima je u najvišem interesu, da očuvaju mir i slobodu u pomorskoj trgovini, a, ustreba li, i vojskom, obuzdati svako nasilje i lupeštinu, što blate časno bokeljsko ime; treba i podvostručiti oprez na obali, jer se može očekivati kakva reakcija od strane Napuljaca.

Kod dobrog dijela pravoslavnog svijeta u Boki vladale su simpatije za crnogorsku stvar. Inače je akcija bana Jelačića bila općenito primljena sa razumijevanjem i kod pravoslavnih i kod katolika. Ta akcija nije bila uperena protiv habzburškog dvora, mada bečkim centralistima nije nikako bio po volji pokret za ujedinjavanjem jugoslavenskih zemalja, a još manje nastojanje, da se državi dâ federalističko uredenje. Boka je dala za austrijsku stvar i po koju krvavu žrtvu. Tako, kad je u Mlecima proglašena republika (21. ožujka), a Daniele Manin bio izabran za predsjednika i ministra vanjskih poslova, poginu tragično Peraštanin Ivan Marinović, pukovnik kapetan vašela, vitez mnogih redova, odličan poznavalac pomorskih struka, ranije učitelj austrijskog nadvojvode princa Fridrika, vrhovnog zapovjednika mornarice. Kako je po talijanskim gradovima vladao pakleni bijes protiv Austrijanaca, revolucionarci ga u mletačkom arsenalu pri ožujskom revoltu ubiju i naprosto izmrcvare.[20] — Austrijska je vlast i inače popustila ove godine od svojih metoda, pa je bokeljskim predstavnicima bilo slobodno, da izmijene misli o javnim pitanjima.

[20] Neke vijesti o M. sravni i u A. Bašića, Festa dell' anno centenario secondo della riportata vittoria XV Maggio MDCLIV dai Perastini, Trieste 1857, 16.

V.

Kotorski načelnik Mato Netović poziva bokeljske predstavnike na zajednički dogovor o sjedinjenju Boke sa Hrvatskom

Dan kasnije, nego je budvanska općina pokrenula svoju akciju za zajedničku obranu od izvanjskih napadača, upravlja (3. lipnja) kotorski načelnik Netović notu ili poziv na sve općine u Boki, da se zajednički izjave o sjedinjenju sa Hrvatskom.

Mato Netović[21] u svojoj noti ističe, kako su i kotorskoj općini i svima općinama u okružju stigli mnogi pozivi za sjedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom; pozivi sile na odgovor, ali da ovaj bude u skladu s pravim interesima Boke, valja da bude upravljen na ime svih općina, zajednički i u jednoj formi, *jer bi razlika u mišljenju u ovoj prigodi mogla donijeti vrlo žalosne posljedice*, čemu treba svakako izbjeći; prema želji mnogih općinskih poglavica, kotorska općina poziva predstavnike pojedinih općina u Kotor, za srijedu 7. lipnja, da se dogovore i odluče o odgovoru.

Bokeljske se općine i mjesta najspremnije odazovu na ovaj Netovićev poziv i uzmu stvar ozbiljno u pretres. Tako peraška općina pozove pismeno 5. lipnja orahovačkoga kneza, paroha i ostale glavare u općinsku vijećnicu u Perast za sutradan, jer »treba je velika *za korist i dobrostanje od Slovinskoga Naroda«*, da se izmijene misli i »za uglaviti *za naše bolje dobro sadašnje i unaprijeda«*.[22]

Peraška se općina izjavila spremnom za dogovor 7. lipnja, a takva je spremnost bila općenita. Nego, kako je nastupila i ona akcija budvanske općine, zajednički sastanak svih bokeljskih predstavnika bio je urečen za 13. lipanj, i to na Prčanju, u dvorištu franjevačkog samostana sv. Nikole, koje je moglo sabrati i veći broj na slobodan razgovor. Ipak nije isključeno, da se već 7. lipnja povela riječ pred kotorskom općinom, barem između glavnih općina, da se nađe osnova za odgovor hrvatskom saboru, a bio je konačno redigovan i potpisan 13. lipnja.

[21] Djed g. dra. Lava Netovića, bivšeg upravitelja kotorske gimnazije i hercegnovskog preparandija. Odvjetak vrlo ugledne pravoslavne obitelji, koja je svojom rafinovanom kulturom zapadnjačkog smjera bila potpuno srasla sa sredinom, u kojoj je živjela, tako da je Mato Netović, općenito cijenjen, postao načelnik (od god. 1845. do 1848.) grada sa katoličkom i hrvatskom većinom, iako onda još nijesu bili na snazi moderni izborni sistemi.

[22] Akt o tome a tergo karlovačkoga poziva na sjedinjenje u per. arh.

Potaknuti i izvanjskim utjecajima i, još više, unutrašnjim osjećanjem, sastaju se predstavnici bokeljskih općina i mjesta na Prčanju 13. lipnja, da tu uglave troje: 1) *odgovor hrvatskome saboru*, 2) *odgovor crnogorskome metropolitu*, i 3) *sporazum za međusobnu pomoć i obranu*. Sve troje od velike zamašitosti za shvaćanje duha, koji je tada vladao Bokom Kotorskom.

Na zborovanje pristupiše mnogi. Ispred općine kotorske njezin načelnik Mato Netović. Budvansku je općinu predstavljao načelnik D. Ivaniš, hercegnovsku načelnik Nikola Stanić, perašku načelnik Krsto (Kristofor) Matikola Balović, risansku načelnik Mihail Ivelić, dobrotsku poglavica općine Josip Dabinović, prčanjsku poglavica općine Antun Sbutega, stolivsku poglavica općine Ivo Marinović. Još su potpisali odgovor hrvatskome saboru: G. Vučković iz Grblja, G. Vušić; Stijepo Perazić, sindik Paštrovića, T. Krsta Stijepova Stanišića, sindik Maina, Niko Ivov Zec, sindik Pobora, Anto Stanišin Martinović, sindik Braića; Jovo Kaluđerović starješina, P. Andrović, sindik iz Krtola, Ivo Stegić vicesindik (zamjenik sindika) krtoljski, Špiro Barbić starješina, Stijepo Đurov Starčević iz Krtola, vicesindik; Kosto Kršanac, sindak luštički, Božo Đuranović, glavar škaljarski, Špiro Moškov, glavar špiljarski; Stanko Milović iz Krtola, općinski poglavica lepetanski, Andrija Lazarović iz župe grbaljske, Vojin Bojković, i napokon Stijepo Jokić, glavar krtoljski. Kako se po ovome vidi, bile su zastupane sve općine i sva mjesta bokeljska, koliko katolička toliko i pravoslavna, a neka i sa po više predstavnika.

VI.

Veliko zborovanje Bokelja na Prčanju 13. lipnja 1848. — Adresa hrvatskomu saboru

Da se stvar sjedinjenja sa Hrvatskom zrelo, svestrano i stvarno pretresla, pokazuje odgovor, što ga sakupljeni poglavice i predstavnici Boke Kotorske upravljaju »Slavnomu Saboru Hervacko-Slavonskomu u Zagrebu«: dokumenat, koji će trajno svjedočiti, bolje od ikakvog drugog svjedočanstva, o velikoj narodnoj svijesti i međusobnoj bratskoj solidarnosti prijašnjih bokeljskih generacija, koju nije, u najvažnijim problemima općeg interesa i narodnog dobra, mogao da ometa ni klasični kampanilizam pojedinih bokeljskih mjesta. Odgovor ujedno odaje ne samo oduševljenje

i idealno shvaćanje narodne stvari nego isto tako i uzorno realno gledanje na metode, kojima se, po njihovu sasvim ispravnom sudu, ima da vodi politika narodnog i uopće slavenskog ujedinjavanja.

Ovakav se sadržaj i duh u odgovoru ne bi nikako očekivao, kad se pročitaju prvi reci: bokeljski predstavnici smatraju odmah na početku za neophodno potrebno, pače im je to »najperva i najsvetia dužnost«, da prosvjeduju i izjave pred svijetom, da oni nijesu Dalmatinci, »no Bokezi«. Ali ovakvo izražavanje, u bokeljskom žargonu, nipošto ne znači, kao da se Bokelji ne smatraju dijelom naroda, koji nastava u Dalmaciji. Čak i geografski Boka Kotorska nije sačinjavala dio Dalmacije samo u starije rimsko i potom bizantsko doba. Naziv se Dalmacije za ove krajeve susreće i u kasnijoj nemanjićkoj eri. Pače i u mletačko doba, barem još 16. vijeka, Dalmacija svršava kod Bara, mada je mletačka republika s vremenom od Boke i susjednih svojih arbanaških posjeda sačinila zasebnu upravnu oblast pod nazivom »Mletačka Arbanija« (Albania Veneta), kojoj je ipak stajao na čelu kao glavni administrator opći providur dalmatinski, nazivan stoga »općim providurom Dalmacije i Arbanije«, sa sjedištem u Zadru, i to usprkos tome, što je Boku od ostale Dalmacije odsijecao teritorij nezavisne dubrovačke republike. Praktični trgovci i pomorci, oni to zato naglašuju, da u tome važnome času, kad počinju ozbiljno pretresati pitanje svoga sjedinjenja sa Hrvatskom, što jače istaknu svoj omiljeli princip autonomije, političke i privredne, da dakle izvuku ipak i neku korist za sebe, jer im sjedinjenje nema donijeti ni političko ni ekonomsko pogoršanje situacije. Pa upravo stoga, na kraju pisma, očekuju od hrvatskog naroda »skori otvjet s tiem dodatkom, da bismo od vas radi znati, pod koiem usloviem vi biste nas u vaše sodružestvo primili«. Ovaj je autonomistički princip, poduprt kampanilističkim težnjama i privrednim egoizmom, uvjetovao palagano formiranje bokeljskih općina kao autonomnih administrativnih jedinica. Ali se zato oni služe ovim principom autonomizma ili, realnije rečeno, samoodređenja, i kad se Austriji priklanjaju, i uopće pri svim izmjenama političkih vladavina napoleonskoga doba, uvijek se oslanjajući na povjesnu činjenicu, da nije ni mletačka republika g. 1420. oružjem osvojila ili zauzela Kotor, nego je sam grad, svojom inicijativom, a potaknut kaotičkom situacijom u zaleđu, u nekoliko navrata zaprosio sjenu sv. Marka.

Bokelji se, nakon ove izjave, ograđuju, zašto su zakasnili da odgovore na pisma: jer, vele, zbog različnih događaja nijesu mogli upitati narodni duh i narodno mnijenje; međutim su se danas (13. lipnja) u dobar čas sakupili kao pravi poslanici naroda bokokotorskoga, da »jedinokupno« pošalju odgovor. Ne smije smetati ovaj naziv »narod«: iz toga naime opet diže glavu onaj autonomistički princip, a u drugu ruku u starijoj mletačkoj eri »narod« znači naprosto i pučanstvo jednog mjesta, koje po svome autonomnom uređenju, uvriježenim običajima i tradicijama, sačinjava zaokruženu cjelinu [23]

Zatim nastavljaju: bez sumnje toliko kraljevina dalmatinska, koliko njoj zasad skopčano okružje bokokotorsko pripada po položaju, po historiji, po jeziku i po plemenu većeg broja slavenskojsrpskoj narodnosti; kad bi nadstojeći događaji do toga koračili, da se države slaveno-srpske, *to jest jugo-slavenske, u jedno sajedine* pod cesarskim štitom, *bez upliva nikakve tuđe narodnosti*, kao na primjer *talijanske, madžarske, njemačke* i tako dalje, bez sumnje Boka Kotorska ne će biti protivna, da se ispuni hrvatska želja, »što se soedinjenia našega tiče«. Što za Bokelje znači izraz »slavenosrpski«, koji se i inače bio udomaćio u literaturi ovoga vremena, to oni sami tumače. »Slavenosrpski« znači isto, što i »jugoslavenski«. Na samu se terminologiju nije mnogo pazilo, tako da Bokelji i samu Hrvatsku smatraju za »slavenosrpsku« ili »jugoslavensku« državu, jer je plemenska zategnutost tek u kasnije doba poprimila akutnu formu, a Srbi su u hrvatskim stranama i vojnu akciju bana Jelačića protiv Madžara poduprli jednakim zanosom kao i Hrvati.[24]

---

[23] Tako »la nazione perastina« = peraški svijet, pučanstvo, stanovništvo. Pa i danas se kaže »narod« u ovom užem smislu.

[24] Tako je odsjek financijalnih poslova državnog banskog vijeća upravio 8. kolovoza 1848. (prema njemačkom poštanskom žigu iz Zagreba, još očuvanom na izvanjskoj strani, gdje je i voštani pečat sa grbom trojedne kraljevine i natpisom »Dàržavni Odsiek Financiah«) štampani proglas ćirilicom i ujedno sabirni arak za »potrebe i izbavljenje domovine«. Primjerak u per. opć. arhivu upućen je »velečastnoj općini pravoslavnoj« u Perast, sigurno računajući na pravoslavnu crkvenu općinu. To je međutim politička općina primila i objavila. Upravljajući je odbor bio na to ovlašten od hrvatskog sabora, a zaključio je »uzdajući se u domoljublje domorodaca« 23. lipnja, da se otvori sabiranje ne samo u gotovu novcu, u zlatu ili srebru, nego u svačemu, što je potrebno obrani domovine, kao u oružju ili hrani za ljude i konje, da se sve to položi na žrtvenik domovine. Poziv je vrlo topao i zanosno je sastavljen. Domovina je u velikoj pogibli; sa više strana kupe se čete neprijatelja, pa mogu svaki dan provaliti u zemlju i opustošiti je; zato je potrebno, da se osigura. Genij će našega slavjanskoga na-

Svaki pokus, da se iz ovakve terminologije izvuku skrajne konsekvencije u vidu plemenske ili narodne orijentacije, razbio bi se o elementarne zahtjeve povjesne objektivnosti. Još u ovo doba nijesu bili u Slavena raščišćeni ovakvi etnički pojmovi. Tako i sam veliki učenjak Pavao Josip Šafařik razlikuje Slavosrbe grčkog obreda i katoličke Slavosrbe, a među ove pribraja Dalmatince, Bosance i Slavonce, dok su mu Hrvati opet nešto napose (1826), razlikujući prema tome Hrvate od Srba ne po vjeri, nego po dijalektu i pismu (ćirilici — latinici). Pače Šafařiku je osnovna misao, da su Slaveni starosjedioci u Evropi, pače da su i Iliri i Tračani također Slaveni, obnavljajući u tome slična starija mišljenja i ideologije (Kačić, komu je i Aleksandar Veliki Slaven). Makar kako ovaj termin »slavenosrpski« nezgrapno zvučio svojim izvanjskim oblikom, ima ipak zdravu srčiku: misao ili tendenciju ujedinjavanja Južnih Slavena, osobito u duhovnom pogledu. To tim jasnije, što je ovaj termin Bokeljima sinonim za naziv »jugoslavenski«. Svakako je ova bokeljska adresa jedan od starijih dokumenata, gdje dolazi termin »jugoslavenski«, mnogo prije klasične ere jugoslavenstva (Rački, Strossmayer). Pače mu se daje i tumačenje. Po shvaćanju Bokelja ovaj naziv obuhvaća razne zemlje Južnih Slavena. Bokelji su do skrajnih granica federalisti, kako će se odmah vidjeti.

Bokelji su za jedinstvo, odnosno za ujedinjenje sa Hrvatskom. U načelu su oduševljeni za to. Ali na način provedbe ili metode gledaju sasvim realno, i iznose vrlo praktične primjedbe, makar da sve nije imalo dovoljno osnova. Oni za to traže troje: 1) *na ujedinjenje ne smije da utječe nikakva tuđa narodnost,* kao talijanska, madžarska ili njemačka, ili i koja druga; 2) to, što su Hrvati danas (g. 1848.) podložni ugarskoj kruni, ne dopušta, da oni (Bokelji) žrtvuju nezavisnost svoje narodnosti, pripoznatu *u novom ustavu austrijskog carstva;* 3) *ujedinjenje se jugoslavenskih država ima provesti na podlozi federacije.*

Što se tiče prvog uvjeta, zahtjev sadržava vrlo zdravu misao: ujedinjenje se ne smije da dostigne tuđom pomoću, a najmanje putem talijanske, madžarske, njemačke narodnosti. Za takvo formuliranje ove zasade Bokeljima je pomoglo bez sumnje staro

roda po veličini darova računati i rodoljublje i »vjerojatnost bližnje budućnosti naše«. Potpisan je predsjednik odbora Mirko Lentulaj. Iako se Madžari ne spominju, proglas je u prvom redu bio uperen protiv njih.

vjekovno iskustvo sa Venecijom; a ni tadanja Italija, makar prodahnuta revolucionarnim duhom i bojovno raspoložena prema Austriji, nije za hrvatske i uopće slavenske težnje pokazivala mnogo shvaćanja, nastojeći oko svog vlastitog oslobođenja i ujedinjenja. Hrvati su opet s Madžarima imali loša iskustva, pa je upravo hrvatski pokret pod Jelačićem došao baš te godine (1848.) i u oružan sukob sa Košutovom velikougarskom ideologijom. Ali zato ni oslanjanje Jelačića i Hrvata na bečki dvor, dakle, na kraju kraja, na njemačku narodnost, nije bilo dobro za postignuće konačnog narodnog cilja, što je i skora budućnost posvjedočila. Bokeljski su prvaci pokazali, u ovom pitanju, zamjernu dalekovidnost i duboko poznavanje političkih prilika, u kojima su se tada nalazili Hrvati i ostali Slaveni.

Drugi uvjet, da ne će da žrtvuju slobodu svoje narodnosti, oslanjao se na *novi ustav austrijskoga carstva od 25. travnja 1848.*, koji je bio skrojen pod pritiskom ideja i događaja u revolucionarnoj godini, po uzoru belgijske i djelomično badenske karte, a predviđao je ministarsku odgovornost, parlamenat (Reichstag) i pokrajinske staleže. Ali mu prva zasada naglašuje, kako skupne austrijskoj carevini pripadajuće zemlje sačinjavaju jednu nedjeljivu ustavnu monarhiju. Sve se ostalo odnosilo samo na izvanugarske zemlje. Dakle ustav, koji nije nikako odgovarao strukturi carevine, pa je zato u svome zametku bio osuđen na smrt. U parlamentu, koji se prvi put sastao 22. srpnja 1848., prevladavali su Slaveni. Ovaj ustav ne valja miješati *s oktroiranim ustavom austrijskoga carstva od 4. ožujka 1849.* (car Franjo Josip I.), koji opet stoji pod centralističkim diktatom: organizuje naime sve zemlje, ne izuzevši ni Ugarsku, kao krunovine nedjeljive nasljedne monarhije, gdje je predviđeno privredno jedinstvo, jedno carinsko i trgovačko područje; ugarski je ustav imao ostati na snazi, ukoliko ne bi došao u opreku s ustavom carevine i s osnovnim načelom narodnosne jednakopravnosti. Mora da je ustav iz g. 1848. oduševio Bokelje, kad smatraju svoj položaj povoljnijim od onoga u Hrvatskoj,[25] premda

[25] Budvanska je općina dala inicijativu, da se zajednički pretrese i pitanje zastupstva Boke Kot. u bečkome parlamentu. Po ustavu naime bio je predviđen na okružje od 50 hiljada stanovnika jedan zastupnik; tako je Boka, ne imajući toliko stanovništva, bila priaružena Dubrovniku. Ni Kotor kao grad nije imao svoga zastupnika. Ali nije poznato, da se i to pitanje raspravljalo na prčanjskome skupu. Lako je moguće, da i radi obzira na delikatnost pitanja nije ostalo ništa u aktima.

Hrvati imaju i svoj sabor i mnoge znatne pravice, pa su i mnogo žilavosti i stvarna uspjeha pokazali protiv madžarizacije. Pače pri kraju svog odgovora ovako pišu: »... ako države Hervacka i Slavonska žele i mogu s nama u sodružestvo doći, pod ustavom 25. aprila ove godine, da s nama ujedno u novomu kostitucionalnomu životu uđu, okružie ovo ništa radostnie zahtievati ne može.«

Ovo je pitanje ustava ili konstitucije po svojoj srži bilo povezano sa drugim važnim problemom: centralizma ili federalizma. Zato se u ovo doba vodi žučna borba između federalista, pristaša pune slobode i jednakog prava za sve narodnosti u carevini, i centralista, pristaša njemačke, odnosno bečke, hegemonije. Već je spomenuto, kako je i sam Košut sa svoje strane tražio za Ugarsku puno pravo, ali ga slavenskim narodnostima nije priznavao. Federalistička je ideologija mogla naći hrane ne samo u slobodarskim težnjama austrijskih naroda, slavenskih ponapose, nego i u nakani frankfurtskih političara, koji su se zanosili mišlju, da se Austrija utjelovi Njemačkoj. Ovomu su se dakako i austrijski Slaveni usprotivili (Palacký).[26] Pače je težnja za očuvanjem regionalne individualnosti izbila tako snažno, da je, na primjer, ometala ujedinjenje zemalja krune sv. Vaclava, za kojim su čeznuli češki rodoljubi (Národní Výbor), jer protiv toga prosvjedovahu Šleska i Moravska. Bokelji, patrioti i realni političari, stavljaju se na bazu federacije (treći uvjet), smatrajući je za jedinu zdravu osnovicu uređenja habzburške države. Njihovi predstavnici »jedinokupno«, bez oklijevanja, odlučno i jasno ističu ovaj federalistički princip, stim prije, što bi preudezba austrijske carevine na ovoj podlozi preokrenula državu u *slavensko carstvo.* Oni to naglašuju ovako: *»Kad svaka jugoslavenska država pravilnim putem postane samostalna bez tudeg upliva, kad se zbude ono što svi želimo* to jest *osnova Slavenskog Carstva* pod Cesarskim Štitom, kad unaiposle *jednaka prava budu slobodna među rečenima državama ugovorena i postavljena,* okružie bokokotorsko od svoe strane *radosno će sebe u tomu sojuzu pripisati.«* Bokeljima je dakako ovaj federalistički pokret kao starim autonomistima dobro došao. Između redaka se može čitati čak i težnja, da i okružje bokokotorsko pristupi tome

[26] Pred frankfurtskim odborom pedesetorice branio je ovaj uvaženi češki povjesnik svjetski poziv Austrije, i izrekao poznatu riječ, koja se često netočno navodi: »Doista, da ne postoji austrijsko carstvo već davno, trebalo bi se u interesu Evrope, u interesu čovječanstva, požuriti da se stvori.« Navod crpim iz već spomenutog njemačkog djela, IV, 365.

savezu kao *zaseban član*. Bez klauzule »pod cesarskim štitom« nije zaonda bilo moguće zamišljati ovu osnovu slavenskog carstva.[27] To stim manje, što se i ruski car Nikola I., koji je pače iduće godine 1849. odaslao jaku vojsku pod maršalom knezom Paskijevićem Erivanskim u pomoć Franu Josipu, da se uspješnije uguši madžarski ustanak, u svome manifestu od 4. travnja 1848. narodima svoje carevine oborio na »revolucionarnu kugu«, što je zahvatila Evropu, i navijestio joj borbu. Svakako su bokeljski predstavnici u par riječi sasvim točno formulirali srčiku federativne ideologije.

Ovaj je odgovor bio napisan ćirilicom, a potpisan je talijanski, što nije čudo, jer je austrijska uprava u ovo doba, i još mnogo kasnije, nametala Dalmaciji talijanski jezik,[28] podržavajući tako u životu autonomističku ideju protiv aneksionista, koji su

---

[27] Sravni sličnu klauzulu u svibanjskoj deklaraciji jugoslavenskoga kluba u carevinskome vijeću u Beču (30. V. 1917.).

[28] Austrijsko je ministarstvo za javnu nastavu 2. rujna te godine (1848) odredilo, da se u pučkim školama, u koje spadaju i tri razreda viših škola, poučava u materinskome jeziku. Međutim dr. Petranović i Stjepan Ivićević, dalmatinski zastupnici na carevinskom saboru, zatraže od ministarstva, da se u svakoj važnijoj župi (tada se svećenstvo skrbilo za školovanje) održavaju isključivo »ilirske« škole o državnom trošku; da se osnuju dva seminara za pripravu učitelja u Splitu i u Dubrovniku, jer nema učitelja vještih ilirskome jeziku; da se prevedu školske knjige; da se zemaljski jezik uvede kao obavezan u zadarski licej, u tri gimnazije, i u treći razred glavnih pučkih škola u primorskim gradovima, eda se tako olakša prijelaz iz trivijalnih škola u više zavode; da se u višim zavodima, poslije nekog vremena, svi predmeti poučavaju ilirskim jezikom. Malo po tom i neki stanovnici Zadra zatraže, da se u pučke škole u Dalmaciji uvede što prije narodni slavenski jezik, i da se u pokrajinskim ginmazijama ustanovi stolica za ilirski jezik i književnost staru i novu. Ministarstvo je bilo mišljenja, da pučke škole ima održavati općina, a država će pomoći za slučaj potrebe. Već je g. 1843. bila ustanovljena komisija za prijevod školskih knjiga. Vlada je i drugim zahtjevima posvetila pažnju. Ali u studenome te godine (1848) zatraže dalmatinski poslanici Ivan Josip Filippi, de Michieli Vitturi, Grabovac, Radimilli, Petrović i Andrović od ministarstva, da se za dalmatinske škole proglasi obaveznom »slavenska« pouka, ali da se slavenski jezik ne nadomjesti odmah u javnim poslovima i u školama, jer bi ta mjera, po njihovu mišljenju, bila prenagla i vrlo štetna. Zadarsko je namjesništvo zatražilo mišljenje i suradnju općina u svim ovim pitanjima. Peraška je općina pledirala za narodni jezik u školama, ali da se ne uvede odmah u javne poslove, jer za to treba vremena, da se postigne svrha za korist pučanstva. Isprave u per. arh., svez. g. 1848. Trebalo je dakako odgojiti sposobne činovnike. — Međutim je talijanski jezik tako vladao službenim krugovima u Dalmaciji, da je austrijska vlast g. 1869. razaslala općinama zakon o općoj vojnoj dužnosti (5. prosinca 1868.), radi koga je i došlo do krivošijskog ustanka, na talijanskom jeziku: Sunto della legge militare del 5 Dicembre 1868 e di essa esecuzione — guida indispensabile pei capocomuni ecc. delle provincie italiane dello stato austriaco (Trento 1869). Primjerak u per. opć. arh., svezak dokum. g. 1868—1869. Dakle se Dalmacija ubrajala u »talijanske pokrajine austrijske države«.

tražili sjedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom. Ali već sam sadržaj ovoga pisma hrvatskom saboru najbolje svjedoči, da ova italijanizacija nije pogodila narodnu dušu, kao ni prethodni vjekovi mletačkog vladanja.

Akcija je dakle hrvatskog sabora urodila u Boki najboljim rezultatom. Zanos za ideju sjedinjenja Dalmacije bio je u Hrvatskoj tolik, da je i u dalekoj Boki probujao obilatim rodom, pa Bokelji iznose »na pozive Hervackog Naroda« ovakvu predstavku »ostajući bratinskim privrženijem«.

Odgovor bokeljskih prvaka nosi potpise iz Kotora. Ali kako se zborovalo na Prčanju, to je sigurno signatura »Kotor (Cattaro)« odatle, što je Kotor prvo mjesto i prva općina u zalivu, pa je zato i potpisan kao prvi kotorski načelnik M. Netović odmah nakon oznake mjesta i nadnevka. Kotor je dao i inicijativu za tu adresu. Da je to tako, razabira se i iz odgovora vladici Radu, što mu ga istoga dana, 13. lipnja (1. po starome) upućuje »skupština naroda Boko-kotorskoga«. Ovaj je odgovor crnogorskome vladaocu datiran i potpisan na Prčanju (Perčanj), sigurno zato, što nije onako strogo služben kao onaj hrvatskome saboru, a u tome se pismu još i ovo napominje: »Po(d) današnjom datom pišemo narodnomu saboru u Zagrebu...«

VII.

Odgovor Petru II. Petroviću-Njegošu. — Bratska nagodba bokeljskih općina za međusobnu pomoć

U odgovoru vladici bokeljski predstavnici najprije potvrđuju primitak pisma od 20. svibnja, »u koemu nas prinuđavate da se banu od troedne kraljevine združimo«. Zatim naglašuju, kako pišu »narodnomu saboru« u Zagrebu, da nemaju nikakvu protivnost, da se sjedine sa svim državama slavenosrpskim, kad one postanu samostalne i bez tudeg utjecaja pod cesarskom krunom; zahvaljuju mu na ime svega naroda, što im obećava pomoć »protiv svakog *inostranog* napadenija«; nadaju se tvrdo, da će im on poznatim svojim rodoljubljem bratinski priskočiti, javi li se potreba. — Svakako iz pisma izbijaju koliko dobre veze s vladikom, toliko i usrdna vladičina suradnja sa hrvatskim banom u narodnoj stvari. Vladika je pače ponudio (1848) Jelačiću, poslavši mu dva svoja senatora, 10.000 Crnogoraca, da pomogne stvar austrijskog cara. Ban odbije

ponudu, jer po njegovu sudu nije nijedan Crnogorac smio da sudjeluje u građanskom ratu, koji je razdirao madžarsku domovinu.[29] Ali je zato Petar II. iduće godine uglavio sa Srbijom tajni ugovor za oslobođenje Bosne i Hercegovine ispod turskog jarma.

Nego, onaj štampani proglas vladičin uznemiri austrijsku političku vlast, koja nije mogla imati pouzdanja u ovo miješanje crnogorskoga vladike u unutrašnju austrijsku politiku. Zato je okružni kapetan ili poglavar Grietz zatražio razjašnjenje od vladike. Ovaj je uvjeravao Grietza, da su onom proglasu dale povoda jedino vijesti, koje su mu neprestano stizavale, da bi se Bokelji htjeli predati kojoj talijanskoj vladi; proglas je, po isticanju vladičinu, u suglasju s uvjeravanjima, koja je on davao Grietzu, kad se tu skoro nalazio u Kotoru; bila mu je namjera, da se zagrozi samo onoj stranci u Boki Kotorskoj i u Dubrovniku, koja bi htjela da se otme ispod carske krune; mislio je, da će i samome Grietzu učiniti po volji onim proglasom, jer je ovaj proizašao iz onih osjećaja, što ih je on uvijek gojio za austrijsku vladu, a ne će se pokolebati u nijednoj prilici, kako je i njemu (Grietzu) dosad poznato.

Vladičin je odgovor bio spretan i lukav. Ali ga oprovrgava prčanjsko zborovanje, kao i ideje, što tu izbiše na svijetlo. Petar II. nije u Boki podupro austrijsku stvar, iako jest hrvatsku.

Grietz je ipak obavijestio (14. lipnja) bokeljske općine preko općine kotorske i bokeljskih pretura o vladičinu odgovoru, da uvide, kako Crnogorci ne misle na nasilja nad vjernim austrijskim podanicima. Odgovorio je vladici: zahvalio mu je za realne osjećaje, i dodao, da među Bokeljima nema izdajica zakonitoga vladara.

Još su i treći zadatak ovršili bokeljski prvaci na prčanjskom zborovanju: svi pročelnici sklapaju bratsku pogodbu »naroda Boke Kotorske« o međusobnoj pomoći i obrani. Takve su pogodbe i savezi za obranu bili u Boki poznati od najstarijih vremena.[30] Za svaki slučaj Bokelji hoće da budu spremni u toj burnoj godini protiv svakog iznenađenja sa strane i u kući. Obaveza na međusobnu pomoć predviđena je taksativno u ovim slučajevima: 1. ako ko u ovim mutnim vremenima pobuni kakav dio naroda, da opasno

[29] Dr. Vladan Đorđević, Crna Gora i Austrija 1814—1894. Beograd 1924, izd. Srp. kr. akad., 49.

[30] Opširno sam o tome pisao u još nepubliciranom djelu »Razvoj i ustroj peraške općine«.

radi na štetu općeg mira; 2. ako u kom drugom slučaju nastane nemir u kome kraju okružja; 3. ako ko pokuša da dirne *u opću nezavisnost*. Ovu pogodbu potpisaše osim već poznatih načelnika, poglavica, starješina i sindika, još i glavar lastovski (nepismen) i Đuro Tripa Petkovića, glavar tivatski.[31] Ova pogodba označuje Prčanj za mjesto, gdje je bila odlučena, sa nadnevkom 13. lipnja. Samo je ta oznaka, slično kao i pri adresi hrvatskome saboru, pridana talijanskim jezikom uz tekst pisan ćirilicom, a tako i potpisi.

U shvaćanju ovih javnih pitanja vladala je uzorna solidarnost, pa nije niko ni odgovarao ni pregovarao sam na svoju ruku, kako se može razabrati i iz napomena peraške općinske uprave a tergo već poznatih hrvatskih poziva. Bokelji su se i inače kroz ovu burnu godinu sastajali na raznim mjestima i dogovarali. Tako se sva općina grbaljska skupila na Bobovišta u dno Solila krajem srpnja (po starome), na staro mjesto zborovanja, pa poziva i druge općine, da dođu na stanak ili na skup. Ali je sastanak svih općina bio urečen 11. kolovoza u Bijeloj u hercegnovskome kotaru, da se raspravi, kako da se održi mir i red u tadašnjem političkom metežu.[32]

VIII.

Grbaljski revolt likvidiran kotorskim protokolom 18. listopada 1848.

Kad je u pitanju održanje reda i mira između pojedinih mjesta, poziva se i politička vlast na odluke bokeljske skupštine na Prčanju.

Svakako najjače je revolucionarno vrijenje izbilo u Grblju, dok nije prešlo i u otvoren revolt. Vlast zabranjuje Grbljanima prolaz izvan Grblja.[33] Počevši naime od proljeća otpor je prema vlasti u Grblju uzeo maha. Seljaci otkazuju posluh redovitim vlastima i ne će da plaćaju porez. Uskraćuju slobodu prolaza preko svoga područja vojničkim jedinicama, poštarima, državnim činovnicima i drugim prolaznicima. Pače odvoje se od Kotora i u sudovanju i zasnuju posebne narodne sudove, koji su sebi prisvojili kompetenciju u građanskim i u kaznenim stvarima. Ali su takve

[31] Autentične kopije odgovora hrv. saboru i crnog. vladici, kao i ove bratske pogodbe, u per. opć. arh., u spom. svesku, odn. svescima.

[32] Peraška je općina poslala na taj sastanak svoga tajnika Zakariju Banića i uglednike Josipa Šilopija i Tripa Čorka.

[33] Per. arh., svez. g. 1848 C.

anomalije izbile i drugdje po Boki: neposluh i otpor prema vlasti, i samovoljno uredovanje narodnih sudova, koji se nemaju istovetiti sa pomirbenim sudovima (dobrih ljudi), kakvi su bili u Boki u praksi od starih vremena. Austrija je dakako ovakve narodne sudove smatrala za abuzivne i oprečne načelima svoga zakonodavstva.

Okružni je poglavar Grietz upravio Grbljanima nekoliko poziva, da se pokore, ali uzalud. Osobito je bio značajan njegov poziv od 11. srpnja (br. 363). Napokon dođe i do oružanog revolta (26. i 27. rujna). Grietz se naime priključi austrijskoj vojnoj ekspediciji, koja je zašla u Grbalj 26. rujna. U namjeri, da se izbjegne sukobu, poglavar pozove preda se glavare, da im objasni svrhu ekspedicije. Ali se oni ne odazovu, nego se seljaci skupa s Crnogorcima, koji im priskoče u pomoć, odupru oružjem u ruci.

Napokon dođe do sporazuma između pobunjenika i predstavnika vlasti. U Kotor je u ovu svrhu bio stigao u izvanrednoj misiji barun Blaž pl. Ghetaldi, vladin savjetnik i carski komornik, koji je poznavao i narodni jezik; bio je opunomoćen od pokrajinskog namjesnika barona pl. Turszkog. 18. listopada 1848. sastanu se predstavnici četiriju grbaljskih knežija, Bojkovića, Ljubanovića, Lazarevića i Tujkovića, koje čine političku općinu Grbalj, u zgradi vojnog građevinskog ureda na kotorskoj obali (sada carinarnica) sa Ghetaldijem. Bili su prisutni, po njegovu pozivu, još i ovi: prvi okružni povjerenik Stjepan Doimi, politički pretur u Kotoru Ivan Tvrtko (Tvartko), vršilac dužnosti teritorijalnog pukovnika Andrija Lizza, kotorski načelnik Mato Netović, general-major brigadir i zapovjednik tvrđave u Dubrovniku Vilim kavalir Reiche, i zastavnik vašela Antun Đurović kao »ilirski« tumač. Već 8. listopada vodili su se razgovori između general-majora i nekih glavara knežija Tujkovićeve i Ljubanovićeve. Nastavilo se 11., između Ghetaldija i generala i jednog većeg broja Grbljana, naime svih glavara četiriju knežija i drugih težaka, ne bi li se našao put mirnoj likvidaciji nemira i uspostavi reda. Napokon se 18. uglavio i pismeni sporazum. Grbaljski glavari i starješine na ime svoje i svojih težaka zatraže oprost, obećaju poslušnost zakonima, i zamole, da im se pročitaju i protumače uslovi, koje im je pismenim putem dostavio general. Grbljani su se opravdavali, da su narodne sudove zato ustanovili, jer ne mogu izdržati troškove oko sudovanja (marke) i odvjetnika; pa i drugdje su se u kotorskom okružju ustanovili, a da ih nijesu ustanovili, bili bi nastali još gori neredi. Na

nerede su ih podraživala i poticanja izvana, i primjer drugih mjesta u pokrajini i u austrijskoj carevini. Porezi ih silno terete, a najviše paušalna desetina. K tome su nadošle, uz i onako mršavo ekonomsko stanje, i nasilne ovrhe kroz g. 1847. Mole amnestiju za svoje krivce od 15. ožujka dotad (18. listopada). Njihovo je neznanje bilo *zavedeno i poticajima okružnih pisama iz Hrvatske, kao i nagovorima i prijetnjama susjedne Crne Gore,* dok su začetnici nemira po ostaloj Boki ostali nekažnjeni. — Ghetaldi odredi, da se raspuštaju narodni sudovi; samo će moći da za likvidaciju građanskih sporova posreduju mirovni suci (arbitri) formalnim kompromisom između stranaka. Za glavare im treba potvrda vlasti. Nastoji se sa strane kotorske općine, da se obustavi isplata kućarine i desetine, dok se ne poprave prilike. On (Ghetaldi) međutim, do daljih odredaba viših vlasti, prema svojim ovlaštenjima obustavlja dalje utjerivanje poreza i izvršne mjere. Dostaviće njihovu prošnju za amnestiju višim vlastima; on će sa svoje strane preporučiti i obustavu preliminarnih procedura protiv krivaca. Diže zabranu pristupa u Kotor i na kotorski pazar i drugamo po okružju, koja je dosad bila na snazi. A oni će znati cijeniti ovu blagohotnost podlažući se zakonima i naredbama vlasti: tako će opravdati naziv vjernih podanika carevih, »kako se oni hvale da će biti uvijek u buduće«.

Ovaj je zapisnik napisan u trostrukom originalu na talijanskom i »ilirskom« jeziku. Potpisaše s austrijske strane već spomenuti funkcionari, a sa grbaljske glavari Voj. Bojković, Andrija Lazarević, Filip Tujković i Điko Mazarak (nijedan od ovih nije znao pisati). Još pridodaše svoje potpise: prisjednik hercegnovske općine Mirković, prvi prisjednik dobrotske Božo Milošević, poglavica prčanjske općine Ludovik Đurović, peraški načelnik Balović, risanski Ivelić, predstavnik Budve A. Anzulović, sindak luštički Ivo Mašević, za paštrovsku općinu Ivo Gregović. Svjedočili su na križeve Spiridion Grati i Niko Kosovac.[34]

IX.

Dalje držanje Bokelja prema narodnome pokretu

Nego, od sjedinjenja sa Hrvatskom ne bi ništa, ni sad ni kasnije, sve do konačne propasti podunavske monarhije (1918).

[34] Talijanski primjerak (autentična kopija) u per. opć. arh., u svez. g. 1849.

Pošto je na jesen g. 1849. bio ugušen madžarski ustanak, pomoću Rusa i Hrvata, a Košut pobjegao na tursko tlo sakrivši na granici, na brdu Alionu kraj Stare Oršove, ugarsku krunu i krunske insignije, Hrvati su očekivali iz Beča naplatu za svoje držanje. Ali uzalud, jer se Beč zadovoljio samo jednom pismenom izjavom zahvalnosti (7. travnja 1850.), gdje se doduše spominje i priključenje Dalmacije Hrvatskoj. To se pitanje, istina, nije ignoriralo ni u oktroiranom ožujačkom ustavu iz g. 1849. Ali, kad se bečki dvor osjetio siguran, ukine ovaj ustav kraljevim (Frano Josip I. stupio na prijesto 2. prosinca 1848.) patentom 31. prosinca 1851. i zavede krut apsolutizam sa centralizmom, poznat pod imenom Bachova apsolutizma, koji u cijeloj državi priguši svaku slobodu, dok nije, povodom austrijskih neuspjeha u Italiji (poraz kod Solferina 24. lipnja 1859.), listopadskom diplomom cara i kralja Frana Josipa g. 1860. ustav povraćen.

Međutim su Bokelji iz cijele Boke zanosno dočekali bana Jelačića, kad je na jesen g. 1849. došao u Kotor, kao predstavnika velikog narodnog pokreta, a osobito ideje sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom. Adresa, puna odanosti, koju mu je poklonila tom prilikom dobrotska općina, ističe hrvatsko porijeklo i junaštvo Jelačićevo, i bratske veze, što spajaju Boku s narodom Hrvatske i Slavonije. U toj epohi nose bokeljski brodovi ime Jelačićevo iz počasti i u dokaz solidarnosti.[35] Narodni je zanos ujedinio u ovo doba Bokelje obiju vjera u jednoj misli. I dalje, od godine 1860. pa naprijed, Bokelji se zanose za ovom idejom — simbol joj je hrvatska trobojka na bokeljskim brodovima — sve do u najnovije doba. Između mnogih uglednih Bokelja, koji su u eri narodnog preporoda stekli ime, ističu se ovi: Luka Tripković, braća dr. Kosto († 1903) i Đuro Vojnovići, Pavo Kamenarović. Stefan Ljubiša († 1878), književnik, bokeljski Srbin, koji se još od g. 1861. borio za ideju sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom, te se g. 1870. zaklinjao na svoje krsno ime (sv. Dmitar), da će na sve moguće načine nastojati oko ovog sjedinjenja, podigao je protiv sebe počevši od g. 1873. mnoge prigovore od strane narodnih ljudi, dok nije g. 1877. otvoreno ustao u dalmatinskome saboru protiv sjedinjenja tvrdeći,

[35] Adresu sam uzalud tražio u arhivu dobrotske općine; uklonila ju je barbarska ruka, pa se sad sigurno nalazi u posjedu jedne dobrotske obitelji. Srećom općinska uprava pomno čuva neke važnije isprave iz 18. vijeka. — O interesovanju bana Jelačića za Boku g. 1849. i njegovu odnosu prema vladici Radu v. i Šišićev Zbornik (Zagreb 1929), 515—516.

da sva Dalmacija, a osobito Dubrovnik i Boka, nema prava da pripada ugarskoj, pa po tome ni hrvatskoj, kruni.[36] Bokelji (Hrvati i Srbi) su inače odlučno pristajali uz aneksioniste, dakle za sjedinjenje, protiv autonomaša,[37] dok se plemenska zaoštrenost nije pojavila zadnjih decenija 19. vijeka i pomutila složno nastupanje Hrvata i Srba. Svakako je Boka Kotorska, u eri narodnog preporoda, a ponapose u pitanju sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom, ovršila, uz Dubrovnik, između svih dalmatinskih krajeva, najčasniju ulogu.

[36] Rudolf Horvat, Hrvatski preporod u Dalmaciji, Zagreb 1935, izd. Društva sv. Jeronima, 63, 82. Horvatova je knjiga prva zaokružena ozbiljna radnja o tome predmetu, gdje se Boki priznaje uprav ona uloga, koju je ona u narodnom preporodu faktično ovršila.

[37] Osobito se zadarska općina interesovala mnogo za autonomiju Dalmacije, pače je svojim notama pokušala da i druge dalm. općine povuče u svoje kolo. Osobito živ rad razvila je prije nego je izašao travanjski ustav. Tada je jedna grupa Dalmatinaca, nastanjenih u Beču, prosvjedovala pred minist. nut. poslova protiv poznatih zahtjeva hrvatske deputacije pred carski prijesto, o kojima je već bilo spomena u ovoj studiji, osobito protiv zahtijevane inkorporacije Dalmacije Hrvatskoj. Zadarska je općina tražila, da se u Dalmaciji namještaju za javne službenike samo Dalmatinci (ne Hrvati). Isprave u per. opć. arh.

PRILOZI

Dokumenti

iz općinskog arhiva u Perastu (svesci iz *g.* 1848. i svezak iz g. 1849.)

A

Isprave o problemu sjedinjenja Boke i uopće Dalmacije sa Hrvatskom

1.

Kotorski načelnik Mato Netović poziva bokeljske općine na dogovor o pitanju sjedinjenja.

No 1251. Municipalità

Nota!

I molti inviti diretti alla scrivente ed a tutte le Comuni del Circolo per l'unione della Dalmazia alla Croazia e Slavonia reclamano una risposta. Affinchè questa possibilmente riesca consentanea ai veri interessi delle Bocche converrebbe che fosse data in nome di tutti i Comuni, e perciò uniforme e generale, che da una disparità di parere in questa circostanza potrebbero avvenir delle conseguenze tristissime, e perciò senz' altro da evitarsi.

Seguendo il desiderio manifestato da molti dei Signori Capi Comunale del distretto di Cattaro, questa Congregazione a raggiungere lo scopo troverrebbe opportuno che tutti i Signori Capi rappresentanti dei singoli Comuni del Circolo intiero volessero raccogliersi presso la scrivente onde messo in discussione l' argomento deliberare sulla risposta da darsi. La giornata a ciò destinata è quella di Mercordi saranno li 7 corrente.

Dove Essa Inclita Podestaria non avesse cosa in contrario a tale desiderata radunanza, viene invitata di voler a mezzo de' principali suoi Funzionari o riputati Vecchiardi farsi rappresentare nella giornata sù indicata.

Sarà sommamente gradito un cenno sul ricevimento del presente invito.

Cattaro li 3 Giugno 1848

Il Podestà

M. Nettovich

All' Inclita Podestaria di Perasto

2.

Adresa bokeljskih općina hrvatsko-slavonskom saboru u Zagrebu 13. lipnja 1848. (Auten. kopija.)

N 1427.

Славномѣ Сабору Хервацко-Славонскомѣ у Загребѣ

Наша су обштества имала честъ примити многа писма одь стране Хервацкогъ народа у коима шавлѣнае ваша желя да се данашни кралѣвина Далматинска вашои држави соеднни.

Наиперва и наисветіа наша дужностъ та є шавити предъ свѣтомъ да ми Далматинци ниесмо но бокези. Што смо затрашали до данасъ на та почитована писма одговорити, узрокъ є таи сами што крозъ различне догаѣае нисмо могли народни духъ и народно мѣніе томе послу упитати.

Али данасъ у добаръ часъ скупилисе као правыи народа Бококоторскога посланици єдинокупно вама нашіи одговоръ као ти шалѣмо.

Безъ сумнѣ толико кралѣвина Далматинска, колико ньои за садъ скопчано окруже Бокакоторска припада по положаю, по исторіи, по єзьику, и по племену вечегъ брои Славенскои-Србскои народности.

Безъ сумнѣ кадъ бы надстоеѣи догаѣаи до тога корачили да се државе славено-србске тоєстъ югославенске у едно соедине подъ штитомъ Чесарскіемъ, безъ улива никакве туѣе народности као на примѣръ Таліанске, Мачарске, Нѣмачке и тако далѣ, безъ сумнѣ Бокакоторска противна быти неѣе да се жели ваша изпуни штосе соединѣнія нашега тиче.

Али данашня обстоятелства, а навлаштито она што сте ви Унгарскои круни подложни, не допуштаваю да мы за то соединѣніе жертвуемо независимостъ наше народности, коя є нама припознана у новому уставу Царства Аустриискога.

Кадъ свака югославенска држава правилнимъ путемъ постане самостална безъ туѣегъ улива, кад се збуде оно што сви желимо тоєстъ основа Славенскогъ Царства подъ Цесарскимъ Штитомъ, кадъ унаипосле єднака права буду слободна мѣу реченима државама уговорена и поставлѣна, окружіе бококоторско одъ свое стране радосно ће себе у тому союзѣ приписати.

На противъ тога ако државе Херваца и Славонска желе и могу снама у содружество доѣи, подъ уставомъ 25.

Априла ове године, да съ нама уєдно у новомѕ коституціоналномѕ животу уђу окружіе ово ништа радостніе захтіевати неможе.

Толико за садъ на позиве Херваџкогъ Народа имамо честъ вама преставити, остаюћи братинскимъ привржєніемъ, чекаћемо одъ васъ скори отвѣтъ съ тіемъ додаткомъ да бы смо одъ васъ ради знати подъ коіемъ условіемъ вы бы сте насъ у ваше содружество примили.

Cattaro li 13. Giugno 1848.

M. Nettovich Podesta di Cattaro per se e suoi rapresentanti della stessa Comune
D. Ivanis P^ta di Budva per se e suoi del suo Circondario.
Nicolò Stanich Podesta di C Nuovo
Ballovich Po^sta di Perasto
M. Ivelich Pod di Risano
Gi Dabinovich Capo Comunale di Dobrota
G. Vuckovich da Zupa
G. Vusich
A. Sbutega Capo Com^le
† Croce di Stiepo Perasich Sindico di Pastrovichio
† Croce T Chersta Stiepova Stanisicia Sin. di Maine
† Nicolò Ivov Zec Sindich di Pobore
† Anta Stanisina Martinovicia Sind. di Braich
Giov. Marinovich Cap. Com^le di Stolivo
Gio. Calugerovich Vechiardo.
P. Androvich Sind. da Cartole.
† di Gio. Steghich V. Sind da Cartole
Spiridion Barbich Vechiardo.
† Stiepo Giurov Starcevich da Chertole V. Sind.
Costantino Carsanaz Sindaco di Lustiza
Natale Giuranovich Capo di Scagliari
Spiro Moscov di Spigliari Capo.
† Croce di Stanco Milovich da Cartole Cap Capo di Lepetane.
† di Andrea Lazzarovich della Contea
di Zupa
† di Voin Boicovich
† di Stiepo Iochich Capo da Carto^le.

A tergo: ad N 583 a:c:848

3.

Objava vladike crnogorskoga Petra II. Petrovića 20. svibnja 1848., u potkrepu Jelačićeva pokreta.

Обнвленіе.

Одъ владыке и свіехъ Црногораца драгій поздравъ нашой браћи одъ обѣ цркве Бокельима и Дубровчанима.

Чуємо да у овоме преврату стварій у свіету и до васъ доходе некакви позыви и ласканы одъ туђинаца, и то знамо да се ваше скупштине на различите партає дробе, ради тога и мы, како ваша найближа браћа и найвећи доброжелательи у свіету, шалѣмо вамъ ово обнвленіе, коіємъ вамъ чисто даємо на знанѣ: прво, молимо васъ како нашу браћу, да сва друга намѣренія и позыве одбацыте настрану, а да будете срцемъ и душомъ привржени своіой народности, и са свіемъ вѣрни и послушни ЄЛАЧИЋУ свому єдиноплеменому БАНУ одъ троєдне кралѣвине, кои є подъ круномъ Ѣесарскомъ. Друго, ако пакъ, сачувай Боже! покажете се невѣрни своєму БАНУ, и примите се туђина, а своє добро одбацыте, знадите чисто, мы ћемо постати ваши заклети непріятельи, съ нама ће се многій валнстый юнакъ одъ та два окружія сдружити и крвъ ће се издайническа немилице пролити, и куће издайничке у пепео разасути. Вы знате да се мы не уміємо шалити, но пазите добро што ћете радити. Треће, у случаю нападенія каквога непріятелн на васъ, мы смо у свакій часъ готови вама на помоћь притеки, и за вашу свободу съ вама уєдно нашу крвъ пролити. Тако знадите и да сте здраво.

Цетынѣ 20 Маіи 1848 у Црной гори.

Adresa:

поштеноме обштеству перастскоме и ораовачкоме и морин-скоме на прочитаніе.

A tergo: Pª li 11/6 848

N 583

Si è afferto analogo riscontro alle parti cui spetta.

Perasto li 13 Giugno 848

Banich

4.

Bokelji odgovaraju vladici Petru 13. lipnja 1848. (Autent. primjerak u prijepisu.)

Од Стране Скупштине Народа бококоторскога Нѣговому Превасходителству Господ. Митрополиту Церногорскоме

Примилисмо од вашег превасходителства Почитаемо Писмо од 20. Маја у коему Нас принуђавате дасе бану од троедне кралѣвине з'дружимо.

Поданашном датом пишемо Народному Сабору у Загреру да ми никакво противие немамо соединитисе свием државама Славено-Сербскога, кад оне постану самосталне, и без туђег улива под Цесарском Круном. уколикони обећавате руку помоћи противо сваког иностраног нападенiи ми ви зато благодаримо наиме свега Народа. у прочем остаемо с' отличним почитанием и надамосе твердо и безколебно даћете познатим родолюбием нама ћебисе та потреба ивила братински прискочити с' коием остаемо навћки покорнћише слуге

Перчанъ 13/1 ћуниа 1848 по талиано

A tergo:

ad N 583 an: 848

5.

Kotorski poglavar Eduard Grietz traži razjašnjenja od vladike Petra.

N 268/r All' I:R:Sig^r Pretore di Cattaro

Il proclama a stampa addietro giorni difuso dal Vladica del Montenero, con cui venne gravemente minacciato ogni Bocchese, e Raguseo, che non avesse riconosciuto l' Autorità del Bano della Croazia, mi à obbligato quale rappresentante del Governo in questo Circolo, di chiedere delle spiegazioni del Vladica stesso. Assicurò il Vladica che »il proclama derivò unicamente dalle notizie, che di continuo gli pervenivano, che i Bocchesi volessero dedicarsi a qualche Governo Italiano: che lo stesso proclama è conforme alle assicurazioni date a me, quando di recente si trovava a Cattaro — che egli intese di minacciar soltanto quel partito delle Bocche di Cattaro ed a Ragusa, il quale vorrebbe sottrarsi dalla dipendenza della Corona Cesarea — che egli pensava di far una cosa grata anche a me con quel proclama, perchè fluiva da quei sentimenti, che à sempre nutrito verso il Governo Austriaco, ed i quali rimarranno in lui concussi in ogni rapporto, così egualmente, come furono da me conosciuti fino ad ora.«

Mi affreto d' intimare un tanto ai Sig^r Pretori, ed alla Congregazione Municipale con invito di comunicar il tenor del presente a tutte quelle Comuni o persone a cui pervenne il proclama del Vladica, onde conoscano che i Montenerini non pensano di usar violenze in confronto dei fedeli Sudditi Austriaci. Avverto soltanto ancora, che nella risposta che do al Vladica, ringraziandolo dei suoi reali sentimenti, gli soggiungo che traditori del leggittimo loro Sovrano non ve ne sono fra i Bocchesi.

Cattaro li 14 Giugno 1848

Grietz.

A t e r g o: dostava kotorske preture

N 112/7

Mi preggio di rimettere in copia al Sig^r Podestà di Perasto per sua notizia, e di suoi Amministrati.

Cattaro 15 Giugno 1848.

Tvartco

Omissis

B

Incidenti na granici. — Nemiri u Boki

1.

Kotorska konvencija sa Crnom Gorom 11. travnja 1848. za likvidaciju nereda na granici.

Copia

Cattaro $\frac{30 \text{ Marzo}}{11 \text{ Aprile}}$ 1848

Per ristabilire la quiete confinaria da qualche settimana turbata, il Vladica di Montenero Pietro Petrovich di Gniegussi, unitamente ai sottoscritti Capo Montenerini, ed il Ces: reg^o: Capitano Circolare Edoardo Griez de Ronse, unitamente ai quì pure sottoscritti Capi delle Comuni Austriache convennero quanto segue:

1°: Da questo momento ha da regnare la pace, e la buona intelligenza fra i montenerini, ed i Sudditi Austriaci; alcuno nè dall' una, nè dall' altra parte ha da essere molestato nella sua vita e sostanze, e sarà considerato e trattato come nemico di tutta la popolazione chi si permetterà di turbare la buon' armonia con male azioni.

2°: Il Vladica, ed i Capi Montenerini riconoscono giusto che siano, per quanto è possibile, riparati i danni cagionati ai Sudditi Austriaci nelle recenti aggressioni da parte dei Montenerini; ed a quest' oggetto promettono di far tutto quanto sarà in loro potere. Il sottoscritto Capitano Circolare comunicherà al pure sottoscritto Vladica una specifica degli animali rapiti, ed altri danni cagionati, onde aver una base nelle sue premure di procurar possibilmente la restituzione, ed indennizzazione.

3°: Il sottoscritto Vladica, come ha castigato alcuni de' principali autori delle recenti malfacenze, così si riserva di castigare ancora degli altri; e dichiara poi in generale, che anche in seguito punirà severamente tutti quelli che di nuovo commettessero delle male azioni sul territorio Austriaco. A tal effetto ogni suddito Austriaco danneggiato per colpa de' Montenerini potrà rivolgersi o direttamente, o col mezzo del Capitanato Circolare all' Autorità

territoriale del Montenero, e potrà essere certo che gli sarà fatta pronta giustizia.

4°: Il motivo per cui fu impedito ai Montenerini di accedere al mercato di Risano pella via di Crivoscie e Ledenizze, e così al mercato di Cattaro per la via di Orahovaz e Dobrota, sono state principalmente le aggressioni da essi praticate nell anno 1846/7. Ora venendo ristabilita la buon' armonia fra le due popolazioni, e promettendo i Montenerini di rispettar le vite, e le sostanze de' sudditi Austriaci, il sottoscritto Capitano Circolare nutre fondata speranza che anche il Governo Austriaco, vorrà favorire i Montenerini, e lasciarli passar di giorno senza molestia a Risano, e per Orahovaz e Dobrota a Cattaro. Anzi in questa speranza permette che già cominciando col giorno di Giovedì 1°: corrente Aprile tale facilitazione abbia luogo, ed essa durerà finchè dall' Autorità superiore, da cui il Capitano Circolare dipende, non sarà altrimenti disposto, e finchè i Montenerini non commetteranno nuove malfacenze.

5°: Quanto al movimento dei Montenerini nel rimanente territorio Austriaco, resta ferma la pratica finora susistita cioè che possano liberamente accedere alle località confinarie, che però devono essere muniti di passaporto se vogliono andar nelle località interne del Circolo. S' intende peraltro che ora, come prima, restano vietati i contrabbandi.

6°: I Montenerini del vicino Comune di Gniegussi, che nei mesi d' inverno vorranno far pascolare sul territorio Austriaco le loro greggi, dovranno prima di tutto cointendersi colle rispettive Comuni Austriache circa il pagamento dell' erbatico, e dovranno poi ottenere il permesso dall' i. r. Uffizio Circolare. Il sottoscritto Capitano Circolare promette che avrà sempre riguardo a tali loro domande, da cui l' Autorità, da cui dipende, non gli prescriverà il contrario, finchè i Montenerini conserveranno la quiete e la buon' armonia, o finchè non intenderanno per avventura condurre ai pascoli Austriaci animali in tanto numero, da torre il mantenimento alle mandre degli stessi sudditi Austriaci.

7°: Il maltrattamento di chiunque, sia suddito, o non suddito, è vietato dalle leggi Austriache. Se quindi qualche Montenerino, senza alcuna sua colpa, venisse violentemente trattato dagli organi della pubblica forza, o da chiunque altro, gli sarà certamente procurata ogni legale soddisfazione; ed egli perciò potrà rivolgersi o alla c. r. Pretura, o se vuole anche all' Uffizio Circolare.

8°: Ristabilita così la pace fra i Montenerini delle Comuni confinanti, e fra i sudditi Austriaci delle Comuni danneggiate nelle recenti aggressioni, cioè di Risano, Perasto, Dobrota, e Cattaro, i quì presenti Capi dell' una e dell' altra parte promettono d' influire sulle rispettive popolazioni perchè si astengano da ogni atto che potesse di nuovo turbar questa pace; e perchè, come prima, si ajutino reciprocamente negli onesti loro interessi.

Quel che concerne le Comuni Austriache, che nelle recenti aggressioni non furono danneggiate, s' intende che le relazioni fra esse ed i Montenerini resteranno anche come prima.

Il presente viene esteso, e firmato in doppio originale, di cui un esemplare viene consegnato al sottoscritto Vladica, e l' altro al Capitano Circolare di Cattaro.

Firmati da parte

Montenerina	Austriaca
D a Ç e v o Senator Stefano Vucotich fa la Croce.	M. Nettovich Podestà di Cattaro
d a C e t t i g n e Il Serdaro di Cettigne Milo id.	Cris^{to}: Ballovich id. di Perasto
d a B i e l i z z e Parianik Mar. Spadier — id.	Vinc^{zo}. Crillovich Notabile
Capitani Andrea e Jagos fanno le Croci	Giorgio Giuranovich id.
d a G n e g u s s i Knez Ioco fa la Croce	Michiele Ivellich Podestà di Risano
Pero di Filippo Porta Bandiere da Gnegussi fa la Croce.	Tommaso Columbarich Notabile
Cap.^{n} Lazo Prorocovich id. id.	Alessandro Paprenizza id.
Parianik Gruizza di Bogdan id.	L' aggiunto di Dobrota Giuseppe Dabinovich
Vladica P. P. Gniegoss m. p.	Trifon Radimiri
	Natal Milossevich
	Spiro Moscov Cap^{o}: di Spigliari
	Gniez Cap^{o}: Circolare m. p.

N a i z v a n j s k o m o m o t u: dostava kotorske preture No 58/r

Alla Podestaria di Perasto

In relazione al Decreto 12 corrente mese N° 52/r, le si comunica Copia della Convenzione stipulata coi Capi Montenerini, circa il ripristinamento della quiete confinaria.

Cattaro 20 Aprile 1848

Tvartco

2.

Kotorski protokol 18. listopada 1848. za likvidaciju grbaljskog revolta.

Copia

Actum li 18 Ottobre 1848.

Nello stabilimento del Genio Militare alla Marina di Cattaro

Presenti

L' I: R: effettivo Consigliere di Governo Ciambellano di S. M: Biaggio Barone de Ghetaldi, in missione straordinaria a Cattaro,

appoggiatagli da S. E. il Sig^r Governatore della Provincia Barone de Turszky, mediante riverito Dispaccio 3 Ottobre a : c : N 2322/r.

Intervenuti per sua chiamata:

L' I: R: I^o: Commissario Circolare Steffano Doimi
„ Pretore Polit. di Cattaro Giovanni Tvartko
„ ff: di Collonello Territoriale Andrea Lizza
Il Podestà di Cattaro Matteo Nettovich
L' I: R: Generale Maggiore Brigadiere e Comandante della Fortezza di Ragusa Sig^r Guglielmo Cav^e de Reiche.
L' I: R: Alfiere di Vascello Sig^r Antonio Giurovich qual' Interprete illirico.

In seguito alle trattative vocali intavolate nel Giorno 8 corrente fra il sud^to Sig^r Generale Maggiore de Reiche, ed alcuni capi Villici delle Contee Tuikovich, e Gliubanovich di Zuppa, e proseguite il giorno 11 corrente fra il menzionato Consigliere di Governo Barone di Ghetaldi coll' intervento dell' anzidetto Sig^r Generale, e fra un numero maggiore sì dei Capi tutti delle quattro Contee di Zuppa, che dei Villici delle medesime — trattative tendenti allo scopo di ristabilire l' ordine e la tranquillità pubblica turbata in quelle parti, e ridurre la Popolazione alla sommessione ed all' ubbidienza alle leggi Sovrane per vie di misure conciliatorie, — si sono in quest' oggi presentati alla commissione formata come sopra i sottosegnati Capi delle dette quattro Contee Boicovich, Gliubanovich, Lazzarevich, e Tuikovich, nonchè i Vechiardi Villici delle Contee medesime formanti il Comune politico di Zuppa, ed ebbero a dichiarare tanto a nome proprio, che a quello de' loro convillici, dai quali furono commissionati, ch' erano tutti pronti e disposti a sottomettersi alle leggi Sovrane, e chiedevano perdono, ed indulgenza per i dispiacevoli corsi avvenimenti, supplicando che loro venissero prelette, e spiegate debitamente le condizioni, che mediante lo scritto loro rimmesso dal predetto Sig^r Generale de Reiche, venivano ad esse imposte, perchè sia ammessa la loro suddita soggezione, e che si riservano di fare sopra ogni punto delle medesime le speciali loro dichiarazioni, ed istanze.

Facendosi luogo a tale loro ricerca venne significato ai medesimi.

I^o: Che lo scopo dello stanziamento delle C: R: Truppe in questo Circolo, come pure nelle rimanenti parti della Dalmazia, si è quello di occupare i luoghi forti, e coprire gli appostamenti istituiti al fine di mantenere l' ordine, e la sicurezza pubblica, e di prestar assistenza alle Autorità costituite nel disimpegno delle loro Ufficiose attribuzioni che per tanto si esigeva, che tutte le pattuglie, ordinanze, maggiori, e minori distaccamenti, in generale tutti i Militari; così pure tutti i pedoni postali, Impiegati di qualunque cattegoria, tutt' i viandanti, insomma tutte le persone quando tranquillamente passano pel loro territorio, non siano per verun conto

molestate nel loro libero, e sicuro passaggio inverso i luogi della rispettiva destinazione, mentre in caso contrario sarebbe rigorosamente proceduto contro gli appositori, e trasgressori a tenore delle Sovrane leggi vigenti, ed in caso di bisogno, ove lo esigessero le circostanze, cogli estremi rigori della Legge Marziale.

2do: Che per condizioni espresse, ed indeclinabili dell' implorato perdono gl' intervenuti Capi, e Vechiardi debbano dichiarare a nome proprio, e di tutti i convillici d' assoggettarsi onninamente alle leggi, e disposizioni Sovrane, nonchè alle determinazioni dell' I: R: Governo, e delle Autorità locali Costituite, e ciò non con parole soltanto, ma coi fatti; quindi debbono cessare, ed abolirsi del tutto i così detti incompetenti, ed illegali Giudizj nazionali da essi arbitrariamente, ed abusivamente istituiti in oggetti Civili, e penali, la di cui conoscenza spetta unicamente alla giurisdizione dei Tribunali, ed altre ii: rr: Autorità, a tenore del loro istituto, essendo libero unicamente alle parti interessate in affari di controversie civili di eleggere, ma di spontaneo, e mutuo consenso arbitri per il Giudizio delle loro vertenze verso stipulazione di formale compromesso.

3°: I detti Capi e Villici debbano innoltre riconoscere per loro Capi quegl' individui soltanto la di cui scelta, ha, ed avrà ottenuto la conferma delle Superiori Autorità competenti.

4°: Tanto i detti Capi, e Villici comparsi, come tutt' i contribuenti in generale del Comune di Zuppa, a cui nome i primi intendono di essersi presentati, e di agire, debbano assoggettarsi nelle forme di Legge al pagamento regolare delle pubbliche imposte, e ciò a tenore di quanto gli altri abitanti del Circolo di Cattaro si sono o si saranno sottoposti. In caso diverso essi anderanno incontro alla procedura di forzata esecuzione, la quale deteriorebbe senz' altro la loro condizione economica, aumentandone gli aggravi con le spese di esecuzione che loro verrebbero addossate, resta loro libero però di chiedere quelle dilazioni, che le speciali loro circostanze potessero meritare in riguardo agli arretratti degli Anni passati.

5°: I detti Capi e Villici debbono pure assoggettarsi alle Autorità Costituite, quindi debitamente riconoscerle, ed ubbidir alle loro chiamate, ordini, e disposizioni in oggetto di pubblico servizio, avvertendosi espressamente, che non si possono esimere dalle legali procedure per prevenzioni penali quelli che vengono ricercati o dall' I: R: Tribunale, o dalle ii: rr: Preture, e per conseguenza o dovranno di mano in mano presentarsi spontanei dietro le citazioni, o verranno inseguiti dalla pubblica forza onde prestarvi ubbidienza.

Dietro prelettura, ed ulteriore chiara spiegazione delle condizioni anzidette, che tanto il predetto Consigliere di Governo B^ne^: de Ghetaldi parlando loro l' idioma illirico da esso lui conosciuto, e facendolo per ogni maggior cautela convenientemente ripettere

dalla viva voce del sumenzionato Alfiere di Vascello Giurovich Interprete illirico, i detti Capi, e Villici agenti come si disse a nome di tutta la Popolazione di Zuppa ebbero a dichiarare e supplicare quanto segue:

Ad 1mo: Noi siamo stati sempre fedeli, e subordinati sudditi di S: M: il nostro Augustissimo Imperatore e Re Ferdinando I°: e tali vogliamo sempre essere in avvenire, protestando di essere pronti di spargere fino l'ultima goccia di sangue in sua diffesa — Che se nell' ultimo disgustissimo, e deplorabile avvenimento dei 26, e 27 Settembre p: d: noi fecimo opposizione all' ii: rr: Armi, ciò ebbe disgraziatamente a seguire, perchè a noi il Sigr Capitano Circolare de Griez non fece conoscere prima lo scopo di tale militare spedizione. Noi però riconosciamo il nostro fallo, e vogliamo mantenersi in appresso tranquilli, e subordinati, e lasceremo quindi (come già lasciamo) passare liberamente pel nostro territorio pattuglie, ordinanze, distaccamenti, ed individui Militari di qualunque rango e cattegoria in generale, come pure pedoni postali, Impiegati pubblici, viandanti, insomma qualunque persona che tranquillamente vi facesse passaggio.

Ad 2. Noi si assoggettiamo sommessamente in ogni parte alle Leggi Sovrane, ed alle disposizioni delle Autorità Costituite, e siamo pronti a far cessare i nostri Giudizj Nazionali in seguito alle avvenute perturbazioni, e segregazioni dal Capo luogo del Distretto, e del Circolo, mentre si faremo un dovere di ricorrere nelle nostre sucessive vertenze alle competenti cc: rr: Autorità come lo facevamo da prima — Dobbiamo però far presente che il nostro trapasso può essere scusato e preghiamo che lo sia e per consimile esempio verificatosi in altre parti del Circolo di Cattaro, e per le altrui esterne suggestioni, e per sconvoglimenti, che per quanto abbiamo inteso, sono nati in quest' Anno in altri luoghi della Provincia, e dell' Impero Austriaco. Dobbiamo innoltre osservare che il grande aggravio del Bollo, e l' intervento degli avvocati, che in alcuni casi si rendono necessarj, e le di cui prestazioni debbono essere compensate, si obbligarono ancora a ricorrere a tali nostri antichi Giudizj Nazionali, e che se questi non fossero stati attivati durante i seguiti torbidi, sarebbero nati dei disordini, ed inconvenienti maggiori di quelli che sono accaduti.

Ad 3. Noi siamo disposti, e ci assoggettiamo a riconoscere per nostri Capi immediati quegl' individui nostri Convillici soltanto che come tali furono o saranno confermati dalle competenti Autorità Superiori; ma preghiamo però che si abbia speciale riguardo a quelli che da noi saranno proposti, mentre essendo da noi tutti ben conosciuti, noi sceglieremo sempre coloro, che sono i migliori, e che perciò potranno meglio contribuire al nostro bene.

Ad 4. Noi riconosciamo l' obbligo che ci incombe come ai Sudditi di pagare le pubbliche imposte, e ciò a tenore, e nel modo

che tali imposte sono, e saranno stabilite per tutti gli altri abitanti di questo Circolo.

Dobbiamo però far presente che sono assai gravi per i nostri meschini redditi, e per le nostre scarsissime rissorse pecuniarie quelle imposte che in' ora sussistono dei Dazj nonchè del Casatico, e massimo del pauschale Decima.

Quest' ultimo essendo stato sopra tutto sproporzionatamente commisurato ed addossato al Comune di Zuppa, ha contribuito moltissimo a peggiorare la nostra condizione ecconomica; sopratutto ci recarono gravissimo danno le esecuzioni forzose eseguite per tal conto nell' Anno 1847., per le quali noi fummo privati di parecchi Capi di robe, e masserizie, che per noi erano assai utili, e necessarie.

Noi supplichiamo pertanto in relazione a diverse nostre anteriori Instanze che avuta particolare commisurazione alla nostra povera condizione economica, siano minorati i Dazj, e vengano giustamente diminuite l' imposte Casatico e Pauschale Decima, e che in ogni caso stante le attuali nostre miserie, e peripezie, trovandosi anche aggravati di moltissimi debiti per grani somministratici in tempo di carestia negli Anni 1846/7 verso alcuni Mercanti del Circolo; ci sarà benignamente dalla Superiore Grazia accordata una lunga proroga pel pagamento delle dette imposte arretrate, e correnti, Casatico, e Pauschale Decima, chiedendo noi inoltre che quest' ultima sia in miglior modo ripartita.

Ad 5. Noi dichiariamo di volleroi assoggettare alle Autorità locali Costituite, e quindi prestare ubbidienza alle loro chiamate, ordini, e disposizioni in oggetti di pubblico servizio, e del loro istituto: supplichiamo però, che la Sovrana Clemenza accordi il perdono, e l' amnistia per tutti i reati che da taluno dei nostri Convillici possono essere stati commessi dal 15 Marzo a: c: sino a quest' oggi, e che nel rimanente siamo trattati come gli altri abitanti delle Bocche di Cattaro. In appoggio di tale Istanza dobbiamo allegare che la nostra ignoranza fù sedotta, e dalle lettere Circolari suscitatorie, che ci pervennero dalla Croazia, e dalle suggestioni, e minaccie del vicino Montenero, e dai disordini, e perturbazioni seguiti in alcuni Luoghi dello stesso Circolo di Cattaro, senzacchè gli autori delle medesime fossero stati fino ad ora puniti.

Ciò premesso, e nell' atto che noi ci assoggettiamo alle Leggi Sovrane, imploriamo che le nostre dichiarazioni siano assunte a protocollo in presenza di tutti i Capi Comunali del Circolo, onde conoscere le medesime, e così possiamo essere tutti trattati egualmente.

In ultimo supplichiamo, che sia tosto tolto il divieto fattosi di accedere alla Città, ed al Bazzaro di Cattaro, ed altrove, di che abbiamo estremo bisogno per le nostre provviste, e per esitare i nostri prodotti.

Alle premesse dichiarazioni, ed Istanze dei Capi, e Vechiardi Villici di Zuppa, il Consigliere di Governo B^ne^ di Ghetaldi rispose quanto segue:

Ad I. Mi consta dietro i fatti rilievi, che il Sig^r^ Capitanato Circolare de Grietz abbia più volte, e direttamente, e col mezzo delle Autorità dipendenti eccitato essi Capi e Vechiardi a ritornare all' ordine, ed alla soggezione, ed appunto verso le condizioni di sopra riportate, e che disgraziatamente trovarono vuoti di effetto i di lui sforzi, e tentativi, ricordando sopra tutto l' avviso da lui fatto pubblicare nel Comune di Zuppa nella data 11 Luglio p : p : No 363; che qui unito si acclude. — Rilevai innoltre, ch' egli nello scopo appunto di promuovere una soggezione in via conciliatoria erasi unito alla spedizione militare, ch' ebbe luogo a Zuppa nel giorno 26 Settembre p : p :, e che tendeva ad evvitare un conflitto per cui desso aveva fatto chiamare i Capi a presentarsi d' innanzi a Lui, e ad intendere le cause della spedizione Militare, alla qual chiamata per mala sorte non fù corrisposto come dovevasi da essi Capi, ma si diede invece principio da parte dei loro convillici, e degli accorsi Montenerini all' opposizione armata da cui ne derivarono fatali conseguenze, che non possono in ora che essere vivamente deplorate.

Ad 2. Per quello che riguarda i Giudizj Nazionali, stati arbitrariamente istituiti, io non posso che riconfermare l' assoluta loro abolizione nei termini, e modi di sopra indicati, facendo conoscere ad essi Capi, e Villici, che niuno può esercitare giurisdizione in materia penale, e Civile se non quella Autorità che è investita del Sovrano potere, d' onde ne viene che come da una parte è gravissima la responsabilità e la colpa di quegli che una tale giurisdizione arbitrariamente si arroga; così dall' altra sono nulli, e di niun effetto legale gli atti relativi che vi emanano. Per quello si riferisce all' uso dei Bolli negli oggetti di vertenze Civili, essi debbono adattarsi alle norme che sono vigenti, finoche piaccia alla Clemenza Sovrana di decretarne degli allegerimenti.

Ad 3. Ritengo a tranquillizzante notizia le dichiarazioni afferte sotto questo punto.

Ad 4. L'argomento dell imposte Casatico, e Pauschale - Decima per l' Anno 1848, e per gli arretratti, ha formato soggetto di una Supplica che la Congregazione Municipale di Cattaro ha diretto non à guari all' I : R : Ministero dell' Interno, e con cui dessa à implorata la sospensione del pagamento di tali imposte fino al miglioramento delle circostanze economiche di questi abitanti. Tale Supplica à dato nuovo mottivo alle Autorità Costituite di esaminare debitamente in tutta l' estensione l' oggetto in discorso, sia che riguardi l' importo del contingente, sia la sua ripartizione per Comune, ed individuale, sia in fine la riscossione delle partite arretrate,

e delle correnti. Non anderà guari, che saranno abbassate le di già invocate Supreme deliberazioni, con le quali, io voglio sperare, si prenderanno in debito riguardo tutte le circostanze locali, ed economiche dei Contribuenti per quelle migliori provvidenze che si troveranno giuste del caso.

Fino adunque, che emanino tali Superiori deliberazioni, io appoggiandomi alle faccoltà, che per la presente mia missione, mi furono impartite da S. E. il Sig^r Governatore della Provincia, dichiaro ad essi Capi, e Vechiardi di Zuppa, che si terrà in sospeso da parte dei Percettori l' analoga riscossione, nè si procederà frattanto agli atti esecutivi, dovendo come ben s' intende essere data piena e corrispondente esecuzione a suo tempo a quegli ordini, e disposizioni, che nel proposito saranno emanate dalla Corte Suprema.

Per quello riguardo i Dazj debbo far noto ad essi, che in seguito alla Notificazione Governiale 22 Aprile a : c : N^ro 8951/927, con cui furono già ribassati alcuni articoli del Dazio consumo venne di recente emanata altra Notificazione dei 4 corrente N^ro 2308/p. con cui tale ribasso fu esteso a molti altri art^li di speciale necessità ad uso comune, locchè tutto deve far palese ad essi quanto la pubblica amministrazione tende a sollevare gli amministrati dai vari pesi sussistenti.

Ad 5. Avuto il conveniente riguardo a tutte le circostanze speciali esposte da essi Capi, e Vechiardi Villici sotto il presente Numero, e con l' appoggio delle quali essi implorano dalla Grazia Sovrana il perdono, e l' amnistia per i reati commessi dai loro convillici dai 15 Marzo a : c : sino a quest' oggi, io mi farò un dovere di far presente all' Autorità Superiore le circostanze medesime, e l' analoga loro supplicazione, onde nel proposito siano invocate le benigne, e clementi Supreme risoluzioni.

Del rimanente assoggettandosi essi Capi, e Vechiardi a nome anche di tutti i proprj convillici alle Leggi Sovrane, e rientrando sotto la piena dipendenza delle Autorità costituite, ferma l' esatta osservanza di tutte le premesse condizioni, e nel modo di sopra in appendice dichiaratovi, vengono essi invitati in prova, e conferma di tale loro suddita soggezione a firmare o rispettivamente apporre le Croci al presente protocollo, esteso in triplo originale nelle lingue Italiana, ed Illirica, ed in presenza agl' infrascritti Capi Comunali del Circolo.

Dopo di che si dichiara loro, che viene tolto il divieto fin' ora sussistente, che dessi, ed i convillici da loro rappresentati possono assieme ai Membri delle proprie famiglie accedere alla Città, ed al Bazzaro di Cattaro, ed altrove del Circolo, per il che d' ora innanzi vi rimarrà loro libero l' accesso, onde possano utilmente provvedere ai proprj bisogni ed interessi.

*

Si ritiene in ultimo che i med^mi sapranno debitamente apprezzare la benigna indulgenza, e che colla regolarità dell' ulteriore loro contegno con la sommissione alle Leggi Sovrane, e colla subordinazione alle Autorità Costituite, sapranno giustificare il titolo di sudditi fedeli, e leali di Sua Maestà l' Imperatore e Re, come essi si gloriano di essere sempre in avvenire. Udite le premesse dichiarazioni del prefato Consigliere di Governo de Ghetaldi, i predetti Capi Villa, e Vechiardi villici di Zuppa non trovarono altro di soggiungere, che d' implorare ulteriormente con Istanza, che per l' individuale sicurezza, e tranquillità, e sino all' emanazione della Clementissima Sovrana Risoluzione sull' amnistia dei reati invocata come sopra, sieno tenute in sospeso le relative preliminari giudiziali investigazioni, ed arresti in seguito alle procedure preliminari già ultimate. Il predetto Consigliere di Governo presa in considerazione tale Istanza, e nello scopo di dare una prova maggiore della Superiore benignità, ed indulgenza si assume l' impegno d' interporsi per il bramato effetto.

Fatto e chiuso ut sopra indi preletto e firmato.

Reiche.
Gen.

Doimi Com.° Cir:^e — Biaggio Barone de Ghetaldi
Tvartco Pretore — Matteo Nettovich Podestà
Andrea Lizza ff: di Colonello

Antonio Giurovich Alfiere di Vascello
Mircovich ass.^e da Castelnuovo
Natale Milossevich 1° Ass^e
Lodovico Giurovich Capo Comunale di Perzagno
Ballovich Podestà di Perasto
Ivellich Podestà di Risano
A. Anzullovich rappresentante di Budva, e del Distretto Testimonio presente
† di Ivo Massevich Sindaco di Lustizza
ex illirico Ivo Gregovich per la Comune di Pastrovicchio
† di Voj. Boicovich Capo Villa di Zuppa
† di Andrea Lazzarevich id
† di Filip Tuicovich id
† di Giuco Mazarak id
Spiridione Grati Testimonio alle firme, e Croci
Niccolò Cossovaz Testimonio alle firme, e Croci.

N a o m o t u: dostava kotorske preture.
ad N° 207/r

Alla Podestaria di Perasto

Le si raccomanda di restituire alla Pretura il Protocollo di componimento fatto con gli Zuppani, che fu abinato al Pretorile

decreto N° 207/r del 16 Novembre p. p., e che le doveva essere rimesso dalla Podestaria di Risano. Se finora non lo avesse avuto, ne farà domanda alla detta Podestaria.

Cattaro 18 Gennaro 1849
Tvartco

. . . . . .

Omissis

. . . . . .

C

Druga javna pitanja

1.

Budvanska općina daje inicijativu za dogovor o obrani protiv stranih napadača.

No 729

Nota!

Invitati da quest' Autorità Civile e Militare di prendere tutte le disposizioni necessarie all' effetto di garantirsi da un assalto delle potenze belligeranti, questi comunisti si raccolsero spontaneamente nel giorno 30 n: d. nella località S. Tomaso ove presero trà le altre opportune disposizioni anche quella di concertarsi in proposito colle comuni del circolo intiero, considerando che la forza consiste nell' unità.

Per un effetto più pronto e più sicuro sono stati delegati il Segretario di Segretario di questa Comune, il Consigliere Comunale di Maine ed uno da Pastrovicchio per invitare a tale unione le comuni del Circolo, ed i medesimi in giornata partirono per disimpegnare l' avuta commissione.

Nel prevenire di un tanto codesta Spettabile Podestaria per conveniente notizia sarà grato di ottenere un cortese riscontro.

Gli incaricati si troveranno oggi a Porto rose, domani percorreranno da Castelnuovo a Risano, dopodomani da Risano a Cattaro, Lunedì da Cattaro a Budua.

Budua li 2, Giugno 1848

Il Podestà
Ivanis
(nečitljivo) As^e
Lavovich As^e
Alla Spettabile Podestaria di Perasto

A tergo:

Prest.° 3/6 1848 No 547

Alla Spettabile Podestaria di Budua.

. . . . . .

. . . . . .

Omissis

. . . . . .

. . . . preso avendo cointelligenza con le altre Comuni del Distretto, dietro a che fù concordemente fissata apposita giornata per l' intervento, e convocazione dei più riputati Notabili di cadauna località per addottare concordemente una massima, tendente a mantenere il buon ordine nel Circolo per la pubblica sicurezza, e dei nostri futuri destini nello stato delle attuali critiche turbolenze politiche.

Perasto li 9 Giugno 848 Banich

C^a esp^a

2.

Incidenat izmedu Paštrovićana i puljiških lađa.

No 3689/1364 Copia.

Alla c. r. Pretura di Cattaro

Con odierno rapporto No 1166 della c. r. Pretura di Budua il Capitanato riceve l' ingratissima notizia, che nella notte dai 7. agli 8. corrente diversi Pastrovichiani con cinque barche si siano diretti verso Antivari, ove sapevano trovarsi Alcune Barche Pugliesi, e scontratane una a vela, l' abbiano assalita e condotta a Castel Lastua con intenzione di dividere la preda, e rimettere sotto l' arresto l' equipaggio. — Per cura del c. r. Deputato sanitario di Castel Lastua e di quel c. r. Comandante Militare fu bensì tosto lasciata in libertà la barca, ma si ha a deplorare il mortale ferimento di uno dei Pugliesi per opera dei Pastrovichiani, che fecero l' assalto.

Questo atto di pirateria promosso al certo anche da una crassa ignoranza può gravemente compromettere tutto il Commercio Austriaco, ed in particolarità quello dei Bocchesi, e stà quindi nell' interesse comune un sollecito rigoroso trattamento dei colpevoli.

La c. r. Pretura di Budua resta quindi incaricata di dar corso preferente alla procedura criminale già incamminata; essa poi e le altre cc. rr. Preture, la Congregazione Municipale, ed il c. r. Colonnellato Territoriale vengono invitati d' istruir bene la popolazione, che anche nelle attuali differenze coi Governi d' Italia il

commercio pacifico nè da una parte, nè dall altra non ha da essere molestato, che la violazione di un tale principio può essere ferace di funesti atti di rappresaglia, e che in generale il Capitanato, assistito dalla grande maggiorità dei Cittadini Bocchesi, che hanno tutto l' interesse di conservare la pace e la libertà pel commercio marittimo, ed assistito, occorrendo, anche dalla c. r. Truppa, saprà reprimere atti di violenza e ladrocinj, che imbrattano l' onorato nome bocchese.

Del resto occorre di raddoppiare la sorveglianza sulle coste, perchè non senza ragione si può attendere qualche reazione dai Napoletani.

Cattaro, 10 Giugno 1848.

Griez m. p.

A t e r g o: dostava kotorske preture.

No 1659

Si rimette in copia alla Podestaria di Perasto per notizia, ed analoga esecuzione.

Cattaro, 10 Giugno 848 Tvartco

3.

Bratska pogodba bokeljskih općina za medusobnu pomoć i obranu, na Prčanju 13. lipnja 1848. (Autent. primjerak u prijepisu.)

Братцка Погодба парода Боке Которске дасе зна како данасъ на обштои скупштини уговорише међу собомъ сви посланици Бококоторски слѣдуюће.

1.° Познаюћи да у ова мутна времена можесе како међу нѣима побунити какви дio народа да опасно ради на шкоду обштегъ мира притишжаніа и тако далѣ, уговорише да ће се годъ потреба збуде датиће єданъ другоме руку помоћи противу злодѣлацъ.

2.d Познаюћи исто да крозъ друге разлићне случаеве може немиръ у коему краю окружіи постати, обећашесе заимно даће у таквоме слуѣаю єданъ другоме упомоћъ прискоћити колико кадеръ буде.

3.° У наипосле обећаю исту помоћъ у свакои згоди у којои бы когоћъ радіо такнути обшту независімостъ како изговара Сентенца штосе данасъ проћитала и одобрила.

Boche di Cattaro a Perzagno 1/13. Giugno 1848

M. Netovich Podesta di Cattaro.

D. Ivanis Pod. di Budva
C. Balovich Pod. di Perasto.

M. Ivelich Pod. di Risano.
N. Stanich Pod. di C. Nuovo
Giusepe Dabinovich Capo Comunale di Dobrota
Antonio Sbutega Cap. Com. di Perzagno
Costantino Chersanaz Sindico di Lustiza
Spiridion Barbich Vechiardo.
Pietro Androvich
Cro†ce di Giorgio Steghich V. Sindico di Cartole
Cro†ce di Starcevich Stiepo Giurov da Cartole
† di Stiepo Iochich Capo da paese di Cartole
† di Stanco Millovich Cap. del paese Cartole
† di Lazo Lachicevich da Cartole
N. Giuranovich Capo di Scagliari
S. Moscov Capo di Scagliari (rectius Spigliari!)
Cro†ce di Giuro Tripo Petcovich capo locale di Teodo
Cro†ce del Capo Locale di Lastua Ileterato

A t e r g o: ad N 583 an: 848

Srpskohrvatske *os*-riječi

Napisao
Dr. Đuro Škarić

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 21. listopada 1935.

Pod *os*-riječima ovdje se misle samo one, što su postale od korijena *ak̄- (ak-)* 'šiljast, bodljikav, oštar biti', što su dakle etimologijski isto kao lat. *acus* 'igla', *aculeus* 'šiljak, bodljika, žalac', grč. *ἄκρος* 'šiljast', staroind. *ás'ri-ḥ* 'oštrac, brid', lit. *aštrùs,* staroslov. *ostrъ* 'acutus' i t. d. Takovijeh riječi ima velik broj u svim slavenskim i ostalim indoevropskim jezicima, a najpotpunije ih navodi u pregledu Walde-Pokorny, Vergl. Wörterbuch I 28—33. Iz srpskohrvatskoga jezika ovdje će se promotriti poglavito one, kojih nema ni u Rječniku hrv. ili srp. jezika, što ga izdaje Jugoslavenska akademija i koji se ovdje kratko navodi Rječnik (ili Rječ.), ili takove kojima što nedostaje s obzirom na etimologiju, naučno tumačenje ili što drugo. Evo sad tijeh riječi po redu.

I. *os*-osnova i od nje postale riječi

1) *ôs,* gen. *òsi,* gen. plur. *òsī* (i *òsijū),* f. 'bodljikava iglica na klasu od žita, lat. arista, njem. Granne, Achel, franc. barbe d'épi'. Tako se govori ta riječ, što ja znam i što sam mogao doznati, u Lici i ostaloj Gornjoj Krajini, zatim u Dalmaciji, Crnoj Gori (oko Cetinja), Hercegovini, po nekim krajevima u Bosni (osobito zapadnoj) i mjestimice u Slavoniji (Nova Gradiška, Soljani i t. d.). Tako je i kod čakavaca u Istri i u hrv. Primorju *ôs,* gen. *òsi* (Istra), *osȉ* (u Crkvenici *ōsȉ* po izgovoru jednoga Crkveničanina), gen. plur. *osí* (i *osî).* Kajkavci nemaju danas te riječi u tom značenju, već samo u značenju lat. *axis* 'osovina'. Ali da su je negda imali, svjedoči kolektiv *osjȇ* i druge od *os*-osnove izvedene riječi, što će se navesti malo dalje.

U banjalučkom okrugu (Sanski Most, Dubica i t. d.) riječ je muškoga roda i glasi *ôs,* gen. *ôsa,* plur. *ósovi (ređe òsovi),* gen. *ósōvā* (ređe *osóvā)* po kazivanju ljudi i studenata iz onijeh krajeva. Sasvim tako je još u Nikšiću i Andrijevici u Crnoj Gori po kazivanju jednoga potporučnika i jednoga žandarma iz onoga kraja. U Pljevljima je *ôs,* gen. *ósa,* plur. *ósi,* gen. *ósā* po izgovoru jednoga Pljevljaka i pismenom obavještenju pljevaljskoga gimnazijskog direktora Dragutinovića. Tako naglasuje tu riječ i jedan Hercegovac iz Grahova, samo on u pluralu govori *òsovi, òsōvā* pored *ósī, ósā.*

Pored plurala *ösi* posve je običan kolektiv *ôsje* (od **osьje),* s promijenjenim akcentom *ösje* (Krnjak na Kordunu u Gornjoj Krajini, Nova Gradiška), *ös'e* (Veliki Gradac kraj Gline), *òsje* (Soljani u Slavoniji; Prijedor, Novi u Bosni). Taj se kolektiv govori i ondje, gdje riječ *os* nije više u običaju, na pr. u zapadnom Srijemu *ôsje, òsje* (za singular *òsat* u Gunji); za sing. i plur. *òsje* (Pakrac u Slavoniji); *òs'e* za sing. i plur. (bosanska Dubica i Gradiška); kajkav. *osjê* (za sing. *osât* u Stubici, *osina* u Belostenca, *òsoj(a)k* u Karlovcu); za sing i plur. *osjê* (Pregrada), *ōsje, osīnje* (prof. dr. Šurmin za Čazmu). U Samoboru *osjê* dolazi samo u značenju 'saće od osā', za koji je predmet mnogo običnija riječ *satjê, setjê.*

Prema *ôs* augmentativ je *òsina,* koje se u gdjekojem kraju govori mjesto *os* bez ikakove razlike u značenju. To naročito vrijedi za kajkav. *osîna* (Samobor, okolina Karlovca), *òsina* (oko Bjelovara i Križevaca), gdje se mjesto plurala upotrebljuje kolektiv *osînje* (M. Lang u pismu bilježi za Samobor *osínje),* i za čakav. *osîna* (u Grižanima *òsina), ovsîna* pored *osîna* (u Vrbniku na Krku po priopćenju I. Žica; za akcent prof. Jerko Grković).

Adjektiv od *ôs* glasi *òsat, òsata, òsato* 'pun osiju, ošljiv, njem. grannig.' Ta je riječ u jeziku posve obična, a nema je ni u kojem rječniku.

U značenju 'arista' još je u slovenskom jeziku *ôs,* gen. *osî, osína,* kolek. *osjè, osînje, osovjè* (Pleteršnik), staročeški *os* (Gebauer, Hist. Mluvnice III. 1, 397), novočeški *osina* (Kott), i s malko promijenjenim značenjem ruski *ость* (pored *осиль)* 'pljeva'. Za slovenski jezik treba još istaknuti, da se u mnogijem krajevima govori za isti pojam samo riječ *rẹ́sa, resína,* kolek. *resjè, resînje* (Pleteršnik), *rêsa, rêsje* (Maribor, Celje, Velike Lašče), *resjê* (Vipava), *rása* (Koruška), čemu potpuno odgovara hrv. kajkav. *résa, resîna* (Zagreb uz Savu, Savski Marof, Bartolovec i Jalkovec kraj Varaž-

dina), *resînje* (Zagreb uz Savu i mnoga mjesta u hrv. Zagorju); *rês*, gen. *rêsi*, *resjê* (Bistra, Marija Bistrica, Sv. Ivan Zelina); *rása* (Sisak), *râs*, gen. *râsi*, *rasjê* (Samobor); u Međumurju *rosîna* (Prelog), *rosînje* (Dekanovec), *rusîna*, *rusînje* (Belica). Neke od sad navedenijeh potvrda za hrv. Zagorje, okolinu Varaždina i Međumurje savjesno je prikupio i akcentovane mi poslao rođeni Zagorac, prof. franjevačke gimnazije u Varaždinu o. Inocencije Zrinski.

Mjesto *resa* i t. d. u pojedinijem kajkavskim mjestima govore se još riječi *lât* (mj. *vlât*[1]), gen. *lâti*, *latjê*, *latovjê*, *lâs* (mj. *vlâs*), obično u pluralu *lâsi*, *lasjê* (Gredice uz Savu kod Zagreba, Varaždinske Toplice), *klâs* i valjada još koja. Uzrok tijem sinonimima treba od česti tražiti i u tom, što se iz ovoga dijalekta izgubila prastara i u najvećem dijelu naroda našega poznata riječ *ôs* poradi homonimije sa riječi *ôs* 'osovina u kola, lat. axis', o čem će biti više govora pod br. 12 i 13.

Sasvim ista riječ kao *ôs* 'arista' je i srpskohrv. maskulin *ôs* 'rijetka dugačka dlaka na govečetu, što je starija od ostale'. Tako ima Rječ. 9, 183 za Dobroselo u Lici. Ali što ja znam, u drugim ličkim mjestima riječ je ženskoga roda i u tom značenju kao i rus. *ость* (pored *остъ*) 'duga dlaka na krznu, što između kraćih strši' (Dalj, Pavlovski). A da se u Lici ne pravi razlika u rodu među *ôs* 'arista, iglica na klasu' i među *ôs*

[1] I u Lici je *vlât*, gen. *vlâti*, ženskoga roda, a u Vuka muškoga. Vukov navod potvrđuje jedan vojnik iz Lipolista u Mačvi i jedan drugi iz varošice Barajeva u srezu posavskom, koji govore *vlât*, gen. *vlâta* (Vuk ima samo nom. *vlât*), plur. *vlátovi*, gen. *vlátōcā*; za akcent isporedi gore *ôs*, gen. *ôsa*, plur. *ósovi*, gen. *ósōrā*. U slovenskom pored *vlât*, *lât*, gen. *vlatî*, *latî* ima i muški rod *vlât*, *lât*, gen. *lâta*, *latú* 'vlat, klas' (Pleteršnik); *lât*, gen. *lâta* 'vlat' (Velike Lašče, Sevnica). Prvobitno je riječ *vlât* 'panicula' kao i *ôs* 'arista' bila samo ženskoga roda i išla po *i*- deklinaciji, kako je samo još danas rus. *волошь* 'vlakance u biljka; klas', polj. *włoć* (obično *prosiana włoć*) 'vlat u prosa', češ. *lat'* 'vlat', litav. *váltis* 'vlat u zobi'. Kajkavci (kao i Vuk) ne prave razlike između *vlati* i *klasa*, dok je štokavcima *vlât* 'njem. Rispe' samo u prosa i zobi, otud *latica* (mj. **vlatica*) 'bromus arvensis, divlja zob' (Rječ. 5, 919 za okrug pirotski u Srbiji; ne tumači se), a *klâs* 'njem. Ähre' samo u žitarica ječma, pšenice, raži, pira. Zato se kaže da proso *vlâtārā*, *vlâtā*, a ječam da *klâsā*, *klâsāvā*.

Za glagol *vlâtati* naročito se mora spomenuti, da on u Lici pored orijetkoga značenja 'puštati vlat' ponajviše se upotrebljuje ovako: 1) Sa još nedozrela žita (najobičnije s ječma, jer najranije dospijeva) trgati klasje, koje se onda u pržnici na vatri ili na suncu osuši i na žrvanj samelje („užŕvnā"), što biva dakako u gladne godine. Jedna takova rukovet zove se također *vlât*. Primjer: *Već si dosta nâvlatao, ne vlâtāj više!* — 2) Kad u zimi padaju krupne i guste pahuljice snijega, onda se veli, da *snijeg vlata; zavlatao grdan snijeg*. Te se pahuljice zovu u Lici *plastúni* (sing. *plàstūn*), kolek. *plàstūnje*. „Da pada *klàsūnje*, što pada *plastunje*, pa bi baka birala" rekla je neka izgladnjela starica, koja misleći da će do zime umrijeti, nije preko ljeta radila. Tako sam slušao u svom djetinjstvu od svoje majke u Kosinju. — 3) *vlâtati*, *zavlâtati na koga* ili *nad kime*, t. j. obasuti ga oštrim riječima, karati ga, vikati na nj; na pr. *Čim ga vîde načelnik, stane na nj vlatati i svakako ga psovati. — Zâvlatao na me bez ikakva povoda.*

'pilus, dlaka', dobro potvrđuje *ôs* (gen. *ȍsi*), f. 'spina piscis, riblja dlaka, t. j. na dlaku nalik koščica u ribi', koja se riječ tako upotrebljuje u Korenici. Za značenje 'dlaka, kosa' navešću još ove od korijena *ak̄-* tvorene riječi: bugar. *ocъ (ócuй), óca, óco* 'što ima veliku i oštru dlaku' (Gerov), malorus *oселéдець* 'čuperak kosa na obrijanoj glavi' (Hrinčenko), otud polj. *oseledec* 'dugi čuperak kose, vrsta perčina' (Karłowicz, Słownik gwar polskich III 465), lit. *ašutaĩ*, m. plur. 'debela konjska strunja (dlaka) iz repa ili iz grive' (Kurschat), let. *ašk'is, astri* 'strunja iz konjskoga repa', *aste* 'rep' (Scheftelowitz KZ 56, 1929, 197). Za značenje ću još dodati, da se i sloven. *rę́sa* 'os na klasu' upotrebljuje pored ostaloga u značenju 'čvrsta dlaka', *resíne* 'dolgi obrvni lasje pri živalih, tudi nelepo dolgi pri ljudeh', *râs*, m. 'tkanina od dlaka' (Pleteršnik), *resasta krava* 'krava kojoj dlake strše' (Miklosich, Lex. palaeoslov. 814b): *rę̑snata pšenica* 'osata pšenica, granniger Weizen' (Pleteršnik).

2) *ósija*, plur. *ósije*, gen. *ósījā*, f. govori se mjesto *ôs* 'iglica na klasu' u jednom dijelu istočnoga Srijema, u Bačkoj (Novi Sad) i u gornjem Banatu; s akcentom *ȍsija*, gen. plur. *ȍsījā* gdjegdje u istočnom Srijemu uz Savu i u Donjoj Tuzli u Bosni. U okolini Banja Luke u Bosni *ȍsija* je samo kolektiv i nema plurala. Za sela Vojku u Srijemu i Veliko Središte kraj Vršca u Banatu imam sigurne potvrde, da riječ ondje glasi *ójsija*, gen. plur. *ójsījā*. Kolektiv *ôsje* govori se samo u Dolovu kraj Pančeva, dok ga u drugim sad spomenutim krajevima nema kao ni riječi *ôs*.

3) U Srbiji i u susjednoj istočnoj Bosni govori se riječ *ôs* 'arista' nešto ređe, dok sam je ja čuo samo tri puta, i to ovako: *ô:*, gen. *ȍsi*, gen. plur. *ȍsī*, kolek. *ôsje* od jednoga đaka vojnika iz sela Jovanovca kod Kragujevca, *ôs*, gen. *ȍsi*, gen. plur. *ósī* (i *ósā*) od jednoga žandarma iz Kosovske Mitrovice, a kao maskulin *ôs*, gen. *ôsa*, plur. *ȍsovi*, gen. *ȍsōvā* od jednoga vojnika iz lepeničkoga sreza. Kolektiv *ôsje* (za sing. *ȍsa*, o čem vidi na str. 194) govori jedan vojnik iz Resnika u srezu vračarskom, a pismeno ga potvrđuje i prof. Dragomir Popović iz Čačka dodajući, da se ondje za singular govori *ôs*. U Zlatiboru *os* je spoljna košuljica od ovsa ili zobi (Srpski etnograf. zbornik 34, 415). Inače vojnici iz onijeh krajeva, koji su mi služili kao glavni izvor, znadu samo za ove od *os* izvedene riječi:

a) *ȍsīlj*, gen. *osílja*, kolek. *ȍsīlje* (kragujevački i resavski srez); bez duljine *ȍsilj*, gen. *ȍsilja*, nom. plur. *ȍsilji*, gen. *ȍsīljā* (Kragujevac, Požarevac) i *ȍsilja* (Vranje); *ȍsulj* (Pirot); *ȍsulja* 'osata pšenica' (Rječ.

s. v. iz Ljub. Stojanovića); *osîlj*, gen. *osîlja* pored *ôs*, gen. *ôsa* (Kragujevac, lepenički srez; vidi gore); *osȉlj*, gen. *osȉlja* (Skoplje); *osílj* 'pljeva od žita' (Belić, Dijalekti 356; tu znak ' označuje kratak akcent; ispor. bugar *осúлъ* 'os na klasu', svakidanja riječ); s gubitkom početnoga vokala *sîlj*, kolek. *sîlje* (Niš, Kosovo, Prizren po priopćenju jednoga kapetana, koji nije stavio akcenta); *òsîljka*, gen. plur. *òsîljākā*, *òsīljkī* (Kragujevac, Palanka, Vranje) i *osîljka*, gen. plur. *osîljka* (Kragujevac, selo Petrovac), još običnije *sîljka*, gen. plur. *sîljaka* (rijetko *sîljākā*), *sîljkī* (Kragujevac, srez levački i trstenički, Jagodina, srez belički, Niš; bez duljine u gen. plur. Kosovo, Zaječar); *osîljka* i *sîljka* (Elezović, Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta II 38, 224).

Za gubitak početnoga *o* u *sîlj*, *sîlje*, *sîljka* isporedi malo niže *sâć* pored *òsać*, a zatijem još ove *os*-riječi: sloven. *stríc* 'ime za više bodljikavih biljka, pasji ili vražji stric' pored *ostríček* 'vrst bodljikava korova, pasji stric', *ôstric* 'oštrac, njem. Schneide' (Pleteršnik). U hrvatskom kajkavskom dijalektu taj se bodljikavi korov zove također *ostríček* (Varaždinske Toplice) ili *ostríčak* (Žarovnica kraj Lepoglave), gen. *ostríčeka*, *ostríčaka*. Ali su daleko običnija obličja bez *o*, što ih ovdje sad navodim prema priopćenju prof. o. Zrinskoga i koja glase: *stríček* (Marija Bistrica, Mače kod Zlatara, Bartolovec kraj Varaždina, Prelog, Čakovec), *stríčak* (Sv. Ivan Zelina, Bistra), *stríčjak* (Središće), *stríčnjak* (Jalkovec i Vinica kraj Varaždina). S tijem se slaže što Šulek, Jugoslavenski imenik bilja str. 272, 379 ima *oštríčak* 'dipsacus silvestris' i *stríčnjak* 'cirsium arvense'. Za obličja *stríčak*, *stríček* (u Gračanima kraj Zagreba *štríček*, *štríčak*), koja se u okolini zagrebačkoj akcentuje i *stríčak*, *stríček*, gen. *stríčaka*, *stríčeka*, ređe *stríčka*, treba dodati, da je to najrašireniji naziv za oštrobodljikavu draču, što se latinski imenuje *carduus*. Pod utjecajem riječi *stríc* 'očev brat, patruus' ta se drača zove još i *strîc*, obično *vražji stric*, kako ima već i Belostenec. Za otpadanje početnoga *o* lijep je primjer *sijak*: *osjak* 'cirsium arvense' (Šulek op. cit. 269, 350), *òsjak*, gen. *òsjaka* 'os na klasu od žita' (Virovitica). Mjesto *osjak* 'cirsium arvense' u Prigorju se veli *štir* (Rječ. 9, 198), što je moglo postati od **oštir* gubitkom početnoga vokala[2].

b) *óšlja*, plur. *óšlje* i *ôšlje*, gen. plur. *óšljī*, *óšljā*, kolek. *ôšlje* (Šabac, Valjevo, srez tamnavski, Gornji Milanovac, selo Premeća kod

[2] U Levču i Temniću u Srbiji *štir* je nekakva biljka, od koje se lišće upotrebljava za jelo, kad nema zelja „livadskoga" i „pitomoga". U Bosni i Hercegovini tako se zove jelo, što se priređuje od te oiljke (Srp. etnograf. zbornik 10, 20. 101).

Čačka u Srbiji; Srebrenica u Bosni); *ôšlja*, gen. plur. *óšljū* (okolina Valjeva, Kragujevac, srez rudnički); *ȍšlja*, gen. plur. *ȍšaljā*, *ȍšljī*, *óšljū* (Zvornik, Krupa u Bosni); kolek. *ôšlje*, gen. *ôšlja* za sing. i plur. (Kostajnica, Novi u Bosni, Stolac u Hercegovini); *ȍšljika*, gen. plur. *ȍšljīka* (Kragujevac, Gornji Milanovac, Šabac—Loznica, Užice, Čačak u Srbiji; Bjeljina, Srebrenica, Prijedor, Visoko u Bosni); *ȍšljīk*, gen. *ošljíka* (Kragujevac, srez gružanski). Ovamo treba računati i riječ *ȍšljāk*, gen. *ošljáka* 'ječam u kojeg su osi na klasu i ljuske oko zrna debele i jake', od čega se zove i *krȕpnīk* (Kuršumlja—Raška—Užice po kazivanju kapetana Vase Miletića; vidi i Rječ. s. v.). To je ista riječ kao srpskohrv. *ošljak*, sloven. *ošljȃk* 'vrsta bodljikave dračе, cirsium arvense' (Šulek op. cit. 271 za Cres, Pleteršnik); isporedi od istoga korijena grč. *ἀκοσ-τή* (kipr. *ἀκοστᾶ*) 'ječam', a zapravo 'osato žito', lit. *akúotas* (s velarnim *k*) 'os, osobito na klasu ječma' (Kurschat).

Od štokav. *ošlja* 'arista' razlikuje se u značenju čakav. *ôšja* 'rasjelina među hridinama na morskoj obali' (u Vrbniku na Krku po priopćenju I. Žica), koja izriče isto što lat. *rupes* 'pećina, greben, pukotina'. Semantički se ona može isporediti sa srodnim riječima kao staroslov. *осла* 'kamen za oštrenje, brus' (više malo dalje), staroind. *áś'man-* m. 'pećina, kamen', grč. *ἄκρις* 'šiljak, vršak gore, rt', što sve izlazi iz temeljnoga pojma 'oštar, šiljast, bodljikav'; ispor. letski *asmens, asmins* m. 'oštrina, oštrac (od noža, sablje...); vršak na klasu' (Trautmann, Balt.-slav. Wörterbuch 15). Prema *ošja, ošlja* postala je imenica *ȍšjarica*, o kojoj će biti govora u bilješci 5 str. 179, i glagol *ošljáriti, ȍšljārīm* 'površno, nemarno što raditi' (u Požarevcu po kazivanju jednoga potpukovnika), *ošljȃrit, ošljârim* 'raditi nešto polako': Nemôj da *ošljâriš*, no ȁ brzo rabȏtaj (Elezović, Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta II 48).

c) *ȍsāć*, gen. *osáća* (kragujevački i smederevski srez); *osâć*, gen. *osáća* (Kragujevac, lepenički srez); *ȍsāč*, gen. *osáča* (Lipolist u Mačvi); *sâć*, gen. *sâća*, gen. plur. *sáćā* (Požarevac, Lugavčina kod Smedereva). Za otpadanje početnoga *o* isporedi gore navedene slučaje kao *sîljka* pored *ȍsīljka, strîček, strîc* (sloven. *stríc*) pored *ostrîček* i t. d. Ovdje treba naročito naglasiti, da je biljka *strîček, strîc* i t. d. dobila ime od bodljika, kojima je obrasla, pa se ne smije identificirati sa slovensko-kajkavskom riječi *stric, strîček* 'očev brat', od koje se inače ne razlikuje ni u čem. Obličja sa *o* kao *ostrîček, ostrîčak* odlučno govore protiv toga.

d) *òsao,* gen. *òsla,* bez plurala po kazivanju dva vojnika iz okoline Orašca u kragujevačkom okrugu, koji za plural upotrebljuju kolektiv *ôšće (*od **ostьje).* Više o tom kolektivu reći će se pod br. 8.

e) *ósak,* gen. *óska,* plur. *ósci,* gen. *ôsākā* (selo Premeća kod Čačka po kazivanju jednoga vojnika; Raška, srez studenički po pismenom obavještenju prof. Popovića iz Čačka); *osak* 'Sisymbrium Sophia' (Rječnik s. v. gdje se pogrešno nagađa, da je gen. *osaka).* Ovamo bi mogao ići i feminin *òska (óska)* 'arista', o kojem se govori na str. 182, 185, 196 u bilješci 10.

4) U nekojim krajevima u Slavoniji, Bosni (oko Doboja i Donje Tuzle) i u zapadnom Srijemu mjesto *os* 'iglica na klasu' govori se *òsat,* gen. *òsata,* kajkav. *osât,* gen. *osáta* (Stubica). Za plural služi kolektiv *òsje,* kajkav. *osjê,* kako je već spomenuto na str. 170, a sasvim rijetko *osâće* (Rječ. 9, 184). Ali gdje se kolektiv *osje* ne govori, tamo je plural *òsati,* kako je na pr. u selima Ješeviku u brodskom srezu i Alibegovićima u okolini Doboja, gen. plur. *òsātā* (slav. Brod), *ŏsātā* (Mirkovci kraj Vinkovaca). Gen. sing. *òsta* (mj. *òsata)* govori se oko slavonske Požege, ali u pluralu samo *òsati,* gen. *ŏsātā (osátā).* U Kostajnici i u okolini Donje Tuzle (sela Pâci, Petrovice) *òsat* (gen. plur. *ŏsūtā*) je biljka *cirsium arvense,* a za 'arista, iglica na klasu' ondje je riječ *òšljika.* Tako isto kajkav. *osêt,* gen. *osẽta* (Veliko Trgovišće), nom. *òset,* ali gen. *oséta* (Klanjec, Pregrada), *ŏset* (prof. o. Zrinski za Dekanovec) je rečena biljka; više o tom vidi još pod br. 6 uz riječ *oslobad.* Ovamo pristaje i kolektiv *osáće* 'vrsta trna' (Elezović, Rečnik II 37), a iz staroga jezika *osatije (ѡсатїе)* 'nekakov korov' (u Rječniku 9, 184 uzima se da je to *osje).*

Za tvorbu sad navedenijeh riječi treba dodati neke napomene. U *ósija (òsija), ójsija* (s anticipacijom glasa *j*) nastavak je *-ija,* za koji Leskien, Serbokroat. Grammatik I 317 krivo drži da je romanskoga postanja, jer ga imaju i drugi slavenski jezici; potvrde navodi Vondrák, Vergl. slav. Grammatik I[2] 512. — U *òsīlj* dodan je osnovi sufiks *-ilj* (= *ylьb),* za koji Maretić, Gramatika i stilistika[2] 281 (I. izdanje str. 320) uči, da dolazi samo u riječi *mètīlj* (gen. *metílja,* vok. *mètīlju*) 'distomum hepaticum, t. j. crvić od kojega blago, osobito ovce, krepava'; u starijim rječnicima 'papilio, lepir'. To nije točno, jer osim u *osilj* taj općenito slavenski sufiks[3] nalazi

[3] Potvrde navodi Vondrák, Vergl. slav. Gramatik I[2] 574, samo on tamo ne spominje riječi *metilj,* koju imaju još ovi slavenski jezici: sloven. *metilj,* bugar. *мети́лъ* (i *миши́лъ*) 'distomum hepaticum', rus. *мешьи́ль* 'vodeni cvijet, t. j. jedno-

se i u ovijem riječima: *badilj* 'cirsium arvense' (Šulek op. cit. 8), istoga postanja kao *bȃdalj, bȃdelj* 'carduus' od *bòsti, bàdati* pungere'; *bràdvīlj* 'velika na bradvu nalik sjekira' (u tom značenju u Lici; malko drugačije u Rječniku s. v.); *Gostilj*, selo u Cornoj Gori (Srp. etnograf. zbornik 13, 250; 38, 591), prema čemu može biti kolektiv *Gostilje*, selo kod Zlatibora u užičkom okrugu (Srp. etnograf. zbornik 8, 1017; 34, 492); *nòkīlj* (mjesto *noktilj*) 'zanoktica, paronychia' (Vuk, Rječnik s. v. za Crnu Goru); *sìkīlj* 'clitoris' ili od turskoga *sik* 'penis', ili možda od *sika* (ipokoristik od *sìsa* 'mamma'); *tòcīlj* (rus. bug. *точúло*) 'okrugao pješčan kamen, na kojem se vrteći ga oštri, njem. Schleifstein' od korijena *tek-* 'teći, letjeti', lit. *tẽkinti* 'oštriti, vrtjeti', *tekẽlas*, let. *teciẽls* 'tocilj, a zapravo trkač, t. j. koji leti', srpskohrv. *tòčiti* (rus. *точúть*) 'lijevati, oštriti'. O riječi *òstīlj* 'tridens, držak u osti' vidi pod br. 10. — U Lici je sufiks *-īlj* dosta običan i daje riječi umanjen, a dosta često još i pejorativan smisao, na pr. *bòsīlj* 'čovjek što najviše ide bos, bosać, siromak' (prof. M. Rajčević za Divoselo), *bùkvīlj* 'slaba bukva ili malena bukova šuma', *màčkīlj*, nadimak za jedne Vujinoviće u Divoselu (prof. Rajčević), *mèkīlj* 'mekan, slab čovjek'. — U riječi *òsao*, gen. *òsla* sufiks je *-al* (= *lъ*) s nepostojanim *a* i spada među *l*-sufikse kao i *-la* u staroslov. *осла*, polj. *osła, oselka*, sloven. *ósla*, malorus. *ослá*, rus. *осёлокъ* (gen. *осёлка*), češ. *oslice*, donjoluž. *wóslica* 'brus, tocilj', a po postanju 'oštrilo'; ispor. srpskohrv. *òsilo* 'žalac na jeziku u zmije, žalac uopće' (Prilip, Bitolj), bugar. *осило* 'žalac' (Duvernois s. v.). Rašireni sufiks *-la* je u *ošlja* (mj. *oslja*) od **oslją*. Poradi tvorbe i značenja dosta je navesti iz srodnih jezika starovisnjem. *ahil* 'os na klasu', lat. *aculeus* 'šiljak, bodljika', starokimrijski *ocoluin* (prakelt. **ākulēna* od *āku-* osnove) 'brus'; ispor. i grč. *ἀχόνη* 'brus, tocilj'. — U *òsāć, òsāč* sufiks je *-āć, -āč*, od kojih je prvi rijedak, a drugi posve običan. — O *ošće* (= **ostьje*) biće govora pod br. 8. — Za *òsat* (kajkav. *osât*) 'arista' treba dodati, da u starijim rječnicima (Mikalja, Della Bella, Stulli) dolazi *oset*, i to u značenju 'carduus' (ispor. gore štok. *òsat*, kajkav. *osêt*

dnevna muha; lepir' (Dalj s. v. *месшь*), polj. *mętyl* 'lepir' (Brückner, Słownik etym., i Karłowicz, Słownik gwar pol. s. v. *motyl*); u alternaciji s vokalom *o* i sa značenjem 'lepir' rus. *мошúлъ* (malorus. *мошúль*, bjelorus. kolek, *мóшылъ*), češ. *motýl*, polj. *motyl*; za etimologiju Berneker, Slav. etym. Wörterbuch II 42. Ovdje ću još navesti dvije općenito poznate ruske riječi *косшúлъ*, — *я* 'štaka, njem. Krücke' (od *косшь* '*ὀστέον*') i *ковúлъ*, — *я* 'kovilje, njem. Steppengras', koja se riječ dovodi u svezu sa got. *hawi*, starovisokonjem. *hewi, houwi* 'sijeno trava', novovisokonjem. *Heu* 'sijeno'. Tijeh dviju riječi za čudo nema u Vondráka.

'cirsium arvense'), dakle u značenju, što ga ima staroslov. bugar. *осътъ*, sloven. *osât, ósət*, rus. *осóтъ*, češ. polj. *oset*, donjoluž. *wóset* (Muka, Słownik II 929). Tu je sufiks *-ъtъ*.

Značenje 'pljeva', što ga ima rus. *ось* i srpskohrv. *osilj* (Belić loc. cit.), potpuno je jasno, jer kad se žito vrše, *osi* 'iglice na klasu' postaju *pljeva* 'palea'. Zato se nalazi i obrnuto, da se u nekojim srpskohrv. krajevima mjesto *os* 'arista' u istom značenju govori i *pljȅva* (ikav. *plȉva* oko Nove Gradiške u Slavoniji). S tijem se slaže, što u nekijem jezicima *ak̂*-riječi dolaze također u značenju 'pljeva', na pr. got. *ahana*, starovisnjem. *agana* (*n*-tvorba) f.; grč. *ἄχνη* u Hom. 'pljeva' od **ἀκσ-νᾱ* (**ak̂[e]s-nā* Muller, Altital. Wörterbuch 3, Walde-Pokorny, Vergl. Wörterbuth I 30) ispadanjem glasa *σ* i od toga prelaženjem glasa *k* u *kh* = *χ*, što je ista tvorba kao na pr. *λύχνος* 'svjetiljka' od **λυκσ-νο-* (Brugmann-Thumb, Griech. Grammatik[4] 114). Lat. *ăcus* (mj. **ăcos*), *-eris* (*s*-tvorba) n. i staronord. *ǫgn* f. znači 'os na klasu' i 'pljeva' (Muller op. cit. 3, 10). — U nekojim se krajevima našijem mjesto *os* kaže *klâs* (od **kolsъ*), koja riječ nije srodna s lat. *collum* (starolat. i *collus*), got. *hals* 'vrat', kako se obično misli, već s glagolom **kol'ǫ *koltī* 'bosti, klati', rus. *колóть*, srpskohrv. *klȁti*, što poput drugijeh učenjaka dopušta i Berneker, Slav. etym. Wörterbuch I 549. Prema tome srpskohrv. *klâs*, rus. *кóлосъ* i t. d. prozvan je tako po bodljikavim osima, što na njem rastu; ispor. od istoga korijena kimrijski *cola* 'os na klasu', *col* 'šiljak, os na klasu' (Walde-Pokorny op. cit. I 435). Takovo shvaćanje dobro potvrđuju još od korijena *ak̂-* postale riječi, koje u nekim jezicima izriču pojam 'os na klasu', a onda 'klas', na pr. starovisnjem. *ahil* m., novovisnjem. *Achel* f., anglosas. *egle* plur., staroprus. *ackons* m. 'os': starolat. *agna* (od **acnā*), got. *ahs* n., anglosas. *ēar*, engl. *ear* (**ahuz*), starovisnjem. *ahir, ehir* (**ahiz*) n., novovisnjem. *Ähre* f. 'klas', armen. *hask* isto, praarmen. **aso* + sufiks *-k-* (Scheftelowitz KZ. 56, 197). Poradi značenja ovdje ću još navesti latinsku etimologijski dosta nejasnu riječ *arista* 'os na klasu, klas, riblja dlaka, poput čekinje oštra kosa na glavi', koje značenje ima i srpskohrv. riječ *os*, o čem više vidi na str. 171—172.

Vidjeli smo, da riječ *os* 'arista, iglica na klasu' imaju u tom značenju osim srpskohrvatskoga još slovenski, češki i ruski jezik. A jer je ta riječ u nauci nepoznata, treba o njoj još nešto spomenuti. Njezin praslavenski oblik bio je **osь*, što odgovara indoevropskom **ak̂i-s*. To je dakako *i*-osnova, koja se raširena nalazi u grčkoj riječi

ἀκίς, -ίδος, f. 'vršak, šiljak, bodljika'. Od prilike takovo značenje imala je i praslav. riječ **osъ*, kojoj su rečeni jezici općenito značenje suzili i prozvali tako one iglice na klasu poradi toga, što su šiljaste i oštre. Zato je razumljivo, zašto na pr. sloven. *os* 'arista' znači još 'oštrina, oštrica; osti, t. j. sprava za hvatanje ribe'. Za razvoj značenja 'iglica na klasu' od 'šiljak, vršak, bodljika' osim navedenijeh indoevropskih *ak̂*-riječi još ću spomenuti grč. *γλῶχες* f. plur. 'osi na klasu': *γλωχίς* f. 'šiljak, vršak', slaven. *glogъ* 'trn', a upravo 'bodljike na tom grmu'. Iz pojma 'iglast, šiljast, oštar' treba izvoditi i to, što srpskohrv. *ôs* i rus. *ость (осшь)* imaju još značenje 'dlaka što strši između ostalijeh'. S tijem se potpuno slažu navedene baltičke *ak̂*-riječi, koje izriču pojam 'konjska strunja (dlaka) iz repa ili iz grive', a spomenute su na str. 172.

5) *ȍslast, ȍslasta, ȍslasto* 'rezak, oštar, trpak, njem. herb, franc. aigre' govori se u Lici najobičnije za vino kad je trpko, ali još nije kiselo, ili za mošt (od lat. *mustum*) kad više nije sladak, već kao da reže. Ja sam taj adjektiv slušao nebrojeno puta u svojoj mladosti u Kosinju, gdje se i danas govori, iako kod mlađega naraštaja nešto slabije. Isto vrijedi i za neka druga mjesta ondje, na pr. za Vrhovine, Medak i t. d. U gdjekojem ličkom mjestu veli se *ȍslast* i za komad drveta, kad nije ravno otesano, već kao da bode. Jedno i drugo značenje toga pridjeva usmeno mi potvrđuje i dobar znalac ličkoga govora, književnik Pecija Petrović. Za tvorbu ne treba ništa dodati, jer se razumije iz onoga, što je rečeno za srpskohrv. *ȍsao* 'os na klasu' i slaven. *osla* 'brus, tocilj'. Sve je to dalja tvorba od *os*-osnove, koja je u *oslast* uzeta poglavito u prenesenom smislu. Ujedno taj adjektiv dokazuje, da je i srpskohrv. jezik imao nekoć riječ **osla* 'oštrilo, brus', prema kojoj je prije postao nego prema *osao* 'os na klasu'. Ovdje još dodajem, da se nekadanje **osla, *osьlъ* sačuvalo u geografijskim imenima *Osla, Osьlьnykъ* ili *Osalьnikъ*.[4]

[4] *Osla* je brdo u Erdelju (Miklosich, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen II 70), po svoj prilici identično s jednim od dvaju brda, što se nalaze u krajnjem zapadnom Erdelju, nedaleko od granice prema Banatu, i pišu se danas na kartama prema rumunjskom izgovoru *Oslea*. Sigurno je taj naziv dospio onamo od susjednih banatskih Srba, koji su prodirali prema istoku u rumunjske krajeve. Deminutiv *Oslica* je brdo ili selo „оу хльмсцы землы" (Stojanović, Stari srpski hrisovulji 9); mjesto na rijeci Ibru u južnoj Srbiji (Srpski etnografski zbornik 6, 597). *Osьlьnykъ* (Stojanović op. cit. 10; oko polovine 13. vijeka) ili *Osalьnikъ* Miklosich, Monumenta serbica 234; oko god. 1399) je selo i brdo blizu Dubrovnika, te se danas zove *Ôsōjnīk* mj. *Ôsōnīk* (od *Osaonik, Osьlьnik*) od naslona na *ȍsoje* 'locus opacus' (Rešetar, Der štokavische Dialekt 262—263; Srpski etnografski zbornik 38, str. 3, 28). Sasvim je isto i slovensko ime *Ôsōlnīk (Veliki, Mali)*, kako se

6) *ȍslobad*, gen. *ȍslobadi*, f. 'cirsium arvense' govori se tako i u tom značenju u Lici i ostaloj Gornjoj Krajini, zatim u susjednoj Bosni sve do Banje Luke, sjevernoj Dalmaciji i Crnoj Gori (Nikšić), a bez sumnje još gdje drugdje, dok vojnici iz Podrinja u Srbiji znadu za tu riječ; inače se u Srbiji zove ta biljka *palàmida* ili *palamída*, a oko Imotskoga u Dalmaciji *lítavac* (ikav. oblik mjesto *lijetavac*). U Rječniku 9, 220 navodi se za *oslobad* samo jedna potvrda iz okolice grada Bihaća u Bosni (u Rječniku se veli općenito iz „Turske Hrvatske"); ali je urednik krivo shvatio *oslobad* kao maskulin, jer narod u onome kraju jednako kao i njegovi susjedi u Lici govori tu riječ samo u ženskom rodu. I S t u l l i imade *ȍšljebad*, gen. *ȍšljebadi* 'carduus' i dodaje, da je riječ ženskoga roda, o čem se u Rječniku bez razloga sumnja[5].

Vanjska osobina te biljke je, da je obrasla kratkim bodljikavim dlačicama ili osima, od kojih je dobila ime. U Rječniku 9, 220 veli se, da je *oslobad* (*oslobod* m., *ȍšljebad*) „upravo biljka, koja osla bode, ali je osli rado jedu". Toj narodnoj etimologiji protivi se to, što se *oslobad* govori u krajevima, u kojima riječi *osao* nema ni traga (nema je ni V u k). Kad se sad to uzme na um, onda je jasno, da narod nije mogao prozvati rečenu biljku imenom njemu sasvim nepoznatim. Misliti na utjecaj kajkavskoga dijalekta, u kojem je *ȍsel* (*ȍsao*) svakidanja riječ, nema smisla već stoga, što kajkavci

zovu dva brda i sela na njima kod Velikih Lašča u srezu kočevskom po kazivanju jednoga sitara iz onoga kraja, i jednoga željezničkog namještenika, također iz onog kraja, koji to ime izgovara *Osȍrnik*; fem. *Osolnica* je naselje u općini Moravče u srezu Litija, i selo u općini Gornja-župska u srezu Gornji Debar (Imenik-registar naseljenih mesta kraljevine Jugoslavije s. v.). Ime *Osolnik*, *Osornik* je bez sumnje isto što apelativ *osȍlnik*, *osȍrnik* (Velike Lašče pokazivanju spomenute dvojice: jedan željezničar za Logatec), *ȍsornik* (Delnice), *ȍsonik* (Fara kod Kočevja), stegnuto *ȍsnik* (jedan željezničar za Viden-Krško), *osonk* (R a m o v š, Histor. gramatika II 40) 'tobalica. vodijer, njem. Schleifsteinbehälter'. P l e t e r š n i k ima u tom značenju samo *ósəlnik* (*ósəlnik* u R a m o v š a op. et loc. cit.), *óslornik*; stegnuta su oblića *ȍsenk* (od *oselnik*), *ȍslank* (pored *ȍslica*), što ih govore željezničari od Sevnice.

[5] Kao feminin *ȍšljebad*, gen. *ȍšljebădi*, govori tu riječ i jedan trgovčić iz Sinja, što torbari ovdje po zagrebačkijem ulicama. Ali u Poljicima u Dalmaciji *ȍšebljad* (mj. *ȍšljebad* premetanjem glasa *lj*) ili *ȍšebad* 'carduus' je muškoga roda (saopćenje senatora Fr. I v a n i š e v i ć a). Tako je i u Solinu *ȍšjebad*, gen. *ȍšjebada* 'acanthus', što mi u pismu javlja prof. dr. L o v r e K a t i ć iz Splieta. On mi još priopćuje, da Solinjani, Klišani, Kaštelani, donji Poljičani, t. j primorci (Podstrana, Jesenice), i srednji do Gata izgovaraju *judi*, *zemja*, *ȍšjarica* 'trava koju u poljičkim Seocima zovu *ȍstrulja*' mjesto *ljudi*, *zemlja*, *ošljarica*. Kao orografijsko ime *Osjarica* je jedna glavica „ošjava = oštra vr'a" (Fr. I v a n i š e v i ć, Zbornik za nar. živ. 8, 1911.

Po kazivanju jednoga Dalmatinca iz Primoštena, ondje *ȍšljebad* (gen. *ȍšljebada*) naraste preko 2 metra u vis. Seljaci izvade iz njega srce, pa ležeći iz kreveta trnu svijeće. Otud se zove *ošljebad-puškar*, jer je cijev kao u puške.

zovu tu biljku najobičnije *osjȃk*, gen. *osjáka*, m. 'serratula arvensis, cirsium arvense (tako Šulek op. cit. 269), myraci, carduus' (Belostenec s. v.), ređe *osêt* (Veliko Trgovišće). Ovdje se mora spomenuti, da je u Šuleka op. cit. 270 *oslobad* 'carlina acaulis' (netočno, jer ima *caulem* 'stabljiku'). Ali ja iz autopsije sasvim sigurno znam, da je lička *oslobad* (u Srbiji *palamida*, u Dalmaciji *litavac)* i kajkavski *osjȃk* (u Čazmi po kazivanju dr. Šurmina *òsjāk*, gen. *osjáka), osêt* ista biljka, koja raste najviše po žitima. Zato sam gore stavio uz *oslobad* lat. ime 'cirsium arvense', a ne 'carduus, carlina' i t. d., kako se nalazi u Rječniku 9, 221 s. v. *òslobod*, gen. *òsloboda* (s takijem akcentom u Bolu na otoku Braču). Tu se urednik poveo za starim leksikografima Vrančićem, Mikaljom i Stullijem, koji 'carduus' bilježe uz *ošljebad*, što je dakako ista riječ kao *oslobad (oslobod)*, a možda u gdjekojem kraju i ista biljka.[6] U ostalom za etimologiju je glavno, da je *osjȃk* prozvan tako po bodljikavim iglicama ili osima (ispor. gore na str. 173 štokav. *òsjak* 'os na klasu').

Riječ *oslo-bad* je kompozit, gdje je prvi dio *oslo-* ista osnova kao u srbijanskoj riječi *osao* 'arista', u slavenskoj *osla* 'oštrilo, brus' i u ličkom adjektivu *oslast* 'rezak, trpak'. Pošto je s vremenom oslabilo značenje osnove *oslo-*, dodat joj je poradi bolje jasnoće kao determinativ drugi dio *-bad (-bod)* od korijena *bod-* (iterat. *bad-*) 'bosti', od kojega su tvorena imena mnogijem biljkama, na pr. *bodež, boda, boca, badelj* 'carduus, kajkav. vražji stric', polj. *bodłak* 'cirsium' i t. d. Prema tome su se u kompozitu *oslobad* sjedinile dvije različite osnove, koje izriču isti pojam. Lijepu potvrdu za takovu tvorbu daje nam i ovaj primjer. Riječ *òstan* 'stimulus' gdjegod se govori, dolazi u tom značenju; a u Lovreću u Dalmaciji (imotski srez) i u Zvirovićima u Hercegovini (ljubuški srez) *òstan* je samo držak, u koji se usadi gvozdeni šiljak, dok za 'stimulus' služi ondje riječ *òstanbād*, gen. *òstanbāda*. To se očito dogodilo zato, što je u onome kraju istančalo prvobitno značenje riječi

[6] Lako može biti, da je *oslobad* u nekijem krajevima ne *cirsium* već *carduus*, jer je jedna i druga biljka puna bodljikavih dlačica, koje su u *carduus*-a nešto veće i mnogo oštrije, tako da se on ne može brati prostom rukom, dok *cirsium* može. Poradi toga, što jako bode, u Lici za *carduus* ima riječ *bódež, -a*, u Srbiji *bóda, bóca*. A da isto ime može u jednom kraju označivati jednu, a u drugom drugu po čemu sličnu biljku, dosta je navesti iz Šuleka op. cit. 269, gdje se uz *osat* bilježi: 1) carduus 2) serratula arvensis 3) cirsium arvense, što se dobro može isporediti s maloruskim *ocóm* 1) cirsium arvense 2) circaea lutiniana 3) sonchus arvensis (Hrinčenko). Kako od jedne i druge biljke ima velik broj raznih vrsta, to se po koji put i sami stručnjaci ne slažu, da li je dotična biljka *cirsium* ili *carduus*.

ostan, pa se zato pojačava drugom istoznačnom riječi. Na osnovi udruživanja dviju istoznačnih osnova postalo je i kajkavsko prezime *Šilo-bod* (Stanojević, Narodna enciklopedija s. v.) i štokavski adjektiv *stârò-drêvan* 'vetustus' (od *stâr* 'antiquus' i *drêvan* 'vetus, vetustus'), gdje nijednome dijelu kompozita nije oslabilo značenje.

Pored *oslobad, oslobod, ošljebad, ošebalj* ima Šulek op. cit. 271 za istu biljku još drugih imena, od kojih ću ovdje spomenuti samo *ôšćibod,* gen. *ôšćiboda,* što se tako izgovara na otoku Visu, gdje se govori i *ôšćebod,* gen. *ôšćeboda* po kazivanju jednoga profesora Višanina. U prvom dijelu te riječi ista je osnova kao u *ôšći, ôšće* f. plur. (Vuk s. v.), *ôšća* n. plur. (Rječ. s. v.) 'tridens, osti, ostve', pa je valjada nitko ne će dovoditi u svezu sa riječi *osao* 'asinus', niti će poslije toga bjelodanoga slučaja sumnjati, da *oslobod* treba tumačiti onako, kako je gore razloženo. Takovijeh determinativnijeh kompozita, gdje dolaze dvije različite osnove, koje izriču isti pojam, ima i u drugijem jezicima, od kojih je dosta spomenuti gotski kompozit *mari-saiws* (= starovisnjem. *mareoseo)* od **mari* (= starovisnjem. *mari, meri)* 'Meer' + *saiws* (= starovisnjem. *sêo)* 'See', dakle od riječi do riječi *Meersee,* a onda *See.*[7]

7) *ôšljača* f. 'oračkí štap navrh kojega ima i gvozden šiljak, kojim se ljeniviji vo kašto i bacne, der Stachel, stimulus'. Tako veli Vuk u Rječniku s. v. za Boku. Maretić Rječ. 9, 323 uzima, da je toj riječi bilo prvo značenje 'štap kojim se osli tjeraju'. To se tumačenje ne može prihvatiti, jer *ošljača* nije tako prozvana po oslu, kojemu u Dalmaciji kažu *màgarac, tòvar,* dok je ondje riječ *osao* sasvim nepoznata, već po oštrome šiljku, koji bode. Mjesto *ošljača* kaže se inače u Dalmaciji *òstan* 'stimulus', također tako prozvan po gvozdenome šiljku, a u Crmnici u Crnoj Gori *bàdalj (od bosti)* 'oštro gvozđe usađeno u *ostanj,* te se njim volovi tjeraju' (Vuk, Rječ. s. v. *ostan, badalj);* ispor. gore *ostanbad.* Prema tome

[7] Jednako kao srpskohrv. *oslobad* i got. *mari-saiws* treba tumačiti slučaje, kad se zajedno nađu dvije raznojezične riječi istoga značenja. Takav je primjer lički svakidanji izričaj *kûrca pûtânā,* što se najobičnije govori u vokativu, kad se žene na selu pravdaju, pa jedna drugu tako kori. Drugi dio u tom izričaju je talijanska riječ *puttana* 'bludnica', koja je u nas postala pridjev. a dolazi samo u toj svezi. — Na ulazu u Boku Kotorsku na lijevo nalazi se na morskoj obali rt *Punta d' Ostro,* gdje je talijanska riječ *punta* 'rt' samo prijevod naše riječi *Ôštro.* — U kompozitu *Lingua-glossa,* što je grad pod Etnom na Siciliji, sjedinila se latinska riječ *lingua* s istoznačnom grčkom riječi γλῶσσα 'jezik' (Skok. Južnoslovenski Filolog 6, 69, Meyer-Lübke, Einführung in das Studium der roman. Sprachwissenschaft[3] 271).

je sasvim sigurno, da je *ošljača* dalja tvorba od *os*-osnove jednako kao i pod br. 3b već spomenute srpskohrv. riječi *ošlja* 'arista', *ošljak* 'vrsta ječma', *ošljak*, sloven. *ošljȃk* 'cirsium arvense'. Poradi značenja isporedi na pr. češ. *osten* 'uopće nešto šiljasto, bodljika, ostan; os na klasu' (potanje u Kotta s. v.).

Pored *òšljača* 'stimulus' ima i *ŏšljača* 'neka šljiva' (Rešetar, Der štok. Dialekt 262 za Bjelovar u Hrvatskoj), možda prozvana tako, što ima na granama i deblu bodljike kao i trn. U istom značenju u kajkavaca pored *ošljača* nalazi se još *ošljaga*, *oslica* (Rječ. s. v.); *ošljȃk*, gen. *ošljáka* 'rana šljiva i rumena' (Pregrada u hrv. Zagorju).

II. *ost*-osnova

8) Pored riječi **osь* imao je praslavenski jezik i njezinu dalju tvorbu **ostь* f., kolek. **ostьje*, kojom se također izricao pojam 'arista, iglica na klasu' i koja se u tom značenju nalazi u nekoliko slavenskijeh jezika, što će se sad navesti: srpskohrv. *ôst*, gen. *ôsti*, gen. plur. *ósti* f., *ôst*, gen. *ôsta*, gen. plur. *ósta* m., kolek. *ôšće* (Ripanj i Mala Ivanča, srez vračarski u Srbiji), *Osto-uša*,[8] selo u požeškom kraju u Srbiji (Srpski etnograf. zbornik 37, 15); *ŏska*, gen. plur. *ŏsaka* f. (Kruševac, selo Kupci, gdje se za isti pojam govori i *šiljka;* okolina Pljevalja, Niš, srez moravski), *ŏski* (Raška); nom. sing. *óska*, gen. plur. *óskā* (okolina Valjeva) može da stoji mjesto *ostka* (vidi br. 9, 13); rus. *ость*, kolek. *óстие*, malorus. *остюк*, *-á*, *остяк*, *-á* (Hrinčenko) *устюк*, *-á* (prof. Čalyšev za južnu Rusiju), bjelorus. *осцюкъ*, *-à*, *осцéнь*, *-цéня;* češ. *ost'*, kolek. *(v)osti*, *ostěna* (dalja tvorba); polj. *ość* 'iglica na klasu', *ostka* 'brkata, osata pšenica' (Linde, Konarski); ispor. gore srpskohrv. *òšljāk* 'vrsta

[8] To je posesivni kompozit, staroindijski *bahurvṛhi* (upravo „koji ima mnogo oriža"), i po postanju znači 'oštrouh, oštrijeh ušiju'. Za njegov drugi dio isporedi *Golouša*, ime brdu kod užičke Požege (Srp. etnograf. zbornik 34, 456) i kajkavsko prezime *Gȍlojnh* (s umetnutnjem *j* poradi uklanjanja zijevu), čemu potpuno odgovara sloven. prezime *Golo-uh* (Zeitschrift für slav. Phil. 14, 397). Protivno od rečenoga značenja je *Gluvo*, gen. *Gluva*, ime selu u skopskoj Crnoj Gori (Srp. etnograf. zbornik 7, 336. 450. 518), i *Gluščci*, selište u Kučima u Crnoj Gori (op. cit. 8, 325). A da su lokaliteti često prozvani i po dijelovima ljudskoga tijela, evo ovijeh potvrda: *Dušnik (Gornji, Donji)*, dva sela u okrugu niškom (Rječ. 2, 906); *Golòčelo* (u Rječ. s. v. *Gȍlō Čèlo*), dva sela, jedno u kragujevačkom a drugo u šabačkom okrugu (Imenik-registar s. v., za akcent jedan kapetan iz onoga kraja); *Grkljan*, mjesto u Temniću u okrugu kruševačkom (Srp. etnograf. zbornik 6. 389); *Obrra*, zemljište u Zlatiboru i (op. cit. 34, 497); selo u žičkom srezu (Imenik-registar s. v.); *Obrre*, selo u slivu Golijske Morave u Lepenici (Srp. etnograf. zbornik 15, 350); *Utrobe*, zaselak u dolini u srezu zlatiborskom (op. cit. 34, 451).

ječma'. Osim toga ima navedena riječ u pojedinijem jezicima još druga značenja, a sva izviru iz pojma 'oštar vršak, šiljak, bodljika', na pr. srpskohrv. (kajkav.) *ost* 'stimulus' (Belostenec s. v. *osten* bez naznake roda), sloven. *ôst, -i* f. 'oštar vršak, bodljika', češ. *ostí* 'bodljikava trava uopće' (Kott), gornjoluž. *v-óst,* m., demin. *vóśćik* 'carduus' (Pful). Za ruski, češki i poljski jezik rječnici izričito spominju, da *остъ, ость, ość* f. znači svaku poput igle ili šiljka oštru stvar (Dalj, Kott, Konarski). Otud se razumije, što je u staročeškom jeziku *ost* f. 'igla' (Gebauer, Hist. Mluv. III 1, 388.), dakle značenjem isto što armen. *aseł* i lat. *acus,* ili što se tako zovu one na iglu nalik sitne koščice u ribi ili na njoj, riblje dlake, kako je na pr. sloven. *ôst,* polj. *ość,* češ. *ostka, ostice* (u Lici to značenje ima *ôs,* gen. *ôsi); ispor.* lit. *ãšaka* (Trautmann; Kurschat *ašakà),* let. *asaka* f. 'riblja dlaka'. I sprava, kojom se ribe hvataju (lat. *tridens),* kaže se rus. *остъ,* polj. *ość,* češ. *ost',* u pluralu sloven. *ostî, ôstve* (gen. *-stȅv* Pleteršnik), srpskohrv. *ȍsti, ȍšći, ȍšće, ȍstve* (gen. *ȍstavā),* rijetko kao singulare *osta,* gen. *oste* (Srp. etnograf. zbornik 19, 350. 351), *ȍšćar,* gen. plur. *ȍšćara* 'koji hvataju ribu oščima' u riječkoj nahiji u Crnoj Gori (Srp. etnograf. zbornik 15, 769. 789); bugar. *óсти,* bjelorus. *óсцu, -цéй;* u maloruskom *óсти* znači ne samo 'tridens', već i 'bodljikavu biljku cirsium' (u istom značenju i *óстисть* u Hrinčenka), dok je donjoluž. *wósć, -i* f. 'pecten linarius, ogreblo; riblja dlaka; vlat, os na klasu' (Muka, Słownik II 927).

Što se postanja te riječi tiče, Trautmann, Balt.-slav. Wörterbuch 5, uzima osnovu **akst̃i-,* i to poradi lit. *akštìs* 'ražanj', *akstìs* 'štapić što se na njem ribe suše' i t. d. Ali slavenske *os*-riječi ne pokazuju nigdje velara, već uvijek palatal. Zato je posve opravdano tvrditi, da je praslaven. **ostъ* postalo od indoevropskoga **akti-s,* t. j. od osnove **ak̃-|-t*-formanta kao grč. *ἄκτή* 'strma obala, rt', kimrij. *eithin* (od **ak̃tī-n̥o-*) 'pun bodljika', *eithin* (od **ak̃tī-nā)* 'genesta spinosa' (Fick, Vergl. Wörterbuch II⁴ 5, Walde-Pokorny, Vergl. Wörterbuch I 32). Ista osnova **ak̃ti-* je u staroslov. *остиѝъ,* rus. bug. *остéнъ,* sloven. *ôstən, -stna* (Pleteršnik), srpskohrv. *ȍstan* (i *ȍstanj)* 'stimulus', češ. *osten, -stnu* 'bodljika; ostan; os na klasu' (Kott), polj. *oścień* 'bodljika; ostan; držak u osti': **akst̃i-* u lit. *ãkstinas* 'ostan'; isporedi još malorus. *осьóн, -на* 'ostan' (Hrinčenko) bez *t*-formanta, što odlučno pobija Trautmannovo shvaćanje.

Uz sad navedene primjere dobro pristaje da se ovdje spomene slovenska riječ *ósne*, gen. *ósən*, f. plur. 'željezna šipka kod tare, obično sa tri oštra zupčića na svakom kraju, za rastezanje platna za vrijeme tkanja', a zove se u Lici *rásporac* ili *raspìnjāč* 'njem. Spannstock, Spanneisen beim Webstuhl'. Ramovš, Historična gramatika II 89 uzima po Štrekelju, Archiv für slav. Philologie 12, 463, da je to iz bavarskoga *âsen, âsem* 'greda, potporanj, podloga'. Protiv toga govori ne samo značenje već još i sloven. *ǫ́snǫ* 'ostan; rasporac kod tare', što je bez sumnje domaća riječ, jer pored toga ima i *óstnǫ* 'bodljika, vršak', plur. *óstna* 'rasporac, raspinjač kod tare'; u istom značenju i *osti*, ispor. u Pleteršnika s. v.: „z ostmi platno na obeh krajih razpenjajo". Prema tome se mirne duše može tvrditi, da *ósne* stoji mjesto **ostne*. Za ispadanje glasa *t* dosta je navesti fem. *lasnà*, neutr. *lasnô* prema mask. *lástən, lastân*, dat. *osnu* pored *ostnu* od *ostən* (Pleteršnik, Ramovš op. cit. 212); isporedi još staropolj. *oścień* 'ostan', gen. do 16. v. *osna* od *ostna*, kasnije kao danas *oścień*, gen. *ościenia* (Brückner, Słownik etymologiczny 386) i rus. *оснъ* pored istoznačnoga *остéнъ* 'ostan' (Dalj). Dakle sloven. *osne, osno* i rus. *оснъ* su dalja tvorba od osnove *ost-* kao i srpskohrv. *ostve* pored *osti*. Daleko je manja prilika, da je *osne, osno, оснъ* tvoreno od osnove *os-*, u kojem slučaju ne treba uzimati u pomoć ispadanje glasa *t* kao ni u malorus. *осьóл*. A što se pored *osne* nalazi i *osme*, to će prije biti asocijacija s brojem *ǫ́səm* 'osam', jer zupčića može biti i do osam, nego *m*-formantska tvorba, kako je na pr. grč. *ἀχμή* 'vršak, oštrina' ili lit. *ašmens* m. plur. 'oštrac' (na pr. u noža).

Bez sumnje osnovu *ost-* treba uzimati i za srpskohrv. *ȍsnīc*, gen. *osníca* 'željezni šiljak ili bockalo na ostanu (Mostar); žito kad je istom niklo' (Rječ. s. v.). Tome u prilog jasno govori riječ *osníče* (mj. *ostníče*), deminutiv od *ostan* 'veliki volarski štap' („volovarski stap"), koji ima na jednom kraju sječivo od gvožđa „kopralju", a na drugom bockalo „b'd" (Srp. etnograf. zbornik 7, 393 za skopsku Crnu Goru). Za značenje riječi *osnic* dosta je navesti lit. (žem.) *ašnìs* 'oštrac; žito što u jesen proklija' i let. *asns* m. 'klica što niče' (Trautmann, Balt.-slav. Wörterbuch 15), gdje je *os*-osnova raširena *n*-formantom. Ovamo ide i mjesno ime *Osnić*, selo u timočkoj oblasti u Srbiji (Srp. etnograf. zbornik 43, 32; Rječ. 9, 234), za koje Franck Otto, Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde 65—66 donosi pet tumačenja, jedno slabije od drugoga izuzevši posljednje, gdje uz znak pitanja dopušta, da je u *Osnić*

„neorgansko *-ić*" mjesto *osnic* 'stimulus'. Kao potvrdu da se ime *Osnić* mora tako tumačiti, mogu da ustvrdim, da u nas ima velik broj geografijskih *os*-imena, od kojih su *Osla, Oslica, Osojnik* (u starom jeziku *Osьlьnik, Osalьnik*) već navedena na str. 178 bilj. 4, a *Ošjarica* u bilješci 5 na str. 179. O drugima, kao što su *Ošište, Osovo, Ošljak Ošljani* i t. d., govorim obilno u jednoj posebnoj studiji. Zato ovdje kažem samo toliko, da su to ponajviše imena brdā, a onda selā, što se tamo nalaze. Brda su prozvana tako poradi oštra vrha, šiljasta ili čumasta oblika i t. d. Ona dakle izriču isto što na pr. *Oštra,* brdo kraj Gospića, *Oštrić* selo u Klimentima u sjevernoj Albaniji (Srp. etnograf. zbornik 27, 26), *Ostrovica,* posve obično ime brdima i selima, i t. d. Za bolje razumijevanje tijeh imena navodim još samo lat. *Ocra,* brdo u Julijskim Alpama, *Interocrium,* mjesto u sabinskoj zemlji, prema starolat. *ocris* 'mons confragosus', koje stoji u alternaciji s *ācer* 'oštar', grč. *ἄκρα* 'šiljak, vršak gore'.

U srpskohrvatskom jeziku ima još nekoliko *ost*-riječi, što će se sad odjelito navesti kao:

9) *oščak* 'nekakova biljka' srodna s *òstak* (za akcent ispor. str. 188), *ošljak* 'cirsium arvense' (Šulek op. cit. 271). Svojom tvorbom i značenjem to je ista riječ kao češ. *oščí* n. 'bodláčí, Disteln' (Kott 7, 144). Bez sumnje ovamo treba računati kajkav. *ošček* 'motka, poluga, vag' (Rječ. s. v.) i sloven. *ošček* 'kolac, poluga' (Pleteršnik), prozvan tako zato, što je na jednom kraju malko zašiljen, da se lakše može zataknuti, kamo treba. Grupa *šč* u tijem riječima može biti prvobitno *šĭj,* ali i *stkj;* za ovo drugo isporedi češ. *ostka* 'oštra riblja koščica' i sad navedeno srpskohrv. *ostak,* što je *k*-tvorba od *ost*-osnove. Srpskohrv. *ȍska* 'os na klasu od žita' može da stoji mjesto *ostka,* ali se može rastavljati i u *os-ka,* o čem vidi u bilješci 10 na str. 196.

10) *òstīlj,* gen. *ostílja* 'manubrium tridentis, držak u osti' govori se po Dalmaciji u mjestima uz more; s promijenjenim akcentom *ostīlj, -īljȁ* (Rešetar, Der štok. Dialekt 263 za Prčanj u Boci), *ostȋj, -ījȁ* (u Dobrinju na otoku Krku), *ostȋlj, -ȋlja* (u Bakru po kazivanju jednoga studenta). Maretić, Rječ. 9, 274 kaže, da je to iz lat. *hastile.* To može biti s obzirom na to, da se riječ govori na teritoriju, koji je bio dosta izložen latinskome jezičnom utjecaju počevši od prvoga pojavka naših pradjedova na obalama Jadranskoga mora. Ali je moguće i to, da *ostilj* stoji prema *osti* isto onako kao *osilj* prema *os.* Mjesto *ostilj* u istom je značenju mnogo običnija riječ *ȍstvīšte,* sloven. *ostíšče* 'držak u koplja', malorus.

остúвно 'držak u osti', što je dakako napravljeno prema *ôstve, ostî, óсти*. Takovijeh primjera, da držak koje sprave dobiva ime od onoga što je na nj nasađeno, ima u jezicima dosta, na pr. srpskohrv. *grȁbljište, kòsište* prema *grȁblje* 'pecten foenarius', *kòsa* 'falx foenaria', rus. *топорúщe* (= kajkav. *toporíšće*) 'držalica u sjekire' od *топóръ* 'sjekira' i t. d. I nastavak *-ilj* ne smeta ni najmanje, da držimo *ȍstīlj* za domaću riječ, jer on je u nas dosta običan, kako je razloženo na str. 175—176. A da ga poznadu i krajevi na moru, dokazuju riječi *metîj* (Žic, Zbornik za narodni život i običaje juž. Slavena 5, 66) mj. *mètīlj* 'distomum hepaticum' i *brȁdvīlj* 'velika bradva', koje značenje bilježi Rječ. s. v. za hrv. Primorje. Još je ovdje vrijedno navesti, da Šulek, Deutsch-kroatisches Wörterbuch I 331 njemačko *Dreizack* 'tridens' prevodi 'ostve, osti, bodva; *ostîlj*', a *dreizackig* 'ostiljast, trozub, trokrak', dok za 'držak u osti' stavlja on ondje samo *ostvište*. Dakle ne samo držak, već i željezni šiljci na njem zovu se *ostîlj*, što potpuno odgovara riječi *ȍstīlj* pored *ȏs* 'arista, iglica na klasu'. Isporedi još polj. *oścień* 'bodljika; ostan; držak u osti', sloven. *ọ́stən* 'ostan; držak u biča, kandžiluk'.

Mjesto *ostîlj, ostvište* na otoku se Vrgadi u Dalmaciji upotrebljuje riječ *kopljīšće* (od *kòplje* 'hasta'), što ni u kojem slučaju nije ugledanje u latinski jezik, jer u mnogijem krajevima našijem riječ *koplje* (u Lici *kòpje*) označuje držak, na kojem je barjak, litija ili drugo. U Vrbniku na otoku Krku pored *ostîj* ima u istom značenju *lanča* iz talijanskoga *lancia* (Žic op. cit. 7, 304).

11) *ȍstan, ȍsna, ȍsno* 'nakiseo, kiseljast, njem. säuerlich'; *ȍstiti ȍstīm* 'činiti jelo kiselim', *ȍstika, ostȕc, ȍcat* 'ὄξος, acetum'.

Adjektiv *ȍstan* govori se u Lici, i to najčešće za vino, ali i za što drugo, na pr. *ȍstan šȅrbet* 'acidum mulsum', *vîno je osno* 'der Wein ist säuerlich'. I glasovi i značenje dopuštaju, da taj adjektiv držimo za dalju tvorbu od *ost*-osnove; po značenju i etimologiji on odgovara grčkome ὀξύς 'oštar; kiseo', lat. *acco* 'kiseo sam', *acidus* 'kiseo', alban. *úθtε* 'trpak, kiseo'. Temeljno značenje tijem riječima je 'oštar', što ga ima grč. ὀξύς (od *ok̑-*, u alternaciji sa *ak̑-*). U istom smislu kao *ȍstan* u nekijem se krajevima upotrebljuje adjektiv *ȍštar* (*os*-osnova), na pr. u slavonskom se Brodu veli: *vino je oštro*.

Glagol *ȍstiti ȍstīm* govori se u mnogijem krajevima naroda našega; složen s prijedlozima glasi *zaȍstiti zàostīm, poȍstiti pòostīm* 'učiniti jelo kiselim, uliti u nj ostike' (ispor. *zàuljiti zàuljīm* 'uliti u jelo ulja'); *vino se uzȍstilo* (čakav. *zȍstilo*) 'der Wein ist sauer geworden'.

Za njem. *Essig*, franc. *vinaigre* ima naš narod pored *kvàsina* (dalja tvorba od *kvãs* 'fermentum'), *sìrće* (iz turskoga) još izričaje: *ȍcat, ȍstika, ostȗc* (s takovijem akcentom u Rešetara, Der štok. Dialekt 264, za Prčanj). — Za *ȍcat* (kajkav. *ȍcet*), gen. *ȍcta* odavno se već znade, da je to lat. *acētum* ili iz latinskoga posuđeno got. *aket, akeit*, od čega je premetanjem glasova *t* i *k* postalo srednjodonjonjem. *ettic*, starovisnjem. *ezzih*. — Za *ȍstika* (čakav. *ostíka*) veli Maretić, Gramatika i stilistika[2] 71, 281; Rječ. 9, 274, da stoji mjesto *ȍctika*, dakle dalja tvorba od *ȍcat*. Tako on tumači i *ostíti, ostác* (vidi Rječ. s. v.). Tome tumačenju govori u prilog, što od *ȍcat* glasi u Dalmaciji (Dubrovnik, Spljet i t. d.) gen. *ȍsta*, čakav. *ostȃ* od nom. *ocȃt* (hrv. Primorje), *ocȏt* (Dobrinj na otoku Krku), *ocȇt* (Garica na istom otoku); za starije doba navode se potvrde u Rječ. s. v. *ȍcat*. Ali *ostika, ostíti, ostác* mogle bi biti i domaće riječi, tvorene od *ost*-osnove, kako će se sad pokazati. U tu svrhu treba uzeti u pomoć pridjev *ȍstan*, koji teško da je postao prema imenici *ȍcat*, jer od *ȍcat* glasi pridjev *ȍcten*, u hrv. Primorju *ȍsten*, čakav. *ostȇn* (Dobrinj na otoku Krku). Osim toga treba pomisliti na razliku u akcentu *ȍstan : ȍcten, ȍsten*. Razlika u značenju *ostan* 'nakiseo, kiseljast': *octen, osten* 'što pripada octu, što je ljuto kao ocat', neznatna je. Svojom tvorbom *ȍstan, ȍsna, ȍsno* potpuno se slaže sa slovenskim pridjevom *ȗstən, ȗstna, ȗstno* 'oštar'. Stariji je oblik bio **ostьnъ*, koji je postao prema **ostъ* dodavanjem sufiksa *-no-* jednako kao na pr. staroslov. *чьстьнъ* 'venerandus, honestus' prema *чьсть* 'veneratio, honor'. Sloven. *ostən* je zadržalo svoje prvobitno značenje 'oštar' u pravom smislu, dok srpskohrv. *ȍstan* 'nakiseo, kiseljast' ima prenesen smisao kao lat. *acidus* i alban. *áθtε;* isporedi još grč. *ὀξύς* 'oštar; kiseo', *ὄξος* (otud rus. *у́ксусъ*) 'ostika, ocat'.

Ako se dakle uzme, da je *ȍstan* 'nakiseo' indigena riječ, onda se to može dopustiti i za *ostíti, ostíka, ostác*, t. j. izvoditi te riječi od *ost*-osnove, što smo je vidjeli u riječima *ȏst* m. f. 'iglica na klasu', *ost, ȍstan* 'stimulus', *ȍsti* 'tridens' (str. 182—183) i t. d. Sudeći po bugar. adjektivu *ocъ* (*ócuй*), *óca, óco* 'što ima oštru i dugu dlaku' pored **osь* (u bugarskom sačuvano u *осúлъ* 'os na klasu', *осило* 'žalac'), i srpskohrv. jezik mogao je nekad imati pored supstantiva **ostъ* i adjektiv **ostъ* 'oštar; ljut, kiseo', otud dalje *ȍstan* (= **ostьnъ*) 'nakiseo' s umanjenim značenjem kao na pr. *kȕkavan, mȉlostivan* od *kȕkav, mȉlostiv*. U tom slučaju *ostíti, ostíka, ostác* odgovaralo bi tvorbi *ljútiti* 'irritare, ad iram excitare', *ljùtika* 'allium ascalonium, vrst luka, što ga u Zagrebu zovu *kozjak*', *ljùtac* 'ljut čovjek, ljuto

piće ili jelo, ljutina (u Lici); ljutac kamen' (u Vuka) od adjektiva *ljût* 'acerbus, iratus'. Napose treba istaknuti, da je *ostac* stari deminutiv **ostьcь*. U Rječniku s. v. stavlja se toj riječi gen. *ostaca,* dok sam ja od jednoga vojnika iz Erceg-Novoga čuo nom. *òstac,* gen. *òsca* i *ostàca.*

Pored *ostiti, ostika* ima i *octiti, octika.* Potvrde za stariji jezik navode se u Rječniku s. v. Za današnje doba spominjem, da je *òctiti* svakidanja riječ u kajkavaca, dok se *òctika* u njih rijetko čuje; sigurnu potvrdu mogu navesti samo za Podravinu. U štokavaca *octiti, octika* mislim da se ne će naći osim u krajevima, što graniče s kajkavcima. Za tumačenje tijeh obličja uzima Maretić, da je prema *ocat,* gen. *octa* nastalo *octiti, octika,* a otud dalje *ostiti, ostika,* pošto je glas *c* neposredno ispred *t* prešao u *s* (vidi Rječ. s. v. *ocat, ostiti, ostika).* To može biti, ali ne mora, jer se nalazi i baš obrnuto, da *s* ispred *t* prelazi u *c,* što dokazuje ovaj slučaj. Za 'cirsium arvense' ima Šulek op. cit. 488, 509 pored *osat, òstak* (tako po izgovoru prof. Skoka i drugijeh za Žumberak; *ostȁk* u Aleksandrovu na Krku), *ostek* (Šulek za Cres; Žic op. cit. 5, 69 u značenju 'sonchus' za Krk) još i *octak.* Sasvim sigurno tu stoji glas *c* mjesto *s,* jer to je slav. riječ *osъtъ,* koja u nas glasi *òsat,* u starijem i dijalek. u današnjem jeziku gen. *òsta,* dat. *òstu* (vidi Rječ. s. v. i isporedi polj. češ. gen. *ostu* od nom. *oset*). Prema gen. *osta* načinjena je nova riječ *ostak* dodavanjem sufiksa *-ak* (= *-ъkъ*); promjenom glasa *s* u *c* bude *octak.*[9] Osim tako *ostak (ostek)* moglo je još postati i od

[9] Prijelaz grupe *st* u *ct* pokazuje i staro prezime *Octović (Оцьшовићь),* kako se zvao jedan vlastelin kralja bosanskoga *Ostoje* (Daničić, Rječnik iz knjiž. starina srpskih II 263). To je bez sumnje isto što u današnje doba dosta obično prezime *Ostorić* (s takim akcentom u Otošcu u Lici), koje je izvedeno od *Ósto* (ipokoristik od *Òstoja,* u Vuka *Òstoja*), dotično od posesivnoga adjektiva *Ostov.* — Glas *s* prelazi u *c* i inače. Primjere za to navodi Maretić, Gramatika i stilistika[2] 71, kojima treba pribrojiti još *cmîj* (na Visu) mjesto *smîlj* (ili *smilje*) i ova dva, gdje rečeni glasovi ne stoje ispred konsonanta: *cȅca* 'mamma', *cȅcati* 'sugere' pored *sȅsa, sȉsati* (u Vuka *sȉsati*), *cȅgūran* 'securus' (u Srijemu po kazivanju prof. Ivakića) mjesto *sȅgūran.* Obrnuto stoji *s* mjesto *c* u ličkom proklitičnom prijedlogu *sȉću* s gen. 'zbog, radi, poradi', koji je posve običan u cijelom kraju onome, na pr. *sȉću òca i matere nìje se cȅla* (= *htjȅla) udávati* 'proptet patrem matremque nubere nolebat'; *sȉću krme morao je reći dȕo blaga prodati* 'pabuli causa maiorem partem pecudis vendere coactus erat'; *sȉću cȅga* 'quam ob rem?'; *sȉću tȏgā* (= *stȏgā)* 'propterea'; *sȉću njȇ* (katkad i *sȉćū njȇ*) 'propter eam'. Kao proklitičan prijedlog *sȉću* rijetko kad ima akcent, i onda se govori *sȕću,* dok Lastavica Bogdan, Nastavni Vjesnik 14, 764 bilježi za Korenicu *sȕću.* Etimologijski je *sȉću* isto što istoznačni prijedlog *cȉću* (ikav. oblik mjesto **cijeću* jednom u starijem jeziku), *cȉjeća* (okrnjeno *cȉjeć*), pa mu se *c* promijenilo u *s* možda pod utjecajem prijedloga *s, sa* 'propter', koji u tom značenju dolazi također s genetivom. Etimologiju prijedloga *cijeću* vidi u Bernekera, Slav. etym. Wörterbuch I 128, u Mikkole, Urslav. Grammatik I 105, i u Skoka, Zeitschrift für slav. Philologie 8, 403—404.

ost-osnove (o kojoj vidi br. 8) dodavanjem toga sufiksa. Dubleta *ostak, octak* potpuno odgovara sloven. *ósət (osât)* 'carduus', *o̯cət* (dem. *o̯cək*) 'cirsium arvense' (Pleteršnik). Za ovu drugu riječ polazi Ramovš, Hist. Gramatika II 210 od dem. **osъtьcь*, što je po njegovu mišljenju dalo **ostȅc*, gen. **ostcà*, **oscà* i potom analogijom nom. *osȍc*; ili se gen. **ostca* disimilirao u **otca*, što je metatezom prešlo u *octa*, nom. *ócət*. Ali budući da sloven. jezik prema *osât (ósət)* ima dem. *osâtəc*, gen. *osâtca* (Pleteršnik), biće bolje polaziti od **ostьcь*, gen. **ost(ь)ca*, t. j. uzimati ne *osъt-*, već *ost*-osnovu, što se potpuno podudara sa srpskohrv. *ostac*, gen. *osca, ostaca* (vidi gore). A sudeći po srpskohrv. *ostak, octak*, mogao bi se za temelj uzeti i gen. *osta, octa*. Promjenu glasa *s* u *c* ispred *t* potvrđuje još slovački dijalekt, u kojem pored *oset* (od *osъtъ*) ima i dalja tvorba njegova *octák, octovýňa* 'cirsium' (Melich, Zeitschrift für slav. Philologie 5, 326), što potpuno odgovara srpskohrv. *osat, ostak, octak*.

Kad se sad znade, da je promjenom glasa *s* u *c* od *ostak* postalo *octak*, onda se *ostiti, ostika* ne mora izvoditi od *octiti, octika*, kad grupa *-ct-* nije jeziku nepoćudna. Nju nepromijenjenu vidimo i u riječi *ȍcto*, gen. *ȍcta* n., što se govori na otoku Šolti mjesto *ocat* 'acetum', iako inače u Dalmaciji od *ocat* je običan genetiv *osta*, a ne *octa*, kako je kod kajkavaca. Prema tome ne samo semantički nego i glasovno *ostiti, ostika, ostac* mogu biti domaće riječi, tvorene od *ost*-osnove jednako kao adjektiv *ȍstan* 'nakiseo, ljut', za koji je teško vjerovati, da je postao prema *ocat*, kad te riječi nema u Lici ni za lijek. Za pojam 'kiseo, ljut', što ga izriču te riječi, vrijedno je navesti riječ *ljûto*, gen. *ljûta* n., što se po kazivanju dr. Jos. Aranze govori u nekojim krajevima u Dalmaciji mjesto *kvasina, ostika, ocat*. Manje raširena obličja *octiti, octika* mogla su doduše postati prema *ocat*, ali je moguće i to, da je tu ista glasovna promjena kao kod *ostak, octak*, dakle i bez utjecaja riječi *ocat*. Ovdje još dodajem, da je pravo govorno područje riječi *ocat* kod kajkavaca. Kod štokavaca, osobito onijeh što nijesu blizu kajkavcima, ona se slabo gdje čuje, tako da ima krajeva, gdje je sasvim nepoznata, kako sam već spomenuo za Liku, gdje je u običaju jedino riječ *ostika*. U istočnim krajevima, koji su nekad bili pod Turcima, upotrebljuje se riječ *sirće*. A što se u Negotinskoj Krajini govori *ocat* (Vuk, Rječ. s. v.), to će prije biti iz rumunjskoga *oțét*, koju su riječ Rumunji uzeli iz jednoga slavenskog jezika, nego od davnine sačuvana riječ.

U svezi s gornjim razlaganjem ukratko ću se obazreti i na samu riječ *ocat*. To je općenito slavenska riječ i glasi staroslov. *оцьтъ*, a u ostalijem jezicima *ocet;* u slovačkom *ocet* i *ocot* (Melich op. cit. 5, 329), dakle jednako kao u čakavskom dijalektu; malorus. pored *óцет* još *оцт* (Stender-Petersen, Slav.-germ. Lehnwortkunde 369), čemu odgovara kajkav. *ȍct*, gen. *ȍcta* (Novigrad u Podravini) mjesto običnoga kajkav. *ȍcet*. Budući da se riječ nalazi u svim slavenskim jezicima, opravdano je postavljati njezin pojavak u doba, prije nego su se Slaveni razdijelili. Ali odakle je ona došla, ne da se sigurno reći. Младеновъ, Старитѣ герм. елементи въ слав. езици (Сборникъ за нар. умотвор. 25) 94 drži, da je to specijalno jugoslavenska riječ, uzeta direktno iz latinskoga jezika. To mišljenje s pravom zabacuje Stender-Petersen op. cit. 370, jer riječ ima sve osobine praslavenske jezične perijode. Zato je teško dopustiti, da bi je Slaveni, dok su još živjeli u zajednici negdje iza Karpata, mogli uzeti neposredno iz latinskoga jezika, kad s tijem narodom nijesu bili u dodiru. Prof. Skok, Zeitschrift für rom. Philologie 46, 394 misli, da je *оцьтъ* uzeto iz balkanskoga latinskog jezika. To bi moglo biti, samo se u tom slučaju mora uzeti, da je riječ od balkanskih Slavena prešla k drugima, što nije lako vjerovati. Osim toga protiv balkanskoga latiniteta govori i činjenica, što se u sjevernoj Dalmaciji i na dalmatinskim otocima, dakle u krajevima romanskome utjecaju najbližima mjesto *ocat* čuje gotovo uvijek samo domaća riječ *kvasina* (u Solinu *slávo*, gen. *sláva);* ispor. od istoga korijena u Slovenaca *kîs* (mj. *ocet),* što se bez sumnje krivo drži za neologizam (Pleteršnik s. v.). Zato će po svoj prilici imati pravo oni učenjaci, koji drže, da je to gotsko *akēt, akeit,* ali ne got.-istočnogerm. **akit(s),* što ga na spomenutom mjestu suponira Stender-Petersen. U ostalom nije nemoguće, da je to praslav. **ostъcъ (*osъtьcь),* od čega se na gore pokazani način moglo razviti *оцьтъ*. Za taj slučaj treba imati pred očima srpskohrv. *osat, ostak, octak*, sloven. *ósət, ǫ́cət* i slovač. *oset, octák, octovýňa*. Kulturno-istorijski nema također zapreka, jer se u pradavno doba jednako kao vino i ocat pravio od voća i jagoda (M. Ebert, Reallexicon der Vorgeschichte III 126), pa su ga i Slaveni mogli poznavati već u svojoj pradomovini, t. j. prije nego se stao *ocat* praviti od vina iz vinove loze i prije nego je k njima doprla lat. riječ *acetum*. A da su oni za tu stvar morali imati svoju riječ, lako je razumljivo.

III. Homonimne *os*-riječi

12) Osim *ȍs* 'arista' još su u srpskohrv. jeziku druge dvije riječi, koje ne samo da tako glase, već se podudaraju i u deklinaciji i u rodu, ali se razlikuju etimologijom i značenjem. S obzirom na to kao i na neke druge pojave potrebno je da se i one navedu i ukratko razlože. Prva je od njih *ôs* f. 'axis'. To je poglavito kajkavsko-čakavska riječ, koju u kajkavaca pored nominativa *ôs* ima još prejotirano *jôs* (Žarovnica kraj Lepoglave), a s protezom *gôs* (Prelog); gen. sing. *ȍsi (jȍsi, gȍsi)*, gen. plur. *ósi, ósih*, ređe *ôsi* (Zagreb, Križevci, Zagorje), *osîh* (Velika Gorica, Ozalj), *osî*, *uȏs* (Bistra), *ȍsī* (u Čazmi po kazivanju dr. Šurmina). Po priopćenju prof. o. Zrinskoga ta se riječ u Bistri deklinira ovako:

sing.	nom. ak. vok.	*ôs (uȏs)*	plur.	*ȍsi*
	gen.	*ȍsi*		*osî, uȏs*
	dat.	*ȍsi*		?
	lok.	*ȍsi*		*osȇ*
	instr.	*osjȗ*		*osî.*

U kajkavskom dijalektu oko Karlovca *ôs* zadrži taj akcenat kroza sve padeže, dakle gen. sing. i plur. *ôsi* i t. d. Tako isto ostaje nominativni akcent *ȍs* kroz sve padeže u čakavskom dijalektu u Grižanima (hrv. Primorje); samo ondje *os* nije 'axis', već 'temo, ruda, Deichsel', a za samu *os* služi ondje tuđa riječ *äksa*. U Dobrinju na Krku je *ôs*, gen. *osî*, gen. plur. *osî* (po izgovoru jednoga studenta). U Vrbniku na Krku *os* je maskulin (Žic op. cit. 7, 332). Štokavci imaju za taj pojam riječ *osòvina* (u Lici *sòvina*), dalju tvorbu od *ôs*. A ako oni govore riječ *ôs*, govore je, koliko sam mogao doznati, samo u muškom rodu, dakle gen. sing. *ôsa* i t. d.; plur. *ósovi*, gen. *ósōva*, demin. *òsić* (Donja Tuzla i njezin okrug), *ȍsovi, osóva* (Vuk, Rječ. s. v. za Crnu Goru; Rječ. 9, 183). Ali tu je muški rod sekundaran, jer u drugim slavenskim jezicima riječ je ženskoga roda po *i*-deklinaciji, na pr. crkvenoslav. rus. *ось* (rus. gen. *о́си*), bjelorus. *вось* (ali *под-о́ска* 'željezna skobla na osovini'), polj. *oś* (gen. *osi*), slov. *ọ̑s* (gen. *osî*), čemu potpuno odgovara istoznačno lit. *ašìs*, staroprus. *assis*, lat. *axis* m. U staročeškom je *os*, gen. *osi*, ali danas po *ă*-dekl. *osa* (gen. *osy*), što je očito nastalo prema dubleti *os* (gen. *osi*) i *osa* (gen. *osy*) 'vespa', o čem će biti još govora malo dalje.

Za *os* 'arista' je spomenuto, da je to indoev. **aḱi-s* (ispor. str. 177) i da je tu korijen *aḱ-* 'šiljast, bodljikav, oštar biti'. Riječ *os* 'axis' ide na indoevr. **aḱsi-s*, gdje je osnova **aḱs-* (od **aĝ[e]s-*), koju osim lat. *axis* jasno pokazuje istoznačno staroind. *ákša-ḥ* m., grč. *ἄξων*, starovisnjem. *ahsa* (pragerm. **akʂā*), novovisnjem. *Achse* i t. d. Te su riječi tvorene od korijena *aĝ-* 'tjerati, goniti, voziti', što je na pr. u grč. *ἄγω* 'gonim, vozim', lat. *agō* 'gonim, vozim, činim', staroind. *ájati* 'tjera'. Prema tome su slaven. *osь* 'arista' i *osь* 'axis' dvije ne samo semantički već i etimologijski različite riječi. Miklosich, Etym. Wörterbuch 227 ne poznaje takove razlike, već jednu i drugu riječ izvodi od istoga korijena i veli samo, da je *s* u *os* palatalno *k*, a na str. 430 dodaje, da je u *osь* 'axis' ispalo *k* pred *s*. Tako čini i Brückner, Słownik etym. jez. pol. 386, gdje kaže, da je *oś* 'axis' od **aḱ-s-* i da znači nešto 'oštro, šiljasto'. To je tumačenje neprihvatljivo, jer dominantna oznaka riječi *osь* 'axis' nije šiljatost, koje u nje i nema, već što je to naprava, oko koje se nešto okreće, na kojoj se vozi, tjera, otud na pr. grč. *ἄμ-αξα* (= **ἀμ-αξ-ι̯ᾱ́*) 'kola'. Slabo potvrđena crkvenoslav. riječ *ость* 'axis' (Miklosich, Lexicon paleoslov. s. v.) je *t*-tvorba od osnove **aḱs-* i nije identična sa *ost*-riječima, spomenutijem pod br. 8. Obrnuto staroind. *áṣṭrā* f. 'ostan za tjeranje stoke', avest. *aštrā* 'bič' treba izvoditi od korijena *aḱ-* 'oštar, šiljast', kako ima Fick, Vergl. Wörterbuch I⁴ 14, Trautmann, Balt.-slav. Wörterbuch 15, a ne od korijena *aĝ-* goniti, tjerati', kako uzima Walde-Pokorny, Vergl. Vörterbuch I 36. Ta se naime indoiranska riječ ne da dijeliti od slav. *ostьnъ* 'stimulus' i istoznačnoga lit. *ãkstinas*, za koje je sasvim sigurno da su istoga izvora kao staroslav. *остръ* i lit. *aštrùs* 'acutus'.

Druga homonimna riječ je *ôs*, gen. *ȍsi*, gen. plur. *òsī (òsijū)* 'vespa', koje se samo tako govori u Lici, zatim u nekim krajevima po Dalmaciji (Obrovac, Imotski i t. d.) i Hercegovini (Ljubuški). U susjednoj zapadnoj Bosni čuje se u jednim krajevima tako (na pr. u Kostajnici), a u drugima u muškom rodu *ôs*, gen. *ôsa*, plur. *ósovi*, gen. *ósōvā (osóvā)*; u Visokom *ôs*, gen. *ôsa*, plur. *òsovi*, gen. *òsōvā*; u užičkom srezu (selo Mačkat) *ôs*, gen. *ósa*, nom. plur. *òsovi*, gen. *osóvā:* u slavonskoj Slatini gen. plur. pored *ósōvā* još i *ósā;* nom. plur. *òsovi*, gen. *osóvā* (Perjasica—Krnjak na Kordunu, Sarajevo); nom. plur. *ȍsovi*, gen. *osóvā* (Vuk, Rječ. s. v.). I u češkom jeziku *os* može biti muškoga roda. Ali u većini naroda našega, računajući ovamo čakavce i kajkavce, najobičnije je *òsa* (čak. *osā*), ak. (i čak.)

ȍsu, ređe *ȍsu,* vok. *ȍso,* plur. *ȍse,* ređe *ȍse,* gen. *ósā,* dat. *ȍsima* i t. d. (s takovijem akcentom po Srbiji, u Donjoj Tuzli u Bosni, u slavonskom Brodu i t. d.), dakle po *ā*-deklinaciji, kako mora biti, što dokazuje crkvenoslav. *oca,* rus. bugar. *ocá,* polj. *osa,* sloven. *ósa, osína* = *osȉnjak* 'osinjak, Wespennest'. U češkom jeziku pored već spomenutoga para *osa, os* ima još *uska,* što se može isporediti s čak. *usinȅc, kusinȅc, kusinčȉna, njazlȍ* (= gnijezdo) od *kusȉnāc* 'osinjak' (Žic pismeno za Vrbnik; za akcent prof. J. Gršković), *usinȍc* (Dobrinj na Krku), *gusinȅc* (Garica na Krku), kajkav. gen. plur. *ûs* (dr. Šurmin za Čazmu); za protetično *g* u *gusinec* ispor. kajkav. *gôs* 'axis', što je navedeno str. 191; u čakav. *gȁspet* pored *vaspet,* staroslov. *въспѧть* 'retrorsum' (Rad 121 str. 110) stoji *g* mjesto *v.*

Mjesto *ȍsa* ima Rešetar, Der štok. Dialekt 152, za Prčanj i Đuriće u Boci *ōvsȁ, ȍvsa,* samo to ne stoji mjesto **opsa,* kako on tvrdi, već mjesto **osva,* o čem vidi malo niže.

Gdjekad je u srpskohrv. jeziku u običaju samo demin. *ȍsica* (selo Golȍčelo kod Kragujevca, Kraljevo—Ivanjica u Srbiji, gdje ima i riječ *ȍsičnjāk* 'saće kod ósā'). U Iloviku na Lošinju govori se ponajviše augmen. *osȉna,* rijetko *ȍsa* (s takim akcentom po izgovoru jednoga studenta). — Nije ista riječ *ósa* 'središte čega; stožina što se oko nje sijeno deđe' (dragačevski i moravički srez u Srbiji), već sudeći po rus. *остéнъ* 'igla, žalac, oštar vršak, oštrica; središte kruga ili kugle' (na pr. *земля вращается на остнѣ своемъ* Dalj s. v.) ide među *os*-riječi 'oštar, šiljat'. Tako isto nije ista riječ *osa,* plur. *ose* 'one dvije osobite tankovite kosti između dušnika i prsiju', što se navodi u Rječniku s. v. *osa* 'vespa' iz M. Pavlinovića. U ostalom takovih kosti ondje nema, i stručnjači misle, da bi to mogla biti kost, što je iznad dušnika, a zove se latinski *os hyoideum* (njem. *Zungenbein*), t. j. poput potkove ili grč. slova ipsilona (otud i ime) svinuta kost. Njezini se krajevi zovu *cornua,* jer su šiljasti. Sad ako je Pavlinović pod riječi *osa* mislio rečenu kost, jasno je da i nju treba računati među *os*-riječi 'šiljast, oštar'. A da te riječi dolaze i u značenju *kost,* isporedi već navedeno srpskohrv. *os* 'tanka koščica u ribi' (u Lici) i istoznačno lit. *ãšaka,* let. *asaka,* sloven. *ǫ̂st,* polj. *ość,* češ. *ostka, ostice.*

Slaven. *osa* stoji mjesto **vosa,* a ovo mjesto **u̯opsā,* što potvrđuje lit. *vapsà* 'osa, obad', staroprus. *wobse* 'osa', starovisnjem. *wafsa, wẹfsa,* novovisnjem. *Wespe* s metatezom pod utjecajem lat. *vespa* od **u̯ospā* mj. **u̯opsā,* indoevr. **u̯obh(e)sā* 'osa' od korijena *u̯ebh-* 'tkati,

plesti' (Walde-Pokorny, Vergl. Wörterbuch I 258). Za gubitak početnoga *v* u *osa* veli Meillet, Le slave commun[2] 83, da je **wosa* nadomješteno sa **ʷosa* pod utjecajem adjektiva **ʷostrъ* 'acutus'. Ali adjektiv *ostrъ* s protetičnim *v*-glasom nađe se samo u gdjekojem slavenskom jeziku, na pr. rus. (i bjelorus.) *вóстрыи* pored *óстрый*, pa njegov utjecaj nije mogao biti takav, da se u svim slavenskim jezicima **vosa* promijenilo u *osa*. Osim toga je od važnosti, da slavenski jezici ne odbacuju početnoga *v*, već ga naprotiv nekoji od njih imaju u protetičnoj službi (osobito ispred *o*, *ǫ*) i ondje, gdje mu po etimologiji nema mjesta, na pr. rus. *вóсемь* (srpskohrv. *ôsam*, lat. *octō*), *вóтчина* 'očevina, baština' od *отéцъ* 'otac', polj. *wąż* (: rus. *ужъ*, lat. *anguis*) 'zmija ljutica' i t. d. Zato uzrok, zašto je **vosa* promijenjeno u *osa*, treba tražiti ne u utjecaju rečenoga adjektiva, već u asocijaciji te riječi s **osь* 'oštar vršak, šiljak, bodljika', a to se dogodilo na ovaj način. Nekadanje **u̯opsā* označivalo je životinjicu, 'koja plete gnijezdo, pravi saće, njem. Wabenmacherin', ispor. staroind. *ūrṇa-vábli-ḥ* m. 'pauk', a zapravo 'vunotkalac' (Scheftelowitz KZ. 56, 206, Walde-Pokorny op. cit. I 257). Ali to se značenje s vremenom zaboravilo, pa je kao glavna oznaka te životinjice postao njezin žalac, kojim bode; ispor. staroind. *s'ūka-ḥ* 'os na klasu od žita; žalac ù būbā'. Tako se riječ semantički izjednačila sa **osь*, za koju je pod br. 1 pokazano, da u srpskohrv. češk. i rus. jeziku znači poglavito 'iglica na klasu; pljeva'. Taj se proces dogodio već u praslavensko doba, jer svi slavenski jezici imaju *osa* bez *v*; češko *vosa* (pored *osa*) je novotvorje, jer tu *v* nije od davnine, već je nanovo uvedeno kao protetičan element, što u češkom govornom jeziku biva svaki čas.

Da se negdašnje **vosa* promijenilo u *osa* doista na gore rečeni način, t. j. na osnovi asocijacije sa **osь* 'nešto oštro, šiljak, bodljika', dobro još potvrđuje činjenica, što se u srpskohrvatskom i češkom jeziku pored *osa* govori i *os*, gen. *osi*. Promjena u deklinaciji očito je nastala od težnje, da se *osa* 'vespa' i glasovno izjednači sa *os* 'arista', jer značenje tome povlađuje. Ali u srpskohrvatskom jeziku nađe se dijalektski i obrnuto, da *ôsa*, demin. *ôsica* znači i 'vespa' i 'arista', kako me za Šabac u Srbiji uvjerava jedan vojnik; isporedi pod br. 3 navedeno *ôsa* 'arista', koje se u tom značenju govori i u okolini Vinkovaca u Slavoniji, i malo prije spomenuto *ósa* 'središte; stožer, stožina'. Češki je jezik pošao još dalje, tako da mjesto staroga *os* 'axis' danas je u običaju samo *osa (oska)*, na što je utjecao i već spomenuti par *osa* (gen. *osy*) i *os* (gen. *osi*) 'vespa'. Sad je razumljivo,

zašto je na pr. u slovenskom *osína:* 1) arista 2) axis 3) nidus vesparum. Dakle tri po postanju različite riječi izjednačile su se u obliku, ali im je značenje ostalo netaknuto.

Na temelju težnje za izjednačivanjem treba tumačiti i pojavu, što u srpskohrv. jeziku riječ *os* u sva tri svoja značenja pored zakonitoga ženskog može biti i muškoga roda: *ôs*, gen. *ôsa*, plur. *ósovi*, gen. *ósōvā*. Prijelaz u muški rod dogodio se najprije kod *ôs* 'arista', kako će se odmah vidjeti. Za *ôs* 'arista' ima naime u jeziku pored *òsāć* (vidi br. 3 c), *òsika* (i *òšljika* u Visokom u Bosni) još *òvsāć* (kragujevački srez, Požarevac u Srbiji), *òvsīk* (Orašac u Srbiji), *òvsika* (Vraneš, srez zički u Srbiji), *ovìna* pored *osìna* (Žic za Vrbnik na Krku; vidi još na str. 170). Ta su *v*-obličja nastala na asocijaciji tih riječi sa *òvas (óvas)*, gen. *óvsa (òvsa)* 'zob', *òvsīk* (Vuk, Rječ. s. v.), *òvsik*, gen. *ȍvsika* m. i *ovsȉka* f. (J. Gršković za Vrbnik na Krku), *ovsika* (Šulek op. cit. s. v.) 'divlja zob'; isporedi još naziv *pšenica osinka* i *ovsinka* 'osata pšenica' (Šulek op. cit. 269, 274), ruski *усáпка* 'brkata pšenica' za razliku od pšenice, u koje nema na klasu osi. Od *òvas* (= rus. *овёсъ*, staroslov. *овъсъ*, lit. *avižà*, lat. *avena*) plural je *òvsovi*, prema čemu je i od *zôb*, gen. *zȍbi* f. 'avena' načinjen plural *zòbovi* (Vuk, Rječ. s. v.; Užice) s promjenom roda poradi istoga značenja. Osim toga *ovas* znači još nekakov korov u žitu (Rječ. s. v. iz Barakovića i Kavanjina); u istom značenju i *ovȅs*, gen. *ovsà* (Žic op. cit. 5, 59 i pismeno; za akcent prof. J. Gršković), a dosta često isto što *os* 'arista, iglica na klasu od žita', kako je na pr. u Srbiji u leskovačkom kraju (Lebane), u okolini Mostara (selo Hum-Lišani), na otoku Korčuli (selo Pupnat) i inače po Dalmaciji i t. d. Prema pluralu *òvsovi* (u Mladenovcu u Srbiji *óvsovi*) nastao je maskulinski plural *ósovi (òsovi)* 'aristae' pored *ȍsi*, budući da i *òvsovi* (resp. *òvas*, gen. *óvsa*) može imati to značenje, i to bez sumnje pod utjecajem riječi *òvsāć* (= *òsāć* 'arista'), dakle recipročni utjecaj. Poradi glasovne jednakosti i od riječi *os* 'axis', *osa* ili *os* 'vespa' napravljen je plur. *ósovi*, koji se samo tako može razumjeti pored pravilnoga plurala *ȍsi* 'axes', *ȍse* ili *ȍsi* 'vespae'. Prema maskulinskome pluralu postao je i maskulinski singular *ôs*, gen. *ôsa* za sva tri rečena značenja.

Za *òsa* 'vespa' gore je spomenuto, da dijalek. glasi *ōvsà*, *òvsa*, čemu odgovara slov. dijalek. *ọ̀fsa* (Ramovš, Hist. Gram. II 158). To bez sumnje stoji mjesto **osva*, što dobro potvrđuje rus. *освá* (pored *осá*), bjelorus. samo *освà*, češ. dijalek. *osva* (Kott 7, 141), te je dalja tvorba od *osa* s pomoću sufiksa *-va;* za tvorbu isporedi

*

na pr. čakavsko-kajkav. *jêlva* 'abies' (Rječ. s. v.), *jȅlva* (u ličkijeh čakavaca), sloven. *jȇlva* (Pleteršnik), pored *jêla* (u Lici *jȅla*), sloven. *jȇla*. Pod utjecajem gen. *óvsa* (od *òvas*, sloven. *óvəs* 'avena') i t. d. okrenuto je nekadanje srpskohrv.-sloven. **osva* u *ovsa*, *ǫfsa*. Ramovš loc. cit. uzima u pomoć metatezu *osva* > *ovsa*, ali protiv toga govori to, što je grupa *-sv-* daleko zavoljitija nego *-vs-*, naročito u našem jeziku. Nju nepromijenjenu ima čakav. *ȍsva* 'arista' pored *ôs*, u Iloviku na Lošinju *osvìna* (rijetko *ȍsva*). Uzrok, zašto je tu *-sv-* ostalo nepromijenjeno, treba po svoj prilici tražiti u tome, što se u onijem krajevima riječ *ovas*, gen. *ovsa* slabo čuje, već se mjesto nje govori *zob*, i zato se nije izvršila asocijacija.

13) Jeziku je na nepriliku, što tri po značenju različite riječi glase jednako, jer katkad može nastati sumnja, koja se od njih misli. Kad Ličanin veli: *ubola me os* 'pupugit me . . .', ne zna se, dali se tu ima razumjeti *os* 'arista' ili *osa* 'vespa'. Da toga ne bude, u pojedinim su krajevima poradi jasnoće postale nove riječi od sve tri *os-* osnove. Najčešće to biva kod riječi *os* 'arista', od koje su dalje tvorbe navedene pod br. 1—4 i od česti malo prije pod br. 12. Ali da će se naći još koja takova, sasvim je sigurno. Za potvrdu, da homofonija može biti uzrok postajanju novijeh riječi, dosta je spomenuti ovaj poučni primjer. U selu Kamenskom kod Donje Tuzle u Bosni za pojam 'arista' govori se samo riječ *ȍska* (za plur. *ȍsje*[10]), koja je bez sumnje napravljena iz težnje za diferenciranjem, jer ondje je *ôs*, gen. *ôsa* (promjena roda!) 'axis', a *ȍsa* 'vespa' ostaje netaknuta. U drugim krajevima dolazi *ȍska* u značenju 'axis, osovina (Skoplje, Bitolj, Srpski etnograf. zbornik 7, 523 za skopsku Crnu Goru); drvo na osovini' (Vranje), a za 'arista' služi u onom kraju *ȍsīlj* m., *ȍsīljka* f., dok se *osa* 'vespa' ne mijenja. Na temelju težnje za diferenciranjem treba tumačiti, što u kajkavaca *os* dolazi samo u značenju 'axis'; za *os* 'arista' kod njih služe dalje tvorbe od te riječi, što su navedene pod br. 1, ili se za taj pojam govore druge riječi kao: *klâs*, *lât* (mj. *vlât*), gen. *lâti* f., *résa* i t. d., kako je spomenuto na str. 170—171. Daleko manje nalazi se tako od riječi *os* 'axis' i *osa* 'vespa'. Od prve je najobičnija tvorba *osȍvina*, dijalek. *ȍska*, kako je sad rečeno. Od druge riječi po Srbiji je jako raširen deminutiv *ȍsica*, koji je istisnuo starodnevnu riječ *osa*, za koju je

[10] Taj kolektiv dokazuje, da se nekad ondje govorila riječ *os* 'arista', od koje je dodavanjem sufiksa *-ka* postala današnja njezina zamjena *oska*. Manja je prilika, da ovo *oska* stoji mjesto *ostka*, jer kolektiv od *-ost-* osnove je *ȏšće*, kako je spomenuto na str. 182. Poljska riječ *ostka* 'brkata, osata pšenica' i češka *ostka* 'oštra riblja koščica' ne mogu se ovdje uzeti kao dokaz.

pod br. 3 spomenuto, da u Resniku u vračarskom srezu ima značenje 'arista, iglica na klasu'. U gdjekojem opet kraju u običaju je samo augmentativ *òsina* ili njegova dalja tvorba *òsinac* (na pr. u Novigradu u Dalmaciji, gdje je *os* f. 'arista'), čakav. *osinȕc*, gen. *osincȕ* (Novi u hrv. Primorju), gdje se također očituje težnja za razlikovanjem homonimnih riječi.

14) Riječi što su u ovoj raspravi navedene, zabilježio sam ljeti god. 1930. i za veću ih sigurnost provjerio još jedamput slijedeće godine. Isto sam činio i kasnije, jer rasprava izlazi evo istom sad, a gotova je bila pred punijeh sedam godina. Imajući tako vremena i provjeravajući svoje prijašnje nalaženje, doznao sam još za nekoliko novih riječi, kakove su na pr. *ósak, òska (óska)* 'arista', *òšjarica* 'neka bodljikava trava', što je zovu i *òštrulja* (vidi bilješku 5 na str. 179), kajkav. *(o)strîček, (o)strîčak* 'carduus', sloven. *osôlnik* 'tobalica, vodijer' i još neke druge, kojih isprva nije bilo u raspravi. Kako ima riječi iz sviju krajeva našijeh, ovdje na kraju ću još reći, od koga sam ih dobivao.

Glavni izvor za Srbiju bili su mi vojnici, kako sam već rekao na početku na str. 172. Oni su mi ujedno omogućili, da sam istu riječ iz kojega mjesta ili kraja slušao po nekoliko puta. Izuzetak čini riječ *òsao* 'arista' (vidi br. 3 d), koju sam čuo samo od dva vojnika iz okoline Orašca, i to od jednoga god. 1930., a od drugoga godinu dana kasnije. Drugi vojnici iz onoga kraja mjesto *osao* govore *òvsīk* (vidi na str. 195). Malo je koja riječ, koju sam čuo samo jedamput, što je svaki put u zagradi spomenuto. Za ostale krajeve naše slušao sam osim vojnika još druge ljude, školane i neškolane. Kajkavske riječi kazivali su mi ponajviše seljaci, što dolaze u Zagreb na posao iz raznih kajkavskih mjesta; najviše iz hrvatskoga Zagorja. Za slovenski jezik pored vojnika bili su mi od velike pomoći željezničarski namještenici i splavari (brodari), što iz Slovenije dovoze po Savi drvenu građu na prodaju.

Svaku sam riječ zabilježio onako i u onom značenju, kako je govorilo dotično lice. To naročito ističem za akcent, koji je kod pojedinih riječi često puta u istom kraju dosta različit. Dapače iz istoga sela jedno je lice govorilo na pr. *óšlja*, a drugo *ôšlja* ili *öšlja*, koju riječ prof. Popović iz Čačka u pismu akcentuje *òšlja*, Za riječ *òvas* 'zob; dijalek. os na klasu od žita, ošlja' (vidi na str. 195) Vuk je zabilježio samo gen. sing. *óvsa*, a po njem ima

samo toliko i Rječnik. S obzirom na to i na razliku u akcentu evo kako sam ja slušao tu riječ, bilježeći joj prva dva padeža singulara i plurala:

1) *òvas, óvsa, òvsovi, òvsōvā* (Nikšić), *òvas, óvsa, óvsi, óvsā*,[11] *óvsova* (Lebane, Vranje). Izuzevši plural akcent je kao u Vuka.

2) *òvas, òvsa, òvsi* ili *òvsovi, òvsōvā* (Bresnica u srezu rudničkom, Pirot, Banja Luka, Mostar, Korčula, Šibenik).

3) *óvas, óvsa, óvsi* (Čačak — Ivanjica — Raška, Kragujevac, Lugovčina kod Smedereva), *óvsovi* (Mladenovac), gen. plur. svuda *óvsōvā*.

4) *óvas, óvsa, òvsovi, òvsōvā* (Resnik u srezu vračarskom).

5) *òvaz* (sa jasno izgovaranim *z*), *óvza, òvzovi, òvzōvā* (Bošnjane u srezu Temniću, Kruševac). Za glas *z* mjesto *s* treba reći, da je to dijalektska osobina, jer svi slavenski jezici imaju *s*, na pr. rus. овёсъ. gen. овса́, bugar. češ. sloven. *oves*, polj. *owies*. Zato bi krivo bilo misliti, da je u *ovaz* (**ovьz*) *z* od davnine, pa se pozivati na lit. *avižà*, let. *àuzas* fem. plur. 'zob'.

[11] Tako sam nedavno čuo taj gen. plur. od jednoga vojnika iz Lebana u istočnoj Srbiji, koji i dulji oblik izgovara *óvsōvā*. Ali kako se duljine u onome kraju slabo čuju, bolje je *óvsova*, što sam u svoje vrijeme zabilježio od vojnikā iz Vranja U svezi s tijem ovdje još navodim, da jedan obrtnik iz Leskovca u Srbiji govori gen. plur. *osŭljki* (bez duljine) od nom. *osŭljka* 'os na klasu od žita'.

Autor pjesme „Sličnorični natpis groba zvekanovoga"

Napisao član dopisnik
Dr. Tomo Matić

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 8. ožujka 1937.

I.

Hrvatska književnost u Slavoniji bila je u osamnaestom vijeku u prvom redu odgojna i prosvjetna. Isprva se nastojalo ponajpače oko vjerskoga i moralnoga odgoja, a u drugoj polovici vijeka, za Marije Terezije, krug prosvjetnoga nastojanja proširuje se i po predmetu i po piscima: u knjigu ulaze kao radnici i svjetovnjaci, a književni rad sve više zahvaća cio narodni život i namijenjen je, posve u duhu suvremene zapadne Evrope, uopće intelektualnom, moralnom i ekonomskom pridizanju Slavonije, osobito slavonskoga sela. Iako je taj rad u Slavoniji bio čedo njemačkoga Aufklärunga, ne može se općenito reći, da je bio ozbiljno uperen protiv vjerskih institucija, no ipak ima tragova, da je racionalistička protuvjerska propaganda zapljuskivala i Slavoniju, a napose je u slavonskoj knjizi prilično oštro odjeknula antimonaška struja, koja je prema osobitim slavonskim prilikama udarila u prvom redu na franjevce.

Od strogo utilitarističkoga književnog rada u Slavoniji počinje se u drugoj polovici osamnaestoga vijeka odvajati ratnička književnost, koja je hotjela da narodu pjeva o ratovima, u kojim je Granica učestvovala za Marije Terezije i Josipa II., ističući dakako osobito junačka djela slavonskih graničara. Antun Ivanošić dao je bez sumnje najljepše slavonske ratničke pjesme, u kojima je svježina narodne pjesme protkana kićenošću barokne dikcije.

No u drugoj polovici osamnaestoga vijeka tražila je već i slavonska vjerska književnost i prigodna pjesma izrađeniju književnu formu zaodijevajući se i ona u ruho suvremenoga baroka

(Kanižlić, Ivanošić), dok učeni arheolog Katančić plovi u svojim hrvatskim pjesmama pseudoklasičnim vodama, a ima u njega i vidnoga utjecaja narodne pjesme. Ali niti u trijeznom utilitarizmu prosvjetne knjige niti u pjesmama gojenaca baroka i pseudoklasicizma nije u Slavoniji prije ilirskoga preporoda snažnije odjeknula humoristička žica, iako je upravo Slavonija ubrzo poslije preporoda dala hrvatskoj književnosti niz humorističkih pisaca (Jurković, Tomić, Korajac). Na tome je polju osamnaesti vijek u Slavoniji — koliko se do sada zna — dao samo *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga.*

U zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici sačuvana je u dva rukopisa, pisana predilirskom grafikom, poveća pjesma (oko 400 šesteraca vezanih rimom aabbcc...), u kojoj se u obliku natpisa na Zvekanovu grobu, što ga je tobože još za života sam fratar Zvekan u snu vidio, humoristički riše veseli Zvekanov život po slavonskim selima pa bolest i smrt njegova. Već u mladosti, jer je previše volio radosti života, zadobavio se bio Zvekan teške bolesti:

Ja siroma fratar — da mu višje puti
dobio sam katar, — ni od kozjeg mlika
to jest kašalj ljuti, — ne bijaše lika...

Liječili bolesnika i izliječili ga, ali eto niti pod staru glavu, kad bi valjalo da se spokori i Bogu služi, nema Zvekan mira, vrag ga tenta. Kako već napasnik umije, doziva mu živo u pamet seosko kolo sa svim njegovim veseljem i uživanjem. I Zvekan se prevari i posluša vraga: vino, šljivovica, kolo, žene odvedoše opet Zvekana stramputice. No brzo su ga stigle posljedice:

Stiže dakle vrime, — da na me navali,
podagra sasvime — u krevet povali...

Zvekan od bola cići i pomalo psuje, ali fratri nemaju smilovanja s njime: rugaju mu se i zadirkuju u njega, a on im uzvraća milo za drago. Ŝav ojađen grdi Zvekan vraga, što ga je zaveo, i utječe se svome prijanu fra Stanku, da mu ispovjedi svoje grijehe. I tako eto Zvekan prevario vraga, pomirio se s Bogom, pa sad zove braću, da se pred smrt oprosti s njima:

Idu dakle fratri — jer teško čekaju,
veseli ko svati, — da me se mentuju...

Nekoliko oproštajnih riječi njima, a onda oporuka puna obijesti i šale, — i napokon se Zvekan sa čašicom vina u ruci rastaje sa svijetom.

Zadnja četiri stiha nanovo dozivaju čitaocu u pamet, da je sve to bio Zvekanov san:

Nato se probudi. hoće l' bit istina
Sada, brate, sudi, ili prdačina.

Jedan od spomenuta dva rukopisa Sveučilišne knjižnice — označivat ćemo ga sa S_1 (sign. R 3161) — pisan je slavonskom ikavštinom, a natpis je pjesmi: »Sličnorični nadpis, kojega otac fra Zvekan na vrati svojega groba dati će upisati, prije nego umre, na 11 odsika u kratko razdiljen, kojega u snu vidio jest sebi pripisanoga, kada u Klokočevcu zaspao je pod kruškom poslim podne.« Nigdje nije ništa rečeno, tko je pjesmu napisao.

U drugom rukopisu Sveučilišne knjižnice S_2 (sign. R 3150) pjesma je nazvana »Paškvil ili sličnorični nadpis groba Zvekanovoga, kojega u snu isti otac fratar Zvekan sebi prikazanoga jest vidio na 14 paragrafe razdiljenoga (razme se nadpisa), kada u Klokočevcu dana 20^{tog} jula miseca leta 1784. posli podne u 4^{ri} sata zaspao je pod otajnum kruškum . . .« Slavonska je ikavština u tom rukopisu prošarana već u samom tekstu pjesme kajkavizmima, a osim toga se in margine kajkavski tumače pojedine riječi, o koje bi kajkavac mogao zapeti čitajući štokavski tekst. Na nekim se mjestima i osim tumačenja riječî dodaju uz tekst, također kajkavskim dijalektom, još i druga razjašnjenja, što je gdje pjesnik upravo mislio reći. Za razliku od rukopisa S_1, u S_2 je predmet pjesme već u natpisu ne samo lokalno nego i po vremenu sasvim točno određen: Zvekan je viziju svojega grobnog natpisa imao u snu u Klokočevcu 20. srpnja 1784.

Na kraju rukopisa S_2 je kajkavski pisana »Nota«, u kojoj se točnije govori i o junaku pjesme i o njezinu autoru. Prema tome bi mjesto Zvekanova junakovanja, o kojem pripovijeda pjesma, bila župa donjomiholjačka u slavonskoj podravini: »Vu Šokac-Miholcu fare je rečeni fratar (z pridavkom Zvekan) iz kloštra virovitičkoga vnogo let parokiju administriral . . .«, a autor pjesme bi bio poznati pjesnik, Osječanin Antun Ivanošić: »Ovoga paškvila je napravil plebanuš Ivanošič vu letu 1784. još za Zvekana živoga; . . . pod imenom senje Zvekanove ov paškvil na 14 paragrafuše izpeljan i

dokončan je za volju slavonske gospode, kajti pri velikeh stolih norije i smeha imali su. Odkuda Zvekan i ostali fratri hoteli su autora Ivanošiča po svojih ljudih i kmetih vumoriti, koteri blizu Virovitice faru imajuči, takovu ostaviti i vu Zagreb pobeči je moral i od biškupa drugu faru dobil vu selu Štefanje, križevečkog regimenta, i tamo zatem vumrl i ov paškvil za spomenek ostavil.«

Treći rukopis Sličnoričnoga natpisa F, pisan također predilirskom grafikom, vlasništvo je profesora Fanceva, a našao se u Virju i nekoć je pripadao Mateju Stefanovu. I u tom je rukopisu, kao i u S_2, tekst pjesme prošaran kajkavizmima, a ima i u njemu kajkavskih bilježaka uz pjesmu. Sam se tekst pjesme uz sitne izuzetke slaže s rukopisom S_2, a isto tako i njezin natpis: »Paškvil ili sličnorični nadpis groba Zvekanovoga, kojega u snu otac fratar Zvekan sebi prikazanoga jest vidio na 14 paragrafa razdiljenoga (razme se nadpisa), kada u Klokočevcu dana 20^{tog} jula miseca lieta 1812. posli podne u 4^{ri} sata zaspao je pod otajnum kruškum ...« U rukopisu F se dakle u natpisu pjesme (a poslije i u «Noti«) Zvekanova vizija stavlja u godinu 1812. Kajkavska »Nota« na kraju rukopisa F uopće se ne slaže sa S_2: o autoru se u njoj ne spominje ni riječi, a za junaka pjesme se veli, da »fratar Zvekan (drugač kloštersko ime Marijan imajuči) je dugo let vu istom Miholcu kak plebanuš faru administreral ... i vumrl je vu letu 1812.« Ime »Zvekan« izrijekom se u »Noti« tumači kao porugljivi nadimak: »Zvekan je ime priklukno, kajti je rad strnkal, skakal i zvekal okolu ženskeh glavih«.

U beogradskoj Narodnoj biblioteci među papirima Vuka Karadžića čuva se iz ostavštine poznatoga srpskog književnika Luke Milovanova Georgijevića († 1828.) ćirilski rukopis pjesme o Zvekanu pod natpisom: »Epitafium, to jest grobni nadpis, kako je fratar Zvekan vidio u snu sebi predstavljeno, kad je posle podne jedan put vinom nakvašen u Klokoševcu pod jednom kruškom zaspao.« O tom je rukopisu pisao Andra Gavrilović (Prvi liričari i estetičari u novijoj književnosti srpskoj, Glas Srpske kralj. akademije 60, Beograd 1901, str. 240—242) i neispravno je smatrao tu pjesmu djelom Luke Milovanova. Koliko se razbira iz Gavrilovićeve radnje, tekst je pjesme prenesen iz ikavskog izgovora u ekavski osim slučajeva, gdje se *i* od *ѣ* našlo u rimi sa *i* kojega drugog postanja. U tekstu ima i jačih prepisivačkih pogrešaka, koje kvare smisao. Za razliku od rukopisa S_1, a slažući se u tom sa S_2 i F, u rukopisu L. Milovanova je pjesma o Zvekanu razdijeljena na 14 odjela.

Najstarije štampano izdanje pjesme o Zvekanu je od g. 1812.: »Sličnorični nadpis groba Zvekanovoga kojega u snu otac dra. (!) Zvekan sebi prikazanoga jest vidio na 14 paragrafa razdiljenoga, kada u Klokočevcu dana 20tog jula miseca posli podne u četiri sata zaspao je pod otainstvenom kruškom...« Mjesto štampanja nije označeno, a izdanje je uopće sasvim loše. Grafika mu se koleba između slavonske i kajkavske (rukopis S_1 pisan je uglavnom slavonskom grafikom, a S_2 i F kajkavskom). Sam tekst pjesme u štampanom izdanju (također u pogledu stihova, kojih nema S_1 ili što su ispušteni u S_2 i F) redovno se slaže s rukopisom S_2, ali kajkavizmi su u pravilu štokavizirani, katkada pače posve jednako kao u S_1. Bilježaka in margine i »Note« na kraju, kako ih imaju S_2 i F, nema u štampanom izdanju.

Koliko god je prvo štampano izdanje *Sličnoričnoga natpisa* rđavo, nema sumnje, da je upravo to izdanje mnogo pomoglo širenju pjesme u prvoj polovici devetnaestoga vijeka. U doba ilirskoga preporoda bio je *Sličnorični natpis* dobro poznat književnicima u Zagrebu, a jamačno također uopće krugovima, koji su se zanimali za hrvatsku knjigu. Po Vrazovu mišljenju *Sličnorični natpis* je »kralj humorističkih naših pjesama, pun zdrave šale, naravskim slogom pisan«. Pa upravo zato, kada je Trnski 1844. dao u štampu svoju pjesmu *Zvekan opet na svijetu,* Vraz je sumnjao, da li će Trnski — poslije staroga *Sličnoričnoga natpisa* — uspjeti: »Nu kakav će biti Redivivus taj, Bog si ga znaj. Trnski razumi jezik dobro, nu pjesme njegove dosad su hodile odveć na štakah dubrovačkih.«[1] Slavonski obijesni i pustopašni Zvekan postao je u Trnskoga drug Grabancijašu đaku i kritik zagrebačkoga društva, pače i književnosti ilirskoga doba. Na Grabancijašev poziv Zvekan se iz »osječke rake« vraća u život, dolazi na nedjelju dana u Zagreb pa redom kudi poroke ženskoga i muškoga svijeta, šiba pijančevanje, kartanje i igranje na lutriji, žigoše njemčarenje i oponašanje tuđinaca, a govori i o prosvjeti i narodnoj slozi, pače dolazi i u Dvoranu u društvo najuglednijih pjesnika ilirskih: Štosa, Demetera, Mažuranića, Vraza. Jamačno je zbog Vrazovih simpatija za staroga slavonskog Zvekana pjesnik Stanko u Trnskoga postao redivivus fra Stanko, prijan Zvekanov:

> Nježan Stanko, prije u Osijeku
> drug Zvekana u prošastom vijeku,
> u Cerovcu drugi put se rodi...

[1] Djela St. Vraza V, 346.

Ilirci su, čini se, uopće rado zadirkivali u Vraza aluzijama na Zvekana. Kada je u siječnju 1849. Vraz, već ozbiljno bolestan, boravio u Sloveniji, Babukić ga u pismu razgovara šalama uzetim gotovo od riječi do riječi iz *Sličnoričnoga natpisa:* »A ti eto sada kašlješ i kašljucaš pod Četvrtkom gradom. Bijaše ti tražiti po kućarih kojekakve stvari, od čega si mladić prsa kvari! Oj Zvekane nebore, više se sada ne more, ko što se je njegda moglo! Kani se ti bukare i flaše, djevojke i snaše i klete cigare, od čega se prsa kvare.«[2]

Vrazova se skeptična prognoza o pjesmi Trnskoga ispunila: *Zvekan opet na svijetu* je u kuđenju poroka obzirniji i pitomiji, no zaostaje za svježinom i lakoćom dobrano razuzdanoga *Sličnoričnoga natpisa.*

Još i krajem devetnaestoga vijeka bila je stara pjesma o Zvekanu vrlo popularna u slavonskoj podravini. Nepoznati izdavači (Cuvaj u *Građi za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije* II, 65, veli, da su to bili osječki profesori) nanovo su izdali *Sličnorični natpis* 1880. u Osijeku: »Uspomena Zvekana fratra. Na svijet izdali C., S., S. & T.« U predgovoru kazuju izdavači, da su u njihovo doba u Osijeku i oko Valpova stariji ljudi mnogo pričali o životu i smrti Zvekana fratra, a kad ih je tko zapitao, odakle znadu za nj, govorili su, da su o njemu čitali u nekoj staroj rukom pisanoj knjižici, kojoj se trag zameo. Na sreću, vele dalje izdavači, našao se prijepis te knjižice, načinjen prije dvadesetak godina, i prema tome posve mladom rukopisu priređeno je njihovo izdanje, ali sami priznaju, da rukopisa nijesu preštampali vjerno: jezik je u osječkom izdanju moderniziran prema suvremenom književnom jeziku, a slavonski ikavski izgovor pridržan je samo na kraju stihova, gdje bi se uvođenjem ijekavskoga izgovora poremetila rima.

Osječko je izdanje krajem devetnaestoga vijeka nanovo oživilo popularnost Zvekanovu u Slavoniji: i sam sam kao požeški gimnazijalac baš po tome izdanju znao na pamet cijele odlomke iz pjesme o Zvekanu.

II.

U studiji o St. Vrazu osvrnuo se B. Vodnik, govoreći o preporodnoj satiri, na pitanje, tko je napisao *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga.*[3] Vodeći računa o svjedočanstvu rukopisa S_2, da je

[2] Djela St. Vraza V, XXV.
[3] B. Drechsler, Stanko Vraz (Zagreb 1909.), str. 112—113.

autor pjesme Antun Ivanošić, i priznajući, da se sve, što rukopis u vezi s time govori o Ivanošiću, posve slaže s pouzdano utvrđenim faktima iz njegova života, Vodnik ipak ne prihvaća Ivanošićeva autorstva zato, što je Ivanošić po drugim svojim djelima (misli se time u prvom redu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj,* a osobito predgovor te pjesme) poznat kao najoštriji protivnik slavonske struje prosvjećivanja, koja je voljela satiri protiv klera. Po Vodnikovu mišljenju pjesma o Zvekanu po svoj prilici potječe od drugoga kojeg slavonskog pjesnika, te je samo parodija Ivanošićeva *Opivanja sličnoričnoga groba J. A. Ćolnića,* a nije sasvim nemoguće, veli Vodnik, da je prvo izdanje pjesme o Zvekanu mistifikacija i da pjesma postanjem ide u prvo doba ilirskoga preporoda.

I. Kovačević[4] ne prihvaća Vodnikovih sumnja, nego vjeruje svjedočanstvu rukopisa S_2, a osim toga s pravom ističe bilješku Šafařikovu, da je Ivanošić bio »ein sehr geschätzter Dichter, besonders in der Satire« (Gesch. der südslav. Lit. II, 81). Kako je Šafařikovo djelo bilo u rukopisu dovršeno već 1833., njegova je bilješka svakako pouzdano svjedočanstvo, da se u prvim decenijima devetnaestoga vijeka uz Ivanošićevo ime vezala neka satirična ili barem humoristična pjesma, koja je u to doba bila poznata i rado čitana, a to se ne može reći ni o kojem od djela, što su do danas poznata pod Ivanošićevim imenom.

Vodnikovo mišljenje, da je pjesma o Zvekanu nastala može biti tek u doba ilirskoga preporoda, ne može se nikako prihvatiti, jer tada ne bi bilo samo izdanje od g. 1812. mistifikacija, nego bi bili mistifikacija i rukopisi S_1, S_2 i F, pisani predilirskom grafikom, koji svojim dosta jakim razlikama u tekstu svjedoče, da se pjesma već duže širila prepisivanjem. Osim toga, ćirilski rukopis iz ostavštine Luke Milovanova mora i radi same godine Lukine smrti (1828.) biti iz doba prije ilirskoga preporoda, a u vezi s drugim poznatim rukopisima svjedoči i on već o nekoj rukopisnoj tradiciji.

Vodnik je ispravno opazio vezu između *Sličnoričnoga natpisa groba Zvekanovoga* i Ivanošićeva *Opivanja sličnoričnoga groba J. A. Ćolnića,* ali je odbijao misao, da bi Ivanošić bio napisao *Opivanje* povodeći se za lascivnom pjesmom o Zvekanu. To uostalom niti s hronoloških razloga ne bi bilo moguće: koliko se može utvrditi vrijeme postanja pjesme o Zvekanu, ona je nastala najranije

[4] I. Kovačević, Neki prigodni pjesnici hrvatski iz Slavonije, Nast. Vj. XXIII (1915.), str. 446—447.

1784., a za *Opivanje* se na natpisnom listu zagrebačkoga izdanja od g. 1786. izrijekom veli, da je »davno jurve složeno..., sada pako na svitlo dano ove tekuće godine 1785.« No u drugu ruku ne može se niti pjesma o Zvekanu smatrati parodijom *Opivanja,* jer jedna i druga pjesma bez unutrašnjih veza idu svaka posve svojim putem: jedno je obijesna, često i razuzdana rugalica fratru Zvekanu, a drugo je posmrtni panegirik đakovačkom biskupu Ćolniću († 1772.), što ga je Ivanošić u baroknom stilu spjevao pokojniku — kako sam veli — »iz dužne zafalnosti radi učinjenih meni od njega dobara«. Tek neki sitniji vanjski momenti, n. pr. prvi stihovi *Nadpisa,* koji je u *Opivanju* vila Smrt uklesala na kamenitim vratima Ćolnićeva groba:

Putniče ova
slideća slova,
molim, pročati...

i pojedini detalji iz monologa Smrti, što dolazi odmah iza toga *Nadpisa* (citiranje Augustinovih riječi »Qualis vita, mors est ita«, a možebiti i spominjanje »lude Mare«), pa i lakoća kratkih stihova, rasijanih po *Opivanju,* sjećaju *Sličnoričnoga natpisa groba Zvekanovoga.*

Glavni razlog, što ga Vodnik iznosi protiv Ivanošićeva autorstva *Sličnoričnoga natpisa,* jest unutrašnje naravi: obijesno, često i razuzdano ruganje fratru Zvekanu u oštroj je opreci sa svim, što inače znamo o Ivanošiću, svećeniku strogo katoličkoga shvaćanja i odlučnom protivniku suvremene racionalističko-jozefinske struje, koja je voljela satiri protiv klera.

U doba, kada je nastao *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga,* bile su doista veoma u modi rugalice i u prozi i u stihu, uperene protiv crkvenih redova, i ta je struja bila tako jaka, da su i ugledni ljudi od nauke znali poseći za perom, da se narugaju redovnicima. Tako je učeni bečki mineralog i geolog, veliki meštar masonske lože Ignaz Born (koji je, usput rečeno, imao rodbinskih veza i u hrvatskim krajevima, jer mu je kći bila udana za dubrovačkoga vlastelina Toma Baseljija)[5] godine 1783. pod pseudonimom Joannes Physiophilus izdao *Specimen monachologiae methodo Linnaeana tabulis tribus aeneis illustratum,* gdje u stilu prirodnih nauka opisuje novi

[5] Starine XXXVII, 179. (Izvještaj austrijskoga političkog emisara o Dubrovniku i njegovu balkanskom zaleđu iz g. 1805.)

rod, što ga je tobože otkrio: »Ecce, inopinato genus novum detexi, quod hominem, entium creatorum perfectissimum, cum simia, stultissimo animali, connectat arctius tantumque hiatum hominem inter et simiam repleat: monachum puto, genus humanam formam mentiens, quamvis diversissimum ab homine« (str. $A4_1$). I dalje se — sve u stilu prirodnih nauka, a ne zaziruć̀i niti od blasfemija — redaju poruge na monahe, koje ne zaostaju ni za najžešćim napadajima iz doba reformacije.[6] Osim Bornove *Monachologije* ima zagrebačka Sveučilišna knjižnica iz istoga doba (Beč 1784.) još dvije antimonaške, upravo antiisusovačke, brošire: anonimnu, neukusnu pripovijest *Aloysia von Blumenau* i Rautenstrauchov *Jesuitengift* (izdan također anonimno). Ako naš *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga* isporedimo s tim knjižicama, pa i sa oštrim napadajima na franjevce, što ih je u nas već ranije u *Pjesniku putniku* (Beč 1771.) iznio hrvatski jozefinski pisac iz Slavonije A. T. Blagojević, razumjet ćemo, da se *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga* ne može svrstati u tu ratobornu, žučljivu, često vrlo grubu antimonašku literaturu. *Sličnorični natpis* je pun humora i nestašluka slavonskoga, dobrim dijelom pače i razuzdanosti, pa ako i nema osobitih obzira spram redovničke haljine Zvekanove, ipak nije ni pritajeni ni očiti agresivni neprijatelj same monaške institucije. Slavonija, a i susjedni krajevi Hrvatske, smijali su se s više ili manje zlobe na Zvekanov račun, no pjesma o Zvekanu nije bila bojna trublja, koja bi u duhu jozefinizma zvala na juriš protiv franjevaca. Dakako, Zvekanovih se redovničkih drugova nije moglo ugodno dojmiti niti to peckanje i smijeh na račun jednoga člana njihova reda, iako se *Sličnorični natpis* prije 1812. širio samo u rukopisima i nije stekao publiciteta štampane knjige. A zna se, da u takovim slučajevima čitaoci često rado generaliziraju: što se govorilo o Zvekanu, zlobniji bi prenosili na franjevce uopće. I tako se može razumjeti bilješka na kraju rukopisa S_2 o uzbuni franjevaca protiv A. Ivanošića.

Još se jedan momenat ne smije zaboraviti: kod humorističkih spisa slične vrste, koji se šire u prijepisima, znadu i prepisivači dodavati svojih, da pojačaju efekt pjesme, a dakako ti su dodaci, već prema talentu i ukusu autorâ, sad finiji i duhovitiji, sad opet grublji i prostiji. Nema sumnje, da je tako bilo i sa *Sličnoričnim natpisom*: u rukopisima S_2 i F, i to upravo u kajkavskim njihovim dijelovima,

[6] Isp. također: Nagl-Zeidler-Castle, Deutsch-österreichische Literaturgeschichte II/1, 300.

ima grubih seksualnih momenata, kojih nema štokavski rukopis S_1 i koji su očito kasnije dodani prvobitnom štokavskom tekstu.

Uzevši sve to u obzir, mislim, da se ne može već na osnovi samoga sadržaja i tendencije *Sličnoričnoga natpisa* poricati mogućnost, da je pjesmu napisao A. Ivanošić. A ne smijemo zaboraviti ni to, da u osamnaestom vijeku u Slavoniji odnosi između franjevaca i drugoga katoličkog klera (svjetovnih svećenika i isusovaca) već od početka nijesu bili uvijek najbolji, a osobito su se zaoštrili polovicom toga vijeka radi nastojanja zagrebačkih i đakovačkih biskupa, da franjevce uklone sa uprave slavonskih župa. U hrvatskoj književnosti u Slavoniji u osamnaestom vijeku već je prije *Sličnoričnoga natpisa* V. Došen, svakako jedan od učenijih slavonskih katoličkih svećenika onoga doba, koji — po svem što o njemu znamo — ne može nikako biti pod sumnjom nekoga racionalističkoga antimonaškog mentaliteta, u pjesmi *Jeka planine*, izdanoj također anonimno, oštrom porugom obasuo jednoga franjevačkog anonima radi napadaja na Relkovićev prosvjetni rad, i to uz jasne aluzije na anonimovo redovničko zvanje. Za Došena znamo i iz njegove *Aždaje sedmoglave*, da je u korenju mana uopće bio agresivan, opor, često i grub, pa je takov bio i u *Jeci planine* spram franjevačkoga anonima. A i za Ivanošića imamo iz mladosti njegove svjedočanstvo, da nije nipošto bio blage i tihe naravi. Kada je učio u isusovačkoj gimnaziji u Požegi, priznavali su mu profesori, da je po sposobnostima i napretku u naucima »praeclarus«, no s ponašanjem i karakternim njegovim osebinama nijesu bili nipošto zadovoljni. Već u prvim razredima gramatike zabilježeni su mu »mores nequissimi« i »mores insolentes«, a u višim se razredima sud profesora još i pooštrio: u poeziji se veli da su mu »mores excitati et astuti«.[7] U doba, u kojem bi prema S_2 bio spjevao rugalicu Zvekanu, bio je Ivanošić još mlad čovjek, te nije osobito vjerojatno, da bi mu godine bile već znatno otupile oštricu mladenačke oporosti i žestine. Osim toga, u izvještaju arhiđakona Taispergera o kanoničkoj vizitaciji čađavičke župe u svibnju 1783. (sačuvanom u arhivu zagrebačke nadbiskupije) vizitator je Ivanošiću, govoreći inače posve lijepo o njegovu radu u župi, oštro zamjerio, što je u piću išao preko dopuštenih granica. A upravo veseli sastanci prijateljâ uz čašu vina jesu ambijenat, u kojem niču obijesne rugalice, pa

[7] Matić, Isusovačke škole u Požegi, Vrela i prinosi V, 44 (Sarajevo 1935.).

kako smo vidjeli, rukopis S_2 je tako shvatio i postanak *Sličnoričnoga natpisa*: autor ga je spjevao, da pri veselim stolovima zabavi i nasmije slavonsku gospodu. U pitanju autorstva pjesme o Zvekanu ne smijemo stvarati zaključaka jedino po Ivanošićevu odlučnom osuđivanju racionalističke struje neprijateljske crkvi i kleru, nego valja da Ivanošića prosuđujemo kao čovjeka sa svim njegovim vrlinama i slabostima, a u vezi s ambijentom, u kojem je živio.

No osim tih općih prilika, koje nas upućuju, da u pjesmi o Zvekanu ne smijemo gledati plod općega antimonaškoga mentaliteta, što je u zapadnoj Evropi nastao iz racionalističkoga, anticrkvenoga svjetovnoga naziranja osamnaestoga vijeka, ima za *Sličnorični natpis* još i drugih momenata, koji su posvjedočeni u starim domaćim vrelima i koji daju pjesmi o Zvekanu posve lokalno, pače i lično značenje.

Prije svega, Zvekan nije nipošto fiktivna ličnost s porugljivim ad hoc skovanim imenom, izmišljena da bude prividni nišan napadaja namijenjenih zapravo franjevačkom redu, nego je Zvekan po suvremenim svjedočanstvima bio realna ličnost: franjevac, koji je u drugoj polovici osamnaestoga vijeka živio u podravskoj Slavoniji.

Najstariji trag Zvekanu, do kojega sam mogao doći, nalazi se u spisima donjomiholjačke župe. Župnik g. Vajda saopćio mi je na osnovi matice krštenih, da je fra Antun Zvekan administrirao župu od 18. veljače 1771. do 10. rujna 1774., a čini se, da nije stalno boravio u Donjem Miholjcu, jer se uz njega u matici krštenih spominju i drugi svećenici. Kasnije je, u rujnu 1776., u *Diariju* osječkoga franjevačkog samostana zapisan kao član redovničke obitelji toga samostana »Antonius Zvekan, sacellanus in Csepin« (Starine XXXV, 69).

No nema sumnje, da se pisci »Note« na kraju rukopisa S_2 i F varaju, kada Zvekana u času postanja *Sličnoričnoga natpisa* traže u donjomiholjačkoj župi (u štokavskom rukopisu S_1 nema spomena o Donjem Miholjcu), jer iz same pjesme proizlazi, da se događaji, o kojima se u njoj govori, nikako ne mogu lokalizirati oko Donjega Miholjca. U rukopisima S_1, S_2 i F veli se već u natpisu pjesme, da je Zvekan natpis na vratima svojega groba vidio u snu, kada je pod kruškom zaspao u Klokočevcu, a takoga sela nema niti u donjomiholjačkoj župi niti u njezinoj blizini. Kada dalje u pjesmi vrag napastuje Zvekana, da opet pođe u sela na ašikovanje, svjetuje mu, neka pred gvardijanom i drugim fratrima svoj odlazak u sela ma-

skira tobože hitnim duhovničkim poslovima i tako zamete trag pravoj svojoj nakani:

Oče poštovani,
opet smo pozvani
u selo Seonu,
bolesnicu onu
da ispovidimo...

Tako je u S_1, a u S_2 i F je mjesto sela Seone zapisano »u selo Leonu« i tome još dodano:

i u Klokočevcu
imam bolesnicu.

Ime »Leona« prešlo je i u štampano izdanje *Sličnoričnoga natpisa* od g. 1812. i odande u pjesmu I. Trnskoga *Zvekan opet na svijetu* (Zagreb 1844.), a to je očito pogreška, jer sela Leone nema nigdje u našim stranama. Naprotiv, i Seona i Klokočevac postoje u našičkoj župi, kojom su onda upravljali, a i danas još upravljaju franjevci (našička je Seona povrh toga uopće jedino selo toga imena u državi), pa uz to posve dobro pristaje, što rukopisi S_2 i F u natpisu pjesme vele, da je Zvekan u snu imao viziju svojega grobnog natpisa u Klokočevcu 20. srpnja, na Ilinje, jer to je upravo crkveni god našičkoga Klokočevca. Prema tome junaka *Sličnoričnoga natpisa* valja tražiti u našičkom samostanu.

Osim toga — da tako rečem — unutrašnjega dokaza ima i vanjsko svjedočanstvo, koje Zvekana i rugalicu spjevanu o njemu veže uz našički samostan. U »Građi za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije« (II, 65) zapisao je A. Cuvaj, kako sam izrijekom kaže, po bilješkama našičkoga franjevačkoga samostana zanimljivu vijest o postanju jedne rugalice o Zvekanu: »Od godine 1789. boravio je desetak godina u našičkom samostanu kao spiritual O. Antun Zvekan, koji je poznat po satiričkom spisu, što ga je napisao tadanjem valpovačkom župniku, a ovaj mu odgovorio protusatirom *Oporuka fratra Zvekana.*« Žao mi je, što uza sve nastojanje nije mi bio dopušten pristup do spisâ našičkoga samostana, te nijesam mogao točnije utvrditi, što se sve u njima upravo veli o Zvekanu, no već i ono, što je zabilježio A. Cuvaj, potvrđuje u jednu ruku, da Zvekana, junaka pjesme rugalice, valja zbilja tražiti u Našicama, a u drugu ruku (ako prihvatimo identičnost *Oporuke* i *Sličnoričnoga natpisa*) bilješka našičkoga franjevačkog samostana svjedoči, da niti sami našički franjevci pjesmu o Zvekanu nijesu shvatili kao rugalicu franjevačkom redu ili možebiti kao

napadaj na svoj red, nego kao lično peckanje dvojice znanaca, izazvano upravo od samoga Zvekana, pa se prema tome u shvaćanju tendencije pjesme i ta našička bilješka približuje »Noti« na kraju rukopisa S_2, gdje se veli, da je »ov paškvil... izpeljan i dokončan... za volju slavonske gospode, kajti pri velikeh stolih norije i smeha imali su«.

U rukopisnoj pjesmarici kajkavskih pjesama (uz nešto njemačkih, madžarskih, pače i slovenskih), koja je sada u prof. Fanceva, a potječe iz ludbreškoga kraja iz prvih decenija devetnaestoga vijeka, zabilježena je pod br. 76 pjesma od 21 strofe po četiri osmerca, koja također spominje Zvekana upravo u vezi s valpovačkim župnikom i našičkim franjevačkim samostanom. Natpis joj je »Pesma od fratra u Valpo 30 godin služećega«, a već po prvim njezinim stihovima razbira joj se smjer i duh:

Kod potoka Karašice
valpovačke dve snašice
svoje bele noge praše,
fra Ivan zaplakan staše...

A ima i razloga da plače: poslije puno godina veseloga života valja mu eto ostaviti valpovačku župu i zatvoriti se u zidine našičkoga samostana. Zloradi ljudi se vesele fra Ivanovoj neprilici i zlobno mu dovikuju, da ga u Našicama već davno čeka Zvekan:

Davno Zvekan na te čeka,
već ga davno stoji zveka,
pak sve često za te pita:
»Kud se ona tica skita,
koja trijest prid godina
namajstirski iz zidina
izmakla se jest u polje,
pak sve pita, gdi je bolje?«

No fra Ivan se baš ne veseli Zvekanu:

O Zvekane, Zvekane,
izpile ti oči vrane!
Znam, da ćeš mi lute rane
zavdat, vraže, na vse strane.

Kao da sam krivec bio,
što sam faru izgubio!

Popovi su došli, brate,
kako sami dobro znate,

pak su seli na gotovo
mesto mene u Valpovo,
a ja istom tužan žmigam
i od tuge krvjum rigam.

Ali pomoći nema, valja ići; i fra Ivan se oprašta s valpovačkim znancima i znanicama pozivajući ih, i uz lascivne aluzije, da ga posjete u Našicama.

I predmet pjesme i njezin jezik upućuju nas, da je ona nastala u Slavoniji krajem osamnaestoga vijeka i poslije se tek u kajkavskim

*

krajevima po jeziku prilagodila novome ambijentu. Povod je pjesmi bio odlazak franjevaca s valpovačke župe. Kako smo već napomenuli, u drugoj polovici osamnaestoga vijeka franjevcima su po Slavoniji redom oduzimali upravu župa i mjesto njih namještali po župama svjetovne svećenike, pa je tako 1781. došlo na red i Valpovo. Prema priopćenju sadašnjega valpovačkog župnika, g. dra. M. Baličevića, zadnji franjevac-župnik Ivan Pavlović bio je u Valpovu do svibnja 1781., a tada je uprava valpovačke župe predana svjetovnom svećeniku Ignaciju Piškuru. Tome eto fra Ivanu spjevao je netko pjesmu rugalicu pri njegovu odlasku s valpovačke župe, a iz te se pjesme ujedno razbira, da je Zvekan bio u Našicama već i ranije, nego što kaže Cuvajeva bilješka, i time se Zvekanov našički boravak dobro dovodi u sklad s »Notom« rukopisa S_2, po kojoj je *Sličnorični natpis* nastao 1784. Svakako pjesma o fra Ivanu Pavloviću svjedoči još i to, da je Zvekan u doba postanja *Sličnoričnoga natpisa* već bio u slavonskoj podravini poznat kao pustopašan veseljak i da je u rukopisu kolalo pjesama, koje su radi toga u nj zadirkivale.

Autora pjesme o fra Ivanu ne znamo, no nipošto ta pjesma ne će biti identična sa satiričkim spisom, koji je, po Cuvajevoj bilješci, napisao Zvekan o tadanjem valpovačkom župniku i na koji je župnik odgovorio *Oporukom fratra Zvekana.* Uklanjanje franjevaca sa slavonskih župa u drugoj polovici osamnaestoga vijeka veoma se teško dojmilo uopće franjevaca, pače kod predajâ župâ znalo je biti i uzbunâ naroda na strani franjevaca. Zato se upravo i ne može pomisliti, da bi u času, kada je i opet jedna župa, i to jedna od uglednijih, oduzeta franjevcima, te je sijedi fra Ivan Pavlović poslije mnogo godina župničkoga rada otpremljen iz Valpova u našički samostan, Zvekan napisao tome starcu i uglednom članu franjevačkoga reda lascivnu rugalicu sačuvanu u ludbreškom rukopisu.[8] A ne bi jamačno Zvekan niti sam o sebi onako govorio, kako se o njemu govori u toj istoj rugalici. Ponavljam, autora te rugalice ne znamo.

A može li se *Oporuka fratra Zvekana*, spomenuta u Cuvajevoj bilješci, smatrati identičnom sa *Sličnoričnim natpisom groba*

[8] Malo godina poslije odlaska iz Valpova fra Ivan Pavlović je 1788. kao našički gvardijan proslavio pedesetu godišnjicu misnikovanja, i tom zgodom su ga pozdravili prigodnim pjesmama Ivanošić i Katančić (Kukuljević, Bibliografija, pod br. 623 i 757; Šafařik, Gesch. der südslav. Liter. II, 151 i 152. Po Jakošiću — Građa II, 138 — bila je i Katančićeva *Poskočnica Pana i Talije* namijenjena Pavlovićevoj zlatnoj misi.)

Zvekanovoga, sačuvanim u S_1, S_2 i F? Posve pouzdano se na to pitanje ne može odgovoriti, jer osim natpisa ne doznajemo iz Cuvajeve bilješke ništa više o protusatiri, kojom je valpovački župnik odgovorio na zadirkivanje Zvekanovo. Svakako u *Sličnoričnom natpisu groba Zvekanovoga* humoristički opis Zvekanove bolesti i njegova gloženja u bolesti sa samostanskom braćom zaprema otprilike polovicu cijele pjesme, a sve se svršava oporukom Zvekanovom punom obijesne, često i grube šale, tako da je upravo oporuka posljednji i najjači dojam, što čitaocu ostaje na kraju *Sličnoričnoga natpisa*. Prema tome bi *Oporuka fratra Zvekana* vrlo lako mogla biti isto što i *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga*. Ali niti tada ne bi bile pokidane veze između *Sličnoričnoga natpisa* i Ivanošića. On nije bio doduše župnik u Valpovu, ali je bio župnik u valpovačkom vlastelinstvu, i to upravo u doba, kada je po rukopisu S_2 nastao *Sličnorični natpis*. Kada se Ivanošić 1789. natjecao za župu u Štefanju, priklopio je molbenici službenu potvrdu valpovačke gospoštije, izdanu 24. lipnja 1785., da je već osmu godinu župnik »in possessione Csaigyavicza ad i(nclitum) dominium Valpo spectante«.[9] Krajem osamnaestoga vijeka nijesu se županije u nas još dijelile na kotare i općine, nego samo na vlastelinstva (spahiluke), te se prebivalište točnije određivalo naznakom sela i vlastelinstva, u kojem se to selo nalazilo. Kako je Ivanošić bio župnik u valpovačkom vlastelinstvu, lako se mogla ili Cuvaju pri ispisivanju ili već samom piscu originalne našičke bilješke potkrasti omaška, da Ivanošića nazove valpovačkim župnikom.

Kada je dakle pjesma o Zvekanu rugalica lokalnoga i ličnoga karaktera, time gubi snagu razlog unutrašnje naravi, kojim je Vodnik pobijao svjedočanstvo rukopisa S_2 o Ivanošićevu autorstvu, a ne znam, što bi se inače moglo iznijeti protiv vjerodostojnosti toga svjedočanstva. Naprotiv, rukopis S_2 je i u sitnicama posve dobro upućen u sve, što se tiče života Ivanošićeva. Ne samo da je Ivanošić bio doista župnik blizu Virovitice (u Čađavici) i odande otišao u Zagreb, a poslije na župu u Štefanje, nego bi moglo biti da nije posve bez osnove niti ono, što S_2 kaže, da je Ivanošić, napisavši 1784. pjesmu o Zvekanu, morao sa čađavičke župe otići radi uzbune franjevaca. Nekoliko godina po svršetku svojih nauka Ivanošić je 1778. još posve mlad došao za župnika na novu, tek osnovanu župu u Čađavici, a prema priopćenju sadašnjega čađavičkoga župnika g. Klimeka od svoje se volje odrekao te župe 12. lipnja 1785. Razlog

[9] Ratni arhiv u Beču: Hofkriegsratsakten 1789—3—2328.

se odreci u spisima čađavičke župe ne spominje, no kada se Ivanošić 1789. natjecao za župu Štefanje, napomenuo je sam, da je sa čađavičke župe morao otići radi bolesti, i to mu je službeno potvrdilo vlastelinstvo u Valpovu, pod koje je spadala Čađavica: »... ex causa unice sinistrae valetudinis permotus via legitima usus resignavit.«[10] Službene potvrde bolesti u ovakovim slučajevima mogu, ali ne moraju biti uvijek bezuvjetno pouzdane. Svakako se poslije odlaska iz Čađavice kroz dvije godine gubi trag Ivanošiću, te se čini, da u to doba nije imao redovnoga namještenja. U Ivanošićevoj molbenici za štefanjsku župu, pisanoj u Požegi 29. lipnja 1789., i u službenoj tablici kandidatâ, koji su se natjecali za tu župu,[11] izrijekom se kaže, da je Ivanošić poslije Čađavice bio godinu dana administrator župe sv. Marije u Zagrebu, a prema upisima u maticama te župe bio je Ivanošić ondje od jeseni 1787. do kraja listopada 1788. (t. j. do ujedinjenja zagrebačkih župa sv. Marije, sv. Petra i sv. Ivana u jednu župu). Gdje je bio Ivanošić od 1785. do 1787.? Da je u to doba bio namješten u kojoj drugoj duhovnoj službi, bilo bi to jamačno napomenuto, ako već ne u njegovoj molbenici za štefanjsku župu, ali svakako u službenoj tablici natjecateljâ, gdje je posve točno naznačena njegova svećenička služba od prvoga njezina početka: šest godina kapelan, sedam godina župnik u Čađavici, jednu godinu administrator kaptolske župe u Zagrebu i napokon vojni kapelan kod đurđevačke graničarske regimente, otkale se natjecao 1789. za štefanjsku župu. Pače, u tablici natjecateljâ je u rubrici »Dienstjahre« izrijekom naznačeno, da je Ivanošić imao svega samo 15 godina službe, tako da mu očito nijesu uračunane dvije godine 1785.—1787. Iz svega dakle proizlazi, da je 1785. Ivanošića nešto zadesilo — bolest ili što drugo — što mu je poslije odlaska iz Čađavice kroz dvije godine omelo rad u redovnoj svećeničkoj službi.

Po jeziku *Sličnoričnoga natpisa* nema smetnje autorstvu Ivanošićevu: jezik u S_1 — a i jezik same pjesme u S_2 i F, ako se oljušti ono nešto kajkavskoga elementa — slavonska je ikavština, kojom su pisali hrvatski književnici iz Slavonije prije Gaja, iako su možebiti bili po rođenju (n. pr. Katančić) ili po boravištu iz podravskih ekavskih krajeva. No u jezičnom pogledu ne smijemo, govoreći o *Sličnoričnom natpisu,* mimoići jednu zanimljivu pojavu, koja ima

[10] Ratni arhiv u Beču: Hofkriegsratsakten 1789—3—2328.

[11] Matić, Urkundliches über einige kroatische Schriftsteller, Archiv f. slav. Phil. XXXV, 447 (Berlin 1914).

paralelu — koliko je meni poznato — samo u pjesmama, o kojima se ne može sumnjati da su Ivanošićeve. Za razliku od svojih ranijih djela (Svemogući neba i zemlje Stvoritelj, Opivanje sličnorično groba J. A. Ćolnića) Ivanošić je kasnije, došavši u kajkavski kraj, stao nastojati, da kajkavcima olakša čitanje svojih pjesama: već su Andrić[12] i Vodnik[13] istakli kao pojavu značajnu za kraj osamnaestoga vijeka, da su i Ivanošićeva *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* i bilješke ispod teksta u njegovoj *Pismi od uzetja Turske Gradiške iliti Berbira grada* štampane kajkavskim pravopisom i da se u obje pjesme u bilješkama kajkavski tumače neke riječi, koje su u običaju u štokavaca, a kajkavac ih ne bi lako razumio. To nastojanje, da se kajkavcima olakša razumijevanje Ivanošićevih štokavskih pjesama, bilo je posljedica životnih prilika pjesnikovih: otišavši iz Slavonije, u kojoj se rodio i dugo služio kao kapelan i župnik, Ivanošić je najprije boravio neko vrijeme u čisto kajkavskom kraju (u Zagrebu), a kasnije je bio župnik u Štefanju, upravo na granici štokavskoga i kajkavskoga govora. Tu istu pojavu — kajkavsko komentiranje štokavskoga teksta — nalazimo i u *Sličnoričnom natpisu* u rukopisima S_2 i F, pa nas eto i taj momenat upućuje na autora štokavca, koji je po svojim prilikama u životu došao u jači doticaj s kajkavskim krajevima. Ne mislim time dakako reći, da kajkavski elemenat u S_2 i F potječe upravo od Ivanošića (za »Note« na kraju tih rukopisa ne može se uopće na to misliti), nego je unošenje kajkavskoga elementa u pjesmu o Zvekanu i njezino kajkavsko komentiranje bilo naravna posljedica novoga ambijenta, u koji je dospjela pjesma o Zvekanu i njezin autor. A nije bez značenja niti to, da kajkavizirani rukopisi *Sličnoričnoga natpisa* — F je iz Virja, a ne će biti daleko niti S_2 — potječu iz sjevernoistočnoga dijela kajkavskoga teritorija, koji je bio blizu posljednjem boravištu Ivanošićevu.

*

Ima eto cio niz momenata, koji upućuju na Ivanošića kao autora *Sličnoričnoga natpisa groba Zvekanovoga.* Na prvom je mjestu bez sumnje svjedočanstvo rukopisa S_2 iz prvih decenija devetnaestoga vijeka, gdje se u kajkavskoj »Noti« na kraju rukopisa izrijekom veli, da je pjesmu napisao Ivanošić († 1800), a iz same se »Note« razbira, da je njezin pisac uopće dobro bio informiran o Ivanošićevu životu.

[12] Andrić, Iz ratničke književnosti hrvatske (Zagreb 1902), str. 10—12.
[13] Drechsler, Slavonska književnost u XVIII. vijeku (Zagreb 1907), str. 86.

Otprilike iz istoga doba, a svakako iz vremena prije Šafarikova odlaska iz Novoga Sada (1833), potječe bilješka u Gesch. der südslav. Lit. II, 81, da je Ivanošić bio »ein sehr geschätzter Dichter, besonders in der Satire«, a to znači, da je u ono doba pod Ivanošićevim imenom bila dobro poznata barem jedna satirička ili humoristička pjesma, a takovih pjesama uopće nema među djelima, što su danas inače poznata pod njegovim imenom.

Vodnikovi razlozi, kojim je pobijao svjedočanstvo rukopisa S_2 o Ivanošićevu autorstvu, mislim da nemaju dokazne snage. Prije svega, sačuvani rukopisni materijal ne dopušta nikako, da bi *Sličnorični natpis* bio mogao nastati tek u prvo doba ilirskoga preporoda. A ne može se braniti niti misao, da Ivanošić kao katolički svećenik i protivnik suvremene racionalističke struje ne bi bio uopće mogao napisati *Sličnoričnoga natpisa,* jer *Sličnorični natpis* nije bio napadaj na franjevački red, nego lična rugalica namijenjena franjevcu našičkoga samostana Antunu Zvekanu, koji je — prema bilješci istoga samostana, saopćenoj od A. Cuvaja — rugalicama zadirkivao u druge, te je pače nekim satiričkim spisom izazvao valpovačkoga župnika, koji mu je odgovorio protusatirom *Oporuka Zvekana fratra.* Sva je prilika, da je to upravo naš *Sličnorični natpis,* a Ivanošić, ako i nije bio baš u Valpovu, no bio je župnik u valpovačkom vlastelinstvu.

Ivanošić je u svojim pjesmama uopće rado posezao za grobnim natpisima. Osim natpisa na vratima Ćolnićeva groba, koji zajedno s monologom Smrti, što se u *Opivanju sličnoričnom groba J. A. Ćolnića* na nj nadovezuje, u nekim detaljima sjeća *Sličnoričnoga natpisa groba Zvekanova,* Ivanošić je i najveće svoje djelo *Svemogući neba i zemlje Svoritelj* završio natpisom u stihovima na Adamovoj grobnici.

S Ivanošićevim se autorstvom napokon vrlo dobro slažu i kajkavizmi rukopisa S_2 i F. Ivanošić je jedini od slavonskih pisaca, živeći u kajkavskim krajevima, u svojim štampanim štokavskim pjesmama kajkavski tumačio pojedine štokavske riječi, koje je mislio da kajkavci ne će razumjeti. Isto tako i *Sličnorični natpis* u rukopisima S_2 i F upućuje na pisca štokavca, koji je dospio u kajkavski ambijenat. A i mjesto, gdje je nađen rukopis F (Virje), nalazi se upravo u kajkavskom kraju, koji je blizu Štefanju, gdje je Ivanošić proživio zadnje godine života, a ne će biti daleko po svome postanju niti rukopis S_2.